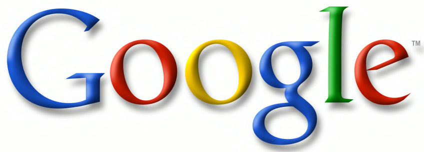

VE RI TAS
SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANGL

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP

(GEVESTIGD TE UTRECHT). — A

ZES EN TWINTIGSTE DEEL.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1905.

INHOUD.

VERSLAG VAN HET BESTUUR

OVER HET DIENSTJAAR 1904.

Ook ditmaal hebben belangrijke veranderingen plaats gehad in den kring van ons bestuur. Dr. Brom, dien wij nog in onze Januari-vergadering als ons medelid herkozen, deelde ons reeds enkele maanden later mede, dat hij van de regeering de eervolle opdracht had ontvangen, om voor rekening van het nieuw gestichte Nederlandsche Instituut te Rome een onderzoek in de Italiaansche archieven te doen, dat dat hem reeds dadelijk voor vijf jaren buitenslands zou vasthouden. Natuurlijk was het in deze omstandigheden uitgesloten, dat hij lid zou blijven van ons bestuur; in onze Septembervergadering nam hij afscheid. Met groot leedwezen zagen wij ons gewaardeerd medelid vertrekken, met wien wij eenige jaren op bijzonder aangename wijze hadden samengewerkt. In de Octobervergadering verkozen wij in zijne plaats prof. J. W. Muller, Kalffs opvolger, waardoor wij de traditie, om den hoogleeraar in de Nederlandsche letterkunde in ons midden op te nemen, weder opvatten. Ons nieuw medelid heeft de hem toevertrouwde werkzaamheden van het eerste bibliothekariaat reeds met ijver en groote belangstelling aanvaard.

Reeds in het begin van het jaar hadden wij ons vroeger medelid, prof. Krämer, uitgenoodigd om,

thans als buitenlid, weder zitting te nemen in onzen kring; hij verblijdde ons door deze benoeming met groote ingenomenheid te aanvaarden met de mededeeling, dat hij zich voorstelde, onze vergaderingen geregeld bij te wonen. Inderdaad hebben wij bij onze buitenleden niet te klagen over gebrek aan belangstelling; met genoegen herinneren de leden van ons bestuur zich nog de Juni-vergadering, waarin prof. Bussemaker ons een uitvoerig en boeiend verslag gaf van zijne (min bevredigende) ervaringen in Spaansche archieven.

In het laatst van het jaar ontstond eene nieuwe gaping in onzen kring: prof. P. L. Muller is na een langdurig sukkelen in de laatste dagen van December aan het Garda-meer overleden. Zijne nagedachtenis zal bij ons in hooge eer blijven. Slechts kort hebben wij hem mogen bezitten, en zijne gezondheid heeft hem bijna al dien tijd verhinderd om onze vergaderingen bij te wonen; maar zijne belangstelling in ons werk was ons reeds lang bekend: hij heeft dit herhaaldelijk getoond door daden. Zijne bijdragen in onze werken, vooral zijne monumentale publicatie van de *Documents concernant le duc d'Anjou* zijn altijd voortreffelijk geweest en hebben onze uitgaven steeds tot sieraad verstrekt. En allen, die hem goed gekend hebben, zijn het er over eens, dat niet alleen het heengaan van den grooten geleerde, maar evenzeer dat van den beminnelijken mensch moet betreurd worden.

Over een ander persoon, die tot onze administratie behoorde, hebben wij een en ander mede te deelen. In het voorjaar hebben wij gemeend de geringe bezoldiging van mej. Miedema ongevraagd eenigszins te moeten verhoogen, niet zoozeer omdat de haar opgedragen werkzaamheden bijzonder zwaar

waren, maar als bewijs van onze bijzondere waardeering van haar toewijding en grooten ijver. Zij heeft ons hare ingenomenheid met ons besluit betuigd; toch gaat zij ons verlaten. Maar de reden is niet gelegen in verminderde belangstelling: in onze Decembervergadering berichtte Mej. Miedema, dat zij in het huwelijk gaat treden en met haren echtgenoot naar Transvaal zal vertrekken. Wij hebben het bericht met groote belangstelling vernomen en haar gaarne met ingang van 1 April het eervol ontslag verleend, dat zij verlangde. Voorloopig zal de door haar vertrek vaceerende betrekking niet vervuld worden, niet alleen omdat zich op het oogenblik geen geschikt kandidaat voordoet, maar ook omdat, naar ons gebleken is, de werkzaanheden van ons genootschap eigenlijk op den duur geene vaste bezigheid leveren voor een vasten ambtenaar, die daarvan zijne hoofdtaak maken zou. Wellicht zal het later noodig worden, om in de vacature te voorzien, in verband met het beheer onzer bibliotheek; voorshands zullen de leden van ons bestuur zich gerieven met tijdelijke hulp.

Ook ditmaal is het getal onzer leden niet onbelangrijk vooruitgegaan: terwijl wij door sterfgeval of om andere redenen 2 honoraire en 18 gewone leden verloren, zagen wij niet minder dan 39 gewone leden tot ons toetreden; honoraire leden hebben wij ditmaal niet benoemd. De lijst onzer 31 honoraire en 457 gewone leden op 1 Januari l.l. volgt hierachter onder Bijlage A.

Voordat wij overgaan tot het gewone verslag onzer werkzaamheden, hebben wij mededeeling te doen van een schrijven der Commissie van advies voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën, die ons, toen zij ons het gedrukte *Overzicht van de door bronnen-*

publicatie aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedkennis toezond, tevens per circulaire uitnoodigde tot medewerking bij hare taak, bepaaldelijk tot tijdige mededeeling en overleg, indien door ons uitgaven zouden ondernomen worden, die op eenigerlei wijze tot de in het *Overzicht* omschreven uitgaven in nauwe betrekking zouden staan. Wij hebben na overleg gemeend, dat dit verzoek alleszins billijk mocht heeten, en gaarne hebben wij ons dan ook verbonden, om niet dan na overleg met de commissie eene uitgave te ondernemen, die eene der door de Commissie van advies in haar *Overzicht* omschreven publicatiën zou kunnen bemoeilijken. Alleen hebben wij gemeend het voorbehoud te moeten maken, dat wij de uitgaaf van losse stukken, die ons ter uitgave aangeboden werden, niet wenschten uit te stellen, omdat deze stukken wellicht thuis behoorden in het kader van eene der uitgaven van het *Overzicht*, wanneer het ons bekend was, dat de bedoelde uitgaaf bij de commissie nog niet aanhangig was gemaakt. In een uitvoerig antwoord heeft de commissie betuigd, dat zij onder dankbare waardeering van onze bereidwilligheid tot medewerking, het bedoelde voorbehoud alleszins billijkte.

Ook over ons ruilverkeer met andere genootschappen valt ditmaal vrij wat mede te deelen. Een nieuw ruilverkeer is door ons geopend met de vereeniging Die Haghe te 's Gravenhage en de vereeniging Gelre te Arnhem. Daar wij in de laatste jaren onze betrekkingen met de Smithsonian Institution te Washington en de Oneida historical society te Utica, wier werken gebleken waren zich op geheel ander terrein dan de onze te bewegen, hadden afgebroken, vestigde onze aandacht zich op de wenschelijkheid, dat toch althans één exemplaar onzer

werken zich zou bevinden in Noord-Amerika, waar zooveel van onze stamverwanten wonen, die geneigd zijn den ouden band met het moederland nog aan te houden. Wij vroegen ons belangstellend lid, den consul-generaal Planten, om advies over een historisch genootschap in de Vereenigde Staten, dat het meest voor ons doel in aanmerking scheen te moeten komen. Uit de ons met groote welwillendheid genoemde namen kozen wij de New-York historical society, aan wie wij in het laatst van het jaar een voorstel tot ruiling van werken deden en wier antwoord wij met belangstelling tegemoet zien. Wellicht zullen wij later ook nog een dergelijk voorstel richten tot een ander der ons gesignaleerde genootschappen.

Ook tot twee Fransche genootschappen hebben wij in het voorjaar een voorstel tot ruiling van werken gericht, doch geen van beiden heeft ons met een antwoord willen verwaardigen.

Tot twee genootschappen, van wie wij in lang niets ontvangen hadden, is een rappel gericht, en van beiden is toen antwoord ontvangen. Aan twee andere genootschappen, die bij voortduring onze reçu's niet terugzenden, zal voorloopig niets meer toegezonden worden. Daarentegen zijn de betrekkingen met het *Historische Verein für Steiermark* en het *Verein für hessische Geschichte* op hun verzoek hervat, nadat zij zich verbonden hadden tot grooter nauwgezetheid bij de verdere toezendingen. Wij zijn thans in geregeld verkeer met 90 genootschappen; de lijst daarvan volgt hierachter onder Bijlage B.

Herhaaldelijk hebben wij ons in het afgeloopen jaar bezig gehouden met de gewenschte vermeerdering van den Nederlandschen boekenschat te Rome. Nu er aldaar een Nederlandsch Instituut opgericht is, scheen het meer gewenscht zijne boekerij door

onze bemoeiingen te bevoordeelen dan de ons veel meer vreemde Vaticaansche bibliotheek, wier afdeeling Neerlandica wij ons aanvankelijk voorgenomen hadden te verrijken. Wij richtten dus tot de genootschappen, waarmede wij in betrekking staan, en tot enkele ons door Dr. Brom genoemde partikulieren eene circulaire, met verzoek om de bibliotheek van het Nederlandsch Instituut door afstand van een deel der door haar uitgegeven werken te willen bevoordeelen, terwijl wij zelven ons ook bereid toonden, om zoodanige werken uit ons fonds, die voor de wordende bibliotheek van bijzonder belang konden geacht worden, kosteloos daarvoor af te staan, indien de voorhanden voorraad dit toeliet. Wij hadden het geluk, om verreweg het grootste deel der genootschappen en instellingen, tot wie wij ons wendden, bereid te vinden om tot het door ons genoemde doel mede te werken. De opgaven zijn toegezonden aan onze medeleden Prof. Blok en Dr. Brom, die meer bijzonder met de leiding van het Nederlandsch Instituut belast zijn, met verzoek om uit de aangeboden werken eene keus te willen doen, waarna wij de gekozen werken zullen opvragen en aan Prof. Blok doen toekomen.

De overeenkomst met het Nederlandsch wetenschappelijk Centraalbureau betreffende de verzending onzer werken heeft, zoover wij kunnen nagaan, uitnemend voldaan, zoodat wij gaarne het voorloopige contract in een definitief hebben veranderd.

De staat van onze kas is ook ditmaal zeer voldoende, — een feit, dat ons natuurlijk verheugt, al verhelen wij ons niet, dat tot dien gunstigen toestand zeer krachtig heeft medegewerkt het niet heuchelijke feit, dat onze pers ditmaal door verschillende omstandigheden vrij wat minder werkzaam is

geweest dan andere jaren. Als gewoonlijk volgt een overzicht van den staat onzer financien in 1904 hierachter onder Bijlage C.

Thans komen onze uitgaven aan de orde; ook ditmaal valt vrij wat daarover mede te deelen, al is het ons in het afgeloopen jaar niet in alles zoo voorspoedig gegaan als gewoonlijk. De kroniek van *Wilhelmus Procurator*, uitgegeven door Mr. C. Pijnacker Hordijk, is reeds in het begin van het jaar met groote voortvarendheid afgedrukt en in den zomer aan onze leden toegezonden. Doch dit niet omvangrijke deel is ditmaal (met de *Bijdragen en mededeelingen*) het eenige werk geweest, dat onze leden ontvingen.

De uitgaaf van het *Diarium* van Buchelius is door Dr. Brom inderdaad volgens afspraak in het voorjaar ter perse gelegd en de druk daarvan is steeds voortgezet. Maar het behoeft geen betoog, dat de voortgang van het werk minder snel gaat dan wij ten vorigen jare verwachtten, nu de bewerker zich te Rome bevindt en dus elke proef eene reis van een paar dagen heen en terug moet afleggen, terwijl de werkzaamheden van Dr. Brom natuurlijk belemmerd worden, zoowel door zijne overige bezigheden alsook door het ontbreken van boeken en bescheiden, die hij dikwijls behoeft en wier gemis hij, wanneer ze niet te ontbieden zijn, door hulp van anderen moet vervangen. Dr. Van Langeraad, die zich niet geheel aan het werk heeft onttrokken, ziet bovendien de proeven nog na. De beide heeren zijn overeengekomen, dat Dr. Van Langeraad de inleiding en Dr. Brom den index zou bewerken; wij vertrouwen, dat beiden tijdig zullen gereedkomen. Het geheele werk zal in ieder geval stellig in 1905 afgedrukt worden.

Ook van de andere uitgaven van Buchelius' na-

latenschap, die nog overblijven, hebben wij weder iets te berichten. Het verhaal van Buchell's verblijf aan de universiteit te Douay is in den loop van het jaar door baron De Waringhien in het licht gegeven in de werken der *Société d'agriculture, sciences et arts de Douay*. Dr. Keussen meldt ons, dat het Duitsche reisjournal voor de uitgave gereed ligt; spoedig zal het gedrukt worden. De tekst van Buchell's *Descriptio urbis Rheno-Trajectinae* eindelijk is door mej. Miedema geheel vergeleken met den gedrukten tekst, waarin het weggelatene is bijgeschreven. De bewerking van het stuk voor de uitgaaf is ook door Mr. Muller in het najaar ter hand genomen en op het eind van het jaar voltooid, — te laat echter om het vrij omvangrijke stuk nog op te nemen in dit deel der *Bijdragen en Mededeelingen*, waarvoor juist op het laatst nog verschillende spoedeischende bijdragen werden ingezonden. Het moet dus voor het volgende jaar blijven liggen.

Prof. Kernkamp heeft volgens afspraak den druk van het eerste deel der uitgaaf van de *Brieven van De Witt* in het najaar hervat en sedert geregeld voortgezet. Maar er bleek nog te veel aan het werk te doen te zijn, om de verzending daarvan nog in 1904 mogelijk te maken. Intusschen is de tekst van het eerste deel geheel afgedrukt en de inleiding in bewerking. — Ook de druk van Dr. Schoengen's uitgaaf over het *Zwolsche fraterhuis* is, zij het ook uiterst langzaam, voortgezet. Wij verheugen ons te kunnen meedeelen, dat de omvangrijke bijlagen thans geheel afgedrukt zijn. De tekst van de inleiding is echter nog niet ontvangen, en Dr. Schoengen vertoeft thans tot herstel van gezondheid in het buitenland, zoodat aan de verzending van het boek nog niet te denken valt. — Wij hebben ons gevleid, dat

wij in den loop van het jaar van den heer Gonnet het persoonsregister op zijne uitgave der *Brieven van Van der Goes* zouden ontvangen. Tot ons leedwezen zijn wij echter in die hoop teleurgesteld, zoodat wij ook dit werk nog niet aan onze leden konden toezenden.

Herhaaldelijk hebben wij in het afgeloopen jaar met prof. Krämer van gedachten gewisseld over de hervatting van den druk van het *Journaal van Hardenbroek*. Ten vorigen jare deelden wij mede, dat prof. Krämer in overleg met ons middelen beraamde tot eene doelmatige verkorting van het zeer omvangrijke stuk volgens een vast plan. Maar ten slotte heeft de geachte uitgever ons na rijpe overweging bericht, dat hij het onmogelijk bevond, om zonder schade van den tekst eenigszins belangrijke besnoeiingen aan te brengen. Hoezeer wij dit resultaat bij den buitengewonen omvang van het werk betreurden, konden wij natuurlijk niet anders dan ons daarbij neerleggen. De druk van het derde deel zal thans, naar wij hopen, eerlang beginnen.

De bewerking der naamregisters op de vroeger door ons uitgegeven *Journalen van Constantijn Huygens den zoon*, waarover wij in een vroeger verslag berichtten, is in het afgeloopen jaar de voltooiing genaderd. Prof. Kernkamp heeft in het begin van het jaar de leiding van het werk op zich genomen en gemeend, dat de methode van bewerking niet onbelangrijk vereenvoudigd kon worden, daar het tijdverlies der onderzoekingen, die tot nog toe ten behoeve van het werk gedaan werden, niet in verhouding scheen tot het belang van het daardoor bereikte resultaat. De bewerking is sedert snel gevorderd en zal denkelijk binnen weinige maanden afloopen. Aldus zal denkelijk de gedrukte index nog dit jaar onze leden bereiken, een gemakkelijk en

onmisbaar hulpmiddel bij het gebruik dezer zeer gewaardeerde journalen, dat, ook wanneer het wellicht niet aan alle gestelde eischen voldoet, toch zeker met dankbaarheid zal ontvangen worden.

Omtrent de uitgaaf der *Journalen van Bentinck van Rhoon* valt ditmaal niet veel mede te deelen. Prof. Bussemaker deed ons in den loop van het jaar mondeling uitvoerig verslag van den stand van zaken en vroeg daarbij over verschillende zich opdoende punten onze beslissing. Voordat de onderneming echter voortgezet wordt, zal het noodig zijn, nu prof. Bussemaker een overzicht heeft gekregen van het in H. M.'s Huisarchief voorhanden materiaal, dat hij zich eerst op de hoogte stelt van den omvang en den inhoud van de andere helft, die naar men weet in het British Museum bewaard wordt. Hij stelt zich voor, zich zoodra mogelijk met dat doel naar Londen te begeven.

Over de bewerking van het *Journaal van Andries Jacobsz.* door den heer Van Biema ontvingen wij in het najaar een uitvoerig en grondig rapport van de hand van een zeer bevoegden beoordeelaar, aan wien wij het handschrift om advies hadden toegezonden. Dat advies concludeerde volgens onzen wensch tot bekorting en besnoeiing, en het gaf ook dadelijk wenken en vaste regelen, waardoor eenige gewenschte bekorting zou kunnen verkregen worden zonder schade voor den tekst. Wij hebben ons gaarne met dit advies vereenigd, al zagen wij met bekommering, dat van eene eenigszins radicale besnoeiing geen sprake bleek te kunnen zijn. Natuurlijk hebben wij het advies aan den heer Van Biema doen toekomen en daarover zijn gevoelen gevraagd, dat wij nog met belangstelling tegemoet zien.

Ter zake van de uitgaaf van het door Fruin nage-

laten afschrift van de *Brieven van den Franschen gezant D'Affry* hebben wij ons in het afgeloopen jaar tot Prof. Bussemaker gewend, die zich met de zorg voor deze uitgave belast had. Het is gebleken, dat deze collectie te weinig omvangrijk is voor eene afzonderlijke uitgaaf; met goedvinden der commissie, die belast is met de uitgave van Fruins schriftelijke nalatenschap, hebben wij dus besloten ze in onze *Bijdragen en Mededeelingen* op te nemen. Aangezien niets meer aan de uitgave in den weg staat, heeft de heer Bussemaker nu gaarne beloofd ze voor het volgende deel der *Bijdragen en Mededeelingen* gereed te maken. — Alleen Fruins afschrift van de *Brieven van den Pruisischen gezant Thulemeyer*, waarmede Dr. Colenbrander zich belast heeft, blijft dan nog ter uitgaaf over. Ook deze zal thans eerlang aan de orde komen.

Eene nieuwe onderneming hebben wij in het afgeloopen jaar op touw gezet. Het is ons bekend, dat de zoogenaamde *Secreete resolutiën der Staten van Holland* vroeger beginnen dan de gedrukte reeks doet vermoeden. Het is waar, dat van eene eigenlijke serie secreete resolutiën voor die vroegere tijden wellicht niet gesproken kan worden; maar wij weten toch, dat althans uit sommige jaren of over bepaalde onderwerpen secreete resolutiën bestaan, die tot bundels of banden vereenigd zijn, en wij twijfelen niet, of bij ernstig onderzoek zullen, behalve de genoemde stukken, die ons slechts bij toeval zijn bekend geworden, nog vrij wat meer van deze resolutiën ontdekt kunnen worden. Wij meenden, dat hier een nuttig werk verricht zou kunnen worden, — een werk ook van bescheiden omvang, dat lag binnen het bereik onzer krachten. Wij hebben Dr. N. Japikse medegedeeld, wat ons van de zaak bekend was, en

hem verzocht zich nader op de hoogte te willen stellen en zoo mogelijk een bundel *Secreete resolutiën* bijeen te brengen en voor uitgaaf in onze werken gereed te maken. Bij onderzoek op het Algemeene Rijksarchief bleek hem, dat de stukken met inspanning van verschillende kanten bijeengebracht zullen moeten worden. Maar de Algemeene Rijksarchivaris, zeer belangstellend, zeide hem alle hulp toe. Daarop heeft Dr. Japikse zich bereid verklaard het werk te ondernemen. Wellicht zal hij daaraan nog kunnen verbinden een onderzoek naar stukken van denzelfden aard, doch uit eenigszins anderen tijd. Het is bekend, dat ook de druk van de oudste *Resolutiën van de Staten van Holland* na den opstand zeer onvolledig is. Dat de bestaande lacunes wellicht op hoogst verblijdende wijze en zonder al te groote moeite kunnen aangevuld worden, is gebleken, toen de heer J. H. W. Unger ons eenige jaren geleden ter uitgaaf afstond een cahier met onbekende resolutiën der Staten van Holland uit het jaar 1577/78, dat hij in het archief te Rotterdam had ontdekt. Wij hebben de opmerkzaamheid van Dr. Japikse, die voor de voltooiing van het hem opgedragen werk de archieven der Hollandsche steden niet zal kunnen verwaarloozen, op deze zaak gevestigd; wellicht zal zijn onderzoek ook in deze richting heuchelijke resultaten leveren.

Ook over onze *Bijdragen en Mededeelingen* hebben wij vrij wat mede te deelen, al is ditmaal het deel, dat wij onzen leden toezenden, dunner dan gewoonlijk. Allereerst verheugt het ons, dat het H. M. de Koningin behaagd heeft, op ons verzoek aan Prof. Krämer machtiging te verleenen tot de uitgave van het merkwaardige stuk, dat onze uitgave opent: een dagboek met bijlagen van zekeren Lafargue, dat

opnieuw een helder licht werpt op de woelingen der Doelisten en het doel, dat zij beoogden. — Interessant voor de sociale geschiedenis is het merkwaardige, aan den bekenden Jan van Hout toegeschreven rapport van 1577 over de *Inrichting der Leidsche armenzorg*, door welks toezending Dr. J. Prinsen J.Lz. ons heeft willen verblijden. — Mr. Fruin schonk ons het vervolg eener vroegere uitgaaf: eene verzameling van stukken betreffende de contracten van correspondentie te Middelburg, — eene bijzonder rijke en hoogst belangrijke verzameling over dit onderwerp, die bij de vorige, vroeger door hem geleverde slechts weinig achterstaat. — Ons medelid Bannier heeft eene reeds jaren geleden door Fruin geuiten wensch vervuld door de uitgaaf van de eenige overblijfselen van het archief van Marnix. — Prof. Kernkamp heeft ten slotte voor de uitgaaf bewerkt de twee memoriën van den Zweedschen resident Appelboom, die eenige jaren geleden op zijne aanwijzing voor ons afgeschreven waren in de bibliotheek te Upsala en die een helder licht verspreiden over den toestand van den Nederlandschen handel en de overige betrekkingen met Zweden omstreeks 1660.

Veel lijviger had de bundel kunnen zijn, indien de omstandigheden hadden medegewerkt. Boven zeiden wij reeds, dat Buchelius' *Descriptio urbis Rheno-Trajectinae* voor de uitgaaf gereed lag, maar niet tijdig kon gedrukt worden, omdat onze pers bezet was. — Van een buitenlandsche medewerker ontvingen wij eene bewerking van het bekende *Journaal van G. K. van Hogendorp uit het jaar 1787*, dat echter om bijzondere redenen niet in dit deel van de *Bijdragen en Mededeelingen* mocht opgenomen worden. — De ons door Dr. W. W. van der Meulen toegezegde uitgave der *Brieven van J. D. van de Capellen aan*

C. L. Van Beyma is door ongesteldheid van den bewerker niet tijdig gereed gekomen.

Dit alles zal nu het volgende jaar gedrukt kunnen worden. Voor dit volgende deel zijn ons tevens door Prof. Krämer toegezegd de *Journalen van prins Willem II*, waarover wij de vorige maal handelden en die voor dit doel reeds afgeschreven zijn.

Over verschillende uitgaven, die in onze *Bijdragen en Mededeelingen* opgenomen zouden kunnen worden, hebben wij in den loop van dit jaar nog onderhandeld. Het was ons bekend, dat Jhr. Mr. Th. van Riemsdijk indertijd uit de *Rekeningen der Utrechtsche St. Jacobskerk* uitvoerige extracten vervaardigd had, die door omstandigheden slechts voor een klein deel gepubliceerd zijn. Wij meenden, dat de uitgaaf van deze excerpten, door zoo bevoegde hand vervaardigd, nuttig moest geacht worden, al zou deze uitgaaf ook noodzakelijk een fragmentarisch karakter dragen. Wij hebben ons derhalve tot den heer Van Riemsdijk gewend met het verzoek, of hij ons zijne excerpten alsnog ter uitgave wilde afstaan. Het verzoek is door den heer Van Riemsdijk welwillend opgenomen; maar eene overeenstemming omtrent de uitgaaf is nog niet verkregen. — Van wege de Vereeniging tot uitgave van oud-vaderlandsche Rechtsbronnen werden ons toegezonden eenige zeer omvangrijke excerpten uit de oudste resolutiën van de vroedschap van Gouda, die aan deze vereeniging ter uitgave waren aangeboden, doch die zij meende alleen voorzoover ze keuren, vonnissen en andere dergelijke rechtsbronnen bevatten, te kunnen aanvaarden. Het materiaal bleek ons interessante zaken te bevatten, bepaaldelijk voor de geschiedenis van den handel en de nijverheid van Gouda; maar het scheen ons te weinig samenhangend en te onvolledig, om

in aanmerking te komen voor eene uitgave op zichzelf. Wij hebben derhalve getracht eene aanvulling ervan door bevoegde hand te verkrijgen of het geheele materiaal te doen verwerken in een artikel over Gouda's handel en nijverheid in de 16e eeuw, waarvoor het nog geschikter scheen. Maar tot ons leedwezen zijn wij nog niet geslaagd.

Onze aandacht is nog gevestigd op de uitgaaf der door Fruin als zeer merkwaardig gesignaleerde memorie van Oldenbarnevelt, waarnaar de *Historie van het leven en sterven* grootendeels is gevolgd, terwijl wij ook nog van bevoegde zijde opmerkzaam werden gemaakt op een paar seriën van stukken in H. M.'s Huisarchief, die eene uitgave wel schenen te verdienen. Nog werd ter uitgaaf aangeboden het verbaal van den Nederlandschen gezant Cunaeus over zijne reis naar Perzië in 1651, — eene publicatie, die wij, als waarschijnlijk belangrijk, gaarne aanvaard zouden hebben, maar die wij toch meenden te moeten aanhouden, totdat gebleken zou zijn, of het niet aanbeveling verdiende de uitgaaf van dit stuk te doen vergezeld gaan van den druk van andere daarmee samenhangende stukken.

Twee andere ons ter uitgaaf aangeboden stukken: eene verzameling brieven uit het kamp van Bodegraven uit het jaar 1672, en een reisverhaal in België door prof. Petrus Burmannus Secundus, hebben wij als te weinig belangrijk gemeend onder dankzegging te moeten terugzenden.

Het debiet onzer fondsartikelen bleek in het jaar 1903 een bijzonder heuchelijk resultaat te hebben geleverd, grootendeels tengevolge van de bestelling van een compleet exemplaar onzer werken door het archief te Dusseldorp. Het feit vestigde onze aandacht op het beheer onzer fondsartikelen, en toen

wij in den loop van dit jaar als gewoonlijk de lijst van het voorhandene zoowel bij de firma Kemink en Zoon als bij de firma Johannes Müller ontvingen, zijn wij er op bedacht geweest, daaromtrent nadere inlichtingen in te winnen, die ten slotte aanleiding gegeven hebben, dat wij op enkele veranderingen in de wijze van beheer en de verantwoording daarover hebben aangedrongen.

De door ons benoemde Commissie voor de bewerking der Historisch-statistische schetskaarten heeft ook nu weder vier bladen van de schetskaart van het Topographisch bureau in ontvangst genomen; het volgende jaar zal deze kaart waarschijnlijk geheel voltooid zijn. De commissie is ook nu weder ijverig werkzaam geweest, zooals blijkt uit haar verslag, dat hierachter volgt als bijlage D.

De commissie heeft ons bericht, dat zij het om administratieve redenen wenschelijk geoordeeld heeft, zich te vereenigen met eene andere commissie, voor eenige jaren door het Nederlandsch Taal- en letterkundig congres te Dordrecht benoemd voor de samenstelling van een Historischen atlas van Nederland, die grootendeels bestond uit dezelfde leden als onze commissie. Daartegen bestond bij ons geen bezwaar; natuurlijk is het echter noodig, dat niet alleen bij stemmingen over de beide door de nu vereenigde commissiën beoogde doeleinden met de bevoegdheid der verschillende personen wordt rekening gehouden, maar ook dat de geldmiddelen van beide commissiën afzonderlijk gehouden worden.

Wij hebben besloten, om in het voorjaar van 1905 onze leden nogmaals samen te roepen tot eene algemeene vergadering. Zij zal gehouden worden op 25 April a. s. en wij meenen den bezoekers een

bijzonder aangenaam programma te kunnen aanbieden. Als spreker zal optreden Prof. Brugmans uit Amsterdam; maar ook ons honorair lid Prof. Dietrich Schäfer uit Berlijn, bekend door zijne behandeling der handelsgeschiedenis vooral van Neder-Duitschland, heeft zich bereid verklaard hierheen te komen en de vergadering door eene voordracht op te luisteren. Ook de Duitsche orde, balye van Utrecht, heeft willen medewerken tot het slagen der bijeenkomst door zich op ons verzoek bereid te verklaren, om haar hotel, dat gewoonlijk niet voor bezoekers toegankelijk is, op dien dag voor de leden van het Historisch Genootschap open te stellen.

Over de aanwinsten van onze bibliotheek licht de hierachter volgende bijlage E onze leden in. Onder de verkregen aanwinsten vestigen wij de bijzondere aandacht op de obligaties van Surinaamsche plantageleeningen, die door Dr. Van der Meulen in het vorige deel onzer *Bijdragen en Mededeelingen* afgedrukt werden. Hij heeft het wenschelijk geoordeeld, deze belangrijke stukken voor verloren gaan te beveiligen door ze aan onze bibliotheek aan te bieden. Een eigenaardig geschenk ontving de bibliotheek ook van den heer Dr. B. Cordt te Kiew: zijne uitgave van het *Journaal van J. C. Nomen* over het verblijf van czaar Peter den Groote in Nederland, waarvan het handschrift (bekend en ook gebruikt, maar naar thans blijkt niet voldoende) sinds lange jaren in onze bibliotheek berustte. Het feit gaf ons aanleiding, om de lijst onzer handschriften nog eens na te gaan, ten einde vast te stellen, of wellicht niet nog andere nummers daarvan eene uitgave verdienden, die wij dan bij voorkeur zelven ondernemen en niet aan vreemden overlaten zouden. Doch de studie der collectie heeft ons totnogtoe niets doen

ontdekken, dat onuitgegeven was en toch eene uitgave verdiende.

Heuchelijk nieuws hebben wij ten slotte (voor het eerst sinds lange jaren!) mede te deelen over ons Leesgezelschap. Onze 2e bibliothecaris kon ons berichten, dat de oude schuld van het gezelschap aan ons genootschap ten slotte gedelgd was. Aanstonds is toen van de gelegenheid gebruik gemaakt, om voor het saldo, dat thans weder jaarlijks beschikbaar zal komen, nieuwe tijdschriften aan te koopen, die de inrichting wat meer op de hoogte van den tijd zullen brengen. Op verschillende belangrijke periodieken is dadelijk ingeteekend, en van de verbetering van den toestand is per circulaire aan de Utrechtsche leden kennis gegeven. Werkelijk zijn verschillende nieuwe leden toegetreden, meer dan sinds jaren het geval was. Bovendien ontvingen wij van uit Groningen eene uitnoodiging, om onze portefeuilles ook daar te doen circuleeren; over de uitvoering van dit plan, dat voor eenige jaren niet gelukken wilde, zijn wij thans opnieuw in onderhandeling getreden. Zoo gaan wij ook in dit opzicht met hoop en vol moed het nieuwe jaar tegemoet.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

G. W. Kernkamp,
Voorzitter.

S. Muller Fz.,
Secretaris.

BIJLAGE A.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP[1]).

BESTUUR.

Dr. G. W. Kernkamp, *Voorzitter.*
Mr. J. F. B. Baert, *Penningmeester.*
Dr. J. W. Muller, *Eerste bibliothecaris.*
Dr. N. J. Singels, *Tweede bibliothecaris.*
Mr. S. Muller Fz., *Eerste secretaris.*
Dr. W. A. F. Bannier, *Tweede secretaris.*
Dr. P. J. Blok.
Dr. C. H. Th. Bussemaker.
Dr. F. J. L. Krämer.

1) Bij deze lijst is aangenomen de feitelijke toestand op 1 Januari 1905.

HONORAIRE LEDEN.

E. de Amicis, te Turijn.
U. Berlière, te Rome.
W. Bode, te Berlijn.
E. baron de Borchgrave, te Weenen.
G. Edmundson, te Northolt.
M. Pardo de Figueroa, te Medina Sidonia.
P. Fredericq, te Gent.
J. A. Fridericia, te Kopenhagen.
G. Galland, te Berlijn.
J. Geddes, te Londen.
Jhr. J. J. de Geer van Oudegein, te Utrecht.
H. Havard, te Parijs.
J. H. Hessels, te Cambridge.
E. Hubert, te Luik.
E. Jacobs, te Wernigerode.
L. Legrand, te Parijs.
H. C. Vos Leibbrandt, te Kaapstad.
E. Martin, te Straatsburg.
E. Michel, te Parijs.
O. Nachod, te Grünewald bij Berlijn.
F. Nippold, te Jena.
M. Philippson, te Berlijn.
O. Pringsheim, te Breslau.
M. Ritter, te Bonn.
D. Schäfer, te Berlijn.
G. Mac Call Theal, te Londen.
F. Vanderhaeghen, te Gent.
L. Vanderkindere, te Brussel.
A. de Waal, te Rome.
A. Waddington, te Lyon.
E. Wrangel, te Lund.

GEWONE LEDEN.

Dr. Th. P. H. van Aalst, te 's Gravenhage.
Mr. J. H. Abendanon, te Batavia.
Dr. A. J. d'Ailly, te Amsterdam.
P. Albers, te Maastricht.
H. J. Allard, te Maastricht.
Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
Mr. J. baron d'Aulnis de Bourouill, te Utrecht.
Jhr. J. A. F. Backer, te Vreeland.
Mr. J. F. B. Baert, te Utrecht.
Mr. C. Bake, te 's Gravenhage.
Dr. W. A. F. Bannier, te Utrecht.
Mej. Dr. F. E. J. M. Baudet, te Hilversum.
Dr. H. Bavinck, te Watergraafsmeer.
Mr. A. J. de Beaufort, te Leusden.
J. B. de Beaufort, te Woudenberg.
Mr. J. F. de Beaufort, te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden.
Jhr. Mr. K. A. Godin de Beaufort, te Maarsbergen.
A. A. Beekman, te 's Gravenhage.
J. H. Been, te Brielle.
G. J. G. C. graaf van Aldenburg Bentinck, te Amerongen.
J. C. van den Berg, te Heerenveen.
Mr. N. P. van den Berg, te Amsterdam.
Dr. J. Bergsma, te Groningen.
Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
H. A. van Beuningen, te Utrecht.
A. F. van Beurden, te Roermond.
J. J. Beyerman, te Utrecht.
G. J. W. Koolemans Beynen, te Leiden.
Dr. J. P. de Bie, te Kethel.
E. van Biema, te Amsterdam.
Mr. A. S. de Blécourt, te Zutphen.
Dr. P. J. Blok, te Leiden.

Mr. Ph. van Blom, te 's Gravenhage.
Dr. J. F. D. Blöte, te Tilburg.
Dr. G. J. Boekenoogen, te Leiden.
P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.
Mr. P. C. J. A. Boeles, te Leeuwarden.
J. Boer Hz., te Utrecht.
Dr. M. G. de Boer, te Hilversum.
Dr. U. Ph. Boissevain, te Groningen.
Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
Dr. E. Bonebakker, te Samarang.
B. J. M. de Bont, te Amsterdam.
Dr. L. Boosten, te 's Hertogenbosch.
Mr. P. G. Bos, te Groningen.
Dr. A. J. Botermans, te Zwolle.
M. ten Bouwhuys, te Utrecht.
Dr. W. L. Bouwmeester, te Doetinchem.
J. Brals, te Delft.
Mr. P. van den Brandeler, te 's Gravenhage.
Dr. A. A. Bredius, te 's Gravenhage.
Dr. J. C. Breen, te Amsterdam.
D. A. Brinkerink, te Bovenkarspel.
Dr. R. Broersma, te Samarang.
Dr. G. Brom, te Rome.
Dr. W. L. C. Bronsveld, te Hoorn.
Dr. H. Brugmans, te Amsterdam.
C. W. Bruinvis, te Alkmaar.
Dr. C. P. Burger Jr., te Amsterdam.
Dr. C. H. Th. Bussemaker, te Groningen.
Jhr. P. H. A. Martini Buys, te 's Gravenhage.
Dr. W. Caland, te Utrecht.
Mr. A. W. van Beeck Calkoen, te Utrecht.
Dr. J. R. Callenbach, te Rotterdam.
Dr. H. J. de Dompierre de Chauffepié, te 's Gravenhage.
J. W. Chevallier, te Amersfoort.
Dr. H. T. Colenbrander, te Voorburg.

H. J. Coppens, te Schiedam.
Dr. R. Corten, te Rolduc (gem. Kerkrade).
W. P. Costerus, te Edam.
Mr. L. M. Rollin Couquerque, te 's Gravenhage.
J. Craandijk, te Haarlem.
Dr. S. Cramer, te Amsterdam.
C. C. A. Croin, te Dordrecht.
Mr. M. Crommelin, te Utrecht.
J. T. J. Cuypers, te Amsterdam.
Dr. P. J. H. Cuypers, te Roermond.
S. van Daalen, te Benschop.
Dr. F. E. Daubanton, te Utrecht.
Mr. C. Th. van Deventer, te 's Gravenhage.
A. H. A. C. Diegerick, te Gent.
H. C. Diferee, te Amsterdam.
N. D. Doedes, te Utrecht.
Dr. J. J. Doesburg, te Zwolle.
P. J. D. van Dokkum, te Utrecht.
C. P. J. Dommisse, te Vlissingen.
P. N. van Doorninck, te Bennebroek.
Dr. P. Doppler, te Maastricht.
W. J. van Douwen, te Almeloo.
Dr. G. J. Dozy, te 's Gravenhage.
Mr. H. L. Drucker, te Leiden.
Mr. W. H. F. Dubois, te Utrecht.
K. Dumon, te Beilen.
P. J. van Dijk van Matenesse, te Schiedam.
Dr. B. Dijksterhuis, te Tilburg.
H. Dyserinck, te Rheden.
Mr. C. C. D. Ebell, te 's Hertogenbosch.
C. P. van Eeghen Jr., te Amsterdam.
P. van Eeghen, te Amsterdam.
J. E. Elias, te Amsterdam.
Dr. H. J. E. Endepols, te Maastricht.
A. Engelsman, te Leeuwarden.

Mr. C. Enschedé, te Haarlem.
J. W. Enschedé, te Overveen.
Dr. E. Epkema, te Zalt-Bommel.
N. J. A. P. H. van Es, te Arnhem.
Dr. W. van Everdingen, te Rotterdam.
A. N. J. Fabius, te Brielle.
Mr. D. P. D. Fabius, te Amsterdam.
Mr. P. Falkenburg, te Amsterdam.
P. Feenstra Jr., te Amsterdam.
Mr. J. A. Feith, te Groningen.
Jhr. Mr. P. R. Feith, te 's Gravenhage.
Mr. B. F. W. von Brücken Fock, te Middelburg.
Mr. E. Fokker, te Utrecht.
G. A. J. Franke, te Groningen.
J. A. Frederiks, te Middelburg.
Mr. R. Fruin, te Middelburg.
P. Fijn van Draat, te Utrecht.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
J. F. Gebhard Jr., te Amsterdam.
Dr. W. van Geer, te München.
Dr. H. van Gelder, te Utrecht.
Dr. H. E. van Gelder, te Alkmaar.
Dr. H. A. Geurts, te Rolduc (gem. Kerkrade).
Dr. P. J. M. van Gils, te Rolduc (gem. Kerkrade).
Mr. J. G. Gleichman, te 's Gravenhage.
C. J. Gonnet, te Haarlem.
P. C. Görlitz, te Nijmegen.
W. Gosler, te Amsterdam.
Dr. J. H. Gosses, te Amsterdam.
Mr. M. L. van Goudoever, te Utrecht.
J. J. Graaf, te Ouderkerk a/d Amstel.
J. de Graaf, te Amsterdam.
Mr. J. Hooft Graafland, te Utrecht.
Jhr. Mr. J. F. Hooft Graafland, te Utrecht.
Mej. Dr. C. C. van de Graft, te Utrecht.

Mr. S. Gratama, te 's Gravenhage.
M. Salverda de Grave, te 's Gravenhage.
H. E. Greve, te Amsterdam.
D. de Groot, te Utrecht.
Dr. J. V. de Groot, te Amsterdam.
Dr. C. Hofstede de Groot, te 's Gravenhage.
Mr. W. T. Grothe van Schellach, te Utrecht.
J. baron Sirtema van Grovestins, te 's Gravenhage.
Mgr. G. Gul, te Utrecht.
Dr. J. H. Gunning Wz., te Amsterdam.
Mr. H. D. Guyot, te Groningen.
Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.
S. Haagsma, te Sneek.
Dr. S. P. Haak, te Arnhem.
J. W. G. van Haarst, te Groningen.
Dr. A. Habets, te Hasselt (België).
H. van de Hagt, te Rotterdam.
Dr. C. F. Haje, te Haarlem.
Dr. J. Hania Pz., te Steenwijk.
G. C. D. d'Aumale baron van Hardenbroek, te Driebergen.
Mr. G. C. D. R. baron van Hardenbroek, te Bunnik.
H. G. Harkema, te Harlingen.
A. Th. Hartkamp, te Amsterdam.
Mr. R. E. Hattink, te Almeloo.
O. ten Have, te Winterswijk.
Dr. W. A. A. Hecker, te Delft.
J. A. J. ter Heerdt, te Utrecht.
Mr. J. E. Heeres, te Leiden.
Dr. K. Heeringa, te Schiedam.
Dr. J. Heinsius, te Gouda.
Dr. L. Heldring, te Amsterdam.
H. L. J. van Beuningen van Helsdingen, te Amsterdam.
Dr. A. H. L. Hensen, te Warmond.
H. J. Heshuysen, te Bloemendaal.

Dom W. van Heteren, te Rome.
J. A. Heuff Az., te Tiel.
Mgr. G. W. van Heukelum, te Jutfaas.
J. H. C. Heyse, te Middelburg.
J. C. A. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
L. C. Hezenmans, te 's Hertogenbosch.
J. C. Gijsberti Hodenpijl van Hodenpijl, te 's Gravenhage.
F. A. Hoefer, te Hattem.
Mr. H. graaf van Hogendorp, te 's Gravenhage.
Dr. C. Hoitsema, te Utrecht.
A. Hollestelle, te Tholen.
Dr. A. G. Honig, te Kampen.
G. J. Honig, te Zaandijk.
Dr. I. M. J. Hoog, te Nijmegen.
A. J. J. Hoogland, te Rotterdam.
Dr. S. S. Hoogstra, te Gouda.
T. van Hoogstraten, te Huissen.
Mr. C. Pijnacker Hordijk, te 's Gravenhage.
E. B. ter Horst, te Groningen.
Dr. M. T. Houtsma, te Utrecht.
Dr. J. Huizinga, te Haarlem.
Dr. J. de Hullu, te 's Gravenhage.
G. Hulsman, te Groningen.
Jhr. Mr. J. E. Huydecoper van Maarsseveen en Nigtevecht, te Utrecht.
Dr. C. B. Hijlkema, te Zaandam.
H. Italie, te Utrecht.
Mr. F. A. R. A. baron van Ittersum, te Utrecht.
Mgr. Dr. J. A. H. G. Jansen, te Bunnik.
J. J. van Noorle Jansen, te Utrecht.
Dr. N. Japikse, te 's Gravenhage.
Dr. H. J. Kiewiet de Jonge, te Dordrecht.
Mej. Dr. J. de Jongh, te 's Gravenhage.
Mr. J. G. C. Joosting, te Assen.

W. H. J. Juten, te Bergen-op-Zoom.
J. Kalf, te 's Gravenhage.
Dr. G. Kalff, te Leiden.
Jhr. Mr. A. P. C. van Karnebeek, te 's Gravenhage.
P. H. van der Kemp, te 's Gravenhage.
Dr. G. W. Kernkamp, te Utrecht.
W. J. Kernkamp, te Edam.
Dr. L. A. Kesper, te Gouda.
E. B. Kielstra, te 's Gravenhage.
B. H. Klönne, te Amsterdam.
Dr. A. Kluyver, te Leiden.
Dr. L. Knappert, te Leiden.
Dr. W. P. C. Knuttel, te 's Gravenhage.
W. Knuif, te Rijsenburg.
F. Koch Jr., te Rotterdam.
Dr. W. C. G. T. Koch, te Tiel.
Mr. H. J. Koenen, te Amsterdam.
H. F. Kol, te Utrecht.
M. J. Kollewijn, te 's Gravenhage.
Mr. A. H. Koning, te Finsterwolde.
W. P. Kops, te Hoorn.
F. G. Kramp, te Leiden.
Dr. F. J. L. Krämer, te 's Gravenhage.
Dr. M. A. Kreling, te Rotterdam.
A. J. C. Kremer, te Arnhem.
Dr. P. J. Kromsigt, te Rotterdam.
J. F. A. Kronenburg, te Roermond.
Dr. R. Krul, te 's Gravenhage.
Dr. A. F. Krull, te Scheveningen.
Mr. W. Polman Kruseman, te Middelburg.
Mr. H. P. C. L. de Kruyff, te Amsterdam.
Dr. E. T. Kuiper, te Amsterdam.
J. Kunst, te Leiden.
Dr. A. Kuyper, te 's Gravenhage.
Dr. H. H. Kuyper, te Amsterdam.

Mr. Dr. A. R. van de Laar, te Utrecht.
Dr. G. J. Landweer Az., te Arnhem.
Dr. L. A. van Langeraad, te Lekkerkerk.
Mr. F. J. van Lanschot, te 's Hertogenbosch.
Dr. K. Later, te Utrecht.
Dr. P. Leendertz, te Amsterdam.
W. J. Leendertz, te Amsterdam.
Dr. E. C. van Leersum, te Leiden.
Mr. J. van der Leeuw, te Amersfoort.
Dr. E. H. van Leeuwen, te Velp.
Dr. J. W. Lely, te Voorschoten.
Dr. M. F. van Lennep, te Haarlem.
Mr. J. A. Levy, te Amsterdam.
Dr. G. J. Liesker, te Freiburg (Zw.).
J. F. A. Lindsen, te Utrecht.
Dr. C. te Lintum, te Rotterdam.
A. C. Loffelt, te 's Gravenhage.
Mr. W. H. de Savornin Lohman, te Utrecht.
Mr. J. de Louter, te Utrecht.
F. baron van Lijnden van Hemmen, te Hemmen.
Mr. Dr. F. A. C. graaf van Lijnden van Sandenburg, te Nederlangbroek.
Mr. R. Melvil baron van Lijnden, te 's Gravenhage.
Mr. Æ. baron Mackay, te 's Gravenhage.
Mej. M. G. A. de Man, te Middelburg.
W. J. Manssen, te Zaandam.
Dr. B. van Meer, te Slijk-Ewijk.
Dr. R. P. Mees R.Az., te Rotterdam.
Dr. K. O. Meinsma, te Zutphen.
Dr. J. Mendels, te Groningen.
Mr. C. R. Merkus, te Utrecht.
Dr. W. W. van der Meulen, te 's Gravenhage.
J. L. Meulleners, te Eisden.
Mr. P. A. N. S. van Meurs, te 's Gravenhage.
D. C. Meyer Jr., te Amsterdam.

G. A. Meyer, te Zwolle.
W. Meyer, te 's Gravenhage.
M. A. Meyjes, te Hengeloo (Gelderland).
Dr. E. J. W. Posthumus Meyjes, te 's Gravenhage.
Mej. L. Miedema, te Utrecht.
Dr. P. H. van Moerkerken Jr., te Haarlem.
Mr. G. Moll, te Rotterdam.
Dr. E. C. Godée Molsbergen, te Stellenbosch.
Dr. M. Monasch, te Amsterdam.
Dr. K. W. M. Montijn, te Vlaardingen.
F. D. J. Moorrees, te Buurmalsen.
Dr. L. J. Morell, te Utrecht.
Dr. G. Morre, te Delft.
T. Morren, te 's Gravenhage.
Dr. H. P. N. Muller, te 's Gravenhage.
Dr. J. W. Muller, te Utrecht.
Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
Mr. S. Muller Hz., te Rotterdam.
Mr. J. C. Naber, te Utrecht.
Mej. J. W. A. Naber, te Amsterdam.
Dr. G. A. Nauta, te Warfum.
Dr. H. M. van Nes, te 's Gravenhage.
M. C. Nieuwbarn, te Nijmegen.
F. J. Nieuwenhuis, te Utrecht.
Mr. J. Domela Nieuwenhuis, te Groningen.
Dr. W. H. Nolens, te Rolduc (gem. Kerkrade).
R. P. J. Tutein Nolthenius, te Amsterdam.
M. Noordtzij, te Kampen.
M. van Notten, te Vogelensang.
W. Nijhoff, te 's Gravenhage.
Mr. J. G. Brouwer Nijhoff, te Utrecht.
Mej. Dr. J. A. Nijland, te Amsterdam.
H. L. van Oordt, te 's Gravenhage.
J. van Oordt tot Bunschoten, te Velp.
Dr. R. van Oppenraay, te Amsterdam.

Dr. O. Oppermann, te Utrecht.
Dr. J. A. F. Orbaan, te Rome.
Mr. J. C. Overvoorde, te Leiden.
Mr. J. C. de Marez Oyens, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. R. W. J. van Pabst van Bingerden, te 's Gravenhage.
Mr. M. J. ridder Pauw van Wieldrecht, te Leersum.
Mr. J. E. van Persijn, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. F. H. de Pesters, te Arnhem.
Mr. P. Pet, te Groningen.
C. H. Peters, te 's Gravenhage.
Mr. N. G. Pierson, te 's Gravenhage.
A. Pit, te Amsterdam.
J. R. Planten, te New-York.
Mr. L. J. Plemp van Duiveland, te 's Gravenhage.
C. J. Polvliet, te Amsterdam.
Mej. M. W. Maclaine Pont, te Zetten.
Jhr. P. J. C. C. den Beer Poortugael, te 's Gravenhage.
J. Postmus, te Amsterdam.
S. Postmus, te Amsterdam.
A. Winkler Prins, te Voorburg.
Dr. J. Prinsen J.Lz., te Nijmegen.
Mej. J. M. Proot, te Amsterdam.
Dr. F. Pijper, te Leiden.
Mr. H. P. G. Quack, te Amsterdam.
Mr. D. Ragay, te Utrecht.
J. C. Ramaer, te Breda.
Jhr. Mr. F. A. J. F. ridder van Rappard, te Utrecht.
A. F. J. Reiger, te Meran.
Dr. B. Reiger, te Utrecht.
Mr. W. A. Reiger, te Groningen.
T. graaf de Renesse, te Brussel.
Mr. W. J. van Welderen baron Rengers, te Leeuwarden.
Dr. H. J. Reynders, te Amersfoort.

Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, te Amsterdam.
Jhr. Mr. T. H. F. van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
Dr. P. H. Ritter, te Amsterdam.
Freiherr Von Ritter zu Gruenstein, te Berlijn.
Jhr. Mr. J. Röell, te 's Gravenhage.
H. Roes, te St. Michielsgestel.
Th. M. Roest van Limburg, te Dordrecht.
Dr. H. C. Rogge, te Haarlem.
A. A. J. van Rossum, te Benschop.
G. P. Rouffaer, te 's Gravenhage.
Mr. K. J. H. Royaards, te Utrecht.
Mr. W. H. J. Royaards, te Utrecht.
J. A. Royer, te 's Gravenhage.
Mr. C. P. L. Rutgers, te Zwolle.
Dr. F. L. Rutgers, te Amsterdam.
E. H. Rijkenberg, te Voorhout.
F. van Rijsens, te Alkmaar.
Dr. B. van Rijswijk, te Dordrecht.
F. H. A. Sabron, te Breda.
Mr. H. W. van Sandick, te 's Gravenhage.
A. H. Sassen, te Helmond.
Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, te Leiden.
J. H. L. van der Schaaff, te 's Gravenhage.
Dr. A. C. M. Schaepman, te Rijsenburg.
D. F. Scheurleer, te 's Gravenhage.
H. D. J. van Schevichaven, te Nijmegen.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
A. baron Schimmelpenninck van der Oye van de Poll en Nyenbeek, te Utrecht.
Dr. L. C. M. Schmedding, te Valkenberg.
Dr. M. Schoengen, te Leeuwarden.
Dr. J. Schrijnen, te Roermond.
J. Schulman, te Amsterdam.
Mr. W. C. Schuylenburg, te Utrecht.
L. Gilliodts van Severen, te Brugge.

Jhr. Mr. J. H. Hora Siccama, te 's Gravenhage.
T. H. Siemelink, te Workum.
Mr. J. A. Sillem, te Amsterdam.
J. C. Singels, te 's Gravenhage.
Dr. N. J. Singels Az., te Utrecht.
Jhr. Dr. J. Six, te Amsterdam.
J. C. van Slee, te Deventer.
Mr. J. J. S. baron Sloet, te Oosterbeek.
Dr. G. M. Slothouwer, te Wageningen.
Dr. L. W. J. Smit, te 's Hertogenbosch.
Mr. F. W. J. G. Snijder van Wissenkerke, te 's Gravenhage.
Dr. C. J. Söhngen, te Nijmegen.
J. F. van Someren, te Utrecht.
Mr. L. J. Sparnaay, te Gouda.
J. F. M. Sterck, te Amsterdam.
W. P. van Stockum Jr., te 's Gravenhage.
Mr. A. L. E. ridder de Stuers, te Parijs.
Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, te 's Gravenhage.
W. O. Swaving, te Middelburg.
Mr. A. Telting, te 's Gravenhage.
J. H. A. Thus, te Middelharnis.
J. C. Alberdingk Thijm, te Oudenbosch.
Mr. G. van Tienhoven, te Haarlem.
Dr. G. Tjalma, te Veen (Noord-Brabant).
J. W. des Tombe, te Bilt.
Jhr. W. F. Trip van Zoudtlande, te Prinsenhage.
Dr. A. Troelstra, te Utrecht.
J. Trosée, te Nijmegen.
W. J. Tuyn, te Edam.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
Dr. V. Vanderhaeghen, te Gent.
Mr. I. B. J. N. ridder de Vanderschueren, te Beek.
F. Vanveerdeghem, te Luik.
Dr. J. S. van Veen, te Arnhem.

Mr. R. van Veen, te 's Gravenhage.
J. Veersema, te Utrecht.
B. P. Velthuysen, te Hertme en Zenderen.
Dr. J. Verdam, te Leiden.
A. Verwey, te Noordwijk.
I. G. de la Fontaine Verwey, te Helder.
G. H. Veth, te Hilversum.
Dr. H. Visscher, te Utrecht.
Mej. R. Visscher, te Leeuwarden.
Mr. A. C. Visser, te Leiden.
P. T. C. Scharp de Visser, te Gorinchem.
Dr. T. Vlaming, te Warmond.
Dr. W. Vogelsang, te Amsterdam.
Dr. C. W. Vollgraff, te Utrecht.
Dr. J. C. Vollgraff, te Utrecht.
Dr. D. Völter, te Amsterdam.
Dr. G. J. Vos Az., te Amsterdam.
J. M. Vos, te Lochem.
Dr. J. G. de Vos, te 's Gravenhage.
Dr. W. C. A. baron van Vredenburch, te 's Gravenhage.
R. W. P. de Vries, te Amsterdam.
L. H. Wagenaar, te Middelburg.
J. D. Wagner, te Arnhem.
Mr. J. van Walré, te Utrecht.
P. M. H. Welker, te Numansdorp.
H. M. Werner, te Brummen.
Dr. H. A. Weststrate, te Zetten.
Mgr. H. van de Wetering, te Utrecht.
Mr. G. Wicherlinck, te Zwolle.
L. Wichers, te 's Gravenhage.
Dr. C. E. A. Wichmann, te Utrecht.
Dr. E. Wiersum, te Rotterdam.
Dr. J. te Winkel, te Amsterdam.
Dr. J. Woltjer, te Amsterdam.
Dr. R. H. Woltjer, te Amsterdam.

Dr. J. A. Worp, te Groningen.

Mr. G. Wttewaall, te Arnhem.

Jhr. Mr. E. W. F. Wttewaall van Stoetwegen, te 's Gravenhage.

B. W. G. Wttewaal van Wickenburgh, te Houten.

J. M. Wüstenhoff, te Sassenheim.

C. N. Wijbrands, te Amsterdam.

Jhr. Mr. H. M. J. van Asch van Wijck, te Utrecht.

Jhr. J. M. van Asch van Wijck, te Utrecht.

Jhr. Mr. L. H. J. M. van Asch van Wijck, te Utrecht.

Dr. J. A. Gerth van Wijk, te 's Gravenhage.

Dr. P. J. Wijminga, te Amsterdam.

Dr. J. D. de Lind van Wijngaarden, te Utrecht.

G. E. V. L. van Zuylen, te 's Gravenhage.

BIJLAGE B.

GENOOTSCHAPPEN,

WAARMEDE HET HISTORISCH GENOOTSCHAP IN BETREKKING STAAT.

Aachener Geschichts-Verein, te Aken.

Geschichts- und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, te Altenburg.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.

Académie royale d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Gelre. Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht, te Arnhem.

Historischer Verein für Schwaben und Neuburg, te Augsburg.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Historische und antiquarische Gesellschaft, te Bazel.

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.

Historischer Verein für den Niederrhein, te Bonn.

Historische Gesellschaft des Künstlervereins, te Bremen.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique, te Brussel.

Société d'Archéologie de Bruxelles, te Brussel.

De Bollandisten, te Brussel.

Kongelige Universitet, te Christiania.

Westpreussischer Geschichtsverein, te Danzig.

Cercle archéologique de la Ville et de l'ancien Pays de Termonde, te Dendermonde.

Düsseldorfer Geschichts-Verein, te Dusseldorp.

Bergischer Geschichts-Verein, te Elberfeld.

Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer, te Emden.

Historischer Verein für Stadt und Stift Essen, te Essen.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde, te Frankfort a/M.

Verein für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung, te Friedrichshafen.

Société d'Histoire et d'Archéologie, te Genève.

Koninklijke vlaamsche Akademie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde, te Gent.

Oberhessischer Geschichts-Verein, te Giessen.

Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.

Historischer Verein für Steiermark, te Grätz.

Vereeniging Die Haghe, te 's Gravenhage.

Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Neerlandsch Indië, te 's-Gravenhage.

Algemeen Rijksarchief, te 's-Gravenhage.

Rügisch-pommerscher Geschichtsverein, te Greifswald.

Verein für hamburgische Geschichte, te Hamburg.

Historischer Verein für Niedersachsen, te Hannover.

Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch.

Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.

Badische Historische Kommission, te Karlsruhe.

Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, te Kassel.

Stadt-Archiv, te Keulen.

Görres-Gesellschaft, te Keulen.

Redactie van de Westdeutsche Zeitschrift, te Keulen.

Gesellschaft für schleswig-holstein-lauenburgische Geschichte, te Kiel.

Alt-preussische Monatschrift, te Koningsbergen.

Société d'Histoire de la Suisse romande, te Lausanne.

Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.

Maatschappij der nederlandsche Letterkunde, te Leiden.

Königlich-sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.

Redactie van de Kwartalnik Historyczny, te Lemberg.

Redactie van de Analectes pour servir à l'Histoire ecclésiastique de la Belgique, te Leuven.

Redactie van de Revue d'Histoire ecclésiastique, te Leuven.

Redactie van de English historical Review, te Londen.

Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, te Lübeck.

Institut archéologique liégeois, te Luik.

Société d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liége, te Luik.

Kongelige Universitet, te Lund.

Institut luxembourgeois, te Luxemburg.

Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg, te Maastricht.

Real Academia de la Historia, te Madrid.

Abbaye de Maredsous, te Maredsous.

Cercle archéologique, littéraire et artistique de Malines, te Mechelen.

Verein für Geschichte der Stadt Meissen, te Meissen.

Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, te Middelburg.

Königlich-bayerische Akademie der Wissenschaften, te München.

Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens, te Munster.

Société archéologique de Namur, te Namen.

Germanisches Museum, te Neurenberg.

Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, te St. Nikolaas.

Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.

Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg, te Regensburg.

Limburg. Provinciaal Genootschap voor geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst, te Roermond.

Biblioteca apostolica vaticana, te Rome.

Reale Società romana di Storia patria, te Rome.

Gemeente-archief, te Rotterdam.

Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde, te Schwerin.

The Board for international Exchanges of the New-South-Wales-Government, te Sydney.

Kongelige Vitterhets, Historie och Antiquitets Akademien, te Stockholm.

Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lothringen, te Straatsburg.

Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben, te Ulm.

Carolina Rediviva. Kongelige Universitets-Biblioteket, te Upsala.

Provinciaal utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Gemeente-archief, te Utrecht.

Redactie van het Archief voor het Aartsbisdom Utrecht, te Utrecht.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.

Institut für oesterreichische Geschichtsforschung, te Weenen.

Harzverein für Geschichte und Alterthümer, te Wernigerode.

Geschied-, taal-, land- en volkenkundig Genootschap, te Willemstad (Curaçao).

Geschichtsverein für das Herzogthum Braunschweig te Wolfenbüttel.

Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.

Vereeniging tot Beoefening van overijsselsch Regt en Geschiedenis, te Zwolle.

BIJLAGE C.

OVERZICHT VAN DEN STAAT DER KAS VAN HET GENOOTSCHAP.

REKENING VAN HET KAPITAAL. 1904.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1903	f 23354.90⁵	Afgeloste effecten	f 350.—
Aangekochte effecten	„ 103.70	Saldo 1904	„ 23108.60⁵
	f 23458.60⁵		f 23458.60⁵

REKENING VAN HET GENOOTSCHAP. 1904.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1903	f 2439.—	Drukkosten	f 1467.20
Rente van het kapitaal	„ 1029.59	Papier	„ 554.15
Contributiën	„ 4280.—	Schrijfloon	„ 278.—
Verkoop Werken	„ 536.17	Overname boeken Leesgezelschap	„ 58.85
Contributiën Historische kaarten	„ 475.—	Contributiën aan genootschappen	„ 29.98⁵
Afgeloste effecten	„ 350.—	Bindwerk	„ 50.80
		Assurantie-premiën	„ 27.80
		Bode	„ 30.10
		Administratieve uitgaven	„ 256.45
		Amanuenses	„ 237.55
		Historische kaarten	„ 422.53
		Aangekochte effecten	„ 103.70
		Saldo 1904	„ 5592.64⁵
	f 9109.76		f 9109.76

REKENING VAN HET LEESGEZELSCHAP. 1904.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1903	f 228.55	Aankoop boeken	f 117.70
Contributiën	„ 240.—	Bodin	„ 50.05
Verkoop boeken	„ 58.85	Administratiekosten	„ 14.24
		Saldo	„ [illegible]

BIJLAGE D.

Jaarverslag van de centrale commissie voor de historisch-statistische kaarten in Nederland over 1904.

In de samenstelling der commissie kwam in dit jaar geen verandering.

Onder de belangrijke liggers, die in dit jaar gereed kwamen, verdient in de eerste plaats genoemd te worden die voor het bisdom Haarlem met zijne tegenwoordige indeeling in dekanaten en kerspelen, vervaardigd door den heer J. J. Graaf, deken en pastoor te Ouderkerk a/d. Amstel. Hierbij zijn de kerspel-indeelingen van Amsterdam en andere voormalige steden op afzonderlijke platte gronden aangegeven. Dankbaar herdenken wij hierbij de toezending van den plattegrond van Schiedam door het gemeentebestuur, daar deze plattegrond niet in den handel verkrijgbaar is. De andere kaarten werden, waar het noodig was, aangeschaft.

De heer rijksarchivaris in Friesland, Mr. J. L. Berns, vervaardigde een ligger voor de oudste indeeling in classes en gemeenten van de Nederlandsch-Hervormde Kerk in Friesland.

Van den heer D. Cannegieter, notaris te Tzum, werd een ligger voor stinsen en staten van Franeker en Franekeradeel ontvangen,

De heer Mr. L. M. Rollin Couquerque kwam met zijn ligger, aangevende de plaatsen, waar oudtijds het aasdomsrecht en van die waar het schependomsrecht in Noord- en Zuid-Holland gold, gereed.

De liggers, vervaardigd door den heer Mr. A. Telting voor de Nederlandsche stadrechten en hunne onderlinge verwantschap zullen binnenkort door den vervaardiger uitgegeven worden en dus in den handel verkrijgbaar zijn.

Het zeer ijverig medelid der commissie Dr. M. Schoengen vermeerderde de bijzonder fraai bewerkte en belangrijke liggers voor kloosters in Friesland.

De heer Dr. R. Jesse zond zijne proefliggers in voor vondsten van oudheden in Friesland, Zuid- en Noord-Holland en Utrecht. Op zijn verzoek werden zij hem ter verdere bijwerking weder ter hand gesteld.

Dank zij de bovengenoemde liggers en de vroeger reeds ontvangene kon een zeer belangrijke tentoonstelling gehouden worden op het Nederlandsch Taal- en letterkundig Congres te Deventer. Alleen was het te betreuren, dat de ter beschikking gestelde kamer zich slecht voor de uitstalling leende. De directeur van het Centraal-bureau te Hattem lichtte bij die gelegenheid met een kort woord de inrichting en het doel der verschillende liggers toe. Algemeen werd het nut der liggers ingezien; over de reeds verkregen uitkomsten was men verrast, en men drukte den wensch uit om op de eene of andere wijze dezen arbeid thans reeds dienstbaar te maken aan de wetenschap en er tevens in den goeden zin des woords reclame voor te maken. Dit laatste achtte men het best bereikbaar door het uitgeven van enkele liggers als proef.

De commissie heeft gemeend aan dit denkbeeld reeds eenigen vasten vorm te kunnen geven door het plan om liggers, door hunne vervaardigers uit-

gegeven, te verzamelen tot een, zij het ook bescheiden, bundel.

Toezeggingen voor het vervaardigen van nieuwe liggers werden verkregen van de heeren:

K. den Tex, ligger voor spoor- en tramwegen;

Dr. F. Buitenrust Hettema, verschillende topographische liggers met betrekking tot Friesland.

Tot Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken richtte zich de commissie met het verzoek om een kaart te mogen ontvangen, waarop de wijkverdeelingen der gemeenten voorkomen, en een staat, aangevende de bevolking in elk dier wijken. Eenmaal in het bezit dier gegevens, kan de commissie liggers voor de bevolking in de verschillende wijken vervaardigen.

In dit jaar kwam het Centraal-bureau in het bezit van onderstaande schetskaarten:

	4	18	23	25
Ministerie van Binnenlandsche Zaken	30	30	30	30
Historisch Genootschap. . . .	16	166	16	16
Maatschappij van Geneeskunde .	8	8	8	8
F. A. Hoefer	2	2	152	2
Te zamen . .	56	206	206	56

In verband met vorige opgaven blijkt hieruit, dat thans de schetskaarten gereed zijn voor de provinciën Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland, Overijsel, Drente, Groningen en Friesland.

Als gevolg van de beschikking, door Z. E. den Minister van Oorlog vroeger genomen, ontving het Centraal-bureau van de Topographische Inrichting onderstaande kaarten:

van de chromo-topographische kaart des Rijks op

de schaal van 1 : 50000 het met belangrijke wijzigingen herdrukte blad 37 (Rotterdam);

van de chromo-topographische kaart des Rijks op de schaal van 1 : 25000 de nieuw verschenen bladen Nos 204, 205, 206, 207, 222, 223, 224, 225, 240, 241, 242, 257, 258, 274, 275, 276, 277 en 308,

en de met belangrijke wijzigingen herdrukte bladen Nos 397, 398, 401, 415, 421, 422, 458, 471, 500, 531, 542, 581, 582, 586, 601 en 641.

Tevens werden van de nieuw verschenen bladen schetskaarten ontvangen.

Van Z. E. den Minister van Marine ontving het Centraal-bureau kaart N°. 206 en 202 (zeegaten aan den Hoek van Holland en van Goeree).

Een poging, nogmaals bij Z. E. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aangewend, om kosteloos voor het Centraal-bureau de Waterstaats- en de Rivierkaarten te ontvangen, mocht niet slagen. Het kosteloos verkrijgen dier kaarten van genoemd Ministerie blijft ons streven.

Aan den heer Prof. Von Thudichum werden op diens verzoek schetskaarten en wel een vijftal van elk nummer toegezonden. De inrichting dier kaarten werd zeer geprezen.

Bij een volgend verslag hoopt de commissie een volledige lijst te voegen van de dan gereed zijnde liggers. Tevens hoopt zij dan in de gelegenheid te zijn, van elk der provinciën op zóó uitstekende liggers te kunnen wijzen als zij thans reeds van Friesland bezit.

Namens de Centrale Commissie voor de Historisch-statistische schetskaarten in Nederland,

P. J. Blok, *Voorzitter.*

F. A. Hoefer, *1ste Secretaris.*

BIJLAGE E.

LIJST
DER VAN JANUARI 1904 TOT JANUARI 1905 DOOR SCHENKING, RUILING EN AANKOOP

VOOR HET

GENOOTSCHAP VERKREGEN WERKEN.

I. Ten geschenke ontvangen boeken.

A. Van de schrijvers.

W. A. F. Bannier. Handelingen van het 4e Nederlandsche Philologencongres, gehouden op 6 en 7 April 1904.

F. de Bas. Nasporingen en Studiën op het gebied der Nederlandsche Krijgsgeschiedenis. 9e jaarverslag.

P. G. Bos. Het Groningsche Gild- en Stapelrecht tot de Reductie in 1594.

C. W. Bruinvis. De Alkmaarsche Vroedschap tot 1795.

——— De Ambachtsheerlijkheden van Alkmaar.

——— De Regeering van Alkmaar tot 1795.

——— Versterking en Bezetting der stad Alkmaar in 1672 en 1673 (Overdruk uit De Militaire Spectator).

——— Alimentatie van Conventualen door de stad Alkmaar (Overdruk uit Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem).

B. Cordt. Journaal van J. C. Nomen over het verblijf van Czaar Peter in ons land. 1697/98 en 1716/17. (Russisch.)

R. Corten. De eerwaarde Priester Aeilbertus.

J. Craandijk. Over Kalk en nog wat.

N. D. Doedes. De Moeder van Lodewijk XIV (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— Theosofie bij de Mohammedanen (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— St.-Simon en het St.-Simonisme (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— De Toekomst van de Latijnsche Volken (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— Nietzsche en zijn intiemste Vriend (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— Volksregeering en Demagogie (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— Het Land van Mazzini en Garibaldi (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— Jeanne d'Arc in Geschiedenis en Legende (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— De Sage van de Vrouwen van Weinsberg (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— De Sage van Wilhelm Tell (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— Het oud-Germaansche Heldendicht Beowulf (Overdruk uit Wetenschappelijke Bladen).

——— Antefietsiaansch (Overdruk uit De Tijdspiegel).

Ch. Enschedé. Laurens Jansz. Coster, de Uitvinder van de Boekdrukkunst.

B. W. von Brucken Fock. Mededeelingen uit het oudere Zeeland.

P. Fredericq. Charles Rahlenbeck. In memoriam.

P. Fredericq. Les Comptes des Indulgences en 1488 et en 1517—1519 dans le Diocèse d'Utrecht.

——— Les Comptes des Indulgences dans les Pays-Bas. 2e Série. (Cathédrale de St.-Lambert. Liége.)

——— Deux Sermons inédits de Jean de Fayt (Overdruk uit Bulletin de l'Académie royale de Belgique. Classe des lettres. IX, X).

R. Fruin. Het Archief van Prelaat en Edelen van Zeeland.

——— Polemiek over de Opleiding tot het Archivarisambt.

W. Gosler. Nederlandsche Almanak van Levensverzekering voor 1905.

J. J. Graaf. De „Vergaderinghe der Maechden van den Hoeck" te Haarlem (Overdruk uit Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem. XXIX, 1).

A. Habets. Het Land van Loon en de Geldersche Successie-oorlog.

A. Hotz. Perzië.

E. Hübert. Les Etats-Généraux des Provinces Unies et les Protestants du Duché de Limbourg pendant la Guerre de la Succession d'Espagne.

P. H. van der Kemp. De Geschiedenis van het Londensch Tractaat van 17 Maart 1824.

——— De Samenstelling van het stedelijk en het provinciaal Bestuur te Maastricht bij en na het uitbreken van den Belgischen Opstand.

G. Klemm. Der Lebertran und seine medizinische Verwendung.

E. C. van Leersum. De Arts en de Geschiedenis zijner Wetenschap.

J. C. de Man. De geneeskundige School te Middelburg.

Marie de Man. Considérations sur trois sceattas ...... à Leeuwarde.

L. J. Mol. Eene geologische Beschouwing in betrekking tot Zeeland.

O. Nachod. Japan 1900/2 (Overdruk uit Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. 1904).

J. Nuyts. Levensschets van Jan Pieter Minckelers, den Uitvinder van het Lichtgas.

A. L. H. Obreen. Plassen en Polders.

F. H. A. Sabron. De Blokkade van Deventer (Overdruk uit De Tijdspiegel).

J. H. Hora Siccama. Mevrouw van Zoutelande en hare Gedenkschriften.

N. J. Singels. Rome's Verval. Een waarschuwend voorbeeld.

J. C. van Slee. Franciscus Martinius, predikant te Epe.

L. H. Wagenaar. Een Vader des Vaderlands. „Uz Heit".

B. VAN OF DOOR DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, GENOOTSCHAPPEN, MAATSCHAPPIJEN ENZ.

Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken.

Verslag omtrent 's Rijks Verzamelingen van Geschiedenis en Kunst. XXV.

Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven. XXV, XXVI.

Van de Commissie van advies voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën.

Overzicht van de door Bronnenpublicatie aan te vullen Leemten der Nederlandsche Geschiedkennis.

Van het provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe.

Verslag aan de Gedeputeerde Staten over 1903.

Van den Rijks-Archivaris in Noord-Holland.

Archief van de Heeren en de Heerlijkheid van Schagen. 1902.

Van het Stedelijk Museum te Alkmaar.

Verslag over 1903.

Van de Oudheidkundige Vereeniging Flehité te Amersfoort.

Verslag over het jaar 1903.

Van het Koninklijk oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.

Noord-Hollandsche Oudheden. I; II, 1.

Van de Vereeniging Vondel-Museum te Amsterdam.

Eerste verslag (1902—1903).

Van het Museum te Edam.

Verslag over het jaar 1903.

Van het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage.

Verslag van de Commissie van Beheer over het Gemeente-museum over het jaar 1903.

Van het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage.

Verslag der Vergaderingen van 29 December 1903—1 November 1904.

Van de Vereeniging Die Haghe.

Bijdragen en Mededeelingen. 1904.

Th. Morren. Zorgvliet, Buitenrust en Rustenburg.

Van de Nederlandsche anthropologische Vereeniging te 's-Gravenhage.

Handelingen. 1—3.

Van de Bibliothèque wallonne te Leiden.

Rapport over 1903.

Van de Commissie voor het Leeskabinet te Rotterdam.

45e jaarlijksch Verslag.

Van het Bestuur der Gemeente Utrecht.

S. Muller Fz. Catalogus van het Museum van Oudheden. 2de veel vermeerderde druk.

Van de Redactie van De Katholiek te Utrecht.

De Katholiek. Jaarg. 1904. Deel 125, Februari — 126, December.

Van de Vereeniging tot Instandhouding en Uitbreiding der Zaanlandsche oudheidkundige Verzameling H. Honig Jsz. Jr. te Zaandijk.

12e Verslag over 1902/1903.

Van Dr. Peypers te Amsterdam.

Constantinos S. Kontos. Τα κατα την ἑορτην της εἰκοσιπεντα ἐτηριδος του καθηγητου των Ἑλληνικων γραμματων ἐν τῳ ἐθνικῳ πανεπιστημιῳ.

Van de Direction de la Chronique de France.

La Chronique de France. 4e année. 1903.

Van den Verein für Geschichte, Altertümer und Landeskunde des Fürstentums Schaumburg-Lippe.

Mitteilungen. I.

Van den Verein für die Geschichte Leipzigs.

Schriften. VII.

Van den Eersten Minister van de Kaapkolonie.

G. Mac Call Theal. Records of the Cape Colony. XVI—XXII (Mei 1823—Augustus 1825).

Van de Smithsonian Institution te Washington.

20th annual Report of the Bureau of American Ethnology.

Van de Universiteit van Texas.

C. H. Huberich. The Trans-isthmian Canal.

Van de Oneida historical Society te Utica.

Transactions. 9.

Van den heer J. R. Planten te New-York.

Ecclesiastical Records of the State of New-York. III, IV.

Yearbook of the Reformed Protestant Dutch Church of the City of New-York. 1904.

The Annuals of the American Academy of political and social Science. XXIV, 1, 2.

E. P. Remington's Newspaper Directory. 1904.

Restoration of the White House (Message of the president of the U. S. transmitting the report of the architects).

F. L. Harvey. History of the Washington national Monument.

II. Door ruiling met andere genootschappen verkregen boeken.

Aken. Aachener Geschichts-Verein.
Zeitschrift XXV.

Altenburg. Geschichts- und Alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes.
Mitteilungen. XI, 3.

Amsterdam. Koninklijke Akademie van Wetenschappen.
Jaarboek. 1903.
Afd. Letterkunde. Verhandelingen. N. R. IV, 2; V, 4, 5; VI, 1.
——— Verslagen en Mededeelingen. 4e reeks VI, 1—3.
——— Poemata (Leg. Hoeufft). Paedagogium. Accedunt quatuor poemata laudata.

Afd. Natuurkunde. Verslagen. Deel XII, 1, 2.
——— Verhandelingen. Eerste Sectie. VIII, 6, 7.
——— Verhandelingen. Tweede Sectie. X, 2—6.

Antwerpen. Académie royale d'Archéologie de Belgique.
Bulletin 1903, 3, 4; 1904, 1, 2.

Arnhem. Vereeniging Gelre.
Bijdragen en Mededeelingen. VII.
P. N. van Doorninck en J. S. van Veen. De Graven en Hertogen van Gelre.
Geldersche Kronieken, uitgegeven door P. N. van Doorninck.
Register op de Leenaktenboeken van het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutfen.—Overkwartier.

Augsburg. Historischer Verein für Schwaben und Neuburg.
Zeitschrift. 30er Jahrgang.

Basel. Historische und antiquarische Gesellschaft.
Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde. III, 2; IV, 1.

Batavia. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Verhandelingen. LIII; LIV, 3; LVI, 1.
Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde. XLVI, 6; XLVII, 1—5.
Notulen. XLI, 2—4; XLII, 1—2.
Dagh-register gehouden int Casteel Batavia anno 1677, uitgegeven door J. A. van der Chijs.
B. Kersjes en C. den Hamer. De Tjandi-Mendoet voor de Restauratie.
P. J. F. Louw. De Java-oorlog van 1825—1830. III.

Bonn. Historischer Verein für den Niederrhein.
Annalen. Heft 77, 78. Beiheft VII.

Brussel. Société d'Archéologie de Bruxelles.
Annales. XVII, 3, 4; XVIII, 1—4.
Annuaire. 1904.

Brussel. De Bollandisten.
Analecta Bollandiana. XXIII, 1.

Brussel. Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique.
Bulletin des Commissions royales d'Art et d'Archéologie. Année XLI, 11, 12; XLII, 1—10.
Bulletin de la Commission royale d'Histoire de Belgique. Tome LXXII, 3, 4; LXXIII, 1, 2.
Biographie nationale. XVII, 2.
Annuaire. 1904.
Bulletin de la Classe des Lettres. 1903, 9—12; 1904, 1—6.
Actes et Documents anciens intéressant la Belgique.
La Chronique de Gislebert de Mons, publiée par L. Vanderkindere.
Recueil des Instructions générales aux Nonces de Flandre (1596—1635), publié par A. Cauchie et René Maere.
Matricule de l'Université de Louvain, publiée par E. Reusens. I.
Actes ou Procès-verbaux des Séances tenues par le Conseil de l'Université de Louvain, publiés par E. Reusens. I.

Christiania. Université royale de Norvège.
H. Christensen. Norske Aandslivs Historie i det 19e Aarhundrede.
L. Daae. Kong Christiern den förstes Norske Historie (1448—1458).
L. Dietrichson. Antinoos.
G. Grau. Norges Daemring.
Y. Nielsen. Lensgreve J. C. H. Wedel Jarlsberg. (1779—1840). I—III.

S. Petersen. Les Temps préhistoriques en Norvège.

O. Rygh. Gamle Personnavne i Norske Stedsnavne.

Danzig. Westpreussischer Geschichts-Verein.

Zeitschrift. Heft XLVI, XLVII.

Mittheilungen. Jahrg. III, 1—3.

P. Simson. Geschichte der Danziger Willkür.

Dendermonde. Oudheidkundige Kring der stad Dendermonde.

Annales. 2e Serie X.

Düsseldorf. Düsseldorfer Geschichtsverein.

Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. XVIII.

Emden. Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer.

Jahrbuch. XV, 1.

Frankfurt a/M. Verein für Geschichte und Alterthumskunde.

H. Grotefend. Der Königsleutnant Graf Thoranc in Frankfurt am Main.

Friedrichshafen. Verein für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung.

Schriften. Heft XXXII, XXXIII.

Gent. Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde.

Inventaire archéologique de Gand. Fascicule XXXIII—XXXVI.

Bulletijn der Maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. 11e jaar, 7; 12e jaar, 1—8.

Handelingen van den geschied- en oudheidkundigen Kring van Gent. V, 3.

Giessen. Oberhessischer Geschichtsverein.

Mitteilungen. N. F. XII.

Görlitz. Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.

Neues lausitzisches Magazin. LXXIX, LXXX.

Codex diplomaticus Lusatiae Superioris II. Band II, 4, 5.

Grätz. Historischer Verein für Steiermark.

Veröffentlichungen. XVII—XIX.

Bericht. VIII.

's-Gravenhage. Algemeen Rijksarchief.

Daghregister gehouden in 't casteel Batavia a° 1647—1648, 1656—1657. Uitgeg. door J. de Hullu.

Het Rijks-archief te 's-Gravenhage. December 1902.

's-Gravenhage. Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Bijdragen. Zevende volgreeks. II, 1—4.

Greifswald. Rügisch-pommersche Abtheilung der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Alterthumskunde.

Pommersche Jahrbücher. V.

Hamburg. Verein für hamburgische Geschichte.

Zeitschrift. XII, 1.

Mittheilungen. Jahrgang XXIII.

Hannover. Historischer Verein für Niedersachsen.

Zeitschrift. Jahrgang 1903, 4; 1904, 1—3.

's-Hertogenbosch. Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

Handelingen. 1897—1903.

Jena. Verein für thüringische Geschichte und Altertumskunde.

Zeitschrift. XIV, 1—2; XV, 1.

Thüringische Geschichtsquellen. N. F. III, 2.

Regesta diplomatica necnon epistolaria Historiae Thuringiae. III, 1.

Karlsruhe. Badische Historische Kommission.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. N. F. Bd. XIX, 1—4.

Keulen. Görres-Gesellschaft.
Historisches Jahrbuch. XXIV, 4; XXV, 1—4.

Keulen. Redaktion der westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst.
Zeitschrift. XXII, 3, 4; XXIII, 2, 3.
Korrespondenzblatt. XXII, 11, 12; XXIII, 1—10.

Kiel. Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte.
Zeitschrift. XXXIII.
——— Register zu Band XXI—XXX.
Quellensammlung. VI.

Königsberg. Redactie der Altpreussische Monatschrift.
Altpreussische Monatschrift. N. F. XL, 7, 8; XLI, 1—6.

Leeuwarden. Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.
Verslag over 1902—1903.
Catalogus van de Buma-bibliotheek. 4e vervolg.

Leiden. Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.
Handelingen en Mededeelingen. 1903—1904.
Levensberichten. 1903—1904.
Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde. XXII, 3, 4; XXIII, 1, 2.

Leipzig. Königlich sächsische Gesellschaft der Wissenschaften.
F. Studniczka. Tropaeum Trajani.
Abhandlungen der philologisch-historischen Classe. XXI, 3; XXII, 2, 3, 6.
Berichte über die Verhandlungen. 1903, 3—6.

Lemberg. Redactie van het Kwartalnik Historyczny.
Kwartalnik Historyczny. Rocznik XVII, 4; XVIII, 1, 2.

Leuven. Redactie der Analectes pour servir à l'Histoire ecclésiastique de la Belgique.
Analectes. 2me Série. XIV, 3, 4.

Leuven. Redactie der Revue d'Histoire ecclésiastique.
Revue. V, 1—4.

Londen. Redactie van de English historical Review.
English historical Review. N° 73—76.

Lübeck. Verein für lübeckische Geschichte und Alterthumskunde.
Mittheilungen. Heft XI, 1—6.

Luik. Institut archéologique liégeois.
Bulletin. XXXIII, 1, 2.

Lund. Kongelige Universitet.
Acta Universitatis Lundensis. XXXVIII, 1, 2.

Luxemburg. Institut luxembourgeois.
Publications de la Section historique. LI; LII, 1.

Maastricht. Geschied- en oudheidkundig Genootschap in het Hertogdom Limburg.
Publications. Tome XXXIX.

Madrid. Real Academia de la Historia.
Boletin. XLIV, 1—6; XLV, 1—6.

Maredsous. Abbaye de Maredsous.
Revue bénédictine. XXI, 1—4.
Anecdota Maredsolana. III, 3.

Mechelen. Cercle archéologique de Malines.
Bulletin. T. XIII.

Middelburg. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.
Archief. 1904.
M. Fokker. Proeve van eene lijst bevattende de vroegere namen der huizen in Middelburg.

München. Königliche bayerische Akademie der Wissenschaften.

Sitzungsberichte der philos. u. histor. Classe. 1903, 4; 1904, 1—3.

Abhandlungen der historischen Classe. XXIII, 1, 2.

Münster. Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens.

Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. Band LXI.

Id. Register zu Band I—L. 2, 3.

Neurenberg. Germanisches Museum.

Anzeiger. 1903, 1—4.

Katalog der mittelalterlichen Miniaturen des germanischen Nationalmuseums.

Posen. Historische Gesellschaft für die Provinz Posen.

Zeitschrift. XVIII, 1, 2.

Historische Monatsblätter. Jahrgang IV, 1—12; V, 1—9.

Regensburg. Historischer Verein für Oberpfalz und Regensburg.

Verhandlungen. LVer Band.

Roermond. Limburg, Provinciaal Genootschap voor geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst.

Tijdschrift. X, 1—3.

Rome. Reale Società romana di Storia patria.

Archivio. XXVI, 1—4; XXVII, 1, 2.

Rome. Bibliotheca apostolica Vaticana.

Studi e documenti di Storia e Diritto. XXI—XXIV.

Schwerin. Verein für mecklenbürgische Geschichte und Alterthumskunde.

Begister über Jahrbücher und Jahresberichte. XLI—L.

Jahrbücher und Jahresberichte. LXIX.

Stockholm. Kongelige Vitterhets Historie och Antiquitets Akademie.

Månadsblad. 1898, 1899, 1900, 1901, 1902.

Antiquarisk Tidskrift for Sverige. XVII, 3.

Straatsburg. Historisch-litterarischer Zweigverein des Vogesen-Clubs in Elsass-Lotharingen.

Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Litteratur Elsass-Lothringens. XX.

Ulm. Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben.

Katalog des Gewerbemuseums (Kunst- und Alterthumsmuseum) der Stadt Ulm.

Upsala. Kongelige Universitets-Bibliotheket.

Skrifter utgifna af Kongl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. Band VIII.

Utrecht. Gemeente-archief.

Verslag van den toestand der Gemeente Utrecht in 1903.

Verslag over het voorgevallene in de Gemeente-verzamelingen in 1903.

Utrecht. Redactie van het Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.

Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht. XXX, 1.

Weenen. Institut für österreichische Geschichtsforschung.

Mittheilungen. Bd. XXV, 1—4.

Ergänzungsband. VII, 1.

Weenen. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Archiv für österreichische Geschichte. XCII, 2.

Wernigerode. Harz-Verein für Geschichte und Alterthümer,

Zeitschrift. XXXVI, 2; XXXVII, 1.
Register über die Jährgange XXV—XXX. 1 (Geographisches Register).

Wolfenbüttel. Geschichtsverein für das Herzogthum Braunschweig.
Braunschweigisches Magazin. 1903, 1—12.
Jahrbuch. 1903.

Würzburg. Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg.
Archiv des historischen Vereins. XLVer Jahrgang.
Jahresbericht. 1902.

Zwolle. Vereeniging tot Beoefening van Overijselsch Regt en Geschiedenis.
Verslag der Handelingen der 92e Vergadering.
Verslagen en Mededeelingen. XXIIIe stuk, 3e ged.
Verslag der Handelingen van de buitengewone Vergadering, 23 Maart 1904.
J. Nanninga Uitterdijk. Een Kamper Handelshuis te Lissabon. 1572—1594.

III. Aangekochte boeken.

A. Aankoopen van het genootschap.

De Roever. Het Leven van onze Voorouders. Afl. 61—65.

Revue d'Histoire diplomatique. XVIII, 1—4.

B. Overgenomen van het leesgezelschap.

Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis. N. Ser. III, 1, 2.

Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde. XXIX, 2, 3; XXX, 1.

Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem. XXVIII, 3; XXIX, 1.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1903.

Oud-Holland. XXI, 3, 4; XXII, 1, 2.

Nederlandsch Archievenblad. 1903/1904, 3, 4; 1904/1905, 1.

Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel. 2e Ser. IV, 3.

Amsterdamsch Jaarboekje voor 1904.

Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. XXV (1902).

Mittheilungen aus der historischen Litteratur. Red. von F. Hirsch. XXXII, 1—4.

Revue historique. LXXXIV—LXXXVI.

Nieuwe Drentsche Volksalmanak. 1904 (22e jaarg.).

Geldersche Volksalmanak. Register 1894—1904.

Historische Zeitschrift. LVI, 2, 3; LVII, 1—3; LVIII, 1.

Bijdragen voor vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. 4e Reeks III, 3, 4; IV, 1—3.

De Navorscher. 1903, 12; 1904, 1—11.

American historical Review. IX, 2—4.

Bulletin de la Commission pour l'Histoire des Eglises wallonnes. IX (2e Série IV), 1.

Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen. 1904 (2e jaarg.), 1—5.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde. 1904 (19e jaarg.), 1—4.

Historische Vierteljahrsschrift van Seeliger. 1903, Heft 1; 1904, 1—4. — Nachrichten und Notizen, 1—4.

Groningsche Volksalmanak. 1904.

La Révolution française. XLVI, 1—6 (23e année, 7—12); XLVII, 1—6 (24e année, 1—6).

Deutsche Geschichtsblätter. V (1903/1904), 1—12; VI (1904/1905), 1, 2.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte. XVI, 1, 2; XVII, 1.

Revue d'Histoire moderne. V, 1—10; VI, 1, 2.

Revue des Questions historiques. 1904, 149—152.

The Scottish historical Review. 1903/1904, 1—4; 1904/1905, 5.

DE GEBEURTENISSEN OP DEN AMSTERDAMSCHEN DOELEN IN 1748 VERHAALD DOOR EEN DOELIST,

MEDEGEDEELD DOOR

F. J. L. KRÄMER.

Onder de papieren van de gebroeders Bentinck, die berusten in het belangrijke familie-archief van dit geslacht, indertijd door aankoop eigendom geworden van Z. M. Koning Willem I, trof ik een drietal jaren geleden eenige bundels met stukken aan, alle betrekking hebbende op de Doelisten-beweging te Amsterdam in 1748. Het bestuur van het Historisch Genootschap, van oordeel dat deze documenten, betrekking hebbende op eene slechts gebrekkig bekende episode uit de geschiedenis der achttiende eeuw, behoorden toegankelijk gemaakt te worden, stelde de Bijdragen en Mededeelingen voor de uitgave van de bedoelde stukken open. Inderdaad verdienen zij, naar het mij voorkomt, wel de openbaarmaking.

In de inleiding op de Doelisten-papieren, uit de nalatenschap van Prinses Anna afkomstig en in deel XXIII dezer Bijdragen en Mededeelingen door mij in het licht gegeven, is reeds gewezen op het belang van nieuwe bescheiden betreffende de Doelisten, ter opheldering van verscheiden duistere punten. Het dossier van Laurens van der Meer, een der medestanders van Daniel Raap, leverde een en ander, dat tot beter begrip van den loop der beweging dienen

kon. De bundels uit het Bentinck-archief beloven op hun beurt welkome gegevens te zullen leveren.

Het blijkt meer en meer, dat de Doelisten hun aanhang voornamelijk hadden onder de neringdoenden en de kleine kooplieden, en dat er velen onder waren, wier bedoelingen niet anders dan zeer dubbelzinnig kunnen genoemd worden. Wat den schrijver van het dagboek aangaat, waarmede de publicatie der bedoelde Bentinck-bundels in dit deel der Bijdragen en Mededeelingen wordt geopend, Daniel Lafargue, hij is een persoon, die elders onder de Doelisten-leiders niet wordt genoemd. Ook in het dagboek — eigenlijk de „Chronologische Historie" — van Jan De Boer, dat ik door de bereidwilligheid van den directeur der Koninklijke Bibliotheek op het Koninklijk Huisarchief kon raadplegen en vergelijken, komt zijn naam niet voor. Het is mogelijk, dat Lafargue zichzelven een belangrijker rol toekent dan hij inderdaad heeft gespeeld, dat hij de personen en zaken niet altijd in het ware daglicht stelt, omdat het er hem om te doen was, als zoovele andere gewezen Doelisten, een of anderen winstgevenden post machtig te worden, maar in elk geval is hij bij al de gewichtige voorvallen uit de Augustus- en September-dagen tegenwoordig geweest als wijkgecommitteerde. Duidelijk is ook, dat hij behoorde tot de tegenstanders van Raap, m. a. w. tot de partij, die, althans aanvankelijk, onder de leiding stond van Gimnig en de zijnen, en waarschijnlijk ook van Rousset — maar de rol, die deze laatste in de Doelisten-geschiedenis heeft gespeeld, is niet met zekerheid aan te wijzen.

Hoe het verhaal van Lafargue in het bezit van de gebroeders Bentinck is gekomen valt wel niet stellig uit te maken, maar is niettemin vrijwel te gissen uit een brief, door Lafargue in 1752, dd. 14 Augustus,

gericht tot iemand, dien hij als „Weledele Hooggeboren Heer" betitelt, met wien dus hoogstwaarschijnlijk een der beide Bentincks bedoeld wordt, in wier boedel de brief is gevonden. In dien brief zegt hij de „copie van het gepasseerde in den jaere 1748 op den Doelen deser stad, getrocken uyt de notulen, bij mij daarvan gehouden" te zenden „volgens Uw Ed. Hooggeb. begeerte en voor mij altoos gerespecteerd bevel, met bekorting der verdere omstandigheden, welke in het eerste afschrift gevonden worden en mij alleen betreffen". Daarbij beveelt hij zich in de bijzondere gunst en protectie van zijn geadresseerde aan en vooral in de „bescherming zijner kinderen voor verdere vervolging wegens het gedrag hares vaders in het aankleven van de goede zaak". Het ligt voor de hand uit deze regelen de gevolgtrekking te maken, dat ook hij door de Amsterdamsche burgerij, na het verloopen der Doelisten-beweging, als een verachtelijk werktuig of als een ontmaskerd verrader is aangezien, of wel dat hij gemeden werd als een uit een bende onruststokers en oproermakers, die Amsterdam en zijne welvaart een oogenblik in ernstig gevaar voor volkomen ondergang bracht.

Het verhaal is afgedrukt zonder eenige verandering; alleen is de interpunctie verbeterd. De noten zijn ontleend aan de bijlagen van den schrijver zelf, die de persoonsnamen in den tekst met letterteekens had aangegeven, maar deze op een afzonderlijk blad verklaard en omschreven. Verdere aanteekeningen waren, naar het mij voorkwam, overbodig.

Lafargues verhaal is het meest geregelde en volledige van de Doelisten-dagen, tot dusver in het licht verschenen; naast dat van Laurens van der Meer, een man van de andere partij, heeft het zijne waarde.

Gewichtiger zijn de andere papieren, in het Bentinck-dossier berustende, maar de omvang belette ze

tegelijk in de Bijdragen en Mededeelingen in druk te brengen. In een nieuw deel hoop ik daartoe gelegenheid te hebben.

F. J. L. K.

ECHT RELAAS VAN HET GEPASSEERDE OP DEN DOELEN BINNEN AMSTERDAM IN DE VERGADERING DER GECOMMITTEERDEN DER BURGERS DIER STAD VAN DEN BEGINNE TOT HET EYNDE DIER BERUCHTE VERGADERINGE IN DEN JAERE 1748.

Na de voorgaende beroeringen, die er ontstaan waren ten opzichte van de plonderingen der huyzen veeler pachters en eenige der admodiateurs van de wijnen, tot stilstand gebracht door de exemplare executie der 2 ongeluckige, [die] uyt de vensters der stadswaag haer droevig eynde hadden bekomen, scheen alles wel in ruste gebracht en ten aanzien van verdere plondering in stilte gebracht.

Edoch de waere ruste in de gemoederen der meeste, zoo niet alle menschen, was noch verre te zoeken. Het noodlottig treurspel van 't gemelde Dambedrijf, de onheylen, daardoor geschied, door verlies van 't leeven van zoveele onschuldige, als door dat toedoen jammerlick waren gesneuvelt, wierd door perzonen van aanzien en oordeel als een deerniswaardige zaack aangemerckt. En die onheylen [wierden] toegeschreeven aen de onmatige vreeze en boosaardige drift dergeenen, die de regtmatige gevolgen der plonderingen zoude hebben gevoeld, welke om haerer verschoninge burger tegen burger hadden aengehist, door hetwelke dan zoveele onschuldige, om so wijnige schuldigen wille, haar leeven hadden moeten verliezen, over al 't welke de rechtveerdige wraacke des hemels

eerlang noch zoude roepen. Op deze en diergelijcke wijze wierd als heel vrij uyt gesprooken, niet van 't gemeen rapaille, maer oock en wel voornaamlijck van deftige en aanzienlijke lieden; van d'andre hoorde

n van komen- erten.

men als zeer grove uytdruckingen, welk een en ander niets goeds voorspelde. Gelijck er dan oock welhaast een stil geruchte van een tweede bedrijf op volgde, welkers gevolgen al immer vrij gevaerlyker in den aanvang uytzagen.

Een dach van de beurs komende, wierd ick aengeroepen van den boekverkoper Gerrit Vlier[1]), welke mij een gedruckt papier in de hand douwde, zijnde

gen van : door eyding gedrukte fjes..

ten naasten bij van dezen inhoud: „Dat alhoewel in Den Haag als elders een gerucht zich verspreyde alsof er t'Amsterdam seeckre vergadering wierde gehouden, zulks onwaarheyd was, maer dat het wel konde gebueren 't daar toe zoude komen"; dit papier gelezen hebbende, gaf 't den boekverkoper weder, zeggende mij met diergelijcke dingen niet op te houden, schoon ik echter niet te minder vreesde voor slechte gevolgen.

afgaande ten van en van loveniers-

Wijnige dagen daarna wierd mij op de beurs in 't oor gebeeten: „dezen namiddag zal de burgerye op de Kloveniersdoelen vergaderen en van dezelve pocessie neemen," op 't welk hem toeviel: „Wat wild gij daar mede zeggen?" Den ander antwoorde: „een aanzienlijck getal burgers zal daar vergaderen, en de elff articulen voorstellen." (N.B. deze 11 art. waren al eenige tijd tevoren door den druck bekend en alomme verspreyd geworden, alsoock van een ygelick goedgekeurd). Dit gezegde noch niet te regt begrijpende, vroeg ik nader wat dit doch zeggen wilde, en er toevoegende, als bij veragting: „Ey! praatjes. Wat slegt gepeupel, die wat voorwenden.

---

1) „Boekverkoper op 't Rockin."

Houd dit bij u" etc., waarop mij met alle serieusheyt wierde g'antwoord: „Neen, neen, brave burgers, die ondersteund worden door d'aanzienlijckste op deeze beurs; gij moet er ook komen." Ick daarop: „en ik meen er mij wel vandaan te houden. Lieve God, zal er dan binnen geen rust zijn, daar 't buyten nog zo gevaarlijck gesteld is. Waar zal dat heen?" Op 't welck wij van elkander scheyde.

Beginselen van beweging daertoe.

Maar na huys gaande, maekte mij zelven zeer onrustig. Thuysgekomen en in mijn zijdkamer als na gewoonte zittende te eeten, doch van wegens de swaarmoedige gedachten zonder eenige appetijt, zach ik nu en dan meerder volck als gewoonlijck op dat uur mijn huys passeeren, den weg na de Doelestraat gaande, haer getal toeneemende, totdat ik omtrent ten 4 uuren aan d' overzijde zag passeeren 3 burger-officieren, met haer echarpe omhangen, de Doelesluys over en de Doelestraat ingaande, met eenig volck, die haer volgde, 't geen mij zodanig ontroerde, dat ik een glas wijn ter versterking moest neemen. Ik riep mijn knegt, hem zeggende die officieren na te zien, waar zij belandende, die mij raporteerde de Doelen te zijn ingegaan, en er zeer veel volck voor de Doelen vergadert was. Inmiddels was mijn buurman J. A. Chicot [1]) bij mij gekomen, welke mij zijn verwondering wegens deeze zaack te kennen gaf, mij vraegende, wat dit doch mochte in zich hebben, betuygende hem er niets van te weten, en mogelijck onkundiger te zijn als hij. Maer zeyde hem 't geen mij dien middag op de Beurs aengaende de Doelen gezecht was, waarop hij zeyde, diergelijcks aldaer oock gehoord te hebben. Wij merckten haast, dat we beyden evenveel wisten, en teffens beyde even onkundig waren. Mijn buurman proponeerde t'samen

1) „Koopman op de Oude Turfmarkt."

te gaan zien, daar ik abzolut teegen had; doch op desselfs stercken aendrang lied mij persuaderen. Wij gingen er heen en vonden voor de Doelen een groote meenigte volcks t'samen, onder welke veele aenzienlijcke kooplieden onser kennisse; maer yder was of hield zich eeven onkundig. Wij zagen veel volcks den Doelen in- en uyt gaan; en alles, 't geen wij konden verneemen, was, dat de groote zaal was opgepropt van volck; doch niemant wist of wilde zeggen wat er gaande was, en also er veele brave burgers meede uyt- en in gongen, wilde mijn buurman wij zouden oock eens na boven gaan, 't geen volstreckt wijgerde. Kort daerop wierd gezecht dat onsen Capt. Michiel Bruynings[1]) zich oock op de zaal bevond, 't geen te eerder geloofde, vermits wij desselfs zoon aen den ingang van de Doelen hadden gezien; des ik mij door mijn buurmans stercken aenhouding lied gezeggen met hem na de zael te gaen, zooals wij deeden, daer we gekomen zijnde, niets anders zagen als een groot vertrek, vervuld met allerley slag van volck.

neemt an de

Maer immediaet daerop komt er een toevloed van een meenigte, onder welke een persoon, die op een stoel klimmende met luyder stemme een papier voorlas, zijnde d'inhoud van de gedruckte aanspraak op de Doelen gedaen den 9den Augustus, beginnende met deze woorden: „Tis aan niemant der brave burgeren onbekent, hoe dat deze Republiek als uyt niet tot" etc. 't Zelve afgelezen zijnde, wierd er tot besluyt met so een ijslick gedreun „Houzée, Oranje en vrijheid", geroepen, dat er de kamer van dreunde. Verders wierden wij niets gewaar dan veele ontstelde en betrocken gezichten; oock wierd ons gezecht, dat er aen d'andre zijde des kamers met

geen ge- op den ugustus, er de oer- aanspraak le burgers afgelezen.

1) „Capiteyn van de wijck No. 8."

een stercken aendrang van volck in een boek geteekend wierd.

Maer niet langer willende vertoeven, begaf mij naer beneden, alwaar een wijle daerna mijn buurman weder bij mij quam. Over dit alles zeer aangedaan zijnde, togen we na een wijnhuys, daer wij elkander onderhielden over den inhoud der zogenaamde afgelezen aanspraak, welke wij zeer wel opgesteld en gantsch niet zot bevonden; zeyde hem van gedachten te zijn, dat dit beginzel bij dezen dach niet zoude berusten, maer van gevolgen zoude worden, welke, zoo 't God niet verhoede, zeer gevaerlijck zoude konnen worden en met veel onrust verzeld gaan. Mijn buurman had er minder zwarigheyt in, zeggende dit wel den oirspronck konde zijn om de zoogenaamde elf articulen, voor eenige tijd bekend geworden, te doen stand grijpen. Wij onderhielden elkander met onse gedachten; doch wierd ick over de gevolgen en den uytslag van dit werck meer en meer bekommert.

10 Augustus. Mijn vreeze was t'eenemael niet ongegront, alzoo 's anderdaags hoorde er wederom een andere aenspraek zoud worden gedaan, gelijck geschiede, doch ik nam voor t'huys te blijven, gebeurde wat wilde. Mijn buurman 's namiddags wederkomende, deed hem zeggen niet t'huys te zijn. Kort daeraen komt een ander vriend mij brengen de gemelde aenspraek in druck, die zo eeven weeder op de Doelen was geschied, beginnende aldus: „Ick ben met ontroering aengedaen over onse verwarring dat wij" enz. Bij deeze aenspraek was gevoegt een gedruckt request aen burgermeesteren en vroedschap, behelzende de drie beruchte articulen; en hoorde tegelijck, dat er een vervaarlijke onenigheyt en confusie was onder dengeenen, welke op den Doelen vergaedert waeren, alsoo dat er 2 partijen tegen den andren verdeelt

Wordt wederom een aanspraak afgelezen.

Doen zich 2 partijen tegens elkander op.

waeren, welke bijna tot dadelijkheeden zouden zijn gekomen, doch zeer geluckig aen 't bedaeren waren gebracht. Dit verweckte in mij èn vreeze èn hoope. Vreeze dat het quaed der tweedracht zoude toenemen en verder verspreyden, hoope dat door die zelve tweedracht t'alles tot niets zoude doen uytvallen, want van de grond deeser gantsche zaack t'eenemael onkundig en onbewust sijnde, was mijn vreeze des te grooter, en bracht den volgenden nacht, mij duyzend herssenschimmen d'een op d'ander formeerende, zeer ongerust door.

astus.

Den volgende dach hoorde ter Beurze bijna niets anders als wegens 't gepasseerde op de Doelen redeneeren; yedereen was er evenzeer vol van en gelijckelijck ten voordeele van die vergadering en de billickheyt der 3 articulen geporteert. Alle reedenen met aendacht aenhorende, dezelve naauw overdenckende en de 3 articulen met alle oplettenheyd overwegende, vond een en ander in alles rechtmatig; doch nam ik voor onzijdig te blijven, waerom ik oock van niets willende hooren en niemant spreeken, bleef ik 2 dagen van de Beurs en geretireerd in huys.

ruchte n wer- gemeen urd.

Maer den 12den wierd mij door mijn boekverkoper aan huys gezonden een Notificatie en Publicatie, door burgemeesteren gedaan, welkers inhoud mij verhuegde, en 't gedrach van de vergadering op den Doelen bij mij ten eenenmael deed blameeren en verachten.

ugustus n publi- or Bur- eren af- gd ten an de ring op elen, en k eene icatie, alle bor- ryheid ere klag- ebrengen.

's Namiddags op mijn stoep staande en weeder een menigte volcks den weg na den Doelen ziende gaan, passeerd mij eenen heer, bij mij bekent[1]). Deezen bij mij komende, mij nodigende met hem na de Doelen te gaan, dat hem niet alleen weygerde, maer hem wel scherp berispte over dat hij zich

1) „S. Malepougne, wijnkoper."

in dees zaack melleerde, en onder dit volck als een voorganger scheen te weezen; temeer wijl deese vergadering, volgens de Publicatie en Notificatie, dezen morgen door de Regeering uytgegeven en gepubliceert, eene opgeworpe en oproerige vergadering was, en de Notificatie alle voorwendzels deed verstuyven, vermits dezelve aan de burgers gelegentheyt gaf haar reedenen van ongenoegen vrijmoedig te mogen voordragen. Op hetwelke mij dien heer met krachtige woorden betuygde, dat de beschuldiging, in de publicatie gemeld, wegens 't bezit neemen van de Doelen, bij 't welck hij prezent waer geweest, t'enemael verdigt en valsch was, wijl hetzelve was toegegaan met alle bescheydenheyt en vrindelijckheyt, zonder eenig 't minste onbetaamlijck woord; maar dat 't schandelik was voor Regenten welmeenende burgers met leugenen te bekladden en lasterlijck te betichtten etc.

18 Augustus komt een declaratoir request en protest in druk te voorschijn, die de publicatie van de voorige dach in 't geheel contradiceert, 't geen de achtinge voor de regenten groote afbreuk toebrengt.

Maar den volgende dach Beurswaerds gaande, was ik niet weinig gesurpreneert aan de huyzen der boeckverkopers te zien hangen zeeker Declaratoir Request en Protest, in dato 13 Augustus, door geloofwaerdige lieden uytgegeven, waerbij bleeck de ongegrondheyt der publicatie van den 12den.

Dit deed mij t'eenemael de achting voor de Regenten, tot noch toe behouden, verliezen, en haer gedrag, in dit opzicht tentoongesteld, abominabel achten. Op de Beurs wierd er oock met zeer veel dedaing van gesproken, en ik merckte haast hoezeer deeze behandeling van de zijde der Regenten alle eerbied deed verliezen. Van de Beurs na huys gaande, ontmoetede ik den Capt. Mich. Bruynings. Hierover spreeckende zeyde hij: „Burgemeesteren hebben dit stuck slecht behandelt, en mogen wel wenschen dat dese publicatie nooyt hadden in 't licht gebracht" etc.

Onder dit alles was ik bij mij zelven zeer verge-

noegt over de Notificatie, bij welken de burgerije de vrijheit wierd gegeven haer belangen vrijelick te mogen voordragen, tot hetwelk mij belangende zeer wierd aengemoedigt door zeecker gedruckt papier,

no. 11 druck en de- s haer t hoof- blicatie :ngen.

dat ik zach en kochte, zijnde copie van een opstel, door de burgers van de wijck No. 11, onder den Capt. C. Scholten, in de Nieuwe Stadsherberg geteeckent, behelzende 'tzelve haer genoegen te neemen in 't vaststellen en fiatteeren der 3 articulen van de Doelen. Des wierd ick te rade s' anderdaegs, volgens aenzegging der hoofdofficieren mijner wijck, mijne belangen in te brengen, zijnde deese aensegging van inhoud volgens d'origineele gedruckte onder mij berustende bijlage No. 1 [1]). Deesen namiddag mijn Lieutenant d'heer M. ten Hove [2]) rencontrerende, zeyde hem van meening te zijn op morgen te compareeren en mijn belangen schriftelick in te leeveren ten voordeele der 3 articulen, hem wijders zijn raed vragende; hij animeerde mij om dat te doen.

Augustus. no. 8 ver- :rt int ys tot dat , alwaer de 200 s voor de culen tee- .

Den bestemde dach, zijnde den 14den Augustus, in het Gasthuys komende, vernam ik tot mijn groot genoegen, dat de gantsche meenigte, bestaende in over de 200 personen, alle eendrachtich geporteerd waeren voor de bewuste 3 articulen van de Doelen. Waarop dan een geschrift wierd ontworpen, van inhoud als bijlage [3]), 't geen getekend wierd door 182 personen der vergadering; meer andren wilden

---

1) Deze gedrukte bijlage is niet bij het stuk gevoegd.

2) „Lieutenant van de wijck No. 8."

3) „Wel Edele Achtbare Heeren.

Een hondert twee en tachtig borgers en ingezetenen dezer stad, wonende in de wijck No. 8, onder den Ed. Manh. Capn Michiel Bruynings, geeven met schuldpligtige eerbied te kennen, ingevolge de notificatie en publicatie van Uw Ed. Gr. Achtb. van dato 12 Augustus 1748, dat dezelve gezamentlijk hebben goedgevonden aan UE. Gr. Achtb. deze navolgende 3 articulen voor te dragen,

noch teeckenen, maar men oordeelde dit getal voor de wijck suffisant. Er waeren er zelfs, die haer misnoegt toonde, dat men haer niet had laeten teekenen.

Overlegginge wat men met dat geteekend papier zoude uytrigten.

Den Capt. en andre officieren aldaer prezent, wierd door den eersten gevraegt hoedanig hij met dit geschrift zoude handelen: of aen commissarissen origineljjck overhandigen, ofte niet. De meesten wilden 't niet hebben overgeleverd, zeggende zij haar personen of familiën door haer naamteekening aan de wraek van een regering, zoals die thans was, namaels niet wilden bloot stellen. Andren en ick zeyden geen zwarigheyt daerin te maken, naml. int overgeven van het origineel, also wij in dezen allen niets en deden als uyt bevel, ja zelf als op verzoek van de regering, en wij alsoo niet beducht moesten zijn, dat onse regenten deeserwijze ons een strick om den halze zochten te leggen.

Word besloten niet het origineel, maar copie daarvan aan commissarissen over te geven.

Er wierd dan beslooten alleen copie van dat geschrift met 't getal der teekenaers aen commissarissen te overleveren, maer het origineele zoud blijven berusten in handen van den heer Capt., 't geen geresolveert bleef; en daerop scheyde men van elkander. 't Geen wijders in de vergadering wierd gezecht over den gantschen handel dezer zaeken en gedrach der Regenten, door mij schetswijze genoteerd, zal ik ter bekorting niet melden, gelijck oock veele andre gezegdens in 't vervolg van dit relaes, en bij mij aengeteekend, oock ter bekorting niet zal aanhalen.

---

met verzoeck, dat UE. Gr. Achtb. een gunstig fiat op dezelve gelieve te verleenen.

N.B. hier volgden de bewuste en zo zeer bekende 3 art. woordelijck na 't gedruckte gecopieert.

T'welck doende &c.

Was geteeckent door 182 burgers hare namen, volgens copie van 't zelve, die ter bekortinge niet melde."

'Savonds na de Zuyderkerck gaende, de Doelen passeerende, zach er een groote meenigte volcks vergaedert; doch ick passeerde zonder stilhouden, zijnde t'eenemael inwendig ontsteld over alle deze beroeringen.

weder- aan- op de edaan.

Uyt de kerck t'huys komende door eenen andren wegh, vond ick aan mijn huys gebracht de gedruckte aanspraek, dien namiddag wederom op den Doelen gedaen. Ik trachtede zooveel ick konde mij alle deze woelingen uyt 't hoofd te brengen, afwachtende 't antwoord 't geen regenten aen de burgercompagniën zouden geven, inmiddels alle discoursen vermijdende, die er op de Beurs als elders wierden gedaan.

Augus- hied er en aan-

Maar op den 19^{den} daeraanvolgende hoorde ik, er wederom een aanspraak op den Doelen was gedaen. De nieuwsgierigheid noopte mij dezelve te laten haelen, doch den inhoud voldeed niet aan mijne verwachting, en verlangde onderwijle zeer na het antwoord, 't geen de burgercompagniën van de regenten met alle regt en reeden verwachtede.

ugustus in druck enmerc- en ant- op de 3 n".

Maar den volgenden dach, zijnde den 20sten Augustus, wierd door mijn boekverkoper aan huys gezonden: „Aanmerckingen en antwoord op de 3 articulen." Men konde genoegzaam zien uyt wat koker 't zelve te voorschijn kwam, en dat het vertoog lam en zeer gebreckelijck was; maer gevoelde mij zeer verstoord, dat de regering haar lied geleegen leggen de vergadering van de Doelen met deze aanmerkingen te begunstigen, een vergadering, door haer als oproerig en illigitim verklaerd, daer zij de burgerije, expresselijck op haer verzoeck vergadert geweest, geen antwoord op haer ingebrachte belangen vergunde, dat mij in de tegenwoordige tijdsomstandigheden gantsch niet wel voorquam, vrezende dat deeze stap noch verdere verwijderingen tusschen de regenten en de burgers zouden veroorzaken. Consulteerde hierover

met de officieren onser wijck, die er oock over gebelgt scheenen. Dezen dachten, dat de vergadering van de Doelen zo ongeacht niet was als veelen zich verbeeldede, de regenten dat oock wel wisten, en dezelve daerom vreesden, maer aen d'andre zijde noch eenig vertrouwen in de burgerije stelden. Dit concept konde in mij niet komen, maar was van gevoelen, dat de burgers genoegen moest gegeven worden, die dan machtig genoeg waeren de vergadering van de Doelen te frustreeren; maer onse sentimenten verschilden te zeer, dies ick besloot mij [om] de zaack niet meer te bekreunen.

Doch konde ick daartoe niet komen, want een en ander overdenckende, voorzach ick een gevaerlik eynde; vrezende dat de verwijderingen tusschen die van de Doelen en regenten, en burger jegens burger, meer en meer zouden toenemen, bragt mij 't selve in duysenderley vreeze, dat alles in d'uyterste confusie zoude afloopen, en hoe naar en akelig het alsdan in een stad als deze zoude uytzien.

24 Augustus wort al wederom een aanspraak op den Doelen afgelezen.

't Was op den 24sten Augustus, dat mijn voorgemelde buurman J. A. Chicot mij aan huys quam afhalen om na zijn thuyn te gaan, waertoe gaarne bewilligde. Heengaande quam ons yemand bij, welke zeyde er aanstonds een merckwaerdige aanspraek op den Doelen zoud werden gedaen; lied mij persuadeeren er na toe te gaan, zooals wij dan oock dezelve hoorden. Weder heengaande merckte ik noch te meer, dat alles zich noch verder zoud embrouilleeren, en wierd verstoord op de hoofdigheyt der regenten.

Den 26 was er groote beweging en veel gemor op de Beurs wegens de 3 articulen, welke die van de Doelen wederom bij requeste aen de regenten hadden geprezenteert, met verzoek van gunstig fiat op dezelve, welk fiat wel was geacordeert, maer met eenige restrictiën geapostilieerd. 's Namiddags

was het op den Doelen hierover zeer heevig gaande. Men was gantschelick t'onvreede over dit fiat; verscheyde perzonen, mijn huys passeerende, verhaelde mij eenparig, hoe het volck op den Doelen zelfs in 't algemeen al zeer sterck murmureerde, en er gantsch onbetamelicke taal tegens de regeering wierd gevoerd, van welcke de bewoordingen mij deeden yzen, zulks ick meer en meer voor een openbare opstand vreesde. Verschijde perzonen uyt mijn wijck, die zeyden veel vertrouwen in mij te hebben, quamen bij mij verhalen 't geen zij op en voor de Doelen van de menigte hadden gehoord, en waeren zeer verleegen. Dit alles deed mij oock vreezen, dat er t'eeniger tijd desperate rezolutiën uyt dit alles zoude hervoort komen. Met één woord, men scheen radeloos. Men wilde mijn sentiment pondereeren. Ick gaf te kennen, dat men wel en voorzichtig zoude doen, indien het wezendlijck zoo geschaepen stond, 't zoo verre te brengen, dat het ter kennisse quaeme van Zijn Hoogheyd. Dit zeggen behaegde ydereen, maer de wijze hoe, daarover was men verleegen. Ik stelde voor onze wijck te vergaderen, en daer over deeze zaack te delibereeren. Geen uur daerna, of de burgers onser wijck wierden geconvoceert teegen 6 uur in Nieuw Maltha [1]). Men quam oock aen mijn huys; maar of 't scheen ick wat flaauw mijn toestemming om te compareren gegeven hadde, tegen 6 uuren quamen verschijde burgers te gelijck mij een compliment maken, dat ik oock moest komen, en wilden zonder mij meede te neemen niet heengaan. Ik moest op haer stercken aandrang wel inwilligen, ging met haar; daer komende, vond de vergaderinge al zeer talrijck. Yeder was eevenzeer verleegen; zelfs was deeze verlegentheyd op de aengezichten van

urgers in jck no. 8 eren in a.

1) Een herberg in de Nes, zooals uit het vervolg blijkt.

veelen te zien. Men wilde dan tot een eenparig gevoelen komen wat in deeze netelige omstandigheyt te doen, in cas van een openbare opstand, die zeer te dugten was. Er wierden deeze en geene voorslagen gedaan, doch zeer confuselijck; een die mij (schoon over dit alles zeer was aengedaen) bij mij zelven deed lachen, was die van een Franschman en backer in de wijck. Deese goede man was stick blind, die met zeer veel ernst voorstelde, men moest noch dien zelven avond zich meester maken van de stadspoorten en 't geschut van stadswallen, en met dat geschut den volgenden dach bij burgermeesteren volslaegen fiat op de 3 articulen eysschen; hij zoude voorgaan. Enfin, er wierd eyndelick besloten van 2 à 3 personen uyt de vergadering te verkiezen, welke uyt naeme van de geheele wijck zouden werden gedeputeerd na 's Haege, om Zijne Doorl. Hoogh. te gaan vraegen waerna ons in deze droevige omstandigheyd zoude moeten gedraegen en hoedanig, of Zijn Hoogh. te verzoeken, dat het Zijn Hoogh. geliefde zelve in de stad te komen, ten eynde deese gevaerlijcke troebelen te doen cesseeren, en Zijn Hoogh. te berigten hoedanig de zaaken thans stonden. En om deeze deputatie te meerder credit bij te zetten, wierd goedgevonden haer te voorzien met een request aan Zijn Hoogheyd. Men zond dan om een notaris, die een request zoude formeeren, en na verscheyde anderen, doch niemant hunner wilde er zich toe employeeren. Dan, eyndelick overreede men eenen om te komen; maer gekomen zijnde, verontschuldigde hij hem, vermits, de jongste der broederen zijnde, en de oudere geweygert hebbende, hij zwarigheyt maekte te doen 't geen de andren hadden gewijgerd. Men noodzaekte hem echter er een te dicteeren, maar 't zelve niet werdende goedgevonden, wierd ick aengezocht er een op te stellen,

Zonderling voorstel aldaer gedaan.

ord werk-
g gemaakt.

't geen op mijn eerste excus qualik wierd opgenomen, des ick het wel moest aanvatten. 't Geen dan deede op voorwaarde dat dit request maar door eenige der bijwezende burgers zoud werden geteeckend, en dat men 's anderdaags 't request van onsen Capt. zoude haelen, 't welk den 13 in de Gasthuys was geteekent, en dat origineel bij dit zoude annexeeren, 't geen eenstemmig wierd geapprobeert. Dit laeste wierd geteeckend door alleen 10 à 12 burgers; vervolgens quam men tot d'aanstelling der 3 gedeputeerdens G. Bentjes, F. Basset en J. K. de Vries, welke ten generale kosten den volgenden dach ten 1 uur met de postwagen zouden vertrecken.

articuliere
ınmerking.

Ik kan niet voorbij hier aan te mercken, hoe dat de zoon van een heer uyt de wijck, in zijn vaders plaatse hier verscheenen, d'heer Muylman [1]), zeer sterk aandrong om deze bezending te doen doorgaan, maer naderhand zich de zaeken t'eenemaal onttrocken heeft; desselfs broeder is daarna door d'opkomende verandering eene der 36 raden geworden. Enfin, dit alles verrigt zijnde, scheyde men met veel vergenoeging, na een goede reys wensching en eenige mondelinge instructiën aan onse gedeputeerdens.

!7 Augustus.
fiat op de 3
culen zonder
rictiën.

Den volgenden dach, zijnde den 27sten Augustus, hoorde ick op de Beurs, dat er zoeeven een nader fiat op de 3 articulen was uytgekomen, zonder restrictie. Dit quam soo laat ter kennisse, dat onse 3 gedeputeerdens, op weg zijnde na de postwagen om de voorgenome reyse van gister aen te neemen, zij dit gevallig hoorden, waerop zij terug keerden. Van de Beurs gaande, wierd ick geroepen; in dat huys komende, vond ick daer gemelde geduputeerdens, die mij zeyde, ter dezer oorzake verlegen waeren, niet wetende of zij de rijze zoude aanneemen.

1) Koopman op de „Oude Turfmarckt."

Ick zeyde van gevoelen te weezen de reys te staeken tot 's avonds, om dan met de schuyt over Leyden te gaan en intusschen te hooren hoe dit laaste fiat deezen namiddag op de Doelen zoud werden geconsidereert en genoegen int zelve zoude neemen, in welck geval na mijn oordeel de bezending vruchteloos zoude wezen; 't wierd geaprobeert, en dus bleef het daerbij. Maar 's namiddags vroeg was het op de Doelen al gaande; dit nader fiat was alom bekent geworden, en den toeloop na, voor en op de Doelen des te groter. Men hoorde welhaast het ongenoegen oock over dit fiat, als zijnde informeel, doordien alleen door burgermeesteren, zonder kennisse van den raad, was gegeven. 't Ongenoegen, dat men over deeze listige behandeling (zooals men die noemde) deed blijcken, was algemeen en al verre gaande. Men bespeurde een ontroering in de wezens der meeste; veele veynsden niet langer hunne verbittering over dusdanige behandeling. Willende na de Doelen gaan, zach ick een kennisse, d'heer Jan Visscher, een bedaard koopman, met andre heeren staen; mij bij haar voegende, hoorde ik deezen heer, een geloofwaerdig man, onder anderen zeggen: „'t Is de regering haer oogmerck niet yets toe te geeven; een hunner heeft ongeluckigh in een drift zich laeten ontvallen, van hun authoriteyt niets te willen missen, al zoud de gansche stad 't onderste boven en tot een puynhoop geraacken." Dit gezegde ontroerde mij de adren; d'andre verbergde hunne aendoening niet; daertoe 't geen van deze en geene hoorde, dat op de Doelen passeerde, deed mij 't hooft omlopen, en ik, buyten mijnzelven na huys willende keeren, rencontreerde 2 onser gedeputeerden met eenige mijner buuren, die al het gepasseerden op den Doelen reeds al hadden verstaan of zelfs gehoord. Hierover in gespreck zijnde, en wegens de aenstaande reyze

spreekende, zagen wij een perzoon met grooten haast hier en daar gedruckte papieren uytdeelen, en met een arm vol van dezelve na de Doelen spoeden. Een onder ons een papier machtig geworden zijnde, quam bij ons, en wij zaegen dat het een nadre en versche druck was (alzo 't papier noch gantsch nat waar) van 't bovengemelde tweede fiat, met die verandering, dat dit laatste was geapostilleerd: „Burgemeesteren
der 3e fiat e 3 arti-.. en den raad geven hierop fiat." Hoewel dit ons eenigsints eenige gerustheyt gaf, hoorden wij welhaast, dat de vergadering op den Doelen oock dit
informeel. laaste derde fiat niet voldeet en informeel verklaarde, zijnde nòch met den naam van eenig burgerm[r] nòch raad niet g'apostileerd, dan slegts alleen „Jan van Loon de Jonge" [1]); dit baarde wederom nieuwe ontsteltenissen. Ick moet hier bekennen inwendig in mijn ziel te weenen, ziende hoe men dan zus, dan zoo geslingert wierd; zeyde aan onse gedeputeerdens: zij zouden in Gods naam zonder eenige verdere uytstel hun reys deezen avond dog aannemen, neemende deeze ordre op mij, alzo deese zaacken nooyt wel zouden aflopen. d'Andre bijstanders waren van 't zelve gevoelen, en een ygelik eevenzeer bedugt voor slegte gevolgen; oock waeren zij eeven gedisponeert tot de reyze. Dus noch wat over en weer hebbende gesproken, ging een yder vol bekommering sijns weegs.

Augustus. Den naastvolgenden 28[sten] Augustus na de Beurs gaande, zach ik van verre een meerder dan gewoon getal volck op den Dam; daer komende, hoorde ik 't soogenaemde justitieklockje luyden, en de vensters van de puye des stadhuys ziende in gereedheyd brengen, bleef ik staan, en burgermeesters aen de vensters komende, naderde ick en hoorde van de puye aflezen eene waarschouwing, behelzende dat

1) „Secretaris van burgemeesteren".

Word een 4e fiat van de puye van 't stadhuys afgekondigt.

burgemeesteren en den raad op de bewuste 3 artikelen verleenden fiat, waarop een gejuyg van houzee weergalmde. Ick danckte God bij mij zelven hierover, wenschende men zoude immers hierin genoegen neemen en alzoo alles aan 't bedaren komen. Op de Beurs wierd genoegzaam buyten deeze zaack niet gesproken; onder welken deesen en geenen hoorde, welke deeze waarschouwing van wijnig belang achtte, zeggende onder anderen: „ziet op de gevolgen; de regering, die ongenegen is, heeft dit door afpersing moeten doen; een gedwongen, afgeperste zaek kan met recht wederom herroepen worden"; doch deze reeden scheen mij niet suffisant. Van de Beurs gaande met mijn buurman Chicot en hierover redenerende, zeyde deze mij: „door deze waarschouwing heeft de regering haer selfs een strop om den hals gelegt"; vraagde hem in wat opzichte hij zulks verstond; leyde hij het mij kortelik aldus uyt: „de 3 articulen, die men vraagt, zijn eygentlick oude voorrechten, burgerprivilegiën en herstellingen van quaede inbreucken; die voorrechten zijn verlemd, de inbreuken voortgekropen. Door wie is zulks geschied? Door de regering; zoo geeft dan den regering aen den burger niets als 't geen zij haar ontnomen heeft, en niet heeft mogen doen; is dit dan geen eygen bekentenisse van schuld"? Ick maekte mij hierover moeyelik en voerde hem tegen: „als men dezer wijze wil vitten en uytpluyzen, dan is er nooyt een end van zaeken te wachten; laat dat alzo weezen, wat wil men meer dan dat weederom werde gegeven 't geen ontnomen is geweest; men moet oock vergeten en vergeven, dat betaamt christenen". Hij weederom daarop: „maar als 't dan zaacke is, dat men op beloften geen staat mag maken, wat dan"? „Ziet verder", zeyde hij, „hoe het van namiddag op den Doelen zal aengenomen werden".

Op dit discours begon ik eerst een regt denkbeeld van de gantsche zaack te krijgen, en te bevroeden, dat het zoude uytloopen om andre en nieuwe regenten te begeeren; des ik niet wijnig bedugt was hoe het alles zoude aflopen.

Een onderrigt aan de burgers in den Doelen voorgelezen nopens 't laatste fiat.

Mijn buurman en ick namen afspraack dien namiddag tsamen na de Doelen te gaan, gelijck wij dan oock deeden; alwaer een poosje geweest zijnde, hoorden wij een „Onderrigt aen de borgers en ingezetenen van Amsterdam" afleezen, behelzende „of men aan 't gegeven fiat meer heeft als van te voren" etc.

Weeder heen gaande, zeyde mijn buurman: „Wat zegje nu? is 't niet, zooals ik gezecht hebbe"? Dit onthuste mij t'eenemael, en gaf de moed verlooren, zeggende: „'t is nu buyten alle hoope; zoo God niet met ons is en er in voorziet, zal en moet het tot dadelickheyt uytbarsten, en zal zonder bloedstorten niet eyndigen; ick beklaeg d'onschuldigen, maar wee hun, die de oorzaack der aanstaande rampen zijn". Mijn buurman en ick scheydede, en hierover peynzende, wierd te raede dit laetste fiat en het Onderrigt aen de gedeputeerden onzer wijck te zenden. Gaande om 't selve te koopen, ontmoetede een ander buurman, die ik mijn voorneemen zeyde, en 't aprobeer[en]de, nam hij op hem dat te doen en 't haer te bezorgen, alzo hij bijde die gedrukte exemplaren reeds hadde, en wiste 't adres om onse gedeputeerdens te beschrijven. Ick konde mijne zwarigheeden niet van mij werpen; 't gepasseerde van dezen dach en 't gund hier en daer hadde gehoord, baerde mij duyzenderley vreeze, wanneer mij voorstelde, indien het tot een openbaere rupture en dadelijckheeden quam uyt te barsten, daer de gemoederen zoozeer verbitterd zijn, gelijck ze wezendlijck waeren, hoe deerlijck en jammerlijck het in eene stad als deeze zoude uytzien.

Dan, om mij van alle zwaermoedige gedachten soo veel mogelijck te ontlasten, nam ik voor dien avond een goede kennisse en overbuurman G. de Broen[1]), te gaan bezoeken, een man die mij altijd was voorgekomen van oordeel en verstand niet misgedeelt te zijn. Bij deeze dachte ik eenige verlichting te bekomen; maer 't quam verkeerd uyt en vond mij bedrogen. Deezen man was van 't algemeen concept, doch confuselijck; hij stemde toe, dat de regeering qualijck handelde en de dingen te verre had laeten komen, „maer", zeyde hij, „zij zijn gefusioneert, het spoor bijster, en weeten niet wat te doen". „Maer", zeyde hij, „den wijzen koning en den apostel leerde hem (Spreuken 3 en Romeynen 13) zich nergens in te laeten en onzijdig te zijn", voegende er bij: „ick wensch alles wel mag uytvallen, wat er oock geschiede, en er mijn voordeel mede te doen, en indien 't anders uytvald, hoop ick er geen schade bij te lijden". Deeze en andre expressiën ontdeckte mij den rechten inborst van deze gevaarlijke en geveynsde vrind, zoo verderflijck voor de burgermaatschappij, waerom hem daer lied en aftrock en naderhand heb geschuwd.

29 Augustus. Den 29sten Augustus wierd mij een brief gezonden, geschreeven uyt 's Haege door de gedeputeerdens onser wijck, van welke, na copye te hebben genomen, zijnde bijlage sub La B[2]), d'originele weederom

---

1) „Boekverkoper op 't Rokin."

2) 's Haege den 28 Augustus 1748.

„Mijn Heer.

Ingevolge afspraek hebben wij d'eer UE. te communiceeren dat wij heeden avond d'eer hebben gehad, na 1/4 uur wachtens, met zijn Doorl. Hooghd een half uur t'abouCheren, hebbende den Vorst ons op eene ongemene vrindelijcke en t'effens vaderlijke wijze ontfangen en over 't een en 't ander met den Vorst en vader des vaderlands gesproken hebbende, heeft het zijn Doorl. Hooghd behaagt ons op morgen middach te apointeeren, zullende ondertusschen

zond, laetende verder deese copie aen verscheyde buuren en kennissen in de wijck zien, ten eynde haer daardoor eenigsints min of meer gerust te stellen.

Dien zelven morgen wierd mij gezecht, dat Zijn Excell. grave Bentinck, Zijn Excell. Charles Bentinck en baron Grovestins van weegens Zijne Hooghd in de stad waeren, om de waere intentie der burgers van nabij te verneemen; dat die Heeren met de regeering hadden geconfereerd, als oock eenigen van den Doelen bij haer hadden ontboden, aen welke laesten 3 vraegen waeren gedaen, nam. of zij begeerden en wenschten dat Zijn Hooghd in de stad zoude komen om de zwevende geschillen t'apaizeeren, ten 2de of Zijn Hooghd dan, gekomen zijnde, verzeeckert konde wezen, de burgers zich stille zoude houden en zorge dragen er geen onordentlickheeden zoude geschieden, en ten 3de of de burgers haer zoude laeten welgevallen de schickingen, welke Zijn Hooghd zoude bevinden te behooren te maeken; oock wierd mij gezecht dat de regering meede alles aan Zijn Hooghd hadden overgelaten. De heeren vertrocken 's anderdaags vroeg met raport na 's Hage. Dit gebeurde verweckte veel gerustheyd in mijn wijck en oock in 't algemeen, mij aengaende de blijdschap hierover perste mij de traenen ten oogen uyt, ick danckte God inwendig over zijne goede bestiering, en was nu t'eenemael gerust dat alles nu wel gaan zoude, en noch te meer wanneer mij zeeckere welbekende goede vriend P. Docher [1]), mij een brief communiceerde, hem uyt 's Haege dien morgen ge-

---

ons request examineeren en morgen daerop raport geven; het was 1/4 over acht, wanneer wij d'eer hadden van den Vorst te sprecken. Verzoecke hiervan kennisse te geeven aan onze meedebroederen in dezen, waarmeede wij de eer hebben van te zijn" &c.

1) „Gecomm. in wijck 11 en gedeputeerde".

schreeven, meldende dat de intentie van 'thof was, dat de burgers, yeder uyt hunne wijck, uyt de haeren 2 zoude committeeren, met volmacht om de belangen der burgeren, Zijn Hoogheyd hier zijnde, bij voorvallende gelegentheeden te konnen voordragen, meldende verders dat men zich moeste wachten voor den persoon van Adv^t Feytama[1]), op den Doelen bekend, welkers sentimenten eygenbelangend en niet orthodox waeren. Deeze communicatie behaegde mij uytermaten zeer, en verheugde mij bovengemeen. Deezen vriend vermaande mij dit goede inzicht in mijn wijck te bevorderen, zooals hij in zijn wijck oock doen zoude, en hem vraegende of ik op deesen brief gerust konde sijn, verassureerde hij mij dat dezelve met voorkennisse van Zijn Excell. grave Bentinck was geschreeven. Daerop gerust zijnde en heengaande vervoegde mij bij eenige der voornaemste burgers in mijn wijck, zeggende 'tgeen als bij gerugte gehoord hadde, vraegende wat zij er van gevoelden. 'T was volmaekt overeenkomstig met haar sentiment, en noch temeer wijl, wij daerover spreeckende, 2 andre in de wijck bij ons quamen als een goed nieuws aenzeggen, dat men in de burgerwijcken n° 11 en 14 werkelijk beezig was met verkiezen van 2 gecommitteerdens uyt de burgers. Dit verheugde ons allen zeer, maer den dach te kort zijnde, was 't besluyt den aenstaenden morgen de zaack werckstellig te maeken, en daerop scheyden wij met blijdschap.

Men word bedacht om 2 personen in yder burgerwijck voor de belangen der burgerye te verkiezen.

In de wijcken no. 11 en 14 word die verkiezing reeds bewerkt.

30 Augustus. Alwaar men mede daertoe gedachten maeckt in de wijck no. 8.

Des anderen daegs morgens al vroeg, zijnde den 30sten Augustus, wierd mij aen huys een comparitiebriefje gebracht, verzoekende savonds ten 7 uuren te compereeren in de Nes en herberg Nieuw Maltha. 'S middags na de Beurs gaande, wierd ik door ver-

---

1) „Gecomm. in wijck 47".

scheyde buuren en kennissen der wijck aangeroepen, en gevraegt of ik oock niet zoude compareeren, mij teffens betuygende 't genoegen dat ze in deeze handeling vonden. Gaf haer mijn woord en beloften van te compareeren. Deezen dach vrij wat geruster zijnde als de vorige, was ick t'eevens oock lustiger, en ziende de vreugd mijner buuren, was ick te eerder geresolveerd op de comparitie te komen, en nam afspraeck met eenigen om er gezamentlijck na toe te gaan, gelijck wij dan oock teegens den bestemden tijd met ons 6 er na toe gingen. Daer komende vonden wij er reeds al een goede vergadering, een yder even zeer vergenoegt en in haer schick. Een wijle daer geweest zijnde, en zullende beginnen met 't verkiezen

mt er een vergadeden voorng daervan ren.

der gecommitteerd^s, komt op het onverwagt de kamer instuyven den beruchten D. Raap 1), verzoekende en biddende men zoude toch geen gecommitteerds^s verkiezen, en alzo dit groote confusie verweckte, hebbe niet konnen hooren wat woorden er gewisselt zijn, en daerom bij mij niet aengetekent geworden; 't duurde oock niet lang, want deezen Sr. D. Raap wierd

ar word ggejaegt.

welhaest door een meenigte de kamerdeur uytgeweezen, en den castelyn bevolen zorge te dragen dat hij niet weder in quame, bij welke gelegentheyd van diverse hoorde dat deese D. Raap niet te vertrouwen waer, niet anders trachtende als tweedracht te verwecken.

n men gaet die verkiezijn gang.

Eyndelijck zoud men aen't verkiezen gaan, en aanstonds wierd F. Basset 2), zonder andere formaliteyten eenparig als met eenen stem uytgeroepen, geconfirmeerd en geaprobeert. Eenige quamen bij mij, verzoeckende voor de 2de t'accep-

e wijze op ke die geed.

teeren, waerover mij volstrekt excuseerde, verzoekende men op mij geen attentie geliefde te maken, waerop

1) „President van de eerste vergadering op de Doelen".
2) „Gecomm. in wijck 8".

een meenigte toeschoot, d'eerste seconderende. Ick refuseerde met allen ernst, als mij absolut niet convenieerende, gevende verscheyde reedenen waarom ik 't niet konde noch zoude aanneemen; dat ik daarom niettemin andersints volkomen oprechtelijck en van harten geimporteerd waer voor de goede zaak, en niet konde begrijpen hoe men gedachten op mij vestigde, daer er zoo veele braeve subjecten in de vergadering waren en veel bequamer in zoo een gewigtige zaack als deeze dan ik; dat men bezadigder en met minder drift behoorde te werk te gaan, en met meerder overleg eer men er toe treede, maar hoe meerder ick er tegen worstelde, hoe meerder er toevloeyde om mij te persuaderen, zelfs mijn bekendste vrinden en beste buuren in de wijck. Ick hield mij echter standvastig, en wilde uyt de kamer gaan, maar wierd tegengehouden, waarover met ernst uytvoer, zeggende, het niet betamelick was dit met force ymand te willen opdringen; ziende dat ik verstoord was, wierd er beslooten een nominatie te maken van 7 à 8, neffens yder naam een streepje te haelen, voor wien een yder zoude stemmen, dat ik goed vond; zeyde daarbij, dat men niemand's naam op die lijst behoorde te stellen dan na desselfs volle toestemming, roepende ondertusschen en verzoekende dat men mijn naem van de lijst geliefde af te laeten, wijl het doch tevergeefsch zoude zijn en maar tijd verquisten, doch konde door al het gedruysch geen gehoor bekomen. Men ging onderwijle voort en onderhield mij met spreecken, tot dat er ten laasten geroepen wierd: „houw maar op met verder aanteeckenen, 't kan er nu doch niet meer toe ofte afdoen", waerop men weederom met alle macht na mij toevloeyde, feliciteerende dat ick het doch weezen moest, wijl genoegsaam alle voor mij geteekend hadden. Ick refuseerde nochmaels, willende het absolut zoo gedwongen niet

aannemen, doch dat alles konde niet helpen: mijn buurman J. A. Chicot en mijn schoonbroeder H. Sorgh [1]) wrongen mij de handen, biddende dat ick het zoude aannemen, en belovende mij in alles te zullen assisteeren. Ick verzocht nogmaels in alle serieusheyt men wilde mij doch excuseeren, alzo men mij yets opdrong daar ik onbequaam toe was, daer er zo veelen buyten mij in deeze vergadering waeren die er de vereyschte capaciteyt toe hadden. Maer hoe meer ik er mij teegen opponeerde, 't was alles vruchteloos. Ziende dan van er mij niet uyt te konnen redden, nam ik 't aan, welk woord niet uyt mijn mond was gegaan of er ontstond een geroep van houzee, dat horen en zien verging; ick wierd gedrongen van degeenen die mij quamen bedancken, en schoon ik wezendlick verstoord was over deze harde behandeling, gaf 't mij doch eenig genoegen, ziende 't vertrouwen dat men in mij stelde, want de uytdruckingen welke men mij deede, indien ze ernstig waeren zoo als ick vertrouwde, gingen de mate te boven. Enfin, ick eyschte het papier, op welke de teeckening was geschied, 't welk onder mij bewaard word, zijnde de copie daarvan bijlage sub La. C. [2]).

Hierop wierd vervolgens onse procuratie of volmacht opgemaakt en van yeder getekend, welkers origineel onder mij berust, en waervan copie bijlage sub La. D. [3]), met hetwelke mijn confrere en ick

ffectueert.

1) „Burger in wijck 8, daerna tot capn in de zelve wijck geworden".

2) „Lafargue 84, Sorgh, Menger 3, Chicot 5, Mercus 4, Kannewet 2, Bentjes 1, Devries 1, Boudeau 4".

3) Wij ondergeschreeven, burgers en inwoonders van de wijck No. 8, qualificeeren bij deezen de personen van Daniel Lafargue en Fredrick Basset, omme ons beneveus de andren gequalificeerdens der wijcken zoo lang te gebieden en t'ordonneeren wat in deze omstandigheeden te doen staat, totdat er door Zijn Doorl. Hooghd

De verkozen gecommitteerds worden na de rendevous-plaets van alle gecommitts geexpedieert.

wierden geexpedieert om te gaan na de herberg de Graaf van Holland, alwaar het rendevous was der gecommitteerden welke reeds verkoozen waren en noch verkozen zoude worden; in de kamer treedende ontstelde ick mij, zeer verwondert zijnde aldaar te vinden den heer S. Malepougne en andre sogenaamde Hoofden van de Doelen, 't geen mij geweldig tegen de borst was, schoon ick dezelve niet anders kende als zo verre zij mij op den Doelen wel waren geweezen en haer namen gemeld, edoch de slegtte naam die zij bij eenigen al hadden, als muytemakers werdende geacht, deed mij groot berouw hebben wegens mijn commissie; wij wierden door haar verwelkomt, welk compliment ik zeer flaauw en met tegenzin beantwoorde, maer daerna wat bedaart zijnde zach ick tot mijn groote vreugde een mijner bekende vrienden den heer Abr. Mazurel [1]), bij mij bekend voor een braaf eerlick man; tegelijck wierd ick gewaar mijn vrind P. Docher. Ick trock ze bijde af, en zeyde haar mijn verwondering van hun hier te zien en ons alle drie in dit gezelschap, dat ick niet verwacht hadde, te vinden. Zij antwoorden daer te zijn als gecommitteerden uyt haere wijcken, en belangende de anderen, over welke mij verwonderde, hier mede waren in het zelve character uyt haere wijcken. Dit gaf mij eenig genoegen. Vervolgens onse volmacht vertoond hebbende, teeckende men onze namen en wijck aan op een papier, tot dat eynde geschickt; wij wierden geteeckent als 7 of 8ste wijck. Na ons quamen er noch gecommitteerdens van 2 andere wijcken, die insgelijcks als wij wierden

Ontmoeten daer gecommitteerds van verscheyde andere wijcken.

Welke op die stond tot 10 compagnien aanwies.

---

nader order zal gesteld werden, belooven ons aan 't bovengemelde t'onderwerpen in allen deelen. Amsterd. 30 Augustus 1748. (Was get. door drie en t'seventig burgers haer namen en handteekeningen)".

1) „Gecomm. in wijck 14".

ontfangen en aangeteeckent; daar wierd niets gesproken of verhandelt als over deze en geene wijcken, welke men wist dien avond tot het verkiezen hunner gecommitteerdens te wercken; na eenig verblijf namen wij afscheyd, mijn confrater en ick, en wierden verzocht 's anderdaegs avonds ten 5 uuren weederom te komen, dat we beloofden, en keerden dus na ons eerste logem[t] Nieuw Maltha, daer men ons noch verwachtede en wij de vergadering noch vonden, welke wij ons wedervaeren raporteerden, en zeer vergenoegt waren te verneemen de combinatie van reeds 10 compagniën of wijcken. Wij wierden wederom voor 't aanneemen onzer commissie op nieuw hartelijck bedanckt, betuygende yder zijn groot genoegen dat het op ons was uytgevallen. Na eenige gespreck over een en ander, inzonderheyd nopens de gesteldheyd dezes tijds, vertrocken wij; 't was ook tijd, zijnde 3 uuren geslagen. Ick wierd t'huys geaccompagneert, schoon ick versochte zulks niet te doen, doch dat niet konde baten, van bijna de gantsche vergadering; thuys gekomen zijnde en van de woelingen vermoeyd, had gantsch geen lust tot eeten; ick spoede mij om te rusten, daer ick niet toe konde geraacken: duyzenderley zwaarmoedige gedachten zweefden mij door de harssenen; stond weederom op en begaf mij aan het doorbladeren van de handvesten dezer stad en de beschrijving derzelve van Commelin, ten eynde mij verder te oeffenen omtrent de previlegiën en oude voorregten der burgerye, om bij voorvallende gelegentheeden er mij van te konnen bedienen, hoewel 't mij weynig is te staede gekomen, want de zaacken wierden al te onbezonnen, te driftig en ongeregeld behandeld, zooals in het vervolg zal blijcken.

(gecommit-dens van 8 keeren aer vergaplaats in ha. — gen raport 't gepas-e.)

(1 Augustus.) Op den 31[sten] Augustus — edoch eer ick het gepasseerde van deezen dach melde, moet ick alvorens

Sonderling en slegt voorval in de Graaf van Holland.

hier noteeren een geval, dat op gisteren gebeurde in de Graef van Holland, daer de vergadering der reeds verkozen gecommitteerdens gehouden wierd, hierin bestaande: terwijl men bezig was met de aankomende gecommitteerds aan te teeckenen, wierden wij eensklaps gestoord door de schielyke en onverwachte komst van D. Raap, welke de kamer quam instuyven, verzoeckende nochmaels met het verkiezen van gecommitt. doch niet verder voor te gaan aleer men een beter expedient, 't geen hij zoude voorstellen, wilde aanhooren, waarop een ander, schielyck opstuyvende, tegens geme D. Raap vervaerlijk uytvarende, zeyde: hij konde met zijn expedienten voor den d..... en bl..... loopen, dat men met geen verraders, gelijck hij was, nu daervoor bekend zijnde, niet langer wilde te doen hebben. D. Raap daerop verder willende repliceeren, wierd er een schuyfraam opengestooten en S. Malepougne nam D. Raap op bij de lendenen om hem dus vierkant uyt 't venster op de straat te werpen, 't geen ik zach met zo een vehemente drift en oplopentheyt in zijn werck gong, dat ik niet twijffel of zoude waarlijck zijn geschiet, indien van mij en meer andren niet was wederhouden; men deed dan D. Raap, door behulp van den casteleyn, welke op het gerucht was boven gekomen, ter kamer en huyze uytgaan. Dit voorgevallene confusioneerde ons allen, en men beklaegde zich over 't valsch bestaan van dezen D. Raap, dat hij in veele gelegentheeden, nu van achteren maer al te klaar beschouwende, altoos het zaat van oneenigheyt had getracht te stroyen, — 't welk, zoo als gezecht hebbe, op gisteren voorviel.

Heeden dan, den 31sten, was men op den Doelen noch wel beezig, maar hield mij t'eenemael er van daan, als die vergadering thans aanmerckende als

t'eenemael afgezondert en afhankelijck van die der verkoren gecommitteerdens.

Den tijd onser naeder bepaelde bijeenkomst in de herberg de Graaf van Holland gekomen zijnde, voegde mij daerheen, en het in mijn weg zijnde, haelde ik in passant mijn confrater af, en gingen derwaerts. Wij vonden dezelve met noch 6 a 7 wijcken geëmpleerd, en groeyden dezelve dien avond noch aan tot 21 a 22 wijcken, 't geen ons alle zeer vernoegde Ick bespeurde tot mijn innige vreugde, dat allen tot daer toe braeve burgerlieden scheenen te wezen; er wierd een wijdlopig en reedelijck wel gedicteerd papier voorgeleezen, zijnde het request hier achter (bylage sub L^a^ E), 't geen met de naemen van yeder der gecommitt. en bijvoeging harer wijcken moest werden geteekent, om alzo aen Zijn Doorl. Hoogh^d^ op desselfs komste te werden overhandigt. 'T zelve geleezen zijnde, verzocht ick een woord te mogen spreecken, 't geen toegestaan zijnde, zeyde ik: „mijn heeren, 't zal veelen hier onder ons niet onbekend zijn, hoe verschijdene lieden haar hebben gestoten aan seeckre harde uytdruckingen in deze en gene aenspraecken op den Doelen gedaen; mij aengaende zal ik niet ontveynzen er mij aen te hebben geergert. Nu vind ik in 't hooren lezen van dit request op eenige plaetzen immer al zo harde expressiën, waarom ik verzoecke dat men overweege, of 't niet beeter zoude zijn diergelycke harde uytdruckingen te verzachtten; het zaackelycke voor 't overige achte ick allenthalven billick, de klachten gegrond, de verzoecken redelijck, en zeer wel ingerigt na de begeerte en verlangen van de burgers mijner wijck en die der burgerije in 't algemeen, maer eeven dat kan alzo wel, zo niet beter, werden gedaan in zachter termen, en dan zal ick geen zwarigheyt maecken van te teeckenen", waarop een ander repliceerde:

„wanneer men zig herinnert hoe men ons van lange tijden niet als onderzaeten maer als verachte slaeven heeft gehandelt en, inzonderheyt in deeze dagen, heeft geslingert, gesmeeten, getrapt, het bloed aen 't gisten gemaeckt, doet men dezulcke dan onregt met die benamingen"? Ick antwoorde, zeggende: „dit vergetende behoorde men acht te geeven aan wien dit papier zal worden overhandigt; mogen wij dencken dat het eenige pas geeft een geschrift van deeze natuir, een request, verzoek of smeeckschrift, met scheldwoorden vermengt, aan den Vorst dien wij verwachten t'overrijcken, een vorst, die de zachtmoedigheyt zelve is"? Gestoord werdende voort te gaan wierd na eenige stribbeling besloten en belooft, men zoude dan eenige harde expressiën, tegen de regering gebruyckt, veranderen en verzachten, maar, om de korten tijd die voorhanden was, maer voortgaan met teeckenen, kunnende die veranderingen daarom niettemin geschieden, waerop dan wierd geteeckend, yder gecommitt. voor haer wijck, na de rang als dezelve waren aangekomen. Alvorens ik zoude teeckenen vraegde ick noch nader of dan die veranderinge zoude geschiede en men zulks beloofde; gaf men verzeeckering van jae, en ik teekende, en de anderen vervolgden.

Welke verandering geaccordeert word.

Word geteekent.

Vervolgens wierd geproponeert en tegelijck eenparig goedgekeurt en geaplaudiceert van 6 gedeputeerdens uyt het midden van ons te eligeeren, welken, Zijn Hooghd hier zijnde, de rezolutiën der gecomitt. aen Zijn Hoogheid zouden overbrengen en desselfs antwoord weederom aen dezen, hetgeen in een tamelijk goede ordre met het trecken van witte en swarte boonen wierd geeffectueert, waermeede eenigen tijd verliep, doch ter naauwer nood afgedaan zijnde, komt een der gecomm., Hk Gelling [1]), welke dien

Verkiezing van gedeputeerds uyt de gecommitts.

De wijze hoe dat geschied.

1) „Gecomm. in wijck 60".

avond niet had konnen compareeren, doch wiens confrere present was, zeer schielijck en verbaest ter kamer in, eene tijding brengen die alle aenstonds verslagen maekte, namelijk dat D. Raap met zijn aenhang werkelick bezich was teegens ons en voor de regering deed teeckenen, zoo aan zijn huys, in 't Hof van Holland, en in de 3 Moriaenen op de Nieuwen Dijck. D. Raap wierd daerop niet weynig vervloeckt en verwenst. Eyndelick namen 2 a 3 op haer de zaeck van nabij te gaan onderzoecken, en gingen tot dat eynde heen. De verslaegentheyd onder ons was groot, niet zozeer wegens den opgang welk D. Raap door dezen weg zoude maeken, over hetwelck men zig zoo zeer niet bekreunde, als wel en principaal dat, indien het waerheyd was, 't zelve veel verwijdering en opschudding zoude veroorzaken terwijl Zijn Hooghd hier zoud weezen, en men dus de gedane beloften, van stil en vreedzaam te zijn, niet zoude konnen nakomen, en bovendien, dat niet geschiedende, 't wel zoude konnen gebeuren Zijn Hooghd, dat bevindende, wel subit zoud konnen teruggekeeren, in welk laeste geval het deerlijck zoude konnen uytzien. Deeze en dergelijke consideratiën meer, daar onse discourssen thans over rouleerden, maekte een yder eeven zeer ongerust, en 't lang retarderen onser verspieders ongeduldig. Eyndelick komt eene derzelve wederom, raporteerende aen 't huys van D. Raap te zijn geweest, maer geen de minste beweging had bespeurt; dat hij de dochter had gesprocken, welke zeyde haer vader in zijn japon uyt te zijn, doch zij niet wist waer dat hij was; een tweede komt verzeeckeren in 't Hof van Holland en in de Morianen te zijn geweest, maer op beyde die plaetsen niets te doen was; vervolgens komt de derde, die in Blaauw Jan en elders was geweest, maer nergens yts had

[Margin notes: ...gentheyd ...n inko- tijding. / ...e die is. / ...mt raport dat onder- in.]

bespeurt. Men vraegde den brenger dezer tijding hoe hij dezelve waer te weeten gekomen, maer zijn antwoordt niet vindende aengeteekent, en 't mij de memorie ontsnapt zijnde, kan daer niet seekers van melden. Wij waeren over en met dit alles nog niet volkomen gerust, en stelden eenige in voorslag om het stadhuys te gaan bezetten en zich meester trachten te maeken van de poorten der stad; andre, en wel H. Gimnig [1]), wilden en zagen er middel toe om zig van de persoon van D. Raap [2]) te verzeeckeren, sodanig dat hij na deezen geen quade passen meer zoud konnen maecken. Maer alle deeze propozitiën deeden mij en anderen 't zidderen. Ick maekte mijn werck om deeze en geene, welke mij tot noch toe de moderaedste waren voorgekomen, de desperaetheyd dezer voorstellingen zoo veel mogelijck voor te houden, dat zulks een totalen opstand zoude verwecken, en wij in zulcken geval ons niet konden noch mogten flatteeren dat zijn Hooghd staande eenige troebelen hier zoude komen, en alsdan alles ijdel zoude zijn niet alleen, maer oock tegelijck zeer droevig zoude uytzien; dat men daarom zoo van 't een als van 't ander moest afzien. Verscheydene maekten haar oock zeer verleegen; ick sprack mijn confrater, die gantsch van mijn concept was, en verzocht hem de ontijdigheyt van zulcken desperaet voornemen te doen begrijpen, terwijl ick deeze en geenen zoude sondeeren, en oock in een ander concept trachten te brengen, zo als wij yeder van zijn kant deeden. Eeven doch bleeven er eenige van 't besluyt omtrent het voorstel om zich van D. Raap te verzeekeren, en 't zoude er bijna toe zijn gekomen door 't raezen en schreeuwen van sommigen, die het wilde door-

'T geen niet voldoende genoeg is.

Worden nadre voorslagen daeromtrent gedaen.

1) „Gecomm. in wijck 33 en gedeput."

e afgeraden len.

dringen, en wel Hk Gelling en H. Hulzebosch [1]), die schrickelick in de weer waeren om het te doen doorgaan. Ick verzocht eenen Egl. van Baalen [2]), die met de zaak meede verleegen was, welke meermalen gemerckt hadde voor de zachtheyd geporteerd te weezen, en die oock wel konde spreecken, dat hij doch eens 't wilde opvatten, zeggende hem wijders mijn opinie; hij nam het aan, en geroepen hebbende op een moment „silentium", gaf hij in nadre bedencking dat, hoewel deeze tijding maar een los gerucht scheen te weezen, wij daerom echter voorzichtig en op onse hoede moesten zijn, maer met openbaer geweld 't selve te willen keeren gantschelyck af te raden was, „want steld al eens vast", zeyde hij, „zooals men voorgeeft, dat D. Raap een verrader is, dat hij van de regering is gecorrompeert en omgekocht, ja zelfs dat hij werckelick bezich is voor de regering te laten teeckenen, en zo men wil aen zodanige teeckenaers handgeld geeft, overweeg aen d'andre kant, wat aenhang, die te dugten zoude zijn, zal hij daardoor verkrijgen, in die korten tijd welke voorhanden is? Indien het waar is, zooals men voorgeeft, dat de komst van Zijn Hoogheid nabij is, ey laat ons dan bedaerdelijck overweegen, den zachtmoedigen weg ingaen en ons stille houden, zo mogen wij vertrouwen God zal ons in onse rechtveerdige zaack helpen, en de snoode practijken onser vijanden doen verstuyven". Gedurende deese reeden, schijnt het, had men tijd van bedaren bekomen, altoos de grootste drift en opstuyving was vermindert, eenigen wilden noch wel dat men dan de huyzen der regeering zoud laeten bezetten, maer dit wierd verijdelt door 2 a 3 welken opstonden, zeggende: „vrienden, wij oordeelen

1) „Gecomm. in wijck 6".
2) „ „ „ „ 16".

een beter weg gevonden te hebben", waarop H. Gimnig zeyde: „de Bijlties moeten ons in deze zaeck behulpsaam weezen, en moet noch deezen nacht bewerckstelligt worden; wij maeken ons sterck om die morgen, zoo veele er nodig zullen zijn, op de been te hebben, en de schrick onder dat canaille van anti-teeckenaers tegen de goede zaack welhaast te brengen". Er wierd dan beslooten, men zoude een genoegsaem getal Bijlties den aenstaenden morgen door de stad en voor de verdachte huyzen en plaetzen processies-wijze laeten wandelen, welck voorstel verre de meeste zeer behaegde. Dit dan dus vastgesteld, en zoo als men meende van een te scheyden, komt den castelyn in de kamer zeggen dat er eenig volck beneeden was, welke de heeren gecommitteerden noodzaaklick moesten spreecken; 2 a 3 van d'onze naar beneeden gaande, komen alsoo haest wederom boven, verzeld met 10 a 12 Bijlties; de overige circa 40 a 50 had men bevolen beneeden te blijven wachten. Deeze Bijlties waeren, zeyden ze, gekomen om ons kondschap te brengen van 't bovengemelde gedrach van D. Raap, welken met zijn consort aen de huyzen der burgeren rond gingen om voor de regeering te tekenen, verzeekerende ons van de waarheyt en echtheid der zaacke, 't geen wederom nieuwe ontsteltenissen baarde; alsthoen wierd het bovengemelde besluyt, hebbende de overige die beneeden waeren alle doen bovenkomen, aan deze Bijlties meedegedeelt, en haer gevraagt, of zij zulks wilden uytvoeren, 't welck ze van stonden aan met allen ijver accepteerden, en op haer namen 's anderdaegs 2000 man op de been te hebben en de geheele stad te doorwandelen, waertoe men dan schickinge maeckte op welke wijze dat zoude geschieden. Men nam in overweging of 't zelve int geweer, nam. met haer bijlen op schouder of zonder,

Nadere voorslag op 't zelve.

En besluit.

Eenige Bijlties komen bij de gecomm.

Confirmeren de waerheyd van de tijding.

Werd goedgevonden door de Bijlties een wandeling door de stad te doen.

zoude geschieden; dit eerste mij gantsch niet aenstaende, zettede mij met allen ernst daerteegen, zeggende dat, behalven de ongelucken die daeruyt zoude konnen voorkomen, het zoude schijnen alsof de manhafte Bijlties met eenige vrees bezet waeren, 't beeter waer haer gezach door haere personen alleen te doen zien; ick ging bij eenige gecomm. rond, verzoekende voor 't eerste niet te stemmen, gelijck dan eyndelik beslooten wierd geen bijlen of eenig geweer bij zig te hebben, en hierop volgde onse scheydinge en nader bespreck, den aanstaande dach op deze plaats ten 6 uuren wederom bij den andren te komen.

1 September. De 2000 sterck in wandeling door de stad gaan.

De Bijlties deezen dach, zijnde den 1sten September, haer wandeling door de stad doende, verwekte dezelve een groote verbaastheyd onder den burger, alzoo niemand buyten haer en gecommitt. de reeden van die processie wist. Ick stond op mijn stoep toen de Bijlties de Doelesluys passeerden, komende van de Cingel, en zach een persoon aenkomen, die op dit gezigt zeer ontroerd wierd, welken men mij zijde eenen E. Chatin [1]) te zijn; deeze was als de dood op 't gezigt bestorven, en [een] wijl staan blijvende keerde hij zeer confus terug; mij wierd gezecht dat hij in deze voegen hem zoude hebben uytgelaeten aan eenigen der omstanders: „wat heeft men doch voor, ick verzeecker ul., dat Zijn Hoogd morgen hier zal zijn, 'k heb den brief in mijn zack, waartoe alle deze opschudding"?

't Getal der gecomm. neemt toe door het aankomen van verschijden wijken.

Ten 6 uuren na den Graaf van Holland gaande, vond aldaar de vergadering met eenige wijcken vermeerdert; men las het bewuste request de nieuw aangekomene voor en lied haar teekenen, in welck request men waarlijck wel eenige verandering omtrent

---

1) „Eenen van den aanhang van D. Raap".

eenige harde expressiën hadde gemaackt, doch noch niet zodanig als ik en andre met mij gaarne wel hadde gezien, maer sprack er verder niet van als met eenigen int bizonder, die 't oock wel anders gewild hadden. Men verhandelde onder elkander den goeden uytslach van den ommegang der Bijlties en de nuttigheyd van die zaack, zijnde men nu niet dan al te wel verzeekert dat D. Raap niet ten onregte beschuldigt was, immers die van zijne aanhang, en dat zij wezendlijck beweegingen gemaekt hadden ten verzoecke van eenige uyt de regeering; men wist zelfs dat eenige officianten, en onder die de modderbaas en deezen weederom anderen, hadden geteekend en laten teeckenen, en er handgeld aan verscheyden waar gegeven, etc., maer dat er thans voor den verdere opgang niet meer te dugten was, vermits het niet dan ampttenaeren en met geld gecorrumpeert en misleyd volckje was; dit wierd er van gezecht, de waarheyd kan ik niet verzeekeren. Wijders quam er op 't tapijt een klijne verandering in eene der bijlagen van het request te maeken, dat oock doorging. Ick bespeurde onder de laeste aangekomen gecommitteerdens, wiens woorden en manieren mij niet zeer aanstond; andren klaegden er mij oock in stilte over. Maar wat gedaan?

Nuttigheid uyt de wandeling der Bijlties.

Waarin 't bestaat.

Vervolgens wierd er voorgesteld, nademael de collonellen en burgercapiteynen niet meer erkend wierden, of niet de gecomm., yeder voor desselfs wijck, die plaetsen moesten bekleeden, om een schicking te maaken in de posteeringen der compagniën by 't arrivement van Zijn Hoogheyd, maer hierover bezig zijnde komt eene der gecommitt. in de kamer, welke, horende wat er gaande was, zeyde: „ik kom zo van Collonel .... en den Capt. ...... haer hetzelve verzoeckende, nam. eenige compag. burgers in de wapenen te brengen; d'eerste

Voorslag onder de gecomm. en welcke.

antwoorde mij heel brusq: 'k bemoey mij niet meer met deeze dingen, schickt het onder jeluy zo als je wild". Den Capt. badde gezecht daerin niets te konnen noch mogen doen zonder expres bevel van den collonel. Hier wierd in gefrustreerd door 't weeder opleezen van 't request voor nieuwe gecommitt., dien avond ingekomen, en in 't leezen van de bijlage was er een van de oude, B. Ockers[1]), die protesteerde tegen de verandering daarin gemaackt, zijnde het zelve woord niet als er was afgesproocken, willende dierhalven zijn handteeckening doorschrappen. Schoon de zin der zaack er niets bij leed, maer wezendlijck het zelve was en niemand buyten deeze er niets teegen had, wilde den ander niets te gemoed koomen; men trachtede hem met vrindelijck woorden en bidden 't overreeden, maar alles te vergeefsch; men ergerde zich over deeze halsterrigheyd. Kunnende niet langer aanzien 't bidden en soubatten 't geen men deet aen een persoon van 't selve character als alle d'andre, en om een zaack, welke absolut niets om 't lijf had, zeyde ik dat men doch deesen man zoud laeten zitten uytpruylen, alzo al dat ootmoedig bidden en smeecken hem eerder verhardde, dat men hem veel eer tijd moeste geeven om zijn dwaasheyd t' overdencken; men vond dan goed hem alleen te laeten zitten, sonder yemand zich hem bemoeyde. Onderwijl dit passeerde komt den castelyn boven, vragende na den heer S. Malepougne, zijnde er yemand beneeden die hem moest spreeken; dezen heengaande komt alzo ras weederom met een brief in de hand, zeggende dezelve per expresse zo even aan zijn huys gebracht, verzoekende dezelve overluyd mocht werden gelezen, gelijck nadat hij ze overgegeven had geschiedde. Den inhoud int

…en der ge…m. protes…t tegen de …ndering van …woord in … der bijlage 't request.

Gepasseerde …omtrent.

…omt een brief … de vergade…ig.

1) „Gecomm. in wijck 11".

fransch geschreven, behelsde in substanzie: „'k heb niet meerder tijd als om UE. in haast te melden, dat Zijn Hoogheyd van hier vertrocken is na costy, zullende op 't Huys Swanenburg halfweg Haarlem overnachten en 's morgens t' Amsterdam weezen". Deeze tijding vervulde de harten met blijdschap, hoewel verzeld met eenige vreeze voor de egtheyd derzelve, doch duurde geen 1/2 uur dat er positive tijding quam, dat Zijn Hoogheyd op 't Huys Swanenburg behouden gearriveerd was. Toen was er geen tijd overig om over de schicking der burger-compagniën te besoigneeren, het was men zoude daermeede de regering laten begaan, opdat ze noch blijcken hunner achting en de geneygtheyd voor den Vorst konden bewijsen en uyterlijck doen blijcken. Intusschen was den heer B. Ockers van zijn pruylen herkomen, en zoude dan genoegen neemen met 't geen in de bijlage gesteld, schoon hem ongelijck was aangedaen. 'T gepasseerde dan wierd vergeeten, want men schroomde voor de minste verwijdering.

Meldende het vertrek van Zijn Hoogheid uit 's Haege.

Nadre tijding van deszelfs arrivement op 't Huys Zwanenburg.

Den gecomm. herroept zijn protestatie tegens de bijlage.

Men overleyde 't geen ons te doen stond, en het besluyt was den Prince in persoon door ons corps in te haelen, op die wijze als geschied en bekend is. Men zoude 's morgens met 't openen van de poort kennisse met expresse aen Zijn Hoogheyd van deze schickingen laeten geeven en verneemen, of Zijn Hoogdh geliefde toe te staan dezelve te verrigten. Men zond aenstonds booden na onse getrouwe Bijlties, zoo als men haar noemde, en zeecker met regt, weegens de zonderlinge dienst, die haar processie hadde gedaan in het conserveeren der ruste, immers te prevenieeren de wanordre, welke de zaack, die haeren wandeling had schot geschooten, zoud hebben uytgewerckt, om eenigen uyt haer tot ons te zenden, maer zo als deezen zouden gaan was 't gerugt van Zijn Hoogheyds aennadering al in de stad en de

Besoignes der gecomm. over de wijze hoe men Zijn Hoogheyd bij Zijn aenkomst in de stad zal recipieeren.

'T geen gereguleerd werd.

Bijlties bekend, welke daerom al eenige mannen aan ons collegie hadden gezonden, die oock aen de deur waeren zoo als onse bodens zouden uytgaan. Men lied haar boven komen, en verhaelden haar onse

op wat voet. gemaeckte schickingen, volgens welke zij met het aanbreecken van den dach in volle manschap, zonder geweer, aan de Haarlemmer poort zijn moesten en postvatten van daar de schuyt vertreckt af stadwaarts in; post gevat hebbende, noch voor burgercompagniën noch voor soldaeten niet wijcken of plaets maeken, maar bij haer aankomst geposteert vindende neffens haer posteeren, en niet wijcken, zoodra zij haer vaandel geplant hadden, voor diegeenen welcken na haar mochten aankomen, al het welke met blijdschap door haar wierd aangenomen, met beloften van sig statelijck te gedraegen en alle wanorde soo veel mogelik voor te komen, met welke ontfangene ordre zij met genoegen weeder heen gingen; wij appointeerden ons teegen den aanstaende morgen ten 5 uuren ons te bevinden of aen 's heeren logement of aen de herberg op de hoeck van 't Haerlemmerpleyn bij de slagboom, nadat wij ons getrouwe Bijltiens zouden vinden geposteerd. Alles dus gereguleerd en gearresteerd zijnde, droncken wij alle op Zijn Hooghheyds gezondheyd en die van deszelfs doorlugtig Huys, en scheyden dus van elkander.

September. Gecomm. men te dien nde tesamen.

Dien gewenschte en heuglijken dach, zijnde den 2den September, gekomen, quamen de gecommitt. op den beraamden tijd d'een na den ander. Mijn confrater, wien in passant was weezen afhalen, quam met mij op de Haerlemmerdijck, doch vonden niemand bij het Heeren-logement; verder gaende en op de Eenhoornsluys zijnde, zagen wij daar onze getrouwe Bijlties in 2 rijen geschaard staen, die ons beleefdelijck ontfongen, verzoeckende wij door haer

rijen geliefden heen te gaan, zeggende de andre heeren gecommitt. in de herberg op de hoeck van 't pleyn ons wagtende waeren; des marcheerden wij derwaerds, werdende door alle de Bijlties met haer hoeden en mutsen vrindelijck gesalueerd, tot aen de slachtboom, daer haer vaendel geplant stond en de soldaten vervolgens geschaerd stonden tot aen de poort; in de herberg getreden vonden wij er reeds een goed gedeelten, die welhaest door degeenen die ons volgden aengroeyden tot (zoo ick meen) 37 a 38 wycken, welke tot dusverre het bewuste en meergemelde request getekend hadden; hier wachtede wij de komste van Zijn Hoogheid onder 't drincken van de coffy, ondertusschen over een en ander redeneerende, en onder anderen weegens de surprise daer wij in waeren, namelijck dat er maer 4 compagniën burgers in 't geheel in de waepenen zoude komen, zoo als wij hoorden, en niet dan omtrent de toogangen van 't O. Z. heeren-logement zouden geposteerd staan, wierd over dit gering getal zeer gescherst, 't geen ick swijgende aanhoorde; omtrent 10 uuren kreegen wij tijding dat Zijn Hoogheyd de stad nabij naderde, dus het tijd wierd van ons klaer te houden, waer op wij, de herberg uytgaende, ons 2 aan 2 tusschen de rijen der Bijlties rengeerden.

Zijn Hoogheyd komt de stad in en wordt begeleyd.

De koets van Zijn Hoogheyd en d'andre van 't hooge gevolg binnen de rijen der Bijlties zijnde, marcheerden wij voort, volgende den piqueur Van Born, welke te paard voor ons reed; verders is den gantschen marsch bekend. Maar in de langen Brugsteeg bij de Nes gekomen zijnde, vonden wij daar de compagnie burgers van de wijck N° 1 in de wapenen, met de bajonetten op de snaphanen, gecommendeert door haer lieutenant van Keulen [1]), waerop wij moesten

Voor 't Heerenlogement arriverende word tegengehouden door de compie burgers van de wijck no. 1.

---

1) „Kaartverkoper by de Nieuwen brug, toen Lieutent in wijck 1".

halte houden, alzoo zij ons pousseerden, vellende den snaphaen en niet willende laeten passeeren. Wij zeyden de gecommitt. der burgers te weezen, en Zijn Hooghd volgens deszelfs toestemming tot hiertoe hadden geëscorteerd, en verzochten te mogen passeeren. Den commenderende officier luytenant antwoorde, dat men niet wist wat gecomm. waeren, en hij die niet kende, en ordre had van niemant te

rder gevolg

laten passeeren als alleen de Prins en de heeren die met hem waren. Mijn confrater ging daerop na de koets van Zijn Hoogheyd. Den officier, dat ziende, volgde hem, maar geconfusioneert en veraltereert zijnde en genoeg te doen hebbende zijn bange zweet af te droogen, was buyten staat van te konnen spreeken, seggende niets als al bevende: „Zijn Hoogheyd, Zijn Hoogheyd"; mijn confrater hem vervangende [en] 't woord doende, verhaelden den Vorst de reeden die de koets van Zijne Hoogheyd deed stil staan, waerop Zijn Hoogheyd ordonneerde van te laeten passeeren, en daerop marcheerden wij door tot aan het heck

Zijn Hoogh. nt voor 't H. em'.

van 't logement, aen 't welck wij de 3 regeerende burgemeesters vonden staan, tegensover welcken wij ons in eene linie schaarden. Dus quam Zijn Hoog-

it na binnen.

heyd aenrijden en, uyt de koets getreeden zijnde, volgden de verdere koetzen van het hooge gevolg, die meede uytstapten. Alle deze koetzen doorgereden

Gelijck mede gecomms.

zijnde, ontfingen wij ordre van meede binnen te treeden, en bleeven op de binnenplaats geschaard staen, nadat burgemeesteren audientie gehad hadden en uyt dat vertrek na de zaal waren getreeden; volgden daerop de andre heeren regenten, de heeren van de admiraliteyd etc. Dit gedaen en die alle na de audientie weeder heen gegaan zijnde,

Worden bij in Hd. ten gehoor toegelaten.

wierden de gecommitt. geordonneert alle in het vertrek bij Zijn Hoogheyd te komen, en wij daer alle in en de deur geslooten zijnde, verwelkomde

een der 6 gedeputeerden Zijn Hoogheyd voor ons allen en van weegens de burgers onzer wijcken, overhandigende tegelijck in Zijn Hoogheyds handen het bewuste en getekende request met deszelfs bijlage. Zijn Hoogheyd 't zelve aannemende, vereerde ons met een allervriendelijckst antwoord, welk kort en merckwaerdig antwoord in substantie hierachter, bijlage N° F [1]). Vervolgens het vertreck uytgaende keerden wij in ordre na de Graef van Holland, uytgezondert onze 6 gedeputeerdens welke aan 't Hof bleeven. In de herberg gekomen zijnde, deeden wij niets als ons rendez-vous tegen 's avonds ten 7 uuren nader te bepalen.

Doen een korte aanspraak bij 't overleveren van 't request.

't Geen door Zijn Hd. word beantwoort.

Op dien tijd weder bij den andren zijnde, wierd er niets verrigt dan over 't gepasseerde van dien dagh gehandelt; thans vind ick er niets van aengeteeckent.

3 September. Onze nadere bijeenkomst wierd vastgesteld tot 's anderdaags den 3 September 's avonds ten 5 uuren.

Bij den andren zijnde viel er niets voor dan over

---

1) Aanspraeck.

„De gecomm. van de burgerije dezer steede neemen de vrijheyd Uwe Doorl. Hooght over desselfs behouden aankomst in dezelve te feliciteeren, en wenschen dat uw Doorl. Hoogh. zal herstellen de voorregtten, door uw doorlugte voorouderen met goed en bloed gekocht".

Antwoord.

„Ick ben alleen tot dat eynde hier gekomen, en om de rust tusschen de regenten en burgers te herstellen en de burgeren te maintineeren bij haer verkregen vrijheyd, voorregten en wetten, en zal dat doen zoodanig, dat ik het voor God en mijn conscientie ten jongsten dage kan verantwoorden. Vrienden, ick ben oock een inboorling van Nederland en door de voorzienigheyd Gods gesteld aan 't hooft der regering, ik zal altoos trachten deze landen bij haere godsdienst en vrijheyd te bewaeren en derzelver ruste zo vast te stellen, als ik met mijn vermogen kan bijbrengen, opdat, zoo als oock mijn wensch is, haer voorspoed, vreede en welvaaren weeder bloeye en onwrickbaer duure tot aen het eynde der eeuwen".

[G]ecomm. ver-[g]eren in de [Gr]af van Holl. [in] de Kalver-[stra]at.

d'algemeene zaaken gesproocken. Wij verwachtede onse 6 gedeputeerders, of die ons zoude komen raporteeren yetwes van 't geen zij aen 't Hof mochte hebben vernomen, maar die niet komende, vertrocken wij met afspraack van den volgenden dach 's morgens om 11 uuren weederom hier te zijn.

[4] September.

Dien dach, zijnde 4 September, op het gestelde uur bijeen zijnde, viel er weederom niets voor; wij verwachtede weeder eenige tijding van onse gedeputeerdens, maer vergeefsch. Onderwijle wij daar waeren, treckt mij eene der gecomm., zijnde d'heer C. Lijnslager [1]), separaat, latende om desselfs singulierheyd mij zien en voorlezende een gedruckt papier, zijnde

[Ko]stige droom.

seeckre droom, welke hem verzocht mij te willen leenen om er een afschrift van te neemen, dat hij mij toestont, van welken droom om derzelver zinryckheyd copie hier achter laat volgen, zijnde bijlage N°. G [hierna, blz. 110—112, als bijlage B].

Vervolgens wierd vastgesteld 's avonds ten 6 uuren weeder te vergaderen, dog vrijwillig voor dengeenen die wilden, vermits den beedestond; ick verzocht mijn confrater, indien hij er gaan mochte, zo goed te willen weezen van, indien yets remarquabel voorviel, 't mij te willen raporteeren, 't geen hij mij beloofde, waarom ik voornam er niet te komen.

5 September. [G]ecomm. stel-[le]n hun verga-[de]ring voortaen [o]p den Doelen [te] sullen hou-[d]en. Reeden [d]ervan.

'S anderdaegs, zijnde den 5 September, komt mijn confrater ten 10 uuren mij aen huys zeggen de vergadering dit uur was gesteld, maer op den Doelen, om vervolgens voortaen aldaer te vergaderen, vermits den casteleyn in de herberg de Graaf van Holland aen de gecommitt. een compliment had gedaan, 't geen niet al te heusch was, nam. hij had gecomm. verzocht een ander verblijf te zoecken, alzoo de heeren, die gewoon waren daer te comen, hem hadden

1) „Gecomm. in wijck 59".

gezegt er geheel vandaan te zullen blijven, wanneer hij dat volck van den Doelen of sogenaamde opgeworpen gecommitt. langer in zijn huys wilde ontfangen, en alzo hij van een yder zijn bestaan moest verwagten, verzocht hij ons vrindelijck, dat wij hem daerin niet schadelijck wilden zijn, dat het hem voorts leed was uyt nood dat compliment te moeten doen. Op 't welck een der gecommitt. had gerepliceert, dat zij, verre van yemants schade te bewercken, haer oogmerck en moeyte was om 't algemeen welvaeren te bevorderen, weshalven zij met vermaek door haer wegblijven hem in zijn kostwinning niet hinderlijck zouden zijn, maar dat hij hem, hospita, oock verzocht dit compliment aen de volle vergadering te komen afleggen, 't geen hij, hoewel seer ongaerne, hadde gedaen, als wanneer hem aldaer oock was verzocht, dat hij de naem des persoons of personen geliefde te noemen, die hem tot dit compliment had genootzaekt, doch waerover den hospita gesmeekt hadde verexcusseert te mogen weezen, dat hem was toegestaan, maer gezecht, dat men het wel onderscheppen zoude, doch heb ik niets naders daarvan gehoord.

't Getal van gecomm. van meerder wijcken neemt toe.

Verders waren er dien avond gecommitt. van eenige wijcken gekomen, welcken op 't overleeveren harer volmacht waeren aengeteeckent.

Mijn confrater was begerig te weeten hoe ick hem zo naaukeurig na alles vraegde, zeyde hem oock rondborstig mij te verleedigen met aantekening te houden van alles 't geen daeglijcks in mijn bijwesen onder ons gezelschap voorviel, maer verzocht hem dat te verzwijgen, opdat men er geen ergwaan uyt zoude opvatten, en ik het slegts deet ter voldoening van mijn eigen liefhebberij, alsmeede, indien ons naderhand yets quaeds mocht worden nagegeven, in staat mochte zijn 't tegendeel te konnen betogen,

in 't welck hij veel genoegen nam, voegende er railjeerend bij, dat hij hem derhalven wel hadde te wachten van eenige faux pas te begaan, alzo ick niet zoude nalaten dezelve te noteeren etc. Wijders zeyde hij na de vergaedering te gaen en ik van hem te zullen volgen, gelijck ick, mij aenkleedende, dan oock deet. Daar komende was er niets te doen dan wat over en weer te praeten, onderwijl ik mij informeerde wegens het compliment van den hospes in de Graaf van Holland, 't welck men mij confirmeerde. Vervolgens waren wij afwachtend na eenig raport van onze gedeputeerdens, die bij continuatie aan 't Hof bleeven zonder yets te berichten, waerover eenige wat misnoegen begon op te vatten, zeggende dat de burgers omtrent haer quaed vermoeden in haer wijck begosten te krijgen, klagende dat ze niets uytvoerden. Wat daervan zij laet ik daer, maer die morgen geen raport van de gedeput. inkomende, en reeds bij 2 uuren zijnde, vertrok ik, en t'huis komende vond ik een briefje, geschreeven door mijn buurman J. A. Chicot, mij berichtende dat door de beursknegt op de Beurs was afgeroepen, dat dien namiddag ten 4 uuren een bijeenkomst der kooplieden zoud gehouden worden in de herberg de Munt, om te treeden tot een verkiezinge van gecommitteerdens uyt haer, welke Zijn Hoogheyd haere belangens aangaande de negotie zouden recommenderen in desselfs protectie etc., welck briefje aenstonds aen onse gecommitt. in de Doelen zond, die mij deeden bedanken en verzoeken dat ik te 3 uuren doch geliefde te compareren, zijnde zulcks op dit briefje beslooten om compleet bij den anderen te zijn.

[Gecomm. be-
[..]aen berigt
[..] een verga-
[..]ering van
[..]plieden in de
[..]nt.]

Omtrent 3 uuren op den Doelen komende, vond er 20 à 24 gecommitt. op de zaal aan tafel, hebbende dien middag aldaar gespijst, spreeckende over een en ander, bisonderlijck over d'aanstaende vergadering

in de Munt. Zij hadden na de woonplaatzen gezonden der abzente gecommitt. zoo verre die haer bekend waeren, en denzelven verzocht teegens 3 uuren te compareeren; deezen quamen oock haest d'een na den ander, en men sprack over de vergadering der kooplieden in de Munt. Eyndelick wierd goed gevonden een bezending daer na toe te doen om te verneemen wat het eygentlijke oogmerck van die Heeren was, alzoo wij oplettend moesten weezen dat er niets gedaan wierde strijdig onse belangen of die der burgerije, in welke commissie 2 neffens mij wierden verzocht en benoemt. Daar na toe gaande en gekomen zijnde, vonden er een talrijcke vergaderinge, maer men hoorde niets particuliers; eenige persoonen bij elkander aan een tafel staende spraecken sacht onder haer. Eenige kooplieden mijner kennisse ziende, vroeg haer wat er stond te geschieden, die mij niets wisten te zeggen als 't geen op de Beurs was afgeroepen; andren zeyden haar gedachten te zijn, dat er heeren waren, die voor hadden na Zijn Hoogheyd te gaan salueeren en dezelve de belangens van den koophandel aen te beveelen. Ziende den heer P. Testas [1]), die meede onder de Heeren bij de tafel zich had bevonden, vraegde hem den inzigt dezer bijeenkomst, seggende niet te hoopen dat ze eenige relatie mocht hebben met de zaacken, over welck de gecommitt. der burgerije zich gemoeyd bevonden. Antwoorde mij: in geenen deele, maer alleen den koophandel betrof. Ick sprak noch andren, zoodat uyt 't geene mij gezegt wierd gerust was tegens ons niet wierd gewerckt. Thoen deze vergadering van een scheyde, die pas een uur geduurd hadde, vertrock ick na d'onze, deed mijn raport, dat op 't zelve uytquam als de twee andre heeren reeds gerapor-

Zonden eenige uyt haer daerheen.

Die wederkerende raport doen.

---

1) „Koopman".

teert hadden, zulks wij gerust waeren omtrent die zaek, maer onderwijle had men in onze vergadering geklaagt over de inattentie onser gedeputeerden, die ons lieten zitten zonder eenig raport te geeven hoe het aan 't Hof gesteld was. Wij rezolveerden,

omm. gaen corps na 't Hof.

omtrent 6 uuren zijnde, allen en corps na 't Hof te gaan, zooals geschiede. Eenige tijd op de plaets vertoeft hebbende, begon men te murmureeren dat men ons daer onder al 't volck liet staan, en wij daerdoor geen vrijheyd hadden te konnen spreecken, zijnde er veele verspieders, voor dewelcke men zich niet konde wachten. Kort daerop wierd ons aengezecht na een kamertie te gaen, 't geen ons wierd geweezen, doch dat vertreck wezendlijck te klijn voor ons allen zijnde, ontstond er weederom daerover murmurering, maer geen $^{1}/_{2}$ uur geleeden wierd

orden gelast de zaal te en, worden gt dat er op Doelen yets ade was buyhaer.

ons bevolen na de groote zael te gaan, zoo als wij deeden. Aldaar wat geweest zijnde quam men ons aenkondigen dat D. Raap op de Doelen een aanspraek had gedaan onder een groote toevloed van volck, 't geen eenige consternatie onder ons gaf, niet kunnende verzinnen wat doch deeze onrustige geest in zijn schild voerde. Men zond eenige uyt ons

Zenden er igen na toe.

na de Doelen, die terug komende die gedruckte aanspraek meede brachten, maer den inhoud beuzelagtig bevindende, bekreunde ons er zoozeer niet over, dan alleen wierd D. Raap meer en meer bij ons verdacht als teegen gecommitt. te willen wercken om dezelve te dwarsboomen, gelijck hij bij andre gelegentheeden meermalen had getoond, des wij D. Raap en zijn aanhang ten eenemael suspect hielden. Men wierd verder ongeduldig over 't achterblijven onzer gedeputeerdens; onderwijlen waeren er veele

Onordentlickden onder de comm. op de l.

onder de onzen die geweldig roockten en dampten, 't geen mij zeer tegenstond, als op deze plaets niet voegende. Spreeckende deswegen aan eenigen, die

meede qualijck vonden, stellen wij het aen eenige dier rookers voor, maer gaeven er geen acht op. Inmiddels quaemen de 6 gedeputeerdens bij ons, maar hadden niets te zeggen, alzoo, Zijn Hoogheyd ergens meede bezig zijnde, zij geen audientie konden bekomen, en het reeds al over 10 uuren sijnde, spraeken wij af den aenstaande morgen ten 9 uuren op den Doelen te komen, en scheyden van malkander.

6 September. Vergaderen weder op de Doelen.

Den 6 's morgens om 10 uuren op de Doelen komende, vond de vergadering bijna compleet en de 6 gedeputeerde reeds na 't Hof gegaan; er quaemen die morgen noch gecommitt. met haer volmagten van 3 of 4 wijcken, eenige vonden geen genoegen in haere perzoonen, en niet buyten reeden: hare houdingen hadden yets 't geen frappeerde; eenige dwaezen, zoo niet quaedaardigen, stelde bespottelicke dingen voor: zij wilden door eene deputatie uyt ons aan Zijn Hoogheyd laaten verzoeken ordre te geven, dat de burgers, voor 't logement de wagt hebbende, de snaphaan zouden prezenteeren wanneer de gecomitt. en corps van of na 't Hof gingen; verscheydene wilden dit met kragt doordringen. Met deeze zottigheyd t' eenemael verleegen zijnde, sprack ick met eenigen afzonderlijck om het teegen te gaan, vond er die er tegenzin in hadden. Enfin, onzen aanhang wies aan, sodanig dat d'andren overstemd wierden, 't geen mij zeer vergenoegde, want daar quam ditmael niets van, alleen den gecomm. uyt wijck 41, J. de Bruyn, die dit zelve voorstel meermalen had geoppert en bij deze gelegentheyd sterck trachtte door te dringen, gemerckt hebbende 't geen ik gedaen hadde om het te verijdelen, voer tegen mij uyt met eenige onbetamelijke woorden, maer wierd van andren derwijze geholpen, dat hij met schaamte aflied.

Komen weder nieuwe gecomm. van andere wijken.

't Gepasseerde des vorigen daags wegens D. Raap

ındelingen 't gepas- de op de len 's daegs voren ge- ed.

quam oock weeder op 't tapijt, en 't quaed vermoeden tegen hem nam toe, des hij als een gevaarlijck instrument voor d'algemene goede zaack wierd aengemerckt, en beslooten geen toegang in onze vergadering te geeven; met dit en andere klijne zaeken te verhandelen wierd het 2 uuren, men scheyde van den ander om 's namiddags ten 3 uuren half vier weederom bij een te zijn.

nderling mis- gen over de tiviteyt der gedeputeer- .

Ter bestemder tijd weeder komende, was men al gaande met murmureeren over de negligentie onzer 6 gedeputeerdens. Men was hier wederom storck driftig, den voorgem. snaak J. de Bruyn stelde voor en trachtte door te dringen, dat men andre gedeputeerdens zoud verkiezen en deze bedancken, hij wierd geholpen door F. Basset, en daer wierden zodanige woorden met zo veel drift verzeld, dat ik in duyzend vreesen was 't zelve door gaan zoude; ik werckte weederom als voorheen om te verijdelen en reusseerde geluckig, zodat het er niet toe quam.

Slegte voor- pen bevin- zig onder laeste aenge- nen geoomm.

Bij deeze en andere gevallen merckte ick de slegte voorwerpen die onder ons waren, dat mij geweldig verdroot, wenschende van de vergadering geheel af te zijn; meerder waeren neevens mij van die begeerte en wel de 2 gecommitt. van wijck 4, 14, 56 en een uyt 60, welke laaste zeer over zijn confrater klaagde. Inmiddels zaegen wij op 't onverwagst de kamer inkoomen Zijn Excell. Charles Bentinck met een ander Haegs heer, ons onbekend; deze heeren vereerden ons met een glas rinse wijn, die wij hadden laeten ordonneeren, te drincken, en een weynig over een en ander spreckende zeyde Zijn Excell. Charles Bentinck: „had men over 6 jaar Zijn Hoogheyd tot onsen stadhouder gehad, zouden alle deese dingen niet geschied zijn". De komste dezer heeren was enckel nieuwsgierigheyt om onze vergadering te zien, en hoe 't zig daer toedroeg; hadde wel ge-

wenscht dat ze er meerder en naderhand hadden gekomen.

Vergadering van 't gepeupel op de Doelen.

Ons wierd beregt dat er weederom veel volck voor den Doelen vergaderde en de zaal vol was. Men zond eenige van ons uyt om zich onder de menigte te vermengen en alsoo te hooren wat en of er yets gaande was; die afgezondene terug komende raporteerden, dat het volck sterck morde over dat de regeering continueel bij Zijn Hoogheyd waren en door bedeckte weegen door het gasthuys daer wisten te komen, 't geen niets dan quaed zoude uytwercken, en dat men 't zelve niet behoorde te gedogen; andre murmureerden teegens de gecommitt. zeggende dat ze 't volck maer om den thuyn leydede en niets uytvoerden. Eenige der gecommitt. voegden haer na de zael, seggende aengaande den al te gemeene omgang met Zijn Hoogheyd, dat men in deezen niets konden doen, en dat oock geen zaek van belang was, men moeste noch wat gedult neemen; dat wij de gedeputeerdens verwagtede om haar daarover te sprecken, maar na eenig wachten haar niet ziende komen, en 't volck voortgaande te morren, vonden wij goed te verhuysen en en corps na 't Hof te gaan.

Klagen over den continuelen omgang van de regering met Zijn Hh., alsoock over de gecomm., die dat toelieten en niets uitrichtede. Trachten 't volck tevreede te stellen.

Daar gekomen zijnde, en op de plaets staende, wierd ons gesecht dat we na de zaal konden gaan, gelijck dan oock geschiede. Een wijle daer geweest zijnde gebeurden er zaeken, die mij deeden besluyten van heen te gaan, en geheel de vergadering voortaan niet meer bij te woonen, zijnde voorneemens om 's anderdaegs zelfs notariaal te protesteeren; mijn ongenoegen aen eenigen te kennen geevende, betuygden dezen mij ook haer verdriet in die vergadering te vinden, en meede gaarne wenschte te separeeren, indien zij middel wisten zulks te doen sonder den haat der burgers in haer wijck op zich te haelen etc.. Deeze en andere reflexien wederhielden

Gaan na 't Hof. Word gezecht op de zaal te konnen gaan.

Daar eenige wederom onbehoorlijck te werck gaan.

mij weederom, en wij troostede malkanderen, tegelijck ons beklaegende, dat veele der laast aengekomen gecommitt. onhebbelick volck waeren, die nu het hoogste woord voerden met zotte dingen geduirig voor te dragen, daar wezentlick, zooverre ons noch bekend was, noch niets was gevordert, en eyndelick voor eene scheuring deed duchten. 'T voornaamste geval hierboven aengehaeld was dit: op de zael zijnde wierd er onverstandig aen de schel getrocken en geordonneerd van pijpen, vuur, wijn en glazen te brengen; men wilde dat men het zelve op stadskosten zouden eysschen, waeronder er waren die wilden, dat men meede also wat te eeten zoud brengen. Bezig zijnde mij opentlick met alle kracht daartegen aen te zetten, en dezen en geenen in mijn concept over te halen, word er middlerwijl een stuk koud vlees, een ham, brood, borden, zervetten en den geheelen toestel door verscheyde knegts tegelijck op tafel gebracht; 'k wist niet wat ick zach, nog wat te dencken, mijn bloed wierd in mij gaende en stelde mij met alle kracht tegen aan, en de drift mij overherende, zeyde ick abzolut te willen dat men het alles zoude laeten wech haelen, zoo niet, dat ik 't zelfs ten venster uyt op de plaats zoude werpen en mij van stonden aan op een eclatante wijze zoude afschijden en van zoo een canailleuse vergadering opentlick renuncieerde; ick wierd heftig en sprong als buyten mij zelven, er quam een groote confusie en meer andren vielen mij toe, wij riepen volck om den gantschen toestel te komen haelen, die dan oock quaemen en, ik er meede de hand toe leenende, verdween 't alles bijna zoo schielijk als 't er gekomen was; eenigen, die 't tegendeel liever hadden gezien, choqueerden niet weynig daartegen en er [werd] al heftig over gesproocken, maer driftig zijnde geworden bekreunde mij des niet, integendeel ik ging verder,

…eschied een …r slecht voor-…

Men wil onderzoek doen na den aanlegger, 't geen in zooverre geschied dat men ontdeckt het buiten ons direct toedoen was, maar indirect door anderen om de gecomm. een vuyle klad aan te brengen.

en eyschte dat men onderzoeck zoude doen na den autheur van dit schendelick wanbedrijf en [wie] g'ordonneert hadden een eetmaal aan te rechten, 't geen ick zoo sterck bleef doordringen, dat men het navorschte. Maar men ondervond wesendlick dat het een laeg was, die men ons getracht had te leggen, en de gecomm. daermeede te bekladden, want men ontdeckte, dat geen een onzer er direct deel aan had, maar dat effective de collonel van Loon (die ick onbeschroomt zijn naem hier melde) dit spel had gespeelt met den castelyn de Witt. Thoen bespeurden wij de listen en laegen die men ons leydde, en de verbittering tegen die twee personnagies was groot, en den collonel ten eenemael uyt onze disgratie; toen waren mijn vijanden mijn vrienden geworden en yder bedanckte mij voor mijn ijver in deesen aangewend; men raljeerde mij in 't vrindelijcke over de bochten, die ick in mijn drift had gesprongen, dat men niet gedacht had er zooveel vuur in mij stack; er werd niet als oover deeze behandeling gesproocken, en men was verheugt deeze ontdecking te hebben gedaen.

De gedeput. komen bij gecomm. en worden door deeze wegens nalatigheyd verweten.

Inmiddels quaemen onze gedeput. bij ons, welcken wij den geheelen omslag verhaelden, en dat gedaen zijnde, vraagden wij hoe de andere zaecken stonden, maer niets weetende te zeggen, wierden ze heftig van veelen over nalatigheyt beschuldigt, en zij ons in gevaer stelden, verhalende wat er dien avond aen de Doelen door 't gemeen gaande was geweest. Een hunner, H. Gimnig, ontschuldigde haer, betuygende niets meerder te hebben konnen doen als zij gedaen hadden, en indien men eenig wantrouwen in haar hadden, hij voor zig van zijn commissie gaarne ontslaan wilde zien, dat hij niet van hem konde verkrijgen Zijn Hoogheyd meerder t'ontrusten, zijnde zelfs in zijn ziel aengedaen den goeden Vorst

ontroerd te hebben gezien over yts, dat ze hem hadden voorgedragen, 't geen d'andren neevens hem bevestigde, en alzoo 't reeds elff uuren was, besloot men na huys en na bed te gaan, om den volgenden dach 's morgens ten 10 uuren weeder op de Doelen bijeen te komen.

September.

Dezen dach, zijnde den 7den, quam ik op dien tijd aldaar; men was wacker bezig over 't gepasseerde van gister en wel inzonderheyd van 's avonds. De gedeputeerden vertrocken wederom na 't Hof, maer 't quaed vermoeden jegens haar was noch t'eenenmael niet weggenomen, en wies veeleer aan toen, het 1 uur zijnde, noch niets vernamen. Andren met mij verzochten, men wilde doch geduldig en lijdzaam zijn, stellende de zwaerwigtigheyd der zaacken voor. Na veel hierover onderling spreeckende en 't al 2 uuren zijnde, spraeken wij af ten 3 uuren weder bij den anderen te weesen. Op dien tijd weder komende, verhaelde verscheydene hoe de burgers in hunne

ngeduldig- t der burgers ver 't lang ineeren der cken.

wijcken duldeloos wierden over 't lang traineeren der zaacken en sterck murmureerden over den al te grooten omgang der regering met Zijn Hoogheyd, welke men verhinderde van yets te konnen uytvoeren, en dat zulks moest belet worden; hierop

e Bijlties ko- n oock daer- rbij gecomm.

quam een boodschap aan de gecomm van wijck 16, zijnde die der Bijlties, dat ze t'huys moesten komen, welke heengaande d'andren met de zaack verleegen maeckte. Tegens den avond quamen de gecommitt. der Bijlties terug, verhalende dat het in haar wijck en de aenbelendende wijcken dezolaat en gevaarlijck uytzach, morrende het volck al verregaande over dat de gecomm. niet uytvoerden, alsmeede over de verkeering van de regering met Zijn Hoogheyd, dat de dingen op dezen voet niet wel konden gaan, dat ze eenige Bijlties met haer brachten, uyt wiens mond zelve men konde verneemen hoe het verder geschaepen

stond. Deeze Bijlties deed men bij ons in de kamer komen, welke door haere wijze van uytdruckingen haer misnoegen deeden blijcken; men trachte ze needer te zetten, maar vergeefsch, en op de vraege die men deed: „wel, wat dan gedaen, mannen"? gaven ze ten antwoord, dat ze wel middel wisten om een schot te schieten tusschen de regering en Zijn Hoogheyd. Haer gevraegt wordende op wat wijze, was 't antwoord, dien avond met een goed getal aan de huyzen der regering te zullen rondgaan, die heeren spreecken en ze vermanen die gemeenzame ommegang met Zijn Hoogheyd af te breecken, en den Vorst niet langer beletten in de gewigtige zaacken, tot welcken eynde hij hier was gekomen. Echter verzocht men haer gedult te nemen tot onse gedeputeerdens, die men alle momenten was verwagtende, zoude komen, en of zij zoo lange, behalven 2 van haer, beneeden wilden gaen, alzo de kamer voor ons allen te benaauwd was, en men zond 2 van ons na 't Hof aan de gedeputeerdens om haer dit gepasseerde te communiceeren. Midlerwijl was het volck op de zael en voor de Doelen weeder in menigte zaamgevloeyt, morrende eeven sterck, en wierden verscheyde gecomm. van de kamer geeyscht om te weeten wat er voor nieuws was. In deze confusie quamen onse gedeputeerdens, van welcken H. Gimnig, in de Doelestraat komende, door 't volck wierd aengetast met ijzlicke scheldwoorden van bedrieger, misleyder en diergelijcke; hij wierd door d'andren met goede en zachte woorden ontzet, en zij bij ons komende, communiceerden wij haer de propositie der Bijlties. Goed raed was hier duur, 't volck moest gestild worden eer het tot woeden uytborst. Er wierd beslooten dat men onze getrouwe Bijlties zoud laten geworden, doch wierden t'effens instantelijck verzocht en gerecommendeert, geen de

Expedient om hierin te voorzien.

En welck.

't Gepeupel heftig aen 't morren voor de Doelen.

minste hostiliteyten te pleegen, maar haer compliment zoo beleeft als mogelick af te leggen, 't geen de 2 in de kamer op zich namen en beloofden, waermeede zij vertrocken, na haer oock te hebben versocht haer voorneemen geheym te houden.

edeput. ko- de gecomm. van 't Hof rteeren.

'T Raport, 't geen gedeputeerden ons meebrachten, behelsde, dat de regeering de ontslaning van haeren eed aen Zijn Hooghd verzocht hadden, maer noch niet was toegestaen, 't welk men rezolveerde aen 't volck op de zaal en beneeden vergadert te gaan meededeelen, om zoo veel mogelijck haer stille te houden. Eenige naemen aan, waaronder mijn confrater F. Basset, 't selve te doen, doch zij quaemen alle eeven ontsteld welhaast terug, zeggende de zaal opgepropt van volck te zijn en D. Raap, staande in het midden van haar, hem verontschuldigende en wijtende de redenen van misnoegen der burgers aen gecomm., 't welck niet wijnig ontsteltenisse onder ons gaf; men overwoog wat hier te doen, en 't besluyt was dat men D Raap vrindelijck zoud gaan verzoecken dat hij doch geen beroertens wilde verwecken, maer liever in vreede zich met ons voegen in 't samenwerken. F. Basset en Egl. van Baalen wierden met die boodschap gezonden, maar hij wilde niet komen, of er moesten 2 der gedeputeerden, die hij noemde, zelve bij hem komen en hem uyt naam van alle de gecomm. hem verzoeken, 't geen, om verwijdering met de ongeduldige burgers te voorkomen, wierd ingewilligd, op hetwelke D. Raap bij ons quam. Intusschen hadden wij onze gecommitt. F. Basset en Egl. van Baalen geinstrueert dat, zodra D. Raap bij ons zoud gekomen zijn, zij na beneeden zouden gaan, en de meenigte aenkondigen, dat men haer konde verzeeckeren, dat de gemeenzame verkeering van de regering met Zijn Hoogheyd met den dach van morgen ten eynde zoude weezen, en de zaken

door de tijd haer wel zouden schicken, waarin men alsthoen genoegen scheen te neemen. D. Raap, onderwijle bij ons komende, verontschuldigde hem aengaende deeze pas, zeggende hij wel genoodzaakt was geweest dezelve te doen om hem te decken voor de woede van 't gemeen, die hem alles te last leyde, daer hij nochtans de minste schuld toe had, dat hij bekende tegen de verkiezinge van gecommitt. der wijcken was geweest, wel voorziende dat deze wijze nooyt wel konde uytvallen. Enfin, men gaf D. Raap goede woorden, en de vrindschap wierd voor die tijd weder gemaekt, 't geen veel gewonnen was tot stilling van de gistende gemoederen, God weet door welck toedoen gaande geworden; men besloot deezen dagh, zijnde 't reeds laet geworden, met afspraack sanderdaegs 's namiddag ten 5 uuren ons wederom bijeen te voegen.

Govaerlijcke gesteldheyd aen de Doelen.

Werd gestild.

8 September.

Den 8 September, 's morgens, gong ick bij sommige mijner buuren (J. A. Chicot, H. Sorgh, Josse Valeton [1]), J. Mercus [2]) en anderen) rond, haer verhalende hoe de zaeken stonden, en van haer te vermeenen hoe de burgers in onze wijck gemoed waeren. Aengaende 't eerste, weegens 't misnoegen der burgers, was haer ten naesten bij bekend, en betreffende de sentimenten der burgers in de wijck waren voor zoo verre wel mistroostig wegens het traineeren der zaecken en den langen omgang der regering met den Vorst, doch konden zij niet mercken, dat ze eenig misnoegen teegen ons haere gecommitt. hadden opgevat, integendeel wisten ze mij te zeggen dat er de 2 vorige avonden volck uyt de wijck voor de Doelen was geweest om, indien er yets tegen de

1) „Koopman op de Oude Turfmarckt, voorstander van den Huyze Orange".

2) „Burger en boekhandelaer in de wijck 8".

gecommitt. getendeert mochte werden, ons te reclameren etc. 's Namiddags bij malkander zijnde, wierd er over een en ander der sweevende zaaken gehandelt; eenen verhaelde mij dat de gecommitt. der Bijlties geraporteerd hadden, hoe zij hare verrigtingen gisteravond van 9 tot 11 urens hadden uytgevoerd, dat ze circa 50 sterck waren geweest, en aen de huyzen der voornaemste van de regeering hadden gescheld en gevraegt om mijnheer te spreeken; die gekomen zijnde, zij met 3 à 4 waren ingetreeden en d'overige op de stoepen voor de deur bleven, en die binnen waren verzogten dat ze Zijn Hoogheyd niet langer mogten belemmeren in 't verrigten zijner zaken e.z.v.. Onder andren had er een aen eenen dier heeren verzogt, dat ze zig zouden wagten aan Zijn Hoogheyd een snuifje te presenteeren; voorts waren zij van allen wel bejegend geworden, en goede beloften gedaen. Tegen 7 uuren wierd beslooten gezamentlick na 't Hof te gaan, zoo als geschiede; daer komende en op de zaal zijnde, geraekte ik weeder in querel over het tabac roocken; veelen wilden 't niet laeten, eenigen staekten het en gaven mijn gelijck, vervolgens wierden er wat dwaeze propositiën gedaen, die al zodra wierden verworpen en slechts oneenigheyd veroorzaeckte. Zommigen wilden dat D. Raap daerin zijn rol speelde. 't Gerugt liep oock dat Zijn Hoogheyd de verzochte ontslaging der regeering had geaccepteerd, dat eenige der gecommitt. deed morren, die wilden dat ze zouden werden afgezet, inhabil verklaart en reeckening worden afgeeyscht, over 't welke zware debatten en zeer hooge woorden reezen. Alzo ick hier mede niet te doen wilde hebben, de drift van eenige al te onbezuyst aanwerckende, en aenzag als of men wetten aan den vorst wilde voorschrijven, vreesde ik men dus voortgaende d'algemene zaek zoude verergeren, ging van

[margin: ...lag wegens commissie Bijlties.]

[margin: Heftige bewegen onder de comm.]

de zaal af en op de plaets wandelen, daer ik eenigen, om dezelve reeden weggegaan, oock vond en meer andren volgden; wijnig daerna wierd ons gezegt dat de gecommitt. op de zaal dapper in de weer waeren, en onder eede haer hadden verbonden van den eysch om de regering reeckening af te vorderen bij Zijn Hoogheyd zouden aanhouden en daervan niet afgaen, welke op deeze wijze genomene rezolutie ons, die op de plaets waren, geenzints aenstond, 't zelve aenmerckende als de goedheyd van den Vorst getergt, en dezelve te wantrouwen. Wij, die op de plaets waeren, wierden 't eens om gezamentlijck na de zaal te gaan en eenparig en opentlijck hierteegen te protesteeren, 't geen wij deeden, maer op de zaal komende verstonden welhaast dat quaed gezinden ons valsch hadden berigt, alzo ze alle betuygden van geen gedane eed te weten maar vast voornemens waren op deezen eysch sterck te blijven staan. Den meergen. windmaker J. de Bruyn was op dit stuck een sterck drijver, 't zelve verzellende met onbetamelijcke expressiën. Bij hem komende om hem te doen bedaaren, voegde hij mij toe: „wij hebben hier geen schoolmeesters noodig", waarop ick repliceerde: „en noch veel minder onverstandige windmakers", maer andren mij van hem aftreckende om particuliere questie voor te komen, bleef 't hier bij. Vervolgens wierd voorgesteld om aanstonds een deputatie na Zijn Hoogheyd te zenden ten eynde uyt ons aller naam den gemelden eysch te doen, op 't welck immediaat den zoo eeven gemelde dolle kampvechter proponeerde of 't niet beeter zoud weezen Zijn Hoogheyd te verzoeken, van alle de gecommitt. wijck voor wijck over dit stuck te hooren. Hij had pas geeyndigd of ik riep aanstond luydkeels uyt: „neen", waarop al zo ras van andren wierd gevolgt, en dus verstoof die fraye propositie eensklaps, doch men quam weeder tot het eerste

voorstel, en er wierden gedeputeerde genomineert, onder welke mijn confrater van onse wijck zijnde, raede ick hem zig met deese commissie niet te meleeren, maar in seeckre drift zijnde zonder mij te horen, ging hij met d'andren. 'T duurde geen quartier uurs of zij hadden audientie, maar 't raport dat zij brachten, 't geen om reedenen niet melde, was zodanig dat het alle en wel de doordrijvers dezer commissie langs de neus deed zien. Ick blameerde mijn confrater, zeggende hij deeze pas voor onze wijck niet konde verantwoorden, en verzocht hem voortaan op dit stuck wat voorzichtiger te zijn; hierop quamen onze 6 gedeputeerdens in, verstoord over deze begane pas en 't mistrouwen dat men in hun hadde, maar 't was geschied. Eyndelijck beslooten wij de vergadering van deezen dach mistroostig, maar na verdienste, en bepaalde onse naeste bijeenkomst tot 's anderdaegs morgens ten 9 uuren, zijnde den 9 September.

September Ick compareerde dien morgen niet, maer hoorde van andren, mijn huys passeerende, dat er niets was voorgevallen als beuzelachtige voorstellen, en dat den vrind van den schoolmeester dapper op dezen laasten had gesch[olden?]

's Namiddags er na toe gaende, wierd ons door de gedeputeerdens berigt positif waar te zijn, dat de verzochte ontslaging van burgermeesters was toegestaan, en dat door den heer griffier Fagel van wegens Zijne Hoogheyd aen haer gedeputeerdens was gezegt, dat de bezwaernissen of klachten, welken de burgers tegen burgermeesteren mochten hebben, zij dezelve hadden voort te brengen, 't geen oock van stonden aan werckstellig wierd gemaakt. Dien zelven dach noch quamen er verscheyde bezwaarnissen in, schoon men geenen dan schriftelijcke en door den verongelijckten zelf geteeckend wilde ontfangen, en

oock geen beuzelingen aanneemen. De gedeputeerden zonderde haar af in een aparte kamer, om deeze inkomende berigten aldaer in ordre en in 't net te brengen. Zoo als men tegen 6 of 7 uuren na 't Hof en corps wilde gaan wierd ons door een officier, aen 't logement komende aldaer de wacht hebbende, van wegens Zijne Hoogheyd aengezecht, dat gecommitt. verzocht wierden niet meer en corps aan 't Hof te komen, zullende des nodig sijnde ontboden werden. Men wilde deezen niet geloven en voortgaen, maer andren neffens mij wilden niet volgen; ik proponeerde 1 a 2 te laeten gaan en onderzoeken wat er van was, 't geen gedaen wierd, die, terug komende, 't bevestigde uyt den mond van Zijn Excell. grave Bentinck, met bijvoeging dat de 6 gedeputeerden daer verschijnen konden, waermeede wij na de Doelen terug keerden; sommige, na haere wijze gebelgt over de minachting, die ze vermeenden te hebben ontfangen, en niet bevroedende dat we na merites wierden behandelt, wierden van d'andren, die 't stuck beeter begreepen, niet weynig gescherst. Ick zeyde teegen eenige, die mij weleer vinnig waeren tegen geweest: „nu behoorden wij te moeten mercken, dat de tabackslucht aen vorstenhoven niet van goede geur is, en dat ongenoden gasten volgens 't gemeene spreeckwoord achter de deur worden geplaast". Ondertusschen quamen wij met deze neerslagtige tijding aan de Doelen bij onse gedeputeerdens terug, die er eensdeels haer over verwondert toonden, maer aan d'andren kant oock te kennen gaven, dat zij er eergister en gister avond al voor hadden gevreest. Eenige der gedeputeerden, ick meen 4, gingen kort daerop met D. Raap, die met haar hadde meedegewerckt in het opmaeken der bezwaarnissen tegen burgermeesteren, naar 't Hof. Omtrent ten 9 uuren wederkeerende raporteerden se dat Zijn Hoogheyd

aenstaende Zaturdach genoegen zoude geven aangaande den krijgsraad; wij scheydede van elkander met afspraek van weder bijeen te komen morgen ochtent ten 9 uuren, zijnde den 10den.

September. Tegens 11 uuren in de vergadering komende, was men al wacker bezig met aenbrengende bezwaarnissen t'ontfangen, waaronder enige wel op 't papier gesteld, maer niet geteeckend waren, andren zonder melding van de naam des klagers; eenige derzelve gaf men wederom, andren nam men aan, doch zonder beloften van in te leeveren, tenzij men die tekende en den aanklager die zelfs in perzoon bracht, onder welcke waeren die de waarheyd van haar ingeleverde wel serieus affirmeerden, maar beschroomt waeren (niet wetende wat uytslag de zaeken zouden hebben en of zij voldoening zouden erlangen) haer bloot te stellen en t'exposeeren aan de wraekzucht hunner gewezene rechters, die gezworen hadden zig te zijner tijd aen haer tegenstanders te zullen wreecken tot in het derde en vierde gelid (o grouwelick voorneemen!), welck dreygement van veele der gecommitt. voor de waarheyd wierd bevestigt, daarvan verzeeckering hebbende uyt den mond van geloofwaerdige lieden, die weleer voor de regering waren geimporteert geweest in de eerste vergadering van den Doelen, voor dat er gecomm. waren aengesteld, maer die daerna om goede reedenen andre sentimenten hadden gekregen; deeze lieden hadden bovengemelde gezegdens van nabestaende der regering direct gehoord; enfin, men bracht met daerover te discourseeren eenigen tijd om.

comm. ont- en bewijzen ı bezwaar- ən of klach- tegen de ring.

'eele maken righeyt haer :hten getee- t te geven. den waarom.

ɪn bewezen.

Onze gedeputeerdens met D. Raap den gantschen nacht doorgebracht hebbende met de reeds ingebrachte bezwaarnissen in ordre te stellen, quamen bij ons zeggen met dezelve na 't Hof te gaan, gelijck

Opgekomen klachten werden naar 't Hof gebracht.

zij deeden, onderwijle de gecommitt. de noch opkomende zouden ontfangen, recommenderende geene andre dan valable als bovengemeld aan te neemen, zooals er oock van bijde soorten noch opquamen en aangenomen ofte verworpen wierden.

's Volcks gemor nopens een vrije krijgsraad.

Het gemor aangaande een abzolute vrije krijgsraad was ondertusschen weederom wacker gaande geworden door eenige gecomm., die gehaeld waeren geweest door de burgers van haere wijcken, zeggende dat haere burgers in die wijken geweldig woelende waren op dit stuck; men wilde abzolut eene vrije krijgsraed, en haer was wel nadruckelik belast daervan niet te moeten afgaen noch een duymbreed wijcken, met beloften dat men haar zoude ondersteunen en tot de laatste droppel bloed behulpzaam weezen, zooals men haer oock verzocht had dat ze d'andre gecommitt. daertoe wilde aanporren; den gecomm. H[k] Gelling agiteerde dit met een vervaarlijke ophef. Dit deet verscheydene rezolveren van heen te gaan om de sentimenten hunner burgers te verneemen, en ik weet niet dat er een enige teruggekomen is, of waren op dat poinct alle eeven ijverig; mijn confrater en ick stelden ons gerust op de burgers onzer wijck, denckende ons genoegzaam te konnen verantwoorden op het vertrouwen dat in ons gesteld wierd, te meer daer wij wisten dat in onse wijck genoegzaam alle moderaat, stil en eensgezind waren; wij waeren van gevoelen zoo veel mogelijck t'ontgaen daervan te spreecken, om ze niet gaande te maeken. Deeze voormiddag geraekte aldus om, en, 12 uuren zijnde, vertrock ik na huys; mijn confrater bleef dien middag op de Doelen spijzigen. Om half 3 uuren weederkomende, vond ick verscheyde bezwaarnissen op tafel; eenige inziende deed mij ontroeren; ik wierd na huys geroepen om een particuliere zaack; die afgedaen zijnde weder na de Doelen keerende, ontmoette

Word van een der gecomm. zeer gevaarlick opgegeven.

Wijck 8 heel tranquil daarin.

mij den makelaar Jan van Diest[1]), welke mij ophield, vraegende wat er doch onder de gecommitt. op de Doelen gaande was, en zoo veel beweging maackte dat hij gehoord hadde van beschuldigingen teegens de regering, maer deezen keerel te wel kennende, zeyde hem mij niet lang te konnen ophouden; maer hij, mij vasthoudende, wilde ik hem yets zoude zeggen, waerop hem zeyde, dat het jae waar was er bezwaarnissen teegens de regeering wierden ingebracht, er bijvoegende: „er komen zaaken voor welke, indien ze publicq wierden, die heeren wijnig reputatie zoude bijzette", maer verzocht hem dit stil te houden van hem gezecht te hebben, op 't welck hij grimlachende zeyde: „och wat, opgeraapte wisjewasjes", en ging zoo van mij af en ick na de vergadering; doch naderhand met surprise vernomen wat deesen makelaer in zijn schild voerde, 't geen hij zelfs daerna niet ontzien heeft mij t'openbaren, nam. dat hij dit mijn gezegde op staande voet aan den heer hoofdofficier was gaan raporteeren, maer, zoo hij zeyde, zonder mijn naam te noemen, dat hij best zal weeten. Weeder in de vergadering gekomen, was men er zeer woelig en in de weer nopens den vrijen krijgsraad, en D. Raap bij ons komende, wierd er gesprooken van zeeker geheym boeck van burgermeesters, 't geen zij hielden van haer particulieren zaaken, 't welck, indien men konde bekomen, veele ontdeckingen zoude doen, maer 't zelve op 't stadhuys in burgermeesters vertrek bewaard werdende, was er geen ander middel om 't machtig te worden als bij den boekhouder Hartman[2]), des men wilde dat het door gecommitt. en corps zoud werden geëyscht. Zommigen hadden er teegen om

…rd gesprowegens 't …m boeck burgermn.

1) „Op de Haarlemmerdijk, makelaer in wijnen".
2) „Geheymschrijver van burgemeesteren".

meede te gaen; ick, er gantsch geen zin in hebbende, stelde voor oft niet beeter waer dat maer eenige weynige dat deeden, om te minder ombrage te geven, alzoo, indien wij alle door de stad wandelden, zijnde het een goed end wegs, wij een gantsche toeloop van volck zoude verzamelen en zulks bij deeze tijdsgelegentheyd gevaer zoude loopen van een opschudding in de stad te verwecken, waartoe men immers geen aenleyding moest geven. Deese aenmercking wierd van allen aengenomen, en g'arresteerd dat maer een gedeelte zoude gaen, en gereguleerd niet tegelijck en dezelve weg, maer afzonderlijck langs 2 à 3 weegen, waerop ten dien eynde circa 25 haer opdeeden. Zij rencontreerden elkander niet, want een gedeelte wederkomende hadden den boekhouder aen zijn huys gesproken en den boodschap gedaen, welke haer gezegt had, dat er zoodanig boeck in de wereld was, maer op 't stadhuys bewaard wierd, en hij 't selve zonder order van burgermeesteren niet konde geeven. 'T ander gedeelte daerna terug komende, en oock daer hadden geweest, bragten bijna 'tselve raport, maer met bijvoeging dat den boekhouder gezegt hadde: indien ze morgen wilde weederkomen, hij onderwijl ordre zoud vragen. Onder deze laeste was D. Raap, die gerepliceerd had, morgen dan nader te zullen komen, maer dat hij, boekhouder, hem dan hadde te wachten van er inmiddels niet in te schrijven of yets in te verduysteren, 't geen hij bij handtasting had belooft.

Men gaet bij den geheimschrijver om het te halen.

Excuzeerd zig van het niet te geven.

Maer belooft om ordre te zullen vragen.

Onderwijl deezen waeren uyt geweest, wierd er onder de overgeblevene gehandelt weegens de meergen. bezwaernissen en over den krijgsraed. Over 't eerste in 't bizonder spreekende met Jacob Meuzand [1]), zijnde gewezene diacon, verhaelde deeze mij een

---

1) „Gecomm. in wijck 31".

zaeck betreffende de diaconye, die verschricklijck was, welke mede als een bezwaar-articul zoude te berde komen, maer eygenhandig aan den Vorst zoud overgegeven werden. Een ander, nam. Abr. Mazurel, verhaelde mij een zaack, die hem zelven betrof, met bewinthebberen der O. I. Comp. gehad te hebben, welke verre na oock niet eerlijck luyde.

·weging onde burgers aende den sraadt.

Dien namiddag wierden oock verscheyde gezegelde brieven gebracht, geadresseert aen de burgergecomm-mitt. op den Doelen vergadert, betrecking hebbende op den krijgsraed, en wel om doch niet af te staan van 't point van vrij en independent; onder andren een pacquet, 't welk geopend een groot aantal gedruckte briefjes inhield van dezen inhoud:

„Vivat vrijheyd, geen dwang.
Ziet toe, gij Batavieren,
Zoo gij door listigheyt
U verder laat bestieren,
Zijt gij uw vrijheid quyt.
Een vrije krijgsraad is 't,
Zonder bedroch of list,
Die u vrijheyd
Geeft en blijheyd,
Buyten twist".

Deeze gedruckte papierties wierden oock tegelijck beneeden, alwaar weederom 't volck toevloeyde, om verspreyd; den gecomm. Hk Gelling wierd verdagt met deeze zaeck uyt te breyden en den gecomm. J. Wigman [1]) als den maker of autheur van 't rijm. Wat aenleyding tot deze suspicie gaf is mij onbekend, edoch de bewegingen, die Hk Gelling maekten, waeren mij en andren zeer tegen; men zeyde van hem, dat hij voor hem zelven werckte om capt of lieutenant

1) „Gecomm. in wijck 13 en zwager van Gelling".

in zijn wijck te worden; wat daervan zij, laet ik op zijn plaetse, maar ik voegde mij eens bij hem afzonderlijck, hem zeggende dat men deeze gedachten van hem hadde, en verzocht hem niet qualick te neemen van hem te raden zich wat anders en minder driftig in deeze zaek te gedragen, 't geen hij met een schimpige lach, volgens zijn aanwendst, alleen beantwoorde. Den toevloed des volcks beneeden en op de zael van de Doelen nam meer en meer aan, men zond eenigen der gecommitt. als incognito onder haer om t'onderscheppen hoe verre de ongeduldigheyd wel mochte gaen; d'een voor, d'ander na quamen raporteeren, dat men op ons hoede moest zijn, wijl wij 't voorwerp der misnoegdheyd waeren, voorgeevende dat men niets uytrichtte en wij ons maer lieten sullen, e. z. v. 't Maekten ons verleegen, niet weetende hoe en wat men zoude aanvangen om 't volck buyten t'apaizeeren. Men stelde dan een verzoeckschrift op of request, zijnde bijlage sub La H [1]), met 't welck yeder na zijn wijck zoude

De bewegingen des volcks deezen aengaande nemen toe.

Nader request op dit stuck aen Zijn Hoogheyd.

---

1) „Aan Zijne Doorl. Hoogheyd den Heere Prince d'Oranje en Nassau, Erfstadhouder der Zeeven Provincien, etc. etc.

Word op het onderdanigste verzocht:

1. Dat Zijne Doorl. Hoogh. gelieve aan te stellen in yeder wijck een burger-capitain, luytenant en vaandrig, zooveel mogelijck wonende in de wijck, en geen persoon zijnde van de oude of nieuwe regeringe, of malkander niet nader bestaande dan in qualiteyd als neeff.

2. Werd verder Zijn Hooghd op 't allerootmoedigst verzocht van ons te geven vijff borger-collonellen in de qualiteyt als boven.

3. Dat in het toekomende de borgers yeder in haer wijck zijn eygen capitain, lieutenant en vendrig zal mogen verkiezen en dat collonellen dan bij den krijgsraed verkoren zullen werden.

Wij ondergeschreeven, borgers en ingezetenen dezer stad, wonende in de wijck No. 8, qualificeeren bij dezen, zooals wij reeds gequalificeert hebben, de personen van Daniel Lafargue en Fredrik Basset, om van onzent weegen te blijven persisteeren met en be-

gaan, de compagniën vergaderen, en vraegen of zij genoegen in 't zelve namen, dat men 't aan den Vorst zoude overhandigen, mits dat zij 't teekenden; yeder in aller ijl een afschrift ervan neemende, gingen tot dien eynde heen, verbreydende onder de gemeente 't geen wij zouden gaan verrigtten, 't welck haer aan 't bedaren bragt. Dit ging in alle spoed voort, onze wijck N° 8 wierd vergadert en bijeen geroepen in de Gasthuyskerck tegen 7 uuren. Onderwijl schreef ick het request in 't nette, en in de kerck komende vond er mijn confrater met een goed getal vergaerd. Na een wijl wachtens, en wij d'aenwezende onderwijl van alles onderrigtende, bespeurde men dat er vreemden onder ons waren, tot de compagnie of in de wijck niet gehoorende, waarop men zeyde dat dezulke hadden na buyten te gaen, mits de deuren zouden geslooten worden en degeenen, die bevonden zoude worden in de wijck niet te woonen, als spions zouden worden aangemerckt en als zodanige werden gehandelt; de deuren gesloten zijnde, las men het geschrift haar voor, er bijvoegende tot welck eynde, en er wierd gevraagt of men 't zelve wel zoud willen teekenen, op 't welck als met ééne stemme eenpaerig jae geroepen wierd, en daarop gong men aan het teeckenen. Inmiddels wilden eenigen heen gaan zonder te teeckenen, 't geen haer van d'andren, die reeds geteeckent hadden, belet wierd, seggende dat ze, zo wel als zij hadden gedaan, oock teeckenen

---

nevens de gecomm. der andre wijken op een vrijen borger- en independente krijgsraed, onafhankelijck van de magistraet, verbindende wij onse personen van onse bovengemelde gequalificeerdens in alle occasiën te zullen assisteeren. Ter bevestiging deeze met onse eygen handteekening onderteekend.

Amsterdam, deezen 10 Sept. 1748.

Was get. door 178 borgers in de wijck No. 8".

moesten; en daerop wierd geordonneert geen deuren te openen dan na gedane teeckening, om daerdoor de vreemden en spions, die men dacht dat er waren, t'onderkennen. Ick meld dit te wijdlopiger, omdat naderhand is uytgestrooyt, dat wij gecomm. deze teeckening zoude hebben geforceert en daertoe gedwongen, dat abzolut valsch is, en quaedaerdig en liefdeloos verdigt en t'eenemael bezijden de waerheyd, maar wel oprechtelijck gepasseert als boven aangehaeld. Met dit request wederom in de generale vergadering der gezamentlijke gecomm. komende, vonden wij er al andren met hunne requesten en meer andren quamen na ons; men wist noch konde niet genoeg uytdrucken met wat ijver en eenparigheyd in verre de meeste wijcken deeze teeckening ware geschied, dat niet wijnig gerustheyd voor veelen onser gaf; maar 't was niet van langen duur, want er ontstond een gerugt dat Zijn Hoogheyd zoude aenstellen 5 collonellen, waervan 2 uyt de regeering en 3 uyt de burgerije zoude weezen, 't geen wederom nieuwe en groter verzlagentheyt gaf. Men besloot dat eene der gecomm. uyt yder wijck, zooveelen als er waeren, die hare geteeckende requesten klaar hadden, na 't Hof zouden gaan dezelve aan Zijn Hoogheyd overhandigen, zooals geschiede; dit verrigt hebbende, en eenige aen zijn H.H. teffens hebbende gezecht hoe het algemeen eenparig op een abzolute vrije en van de regeering independente krijgsraed persisteerde en sterck aendrong, men ootmoedig smeeckte zijn Hooghd geliefde 't zelve gunstiglick t'approbeeren. 'T voorgemelde gerucht inmiddels door de stad verspreid zijnde, had 't zelve dan oock de gemeente in zeer groote meenigte, waaronder oock de Bijlties, voor en op den Doelen doen toevloeyen. Men zond er weederom eenige incognito, die met raport terug quamen, dat het er ijzlick gesteld was

en toeging en zeer verregaende expressiën wierden gebruyckt, de gecomm. zonder onderscheyd maar verraders waeren, nalatig in 't betragten van 't geen waertoe zij waren aengesteld en de borgers, in plaets te helpen, eyndelick zouden bedriegen, en diergelijke meer; eenigen uyt ons wierden aan 't Hof gezonden om kondschap te geven hoe 't hier gesteld waar, welcke terug quamen met deeze bescheyden, nam. dat, wanneer zij gezegt hadden hoe 't algemeen krachtig en onbezuyst persisteerde op een krijgsraed, t'eenemael onafhankelijk van de regeering, den Vorst met gemoedsaandoening had gerepliceert, dat hij in deeze netelige zaack nog geen doorzigt genoeg had, en dat hij, eer hij yets zoude toestaan strijdig teegen de oude constitutiën en wetten van de stad of den lande, en dat den doodsteeck derzelve na zig soude konnen sleepen, liever van alle zijne digniteiten en waerdigheden soude renuntieeren, wenschende ondertusschen dat God hem meerder zoude verligten. Dit raport maackten ons allen perplex; den gecomm. J. B. Commelin [1]) verzocht een weinig silentium, en, mits hij adv^t zijnde, deed hij een zeer welgepaste reedenvoering, daerheen streckende om te billicken de aenstelling van 2 collon. uyt de regering, met bijvoeging van 3 uyt het lichaam der burgerije, door welke betoging, schoon wel uytgebracht en niet buyten den haack zijnde, diezelve J. B. Commelin zodanig eenen haat van d'andren op zich haelde, dat men hem en zelfs zijn eygen confrere de vergadering ontzeyde langer bij te woonen. Ick wil wel bekennen van zijn sentiment gantsch niet vreemd waar, mits de capitains en verdre officieren alle burgers waren, en mits dat een der 3 collonellen den tytul en regt van collonel-major hadde; mijn sistema was, dat

---

1) „Gecomm. in wijck 30".

alsdan minder jalousye tusschen die beyde aanzienlicke lichamen zoude weezen en dat echter daarom den burgerstand ongelijck door overstemming machtiger was, hebbende 183 stemmen teegens maer twee; maer gezien hebbende hoe den gecommitt. J. B. Commelin was gevaeren, en oock wel merckende dat ick niets zoude konnen uytrigten, dagt mij swijgen best.

Ondertusschen was men buyten raed hoe men 't met het volck beneeden zoude stellen; onderwijl men deswegen raedpleegde, wierden wij gedreygt, dat men onse kamer zoude forceeren en de gecomm. d'een na d'ander de vensters zoude uytwerpen, des het voor ons al vrij warm wierd. Men quam dan te raede, dat de gecomm., welke in de laeste commissie waeren geweest, indien zij wel wilden, na de zael zouden gaen, en de eygene woorden van Zijn Hoogheyd aen de toegevloeyde meenigte zouden voordragen. De lust scheen niet groot, dan, mijn confrater F. Basset en den gecomm. Egl. van Baalen met noch een derde den riem aengordde en zich zoude verstouten 't zelve te doen. De twee eerst gemelde vervoegden haer na de zael, den andren na beneeden; zij alles gezecht hebbende, dwong men F. Basset te zweeren, dat 't geene hij gezecht had uyt den mond van Zijn Hoogheyd te hebben gehoord, de eygene woorden van den Vorst waren, 't geen hij niet te goed was, wilde hij levendig weder bij ons komen, van te moeten doen, en deed, doch onder die bepaling, zoo veel zijn geheugen hem toelied, verklarende in zuyvre gemoede dat hij met geen voorbedachtheyt van de woorden nog derzelver zin ofte toe nochte afdeed. Men scheen eenig genoegen daerin te neemen, althans de toegevloeyde meenigte, die al zeer groot was, zackte af en verdween langzamerhand. Onder de gecommitt. wierd noch eenigen tijd gebesoigneerd weegens de uytdruckingen van Zijn Hoogheyd, en

veelen deed het moeyten van dat men den Vorst zoozeer moest importuneeren, doch bleeven we zwaarhoofdig over den uytslag, welken deeze zaack zoud neemen. Den gecomm H^k Gelling ergerden eenige door zijn maniere en zijne wijze van uytdruckingen, dan, alzoo 't reeds 12 uuren was, namen wij afscheyd, met toezegging van des anderendaegs morgens ten 8 à 9 uuren weder bij den anderen te komen.

September. Deeze morgen, den 11^den September, in de vergaderinge komende, had men het zeer drock 't geen de laast gepasseerde nacht was voorgevallen te verhaelen; schoon den een het dus, den andren het weederom anders vertelde, quam het wezendlijcke daarop uyt, zooals twee officieren, door derzelver wijck (die nacht voor het logement de wacht gehad hebbende) aen onse vergaderinge gezonden, weynig daarna ons quamen verhaelen; 't gerucht er van oock al door de stad verspreyd zijnde, wierd aldus verhaeld, nam. dat men tusschen 2 à 3 uuren Zijn Hoogheyd zoud hebben opgeweckt, dat er 6 gecomm. der burgerije voor 't ledikant van den Vorst waeren geweest om den vrije krijgsraed toe te staen, en haer 't zelve waar belooft geworden, met meer omstandigheeden, welke gantsch niet streckte tot reputatie der gecommitteerden.

Een yeder keurde het als een gantsch slegt bestaan en verfoeyde deeze handeling, en men zoude navorschen, zoo aan 't Hof als elders, welke deze 6 gecomm. mochten zijn geweest, om na bevind van zaeken met te handelen; nu waeren bovengen. officieren van wijck 59, welke met die van wijck n°. 5 die nacht van 12 uuren tot s' morgens haer post daer gehouden hadden, van haar burgers tot ons gezonden om ons de regte waarheyd te zeggen, vermits het door de stad verkeerd verspreyd wierd, met valsche bijvoeg-

zelen tot laste en disreputatie van gecomm. 'T voorgevallene zoude na hun verhael zig dan aldus hebben toegedragen: wanneer zij met haer comp[ie] omtrent 12 uuren een ander compagnie waren komen aflossen, vonden zij aen en bij het staketzel bij de Agnietestraat, alwaer haer post was, een hoop volcks, wanneer zij vernamen van eenige der afgeloste burgers, dat dit volck daer wat morde en schrolde op de lafhartigheyt der burgers en haare gecomm., met welke men een vrije krijgsraed bij Zijn Hoogh[d] doordrong. Zij daer wat gestaen hebbende, begon dat volck weederom op dien zelven trant te smaalen; oock groeyde haer getal aan. Met over en weer spreeken, dat in den beginne soo half raljeerende was doorgegaen, begon het nu hoe langer hoe ernstiger tot omtrent 2 uuren, wanneer er al hooge woorden reezen, tot zoverre dat de burgers, voor gevolgen bedugt, haar officieren, welcke in 't Heeren-Logement zaten te roocken, van dit voorval quamen verwittigen, waerop deezen met de officieren van wijck 5, in dezelve kamer zijnde, uytgingen naer het staketzel, alwaer zij het zo bevonden, en 't volck met reedenen en goede woorden trachtende te stillen, was zulks als oly in 't vuur. 't Geraeckte eindelik aan hooge woorden, in zo verre dat men met de zaek verlegen wierd; zij wilden binnen 't staketzel; eenige hunner daar binnen gelaeten hebbende, wilden ze Zijn Hoogheyd spreecken. Enfin, de officieren rezolveerden eenige heeren van 't Hoff op te wecken, gelijck ze dan oock den heere Zijn Excell. grave Bentinck, griffier Fagel en De Back lieten wecken; dezelve quamen welhaest uyt hare kamers. De officieren de zaek verhalende, zeyden die heeren Zijn Hoogheyd te zullen gaan spreecken, op 't welck zij haer verexcuzerende, zoude de heer Zijn Excell. graaf Bentinck gezecht hebben: „Ey

waerom niet? we zijn geen kraamvrouwen." Kort daerop wierden ze belast met eenige van 't volck bij Zijn Hoogheyd te komen, zooals geschiede. In de kamer komende, en voor het ledikant van Zijn Hoogheyd (welke overeynde daerin zat) staende, zijden ze den Vorst d'ongerustheyd en 't ongenoegen der burgers nopende 't stuck der vrije krijgsraedt en wat er buyten daerover in beweging was, op 't welke Zijn Hoogheyd hadde gezegt, op dat stuck noch niet ten vollen gebesoigneert te hebben, zeggende niet te begrijpen hoe de burgers over dit poinct zulk een ongenoegen konden opvatten, maer verklaerde zodrae hij zoude zien de zaek, soo als men die begeerde, ten voordeele der burgerije konde strecken, dan aannam haer 't zelve te zullen bezorgen, en dat zij dit aen de wijcken konden bekend maken, op het welke zij haer retireerden met de officieren. Sich verexcuseerende Zijn Hoogheyd te hebben ontrust, had den Vorst op een vriendelijcke wijze gezegt, dat ze in deezen niets misdreven hadden, maer integendeel wel gedaan, 't geen dan oock aan 't overige volck wierd geraporteert, die, na eenige verdere woordenwisseling, daarmede af zackte. Ziet daar in substantie 't verhaelde dezer officieren; kort daerna ('k weet niet om welcke reeden) kreeg men suspicie op den gecomm. H^k Gelling, en 't algemeen zeggen was, dat hij meede geweest waer onder de misnoegde voor 't ledikant van Zijn Hoogheyd, 't geen hem, oock daerna inkomende, ongeveynst verweeten wierd; hij verontschuldigde zig wel, maer op eene wijze, na zijn gewoonte, die veel eerder de suspicie deed toe- als afneemen. Terwijl wij hierover in discours waren, wierd er aengebragt een nominatie der 4 nieuwe burgemeesteren en het continueeren van den hoofdofficier, 't geen ons alle verheugden, uytgezondert dergeenen, die met de aanstelling van

burgemeester F. van Collen niet content waren, reeden geevende dat dien heer voor deezen in regeering was geweest. Mijn bloed wierd gaande, 'k nam dadelijck 't woord op en zeyde, hoe men 't dan langer wilde maken? Dat men minder onbezuyst en bescheydener behoorde te weezen, en considereeren of niet deezen met recht achtbaren heer in 't algemeen van den burger was bemind en geacht; dat, mij aengaande, met lof op sijn reeckening altoos had horen spreeken, en zelfs blijcken van zijn minzaamheyd en vrindelijckheyd jeegens den burger hadde gezien en bijgewoont; dat men, hoe men oock wilde te werck gaan, de uyterste volmaaktheyt in dit stuck niet moest beoogen, te meer daar wij alle, en de beste onder ons, daer verre van af waeren; dat men eer in erkentenisse behoorde te houden, tot in zijn persoon, de groote en uytsteekende diensten, welke zijn eerwaarde vader (bij zijn leeven van klijn en groot eevenzeer bemint geweest) aen dit land had toegebracht. Ik wierd in den voortgang mijner reeden gestuyt door veelen, die mij toevielen, sodanig 't niet noodig was verder te gaan, en 't quam haest tot stilstand, maer toen wierp men het op de hoofdofficier, des ick ditmael meende buyten mijn zelven te springen, ziende de minachting en ondanckbaarheyd tegen den Vorst, maer dit vergong van zelfs door 't weeder op de baan brengen van de zaek des krijgsraads, op hetwelke verschijden gecomm. door de burgers van haer wijck op nieuw weederom aengesproken geweest waren, ten eynde van dat articul niet af te gaen noch toe te geeven; men wilde wederom ten koste van goed en bloed daerin blijven volharden.

De gedeputeerdens quamen van 't Hof met D. Raap, zeggende d'overige der bewuste bezwaernissen te hebben overgegeven in handen van Zijne Hoogheyd

zelve, en haer belooft was dezelve te zullen examineren; oock zeyden ze, dat het geheym boeck van burgermeesters meede aan 't Hof was, en dat Zijn Hoogheyd zelve hadden gezecht, dat de uytkeeringen van *f* 1500 aen yder der beyde dochters van burgemeester N. Sautijn waren geroyeerd bevonden, waerop D. Raap zoude hebben gezecht: „ik wil 't wel geloven, Zijn Hoogheyd, en dat 't zelve uyt nood en dwang is gedaan, voorziende dat er toch niet meer af komen zal", als oock dat Zijn Hoogheyd haer had bevolen de gecomm. te communiceeren, dat Zijn Hoogheyd aenstaende Zaturdag de burgerije weegens des krijgsraeds, na zijn vermogen en zo als hij 't voor zijn zelven na consientie zoud konnen verantwoorden, genoegen te zullen geeven, en haer recommendeerde 't zelve een yeder in zijn wijck aen te zeggen, 't geen nochtans eenige vreeze overig lied, hopende echter op een goed eynde, of dat anderzints de gecomm. noch de martelaers van den krijgsraed zouden worden.

Men delibereerde of wij niet alle en corps de 4 nieuwe bürgemeesteren zouden gaan feliciteeren, en of men 't zoude doen aen haere Ed. achtb. huyzen of op 't stadhuys; 't laaste wierd gearresteerd en geeffectueerd, en wel op staande voet. Eer wij noch vertrocken, quam er tijding van 't nomineren der 36 raeden, met de lijst hunner namen, maer men gaf zich geen tijd om daerover te critizeeren. Wij vertrocken om bovengemelde felicitatie, en op 't stadhuys gekomen zijnde wierden we, na ons door den bode te hebben laeten aandienen, al zo ras binnen gelaeten, daer we onze pligtpleegingen afleyden en zeer gratieus ontfangen en bedanckt wierden. Deeze ceremonie geschiede met hartelijkheyt en wier minzaamlijck beantwoord. Voordat we vertrocken, verzocht D. Raap, waer H. Gimnig oock 't zijne bijvoegde,

de ontslaning van eenen gedetineerden timmerman Van Nes en een turfdrager, waerop geen finael besluyt wierd gegeven, maer beloften er om te zullen gedencken. Weeder na de Doelen keerende, en het 12 uuren zijnde, namen wij afscheyd, met afspraek van 's namiddags ten 3 uuren weederom t'zamen te zijn.

T'huys komende, vond ik eenige burgers uyt de wijck aan mijn huys, door nieuwsgierigheyd aangedreeven, te weeten, op wat voet dog de zaaken des krijgsraed stonden; ik zeyde haar den bovengemelte last van Zijn Hoogheyd, en verzocht ze met gedult 't eynde af te wachten en te berusten op den Vorst, die immers beeter als wij allen wist wat ons 't nutste was, en wij op desselfs welmeenendheyt voor den burger mochten en konden vertrouwen, daar ze wel meede tevreeden waeren, „maer", was het, „indien de andren het oock zoo wilden", want er wierd in de wijck al vrij meer over gesprooken als voorheen en tot nu toe was gedaan; verzocht haar zooveel mogelijck d'andre neer te zetten en zich niet te conformeeren aen de wijck 60 en andre oproerigen, maer haer best te doen dat de wijck N° 8, die zig tot dusverre zo wel had gedragen, als bij Zijn Hoogheyd bekend was, haer goede reputatie en credit niet mochte verliezen, maer behouden. Mijn confrater, deese mess^rs^ bij mij gezien hebbende ingaen, was oock bij ons gekomen en confirmeerde 't zelve; heengaende, nam hij op hem bij d'een en d'ander te gaan, om die oock te vermanen zig alzo te gedraegen.

Ick quam dien namiddag vroeg in de vergadering, becommerd zijnde hoe dat die nuttige zaack des krijgsraeds in rust en vreede zoude afloopen, en hoorde van andre gecomm., dat dezelve door de stad weederom begon te herleeven en in sommige wijken

't weederom boos begon uyt te zien, dat ons verleegen maeckte; 'k verhaelde hoe het in mijn wijck gesteld was, waerover zij mij geluckig achtede, wenschende veelen 't bij haer volck oock zoo gesteld waar. Maar wijck 60 was 't, die bij haar wierd veracht. Eenige tijd geweest zijnde, komt mijn confrater, verhalende hoe hij 't bij ons had gevonden, 't geen tegen zijn verwachting was, zich verbeeldende dat ons volck door andre wijcken wierd gaande gemaekt, hoewel 't er noch zoo boos niet was als hij wel van andre wijken hoorde; mij wierd op de schouder getickt en omziende was 't den gedeput. P. Docher, die mij in 't oor beet, seggende: „weet ge den inhoud wel van ons request, en wat ge geteeckend hebt door volmacht van uw comp[ie]"? Repliceerde hem: „jae, dat weet ik zeer wel". „Wel nee", vervolgde hij, „een eerlijck man voldoed aen zijn woord en handschrift". 'K verzocht hem sich wat klaerder t'expliceeren, daer hij op zeyde: „'t zal nooyt tot een goed eynde komen, indien geen vrije krijgsraed, zooals men die begeerd, wordt toegestaan", op 't welk hem weeder toevoegde: „spreekt dan zoo equivoque niet. Weet ge wat, zegt 't mij in confidentie, wil den Vorst er toe gedwongen weezen"? Hij daarop: „'k mach niet meer zeggen, adieu". Hij ging fluks weg, vermengende hem onder de andren, en voorts de kamer af. Ik bekreunde mij 't wijnig, kennende dien vriend van ouds, en weetende dat hij somtijds wat opstuyvend is en snel van begrip.

Op dat moment komt een der gecomm. zeer verbaest, maer t'effens vol vreugde op de kamer aanstuyven, zeggende van 't Hof te komen en daar gehoord te hebben, dat de nije independente burger-krijgsraed volledig na den wensch en begeerte der burgers was toegestaan. Op dit gezegde volgden aenstonds een generael geroep van vivat Oranje, houzee, op

't welk immediaat een tweede, dezelve tijding confirmerende, inquam, en voegde er bij deeze rezolutie t'seedert gisteravond reeds was gepasseert, welck laaste de vreugde weeder wat modereerde en aen de waarheyd eenigsints deet twijffelen, want, gisteravond al gearresteert zijnde, dan hadden of onse gedeputeerden of eenigen van ons het doen oock al geweeten; hierover was geen kleine verwarring. 'T volck weeder beginnende te verzamelen en eenigen van dezelve op 't voorgem. geroep aen onse kamer zijnde gekomen om de reeden dier vreugde te verneemen, waeren wij daerdoor te meer verleegen, niet durvende deese tijding als positif, oock niet als twijffelachtig uytventen, stelden haar zo goed wij konden tevreeden, en beslooten tegelijck eenigen na 't Hof te deputeren om aan Zijn Hoogheyd audientie te verzoecken en na de waarheyd te verneemen, in welke commissie de bovengemelde twee tijding-brengers zig meede moesten begeveen, 't geen geschiede. Onderwijle met een der gecomm. uyt wijck 56, A. Oyens, particulier spreekende, in vertrouwen zeggende niet te konnen begrijpen hoe men zig zo halsterrig konde aanstellen tegen de propositie van 2 der 5 colonellen uyt de regering, maer deze was niet van mijn sentiment, raade mij deeze gedachten niet aen andren te uyte, „opdat", zeyde hij, „het u niet gae, gelijck J. B. Commelin uyt wijck 30 en uzelven onder de burgers uwer wijck niet in den haat brenge", voegende er bij: „Zijn Hooghd zal het wel toestaan, ziende de eenparige begeerte van de gantsche burgerey"; des ik oock dacht best mij stille te houden en na alle de andren mij te voegen, denckende oock bij mij zelven: wie weet, of niet wel den Vorst er toe als gedwongen wil weezen etc., maer in deze onkunde smert het mij aen d'andre kant dat we teegen ons gegeven woord handelde, dus merckte ik ons gedrach aan; 't gepeupel

groeyde onderwijle voor den Doelen sterck; eyndelik komen onse gedeputeerdens terug met raport aan Zijn Excell. grave Bentinck gesprooken te hebben, welke zeer verwondert was over onse onkunde, also diezelve resolutie 't seedert gister avond reeds in druck was uytgegeven en omgedeelt; dus al verder daerover redenerende, zeyde Zijn Excell. dat de gedruckte rezolutie gisteravond om 10 uuren met een goet getal biljetten in handen van Van Loon, den collonel, waren gegeven, met ordre dezelve aen de burgers, voor 't logement de wacht hebbende, en zo vervolgens te laten distribueeren; eenige van hun vervoegden haar daerop na de burgers, daer toen de wacht houdende, welke, zoo officieren als gemenen, alle zeyden wel yets te hebben hooren mompelen, zonder te weeten wat of waerover, maar van gedruckte biljetten niets wisten of hadden gehoord, 't welck zij bij Zijn Excell. wederkomende verhaelden, die haer daerop verzocht een weynig te vertoeven, waerop ze, na een wijnig te hebben gewagt, in 't vertreck van Zijn Hoogheyd wierden geroepen, aan wien zij de gantsche passagie omstandig verhalende, zeyde den Vorst haer, zijn schouder ophalende, dat ze de biljetten van den collonel van Loon konden bekomen, op hetwelke den heer De Back toevoegde: „die zijn se ter hand gesteld". Met dit gepasseerde quam die deputatie terug, 't welke ons allen ten uyterste verwonderde en een groote verbittering teegen den collonel veroorsaeckte, zoodat er al zeer schampere woorden teegens hem uytgespogen wierden. Er wierd dan beslooten, dat eenige der gecomm. of wel alle, maar 't eerste ging door, na 't huys van den collonel zouden gaan, niettegenstaende 't reeds half tien was, om eenigen van die gedruckte rezolutiën te eysschen en, in cas van refus of uytvlucht, alsdan maer om een enkeld biljet te verzoeken en, bij

wijgering van dit laatste, belofte er bijvoegen van het over een uur wederom te zullen bezorgen, en alsdan dit refuseerende, den collonel te laten zeggen, dat dan nog dien zelven avond den geheelen treyn der gecomm. gezamentlijck met het gepeupel, thans voor en op de Doelen vergadert, zouden komen halen alle de gedruckte rezolutiën, welke hem collonel gister avond van wegen Zijne Hoogheyd waren ter hand gesteld om onder de burgers te distribueeren, alzo men met ongedult er na verlangde. Met deeze commissie vertrocken eenige der gecomm. na 't huys van den collonel, welke door zijn lakey eene van die biljetten, op d'alleerste vrage, haer lied brengen, zonder er yets bij te zeggen; zij, zich daermeede vergenoegende, vertrocken sonder yets meerder te zeggen, en quamen er mede in de vergadering. Geleezen zijnde en ziende dat alles wel was, was men 't oock aenstonds accoord om er een afschrift van te neemen, den inhoud aen de gemeente voor te leezen en, opdat men er geen verkeerd begrip uyt zoude opmaken, er bij te zeggen, dat Zijn Hoogheyd na de volkome begeerte der burgerije een vrije krijgsraad hadde toegestaen en verzeeckering van waarheyd, en verzoeckende dat een ygelik hunner 't zelve in haere wijcken met den eersten geliefde bekend te maaken, waarop zodanig een gejuych van een drievoudig „houzee, vivat Orange en vrijheyd" wierd gehoord, dat de galm van de zaal onse kamer op 't Rondeel er waarlijk van scheen te [doen] dreunen; dus ging al het volck, yder eeven blijmoedig en verheugt, heen. Den inhoud van dit papier vervolgens tranquil inziende en overwegende, wierd er den rechten zin of meninge niet van begreepen; eenigen leyden 't dus, andre weederom anders uyt, men nam er afschriften van, zooveel de tijd toeliet. Ick schreef er een na afschrift van een ander, zijnde 't zelve na luyd van

bijlage sub L^a I [1]). Wijders verders over de wijze der verkiezinge van officieren handelende, konden het niet eens worden, en beslooten den aenstaenden morgen, wanneer de stille nachtruste onsen geest wat zoude hebben verquickt, daer nader over te spreecken, waermeede met klockslag van 11 uren gescheyden wierd, om den aenstaenden morgen wederom te vergaderen.

September. Deezen dach, zijnde den 12^den, was immer alsoo ongepozeert als de vorige. Op de Doelen bijeen zijnde, was aenstonds 't onderwerp over den rechten zin van de resolutie. Eenige scheenen 't niet te willen begrijpen; oock wierd aengemerkt, dat de gecomm.

---

1) „Dewijl het Zijne Hoogheyd toeschijnd uyt hetgeene van verscheyde kanten is voorgekomen, dat het zeer moeyelijck, zoo niet ondoenlijck zal zijn, de schicking omtrent het werck van den krijgsraed zodanig te maken, dat dezelve aan allen even aengenaam zijn zal, heeft Zijne Hoogheyd, na daerop te hebben ingenomen de consideratiën van heeren burgemeesteren, vermeynd, dat het voor de rust van de stad, en om aan de goede burgerije zoo veel doenlijck genoegen te geven, best en dienstig zal zijn:

Dat zal werden gehouden eene vrije krijgsraed, bestaande uyt capiteyns, lieutenants en vendrigs.

Dat ydre compagnie, na gehoudene omvraeg, daertoe zullen comitteeren zoodanige van de voorz. officieren uyt hunne compagniën, als haer aengenaam zal zijn.

Dat vervolgens dezelve capiteyns, lieutenants en vendrigs, op die wijze door yeder compagnie by meerderheyd van stemmen gecommitteerd zijnde, dezelve zullen doen een aenstelling van 5 collonellen en vervullen de plaatzen van die capiteynen, lieutenants en vendrigs, die aan hunne compagniën niet aengenaam zouden mogen weezen.

Ofte dat zij zullen maeken een dubbel getal van personen en hetzelve getal aan Zijn Hoogheyt prezenteeren, om daeruyt bij Zijne Hoogheyd de electie en aanstelling te worden gedaan tot vervulling van de plaatzen dergeene, die uytgevallen zijn.

Gedaan tot Amsterdam den 10 Sept. 1748.
Prince d'Orange en Nassau".

(Lager stond) „Ter ordonnantie van Zijn Hoogh^d,
J. de Back".

Hk Gelling 't seedert 2 dagen niet was gecompareerd, desselfs confrater wist men dat indispoost was, 't geen nadencken gaf; onderwijl komen er eenige gecomm. binnen klagen over de confusie in haer wijcken nopens de verkiezing der officieren, strijdig teegens eene vrije krijgsraad, willende eenige hunne capteynen behouden, schoon geparenteerd aan de oude regeering. Daarop komt den gecomm. Hk Gelling, seggende met veel geschreeuw en als verbaest, dat men hem deezen nacht had komen opwecken met zoo een geweld, dat men de schel had aan stucken getrokken, en meer andere omstandigheeden, hem berichtende de groote confusie, die er in die wijck was gaande geweest; dezelve die nacht de wacht hebbende, waren er ronde en patrouilles gegaan van de hoofdwacht na alle de bijposten en eenige burgers haar huyzen, om te laten teekenen voor haar oude capitain, 't geen regtdraeds (zeyde hij) aanliep teegens datgeene, om 't welke men zoo lang geworsteld hadde, nam. eene vrije krijgsraed zonder dwang. Zooveele omstandigheeden als hij er tusschen en bijvoegden maekten, dat men hem verdacht hield; er wierd gezecht, dat hij zelfs wachten capitain te wezen; 't wierd hem oock niet onduydelik te kennen gegeven; men bekreunde zig zoozeer niet omtrent hem als wel omtrent andren, die oock omtrent dergelijcken verwarringen in hare wijcken klaagden, die ons consterneerden. Men quam tot besluyt om deeze beroeringen, was 't mogelijck, te stillen, met allen spoet een notificatie, zijnde bijlage sub La K [1]), te laeten drucken, en dezelve zoo ras en zooveel mogelijck in alle de wijcken te verspreyden. 'T schrijven en drucken van dit papier was, onder beloften van ruyme beloning, binnen het uur verrigt; verders wierd goedgevonden, dat alle gecomm. (en de afwezende te laeten

---

1) Deze bijlage ontbreekt; de bijlage K is eene andere: zie bl. 90.

weeten) een yegelijck in zijn wijck, bij tromslag, haer compagniën zouden doen vergaderen noch dien zelven dach, zo dra mogelijck, om tot de verkiezinge harer capiteynen en verdere officieren te treeden, 't geen dan oock wierd uytgevoerd.

Mijn confrater en ick vertrocken om noch teegens 12 uuren (zijnde het reeds 11) onse wijck te doen vergaderen in de Gasthuyskerck, ten eynde copie van de bewuste gedruckte resolutie aen de comparanten noch nader te communiceeren en haer ons sentiment aengaende den zin desselfs voor te houden, en tegelijck nader uur en plaets te beramen tot de electie onzer officieren; dit alles geschiedde, schoon seer spoedig, in goede ordre. Bij half één ter bestemder plaetse komende met mijn confrater, vonden wij er een goede vergadering; wij wierden vrindelijck ontfangen en bedanckt voor onse moeyte, tot dusverre genomen, en bedanckten haer weederom voor haer stil gehouden gedrag, daer se, bij andre wijcken vergeleeken, eer en roem bij hadden ingeleyd en ons veel genoegen hadden gegeven, hopende zij op denzelven voet verder zouden voortgaan; vervolgens copie der rezolutie leezende en zeggende in welcker voegen wij den inhoud begreepen, niet twijffelende of zouden van 't zelve sentiment weezen, en vraegden wijders of de tegenwoordige vergaedering, zooverre die in deze onse wijck n°. 8 sorteerde, deezen avond tegen 6 uuren geliefde te compareeren omme aldaer voort te gaen tot een eenstemmig en zonder kruyperijen eligeeren van onse heeren officieren, nam. capitain, luytenant en vaandrig, op 't welke als met eene stem wierd geroepen: jae. Onsen ouden capitain Mich. Bruynings, prezent zijnde, vraagde, zoo wanneer het in andre wijcken doorging dat ze haar oude capitainen bleven behouden, of men hem dan oock niet zoude willen continueeren, op 't welck

eenigen jae zeyden, en door andren wierd gefluyt, maer dezen heer bedacht niet, alsoo zijn Ed. Achtb. als een der 36 Raeden was geworden, zijn continuatie als capitain onmogelijck plaets konde hebben, behoudens eene vrije en van de regering independente krijgsraed, 't geen oock de roepers niet hadden begreepen, maer de fluiters beeters verstonden, waerom de eersten door de laatsten oock wierden geraljeert, en na onderrigting andre opinie opvattende; nadat we de prezent zijnde verzochten de abzente, zo waekende als contribueerende burgers, aanzegging te doen van dezen avond te gelieven compareeren, namen wij afscheyd van elkander.

's Namiddags weeder op de Doelen komende hoorden we dat, nadat we heeden morgen waren afgegaan, d'overgebleevene hadden goedgevonden, 't geen oock was geschied, van een bezending na Zijn Hoogheyd te doen, met verzoek dat Zijn Hoogheyd voor deeze reyze in yeder wijck geliefde aan te stellen capitain, luytenant en vaandrig, zooveel mogelick in de wijck wonende, en zelve de 5 collonellen te nomineeren, en in vervolg van tijd de burgers haer eygen officieren, en de collonellen door den krijgsraed, om daerdoor alle verwarringen en confusiën, gelijck bovengemeld thans geschiedde, te weeren, en voor te komen de quade insigten, meenende op goede gronden te wel te weeten, dat er snoode practijken, zoo door omkopingen met geldt als 't geven van geschencken, in train waeren, om zoveel mogelijck de vastgestelden vrije verkiezing te frustreeren; doch deze bezending was welhaast terug gekomen met het antwoord, nam. dat de compagniën, die geen officieren hebben, aan haar aengenaam, een nominatie konde zenden aen den krijgsraad; wij waren t' onvreede over deeze behandeling van gecomm. en waren blijde geen deel aan de zaack te hebben.

Wij vonden er oock gecommitt., in welkers wijcken de verkiezing haerer officieren reeds was geschied, andre die klaegden over de oneenigheyd deezen aengaande onder haere burgers. Men quam tot het besluyt, van dat geene der gecomm. eenige gedane verkiesingh harer officieren, aanloopende tegens het algemeen concept van een vrije en van de regering onafhankelijke krijgsraed, aan Zijne Hoogheyd zoude hebben over te geeven, of dat diegeene, die 't zelve zoude komen te doen, zouden werden geconsidereerd als quade geintentioneerde, verstoorders van de goede ruste der burgerije. Hierover als over andre gepasseerde zaecken spreeckende, naderde onze tijd van 6 uuren, des mijn confrater en ick afscheyd neemende, met toezegging van den aanstaande morgen te zullen weder komen, spoedede wij ons om te gaan na onse comparitie. Over weg vroeg mij mijn confrater, wien wij tot officieren zoude nomineeren; antwoorde hem 't niet te weeten, en van oordeel te weezen men in dezen niet behoorde te cabaleeren en een yder zijn particuliere vrijheid te laeten, en men ook niet behoorde af te wijcken van 't ware systema eener vrije krijgsraedt volgens de idee, die wij er elkander over hadden gecommunieert, waerin wij ons van sentiment accoord bevonden, 't geen hij accordeerde; meerder deswegen redeneerende en bij mij aengeteekend bevindende, zal ik ter bekorting niet aanhaelen, dan alleen zeggen dat wij, in Maltha komende, de vergadering reeds zoo talrijck vonden, dat onse kamer, hoewel reedelijck groot, te klijn was ons alle te bevatten, zoodat die vergroot wierd met het wegschuyven van een middelschot. Onsen meergemelde oude capteyn weederom prezent zijnde, quam bedancken met een compliment, daerop toepasselijck, leggende een ducaat op tafel voor de schutters. Insgelijcks was er den heer lieutenant, die meede bedanckte, verzoekende in geen

consideratie te mogen komen, zich verexcuseerende om zijn hooge jaeren, des lichaams ongemacken en zwackheden. De vaendrigs plaets vacant zijnde, was er niets over te doen, maer vervolgens quamen 2 sergeanten meede hun danckzegging afleggen, zoodat er geen officieren dan een sergeant overbleef. Hierop nu zoude 't gaen tot het nomineeren der nieuwe, 't geen aldus toeging: vooreerst zoude men 6 heeren, in de wijck wonende, verkiezen, dat gedaan wierd, welkers namen op een vel papier wierden geschreeven; achter yders naem zoud een ygelijck der present wezende, een voor een, een streepje stellen, voor wien hij wilde stemmen, dit aldus voortgaande, totdat er een met 21, de tweede met 1, de derde met 12, en d'heer Hendrick Sorg met 87 streepjes was aengehaeld, volgens het origineele geschrift onder mij berustende. D'overige dit ziende, zeyden: „wat behoeft er meer gestreept? den regten man is al overstemt, onsen manh. capitain is den heer Hendrick Sorgh", waarop 't geroep van houzee, dat 't hoofd doorklonck. Dit verrigt zijnde, wilde men dat eenige na 's capiteins huys zouden gaan, ten eynde er hem kondschap van te geeven en tot de acceptatie verzoeken; men wilde dat mijn confrater en ik zoude meedegaan, maar den verkozen capiteyn juyst mijn swager zijnde, verzocht daerom verexcuzeert te weezen, alzo neutrael wilde blijven, en oock 't niet voegde. Men drong er mij toe aan; heengaande en den capitain aan huys treffende, weygerde hij zeer hartiglijck, maar door de stercke persuaziën moest zijn woord geeven, waermede wederkerende, ontmoette ons eenige uyt de vergaedering, seggende den lieutenant en vaandrig al verkozen waeren, waertegen mijn confrater en ick protesteerden, willende 't zelve niet zonder ons bijweezen te moeten geschieden. In Maltha wedergekeerd zijnde, bragten

wij het tot een nieuwe verkiezing, 't geen in deezen voege geschiede: men sneed even gelijcke groote stuckjes papier, gaf er yder een, met welke alle van de kamer na beneeden moesten, daer yder op zijn papiertie met inkt of potloot schrijven moesten de naem van den lieutenant en vaandrig, dien hij begeerde, met welck sij weder boven quaemen, en inkomende haer papierties wierden afgenomen en in een hoed verzamelt tot den laesten man, waerna dezelve papierties door een er wierden geopent, de namen opgelezen, door een tweede opgeschreeven en gestreept, en dezer wijze bevond men de meeste aanteeckeningen voor den heer Josua Ottens als lieutenant en voor den heer Eduard Daniëls jr. als vaandrig, zijnde juyst dezelve twee, welke de eerste mael waeren gekozen geweest, en wierd dit mede besloten met een houzee, en dus geschiede deze nominatie met alle eendrachtigheyt; deze twee heeren prezent zijnde wierden vervolgens gefeliciteert. Er gebeurden meerder omstandigheden, doch alzo die zoozeer geen relatie hebben op hetgeen de handelingen der algemeene gecomm. op den Doelen betreft, zal die hier afsnijden, en deezen dach eyndigen.

September. Deeze morgen, zijnde den 13den, op de Doelen komende, waren de prezenten doende met verhaelen hoe het een yder in zijne wijck omtrent de verkiezing der officieren ware toegegaan, 't geen onder verschijde wijcken al heel confus was geweest, zommigen zeer wel en in goede ordre, edoch men admireerde onse wijck N° 8. Dengeenen, welken zig klaar bevonden met hunne actens, vertrocken naar 't Hof, om dezelve aan Zijn Hoogheyd ter aprobatie te prezenteeren, toen mijn confrater en ik geroepen wierden, en binnen gekomen zijnde zeyde Zijn Hoogheyd, dat zulks niet volgens sijn intentie was, na den inhoud der gedruckte declaratie van den

10[den]. En seggende hoe men onder ons wegens den rechten zin dier declaratie zeer different van gevoelen waren geweest, men daerom niet regt had geweeten hoe zig te gedragen en wij na onse beste kennisse te werck gingen, waarop Zijn Hoogheyd onse acte aan den heer De Back overgevende, die daerop op een ander papier schrijvende, zijnde de copie van 't zelve bijlage sub L[a] K [1]), ons in handen gaf met onse acte, zeggende deeze laatste aan den krijgsraad te moeten geeven, en 't ander geschrift aen de gecomm. te moeten communiceeren, ten eynde haer na den inhoud te gedragen. Zijn Hoogheyd, mijn confrater bij zijn naam noemende, vroeg hem hoe lange wij de vergadering als gecomm. noch zouden bijwonen, op 't welck hij antwoorde van gedachten to zijn die te zullen quiteeren na de herstellinge dezer zaaken, waerop Zijn Hoogheyd vrindelijck repliceerde: „daer zijn nochtans andren, die voorneemens zijn te continueeren, en waerom zoud gij dat mede niet doen"? Op 't welck ick, 't woord opvattende, zeyde dat, na alles hersteld zoude zijn en in rust gebracht, onder correctie zoude oordeelen onze commissie daerdoor ten eynde was en afgeloopen, dat althans, wat mij betrof, niets meer wenschte als van mijn commissie op 't spoedigste ontheeven te weezen, 't welck mijn confrater voor hem confirmeerde, op 't welck Zijn Hoogheyd den heer De Back met

1) „De gecommitteerdens van de wijck No. 8 hebben aan Zijne Hoogheyd overgegeven een aenstelling van een capiteyn, lieutenant en vendrich, met verzoeck dat Zijn Hoogheyd die geliefde t'aprobeeren, waarop door Zijne Hoogheyd is geantwoord, dat door de compagniën, geen officieren hebbende, een nominatie zoud werden overgegeven aan den krijgsraad, aan welken krijgsraad was overgelaeten om de plaatzen der officieren, die niet aengenaam zijn, te vervullen, of een nominatie van een dubbel getal aan Zijne Hoogheyd over te geeven".

een lachend weezen aanziende, ons verder vroeg hoe de wind dien morgen was, waarop antwoorde niet te weeten uyt welcken hoeck die wayde, maar, zoo 't mij voorquam, er zooveel wind niet was als de laest gepasseerde daegen. Zijn Hoogheyd brack dit discours af, en zich keerende na Zijn Excell. grave Bentinck, die oock in 't vertreck was, zeyde met een vrindelyke grimlach tegens Zijn Excell : „graaf, hoe zit uw paruyck zoo voor op uw neus"? Zijn Excell. al grimlachende den paruyck wat achterwaerts schuyvende, vervolgde de Vorst: „zoo, nu gelijckt u dezelve niet meer". D'heer De Back zijn vorig gezegde herhalende, en den Vorst salueerende, vertrocken wij. Na de Doelen keerende zijden wij elkander verwondert te zijn, hoe Zijn Hoogheyd wist, dat er gecomm. waeren, die wilden continueeren te vergaederen, zijnde er wezendlick onder ons van gesprocken, en reëel er waeren, die voorgaeven noch 14 daegen daaglicks te continueeren, vervolgens éénmaal, dan tweemaal 's weeks, en eyndelijck eens 's maands, zonder bepaling van hoe lang, schoon er echter andre en wel de meeste van gevoelen waeren, na alles gereguleerd zoude zijn te quiteeren.

's Namiddags weeder op de Doelen komende, circa 2 uuren zijnde, vond ik eenige der gecomm. op de zael, die aldaer bezig waeren voor de schoorsteenmantel, met krijt, dit volgende versje netjes te schrijven :

„Toen Amstels borgerij haer keuze zach bespotten
En 't heyl door d'eygenbaet wel vast gekluysterd was,
Herstelde Gimnig en veel brave patriotten
Op 't spoor der vad'ren als een phenix uyt den as".

Voor de mantel der tegenoverstaande schoorsteen waren de volgende versjes, oock met krijt, reeds geschreven:

„Toen Friso om het regt en vrijheid Amsterdam
Vereerde met zijn komst en uyt de burgerreijen
Elcks afgezondene gemachtigt t'zamenquam,
Zach men de wet hersteld voor eygenbaet bevrijen".

„Hij, die voorbarig spreeckt, zie d'uytkomst in 't verschiet:
Zijt eensgezind en eyscht, Orange weygerd niet".

„Houw moed, gij Amstels borgerij,
Orange geeft den krijgsraed vrij".

De vergadering wat vermeerdert zijnde, quam er weeder in aanmercking, dat den gecomm. Hk Gelling niet meer onder ons wierd vernoomen, daar hij voorheen soo veel beweging had gemaekt; een yder zijn consideratiën hierover makende, kreegen wij de tijding van 't aenstellen der 5 collonellen en wie ze waren, dat wederom aen 't haspelen deed geraacken. Daer waeren er t'onvreeden over de aenstelling van de heer Dupeyron [1]), zijnde dien heer door huwelijck geparenteert aan d'oude regeering, maer dit verdween door de andre tijding, die inquam, of liever die wierd voorgeslaegen op 't stuck van den oudraad, en alzo er een gerugt liep dat Zijn Hoogheyd morgen zoud vertrecken, moest men dit articul niet onafgedaen laeten; men zond eenige uyt ons na den stalmeester Van Born, om te vernemen hoe het was aengaende Zijn Hoogheyd's vertreck; weder komende, raporteerden se dat den stalmeester er niets van wist, des dit een valsch en verdigt gerugt en uytstrooysel was.

Men begon weederom op 't articul van den oude raad: dezelve moest verandert, gesuyverd en de stad ervan ontlast worden, 't geen weynig of geen tegenstand ontmoetede, doch hoe het er verder meede

1) „Collonel".

toeging is mij onbekend, alzoo mijn confrater met mij na 't stadhuys gongen om onse acte der verkiezinge onser officieren na de krijgsraad te brengen. Op 't stadhuys sijnde, ontmoetede wij den Vorst, welke die dach met de regering aldaar zoude spijzigen; onse acte aen 's krijgraedskamer overgeleverd hebbende, vertrocken wij, mijn confrater na de Doelen en ick naar elders heen, denkende er dien namiddag niet remarquabels doch zoude voorvallen.

September. Des anderen daags morgens om 9 a 10 uuren weder op de Doelen komende, hoorde daer, dat gisteravond was beslooten onse gedeputeerdens deze morgen aan 't Hof zoude wercken aengaande den oudraad; omtrent 11 uuren quamen 2 der gedeputeerdens bij ons, seggende die zaak reeds gereguleert te zijn; ¼ uur daerna bragt men de tijding, dat er een notificatie aangaende dit point zoo eeven voor de puye van 't stadhuys was afgelezen, meedebrengende een lijst der nieuwe heeren schepenen etc.

Mijn confrater, inmiddels na de krijgsraed gegaan zijnde, quam weederom met het antwoord, op een briefje geschreeven, zijnde van inhoud als [onderstaande] bijlage [1]); wijders noch over 't een en ander noch werdende gesproken, wierd er gescheyden met toezegging 's namiddags ten half drie uuren weder te vergaderen.

Ick meende, na te hebben gegeeten, daer niet te gaan, en wel niet voor den volgende Maandag, maer omstreeks half 5 uuren eenige der gecomm. met haast voorbij mijn huys ziende passeeren, riep dezelve;

---

1) „Deezen morgen omtrent 11 uuren is door den krijgsraed aen gedeputeerdens uyt de gecommitteerdens gezecht, dat de verkiezingen of aenstellingen door den krijgsraad voor deze reyze, zooals die door de burgerije is geschied, zal geaccepteerd en goedgekeurd werden".

een van hun bij mij komende, terwijl d'andren voortspoede, zeyde deeze, dat er weeder een gerugt was, dat Zijn Hoogheyd op desselfs vertreck stond, en verzocht mij van doch na de Doelen te gaan; dat zij na 't Hof waeren gezonden, en andre heeren na de piqueur Van Born, om na de waerheyd te gaan verneemen. Ick gong na de Doelen. Daer komende tegelijck met degeenen, die na de piqueur waren gezonden, raporteerden deezen, dat er 's morgens ordre was geweest om alle rijtuygen in gereedheyt te brengen, maer $^1/_2$ uur daerna weeder contra-ordre was gekomen. Men kreeg eenige erg op dit stuck, en men dacht er yets achter moest schuylen; de afgezonden na 't Hof quamen tegen 6 uuren eerst terug, seggende dat Zijn Hoogheyd 's anderdaags 's morgens pozitive zoud vertrecken, maer, voegden zij er bij, dat het aen 't Hof zo wierd gecacheert, dat ze werck hadden gehad om het te ontdecken, konnende onse ordinaris gedeputeerdens niet te zien krijgen, veel min te spreeken komen, dat oock zeer slegt en als onvrindelijck van haar wierd opgenomen; men beklaegde zich over haer weegens haer gantsch gehouden gedrach geduirende al den tijd, en dat onse vergadering weynig of geen nut van haar hadde genooten, 't geen juyst ten eenemael wel niet onwaar was, maer aen d'andre kant hadden gecomm. haar oock zoo gedraegen, dat waarlijck de gedeputeerdens weynig eer met dezelve konde inleggen, enfin, soo wel d'een als d'ander waeren niet buyten schuld. Men kwam dan weeder tot een nader besluyt, nam. van andermael noch een deputatie na 't Hof te doen, om nauwkeuriger de zaek te verneemen. Terwijl men hierover bezig was, komen de gedeputeerdens zelve met positive tijding, dat Zijn Hoogheyd morgen ochtent na kercktijd zoude vertrecken, waerop tegelijck serieuselijck wierd gedelibereerd, wat ons

in deeze geleegentheyt stond te doen, en na gedaene deliberatiën g'arresteert om den Vorst weederom uyt te geleyden op dezelve wijze als bij deszelfs komste en inhaling, en oock weederom met onze getrouwe Bijlties. Onze gedeputeerden wierden verzocht na 't Hof te gaan en Zijn Hoogheyd uyt de naam en van wegen ons geheele corps ootmoedig te verzoecken, dat het dezelve gunstiglick mochte behagen de vyerige begeerte der gecomm. in zoo verre toe te staan, dat zij de hooge eere mochte genieten van Zijne Hoogheyd uyt te geleyden in dezelve ordre, als bij deszelfs komste in deze stad waere geschied; met deeze commissie wierden onse gedeputeerdens gedepecheert, en quamen na eenig verblijf terug met eene gunstige fiatteering, en tot uyt-als inwendig vergenoegen van allen. Hierop was geen klijne beweging om alles in goede ordre te schicken, doch echter niet zonder eenig querelleeren, zoodat de welmenende onder elkander zeyden, dat er doch quaede geintentioneerden in 't midden van ons moesten weezen, hoewel 't niet dan bloote suspiciën zonder bewijs waren, schoon waarlijck niet 't eenemaael ongegrondt. Enfin, de Bijlties moesten op staande voet hiervan worden verwittigt, alsoock eenige der gecomm., welke abzent waaren, 't geen oock in aller haast wierde uytgevoerd. Onderwijle wij hierin dus bezig waren, komt er een vreemdeling in de kamer, te koop veylende zijde linten, in het welke 't vorstelijck waapen geweeven was. Deeze bezichtigt werdende, vond men ze niet onaerdig; een onzer proponeerde of zeyde gevallig, zonder attentie, dat yder van ons zodanig een lind morgen bij de uytgeleyde op zijn kleed voor de borst moest draegen, 't geen niet was uytgesprocken of 't wierd eenparig goedgevonden, gearresteerd en geeffectueert: yeder kocht en voorzach zich van zodanig lint, na 't welck

den verkooper (die dat mogelik niet gedroomt had) wel content weder vertrock, maer, alzo hij er te kort hadde, moest hij noch dienzelven avond d'overige komen brengen, dat ook geschiede. Men beraamde hoe het gaan zoude met de burgers, die in de waepenen zoude moeten weezen, of dezelve niet in meerder getale moesten weezen als er geweest waere bij de komste van den Vorst, 't geen ter dier tijd schandelick was geweest; hierop immediaat eenige der gedeputeerds en gecomm. na collonellen gezonden, welke wederkomende zeyden, dat er zooveel compagniën onder de waepenen zoude komen als er vereyscht wierden, van het Heerelogement af tot aan de Leydze Poort toe, op welk raport geroepen wierd „housee, vivat onse nieuwe Ed. Manh. collonellen". Eyndelick alles gereguleert zijnde, scheyde men van een, met toezegging van den aanstaende morgen voor 9 uuren in vollen getale bij den andren te weezen, en dus eyndigde deezen dach, die, hoewel minder verward als eenige vorige, echter niet zonder bezigheeden was geweest.

15 September. Dezen dach, zijnde Sondach den 15 September 1748, de laatste en de veertiende van Zijn Hoogheyd's verblijf 't seedert desselfs blijde inkomste in deze stad, waren alle de gecomm. ten 9 uuren in de Doelen genoegzaam compleet, eenige wijnigen, nam. 5 a 6, manqueerden maar. Wij hoorden dat Zijn Hoogheyd na de Nieuwe Kerck was gereeden, des wij beslooten tot half 11 uuren te vertoeven. In dien tusschentijd wierd door den gedeputeerden H. Gimnig gezecht een zeeker opstel als een aanspraack bij zich te hebben, dat hij op hem wilde neemen volgens den inhoud eene dankbetuyging uyt naam der burgerije en gecomm. aen Zijn Hoogheyd te doen, en trachten zoude daar gelegentheyt toe te verkrijgen, vraegende daerop het advis der aenwezende heeren;

eenige wilden, dat die aanspraek vooraf gelezen zoude worden, opdat men den inhoud weeten mochte, waerop den ander repliceerde dat, het geen stuk van zijn vinding zijnde, en uyt een goed breyn was herkomen, hij ons derfde verzeeckeren, dat het de goedkeuring van yder welmeenende onder ons zoude wegdragen, en daerom oordeelde, dat 't gevoeglijker was 't zelve bevorens niet rugtbaer te maeken, 't geen na eenige tegenstribbeling (mogelijck uyt nieuwsgierigheyt ontstaende) wierd geadopteerd, waerop de gedeputeerdens na 't Hof vertrocken, zullende ons bijtijds verwittigen ingevalle er yets buyten vermoeden voor de aenkomst der gecomm. mochte voorvallen. Half 11 uuren slaande, maekten wij meede klarigheyd om te gaen; aen 't logement komende, vonden wij onse trouwe Bijltiens binnen de rijen der burgeren al paraed, 't geen ons beter aenstond als over 14 dagen. Op de plaets gekomen zijnde en een klijne wijle geweest hebbende, hoorden we dat Zijn Hooghd reeds herwaerds op weg was en kort daerop arriveerde. Wij op de plaets geschaerd staende, treede den Vorst door onse rijen, na desselfs vertreck gaende. Ons wierd aengezegt na de zael te gaen; daer komende en $^1/_4$ uurs geweest zijnde, komen onse gedeputeerdens zeggen, wij ons in order geliefden te rengeeren, alzoo Zijn Hoogheyd op de zael stond te komen, gelijck kort daerop geschiede. Wij alle rondsom langs de muuren van dat wijde vertreck ons gevoegt hebbende, quam Zijn Hoogheyd binnentreeden en plaetste zig staende in 't midden van ons, waerop gelijckelyck twee treden naderde, formeerende aldus en quarré, in welkers midden zijn Hoogheyd staende, deed den gedeputeerde H. Gimnig den aanspraek, 't geen door den Vorst wierd aengehoord tot den eynde toe, op 't welck Zijn Hoogheyd, dat verwonderenswaardig was, met een deftige

en tegelijck vloeyende reeden genoegsaam van poinct tot poinct van den aenspraek repliceerende, en eyndigde met eene vermaning van voortaan in stille gerustheydt ons te houden, de vergadering te quitteeren en een yder tot zijne gewoone bezigheede te wederkeeren, na 't welke Zijn Hoogheyd weder na desselfs vertreck keerde. Wij waeren als opgetogen van admiratie van dien zeer dierbaren Vorst met zooveel attentie den aenspraeck, die redelijck lang was, zo geduldig te zien aanhoren en zoo accuraet, met pit van woorden, zoo minzaam te hooren repliceeren; kort hierop quam men ons aenzeggen dat Zijn Hoogheyd zo immediaet stond te vertrecken, weshalven, om den Vorst niet te verhinderen, verzocht men ons van uyt te treeden en ons te gaen plaetzen, zooals wij deeden in eeven dezelve ordre, als wij aen 't Hof gekomen waeren. Ons naauwelijcks geplaest hebbende, of Zijn Hoogheyd quam aengaen met deszelfs hooge gevolg, en stapten in hunne koetzen, waarop den marsch aenving, onse muzicanten voor ons heen gaende en vervolgens in die ordre, als bekend is, door de geweerprezenteerende borgers. Aen het Leydzepleyn passeerende, vervolgens de poort uytgaande, zaegen aen de Overtoomse weg verscheyde koëtzen, zijnde van de heeren van de regering. Aen de Overtoomse weg gekomen zijnde, hielden een weynig stil, vermits bovengem[e] heeren aldaer van Zijn Hoogheyd afscheyd namen, 't welck gedaen zijnde, marcheerden wij voort, den Overtoomse weg langs, tot aan 't begin van den Amstelveenschen, op welken wij ons in twee rijen schaarden, door welcken Zijn Hoogheyd door rijdende, wij salueerden, en de volgende rijtuigen meede gepasseerd zijnde, vervoegden ons weederom in voorige geleederen 2 aan 2, weederkerende na de stad en werdende gevolgt van de Bijltiens, tot wij weeder

quamen voor de Doelen, alwaer wij ons weeder in 2 rijen schaarden, daer de Bijltiens door passeerden, en van ons al groetende wierden bedanckt. De Bijltiens alle gepasseerd zijnde, traeden wij na de zael, als wij ons onderling voor elkanders bijwezen en gezelschap bedanckten. Den gedeputeerden H. Gimnig zeyde dat, alzoo verscheyde onkosten verschoten waeren, van musicanten en andren, daervan reeckening zoud worden opgemaekt en verdeelt over de 55 wijcken, doch heb naderhand van deeze reeckening niet meer gehoord of gezien. En dus beslooten wij met deezen dach deeze zo merckwaerdige als groote gebeurtenissen, welke veelen noch lange zal geheugen en die wel waerdig is dat 's Lands Historie er van gewagen.

Ick voor mij was wonder wel tevreden van dezen last ontheft te zijn, die, schoon in allen delen wel eerlijck en in haar zelven prijslijck, was die algemeen honorabeler uytgevoerd geworden van de zijde der gecomm., niet minder als lastig zoude zijn geweest, maer daerom om het tegendeel wel degelijck een last was geworden en voor veelen verdrietig en zeer chagrinant; veelen gedroegen haer op eene schandelijke wijze, eenige hadden den kap om de thuyn gehangen, en men behoefde niet heel doorzigtig te zijn om 't zelve te konnen mercken, zijnde derzelver gedrach heel en abzolut strijdig met haren pligt, waarom men met reede vermoede dat er yets verborgens haer alzoo deet wercken, 't geen dan oock te verdrietiger was wijl de zaacken, waerom het te doen waer, te gewigtiger waeren, om 't welke dan oock veele goede dingen hebben agter moeten blijven, en 't geen gedaan is niet anders als gebreckig heeft konnen geschieden.

Hoe gaarne had ick willen voorslaen, dat gecomm. aan Zijn Hoogheyd hadden behooren op te dragen

op eene gevoeglijke wijze den titul en het regt van eerste borger deezer stad, waartoe zij alstoen de macht hadden, en 't welck volgens mijn verbeelding den Vorst groot regt en vermogen had gegeven om ten allen tijden zijn handen te hebben in stads zaacken, en daardoor de borgeren altoos direct te konnen maintineeren in hare prerogativen etc. Maar al zulcks had niet alleen te vergeefsch geweest, maar zoud zelfs niet anders gestreckt hebben als de in onderhanden zijnde zaacken noch meerder te verwarren en difficiler te reguleren; zooals ick oock zeer gaarne voorstellingen had willen doen omtrent den krijgsraad, omtrent 't geen haar natuurlijck competeerde, 't welk haer die luyster en macht had gegeven, die zij niet begrepen of wilden begrijpen te hebben, en mogelick noch niet weeten of willen weeten dat ze hebben, maer wel merckende dat 't veelen niet te doen was om eene welgestelde krijgsraad en veeleer om 't verkrijgen van een gebreckige moeyelick te maacken, etc. Hoe facil kond men (hadden we alle oprogt geweest) de oprichting, op de beurze deeser stad, van 's Vorsten beeltenis hebben verkreegen, dat tot een schrik der quaeden en ter bevestiging van de liefde der goeden zoud gestreckt hebben. Immers hadden wij het in onze macht, maer hoe gevaerlijck was het diezelve macht bekend te doen worden.

Maar wat zeg ik wij hadden de macht! Neen, onse tegenpartij heeft altoos d'overhand gehad en zal die noch meer en meer verkrijgen met de zwacken te verdrucken; maer jae, wij hadden die macht gehad en behouden, tot 's Vorsten glorye en onse ware vrijheyd, indien wij alle deugdelick waren geweest of gebleeven. Doch nu zijn we machteloos, en zullen in machteloosheyt toeneemen, en die de oprechtste zijn en eerlijckste zullen er 't meeste van gevoelen en tot haar bederf ondervinden.

't Beginzel van deeze waarheeden ondervonden we al ras, want 's daegs na Zijn Hoogheyds vertreck streckte de publicatie van den 15 September al tot een grondslag daervan. De snoodheyd der quaedaardigheyt wist er haer venijn al uyt te zuygen en de eenvoudigen diets te maeken, door zinsverdrayingen, dat diezelve publicatie, voor vergelding van haren goeden ijver, haer een ecuwige kladde aanbracht. Hoe meenigmaal heb ik omtrent mij zelven niet ondervonden en van andre welmeenende bitter horen klaegen, hoedanigen valschen schijn men aen gemelde publicatie wist te geeven, 't geen geen andre uytwercking konde hebben als zwacke te corrumperen, en daerdoor d'eene partij te verstercken ter verswacking van 't goed overblijfzel. Een geval onder veelen, mij zelven voorgekomen, zal ik kort tot een staaltie hier aanhalen. Op den 20 September komt Jan van Diest met een gemaekte boodschap aen mijn huys (zooals ick uyt den gantschen omslag van zijn discours meen te konnen en veylig te mogen en moeten opmaken) om mij te zonderen, hoe vast ik stond, en of ick wanckelde. Na zijn gewaande boodschap viel hij welhaest op deeze publicatie, en als mij te beklagen; maer de publicatie van boven halende, en beginnende op mijne wijze dezelve uyt te leggen, brack hij op dat subject haast af, en sloeg het over een andren boeg; thoen was 't, dat men naaukeurig navorschte, wien en wat volck het was, die dat werck op den Doelen 't eerst hadden aengevangen en na de zogenaamde gecomm.: dat zij alle wel zouden worden gaede geslaegen, en door de tijd zouden beprooven 't geen ze verdient hadden. Ick vroeg hem wie dat deeden, en aen wien het zoude geschieden, dat uytquam op degeen die 't gemeriteerd hadden, nam. die muytemakers en beroerders, op de Doelen vergadert geweest; of men meende dat

zulke brave en deftige regenten, als men zoo schandelick van den stoel der eeren had geschopt, ja haer nakomelingen, dat ongevoelig zouden draegen en vergeten? Op 't welck hem zeyde: „Jantie, Jantie, u spreeckt al wat voorbarig". Daerop invallende, zeyde hij: „Neen, bij mijn ziel, 'k weet dat zij 't er niet bij zullen laten, noch kamp geeven" e.z.v. Eyndelick haelde hij een gedruckt papier uyt zijn zack, zijnde den bekende „Brijdel voor de muytemakers", dat hij mij voorlas, en 't zelve noch niet gezien hebbende, hoorde ick 't geduldig tot den eynde; waerna hij mij oock zeyde een teekening van een galg te hebben gezien, welke eerlang in 't licht zoude komen, en deet er mij een nette beschrijving van. Alzoo 'k mij over een en ander ergerde, en mijn bloed begon t'ontsteecken, zijde hem: „Al lang genoeg; wij kennen elkander nu beter als ooyt te vooren; draegt gij en uw snode vrinden maer sorg, dat het jeluy alle niet gae als voormaels Haman: die wilde zig oock wreeken, maar er was een machtiger en rechtveerdiger wreecker als hij; gedenckt jeluy aan dat voorbeeld, en komt mij voortaen diergelijke dingen niet meer verhalen; ick ben den man niet, die gij meend, Jantie". Hij scheen over dit gezegde verleegen te worden, wilde nog voort spreecken, maar ick brack af, seggende: 't is nu genoeg, adieu en bekeerd u". Soortgelijke bejegeningen, mij meerder voorgekomen, jae tot zelfs voor den rechtbank van A. Warin [1]), en in 't breede bij mij aengeteekent, zal ik ter bekorting verswijgen, ten ware ze mij wierden afgevorderd door welmenenden voor het Doorlugtige Huys d'Orange en des Lands".

---

1) „President in de rechtbanck van commissarissen van klijne zaaken".

BIJLAGE A[1].

„Aan Zijne Doorlugtige Hoogheyd den Heer Prince van Orange en Nassau, Erf-Stadhouder der Vereenigde Nederlanden", etc. etc. etc.

„Geven met alle schuldpligtige eerbied te kennen de ondergeteekenden, onderzaten van den Staet, burgeren en ingezetenen van de stad Amsterdam, hoe dat zij suplianten, met gedurige aandoeningen des gemoeds, 't seedert een geruymen tijd van jaren reflexie hebben genomen op het toenemend verval en menigvuldige abuizen, van tijd tot tijd in de stads-politie, finantiën en negotie ingeslopen; dat de supl. met leedwezen verder zijn ontwaar geworden dat, wel verre er achting zoude zijn genomen geweest op diverse aanzoekingen, bij verscheydene gelegentheden aen de regering dezer stad tot bekoming van redres gedaan, integendeel deeze rechtmatige begeertens zijn in den wind geslagen oft wel in 't geheel gedeclineert; dat de supl., hetgeen haer 't sterckste dringt en haer supl. 't meeste grieft en noopt, hebben kennisse gekregen, dat de heeren regeerders dezer stad te meermalen het tegengestelde van de intentie der burgerije hebben voorgedragen, en getracht op te houden of was 't mogelijck te contrecarreren of te delayeeren de heylzame desseine, die Uwe doorl. Hoogheyd, als het eminent Hooft, heeft konnen goedvinden ten algemene welzijn in de vergadering van haer Ed. Gr. Mo. te proponeren. Dat de supl. wijders tot haer innige smert (omme alle de wijgeringen, voornamentlijck oock die 't seedert de 3 May 1747 geschied, voorbij te gaan) hebben moeten ondervinden de beantwoording van hunne laaste verzoeken, begunstigt met de protectie van Uwe doorl.

Hooghd, terneergesteld op eene (met respect gesproken) ingratieuse en niet te verwagte wijze, principalik op hunne beede ter vaststelling van een burgerkrijgsraed, van de regering independent.

Dat de supl. oock noch laestelijck met verontwaerding hebben moeten zien de informeele appointementen van 25 en 26 Augustus op de requeste van de burgerije, inhoudende de drie articulen, quasi verleend.

Dat de supl. uyt allen dezen hebben bespeurt het mistrouwen, 't welck alle deze behandelingen hebben doen geboren worden, en die van trap tot trap accroisseeren en toenemen, tusschen de regering en de burgerije dezer stad, en wel voornamelick uyt de laaste mishandelingen omtrent de voorz. appointementen gehouden, die de supl. niet anders mogen aenmercken als een doorslaende blijck op nieuws van ongeneygtheyt, en t'effens hieruyt begrijpen dat, of wel het gevolgde appointement van fiat in dato 28 Augustus niet informeel is, 't zelve echter alleen geconsidereerd kan worden voortgekomen te zijn uyt aanhoudende ijver en ernstige begeerte der burgerije en geensints uyt de welwillentheyt der tegenwoordige regering, en dus 't mistrouwen, 't geen gelegentheyd had gegeven tot deze begeertens van redres, niet alleen niet weggenomen is, maar integendeel geaugmenteerd, bizonderlijck wijl het supl. niet onbewust kan zijn, dat er niets lichter is als dit laaste apointement buyten effect te stellen, temeer dewijl de tegenwoordige regering ofte wel de hoofden en de bestuurders derzelve zich niet hebben ontzien hunne pligt in diverse opzichten te vergeten, door welkers onderhouding echter de burgerij buyten klachten zoude geweest zijn, en alzo de supl. onder reverentie vermenen door dit mistrouwen, uyt hoofde van zooveele misvattingen gewettigt, die ten hoogsten gereezen zijn, ten

uytersten bezwaart te weezen, en dat de supl. verzekering hebben bekomen, dat het Uwe Hooghd, van den Almachtigen gesteld, evenals Uwe Hooghds doorlugte voorvaderen, om het goede te belonen en het quade te straffen, tot behoud van deze stad behaegt heeft zich gunstiglijck te stellen tot arbiter en bezlisser der zwevende geschillen tusschen de regering en de burgerije, en bereyds hun intressen en belangens van de tegenwoordige regering volkomentlick en zonder behoudenis van eygen gezach aan Uwe doorl. Hooghd in handen zijn gegeven, zoo zijn de supl. te raede geworden eenige gecomm. uyt hun midden te kiezen, en door denzelven als den mond der supl. met die cordaetheyd, dat vertrouwen, overgrote liefde en hoogachting, die de supl. hebben tot Uwe doorl. Hooghd als hunnen verlosser uyt de gevreesde slavernije, hare belangens, ingevolge Uwe doorl. Hooghds en hunne privilegiën en verkregene voorregten, aan Uwe doorl. Hooghds liefde en wijze voorzienigheyd over te laten.

Keeren de supl. ten dien eynde op het allernedrigste tot Uwe doorl. Hooghd, voor wiens doorlugtige perzoon zij ten allen tijden goed en bloed bereyd zijn op te offeren, en die zij aanmercken als een geschenk, haar van God gegeven, en zonder wiens verheffinge door de liefde van het volck het te duchten was, dat deze landen andre beheerschers zouden gehad hebben, en hare vrijheyd bereyds ondergegaan, smeekende de supl. op het allerootmoedigste Uwe doorl. Hooghds attentie te geven op de dringende nood, daer zich de supl. en de stad in bevinden en meer zich in bevinden zullen, op de elenden, die uyt het mistrouwen, 't geen onwrikbaar is, verder zoude konnen spruyten, en op de noodzaeklickheyt van het vertrouwen in deze grote stad te herstellen. Verzoeckende de supl. ten dien fine demoedig aan Uwe

doorl. Hooghd, dat het dezelve mach behagen in consideratie te nemen de brandende ijver en onwrickbare begeertens der supl., waerinne gevestigd is de meer en meer aangegroeyde en voor eeuwig constante liefde voor Uwe doorl. Hooghd, spruytende uyt de vaste hope en verlangens om door Uw doorl. Hooghd voor altoos bevrijd te zijn voor alle vreeze van onvermijdelik mistrouwen en vervolging. Biddende Uwe doorl. Hooghd der supl. wenschen en verzoeken, als die van den gantschen volcke, te bekronen, en het anderzints onherstelbare vertrouwen te herstellen door de nodige verandering te maken in de tegenwoordige regeeringsvorme en de leeden derzelve, daeronder begreepen den oud-raad en de twee pensionarissen, en de tegenwoordige regering mitsdien voor hunnen dienst te bedancken en van hun bestier te ontslaan, en dezelve te remplaceeren door brave en eerlijcke mannen, die bequaam en begerig zijn om zonder eygenbelang met en benevens Uwe doorl. Hooghd dezen staat en goede stad met een eenparigen schouder te helpen onderschragen en bestieren, zodanig als Uwe doorl. Hooghd na deszelfs hoogwijze doordringentheyd en goedvinden zal gelieven te verkiezen, tot nut en bloey der kercke en den volcke, zonder consequentie voor het toekomende. Verzoeken wijders de supl. onderdaniglik, dat Uwe doorl. Hooghd, ingevolge de bijlagen, geann[ex]eert aan dezen requeste, goedgunstiglik gelieve te doen effectueeren, dat de posterijen met derzelver inkomen in het geheel zonder uytstel in Uwe doorl. handen werde gesteld, en der supl. securiteyt vastgesteld door het nomineeren van een vrije burger-krijgsraed, alsmeede de vernietiging der stads acceyzen.

Neemende voorts de supl. de vrijheyd op de allerrespectueuste wijze zich in Uwe Hoogheyds gunste aan te bevelen.

Smeekende Uwe Hoogheyd voorts alle redressen en veranderingen te maken, als Uwe doorl. Hooghd naar zijne wijsheyd, liefde en landsvaderlijke zorge ten algemeene en bizondre nutte zal bevinden te behoren.

Twelck doende etc.

Wierd geteekend van de gecomm., door de burgers geauthorizeerd".

BIJLAGE A².

„Ingevolge het nevensgaende request wordt Uwe doorl. Hooghd op 't allerootmoedigst verzocht, dat het dezelve behagen moge goed te vinden, dat de posterijen door derzelver tegenwoordige bezitters mogen werden gecedeert en afgestaan, om aenstonds te werden gesteld in handen van Uwe doorl. Hooghd, om daarvan te disponeeren zooals Uwe doorl. Hooghd zal bevinden te behooren, alles ingevolge het appointemt van fiat, op den requeste in dato 28 Augustus 1748".

BIJLAGE A³.

„Uyt hoofde van het request, hier voor staende [aan] Uwe doorl. Hooghd onsen zeer geliefden erfstadhouder, smeeken wij op 't allerijverigste en ootmoedigste, dat het Uwe doorl. Hooghd behage moge na deszelfs landsvaderlijke zorge en liefde voor de burgerije te bewercken de spoedige vaststelling van een vrijen burger-krijgsraed, ingevolge het verleende appointement van fiat in dato 28 Augustus 1748, te dien eynde effectueerende dat de leeden van de tegenwoordige krijgsraed, zoo colonellen als capiteynen, raden, schepenen of oudschepenen zijnde, alsmeede commissarissen, secretarissen en regeringskinderen,

aenstonds mogen werden bedanckt en ontslagen van hunnen dienst, en derzelver plaetzen, was het mogelijk, door Uwe Doorl. zelve voor het tegenwoordige, en in het vervolg door de burgeren, yeder in derzelver respective wijken, werden gesuplieerdt door het nomineeren van 5 colonellen, conform het getal der regimenten burgerij, in deze stad zijnde, en 66 capitaynen, na het getal der wijken dezer stad; welke colonellen en capiteynen zullen moeten zijn van de notabelste en voornaemste burgeren, zonder te participeeren in eenigermate aen de regering dezer stad, of nader geparenteerd aen dezelven zijnde dan in den graad van neeff, en bij welke colonellen alleenlijck de macht en authoriteyt zijn zal, op orde en verzoeck van den Ed. Achtb. Raad en hunne Ed. Gr. Achtb., den krijgsraad te doen vergaderen, of oock wanneer zij collonellen zelve zulks ten dienste van de burgerij zullen nodig oordeelen, of daertoe verzogt zijn bij capiteynen, als de wigtigheyd der zaek zulks zoude mogen vereysschen; zullende de collonellen alleenlijck bevoegt zijn te presideeren in den krijgsraed, en aldaer de nodige voorstellingen te doen of te horen, en zullen de capiteynen gehouden zijn met en benevens hunne officieren, alsmede leeden van den voorsz. krijgsraed, yeder in de haren de bezwaarnissen van de burgerij gunstiglick te hooren, zoo betreffende de herstelling en weeder bekoming hunner privilegiën, als andre klagten, die tot redres van de gilden of ten nutte van de stad ofte maetschappije zoude kunnen dienen, ende voorsz. capiteynen verpligt zijn daervan ordentelik notitiën te houden en dezelve over te brengen in den krijgsraad om geëxamineerd te worden, en vervolgens door eenige gecomm., te verkiezen bij den krijgsraed op het voorstel van colonellen, te werden overgebracht aan de regering, en van wegens de burgerije aen dezelve

voorgesteld, om derzelver resolutie te vernemen en die te stellen ter decisie van Uwe Hoogheyd, conform de privilegiën, ingevolge de macht, Uwe doorl. Hooghd van de regering en de burgerij competerende, ten welken eynde collonellen zullen bevoegt zijn en gerechtigt om, zoo meenigmael als stads welzijn en het burgernut zulcks vereysschen zal, vizie te neemen van zodanige keurboeken, privilegiën, handvesten als op den stadhuyze ter secretarije of elders berusten; en de openvallende plaetzen in 't vervolg bij den krijgsraed vervuld worden met bequame en zooveel mogelijck in de wijck wonende officieren uyt de burgerije, ter aprobatie van Uw doorl. Hoogheyd; smekende Uwe doorl. Hoogheyd dit heylzaam werck, als het eenigste middel om den grondslag te leggen tot een eeuwigdurend, NB. altoosdurend, vertrouwen en harmonye, en regering en burgerij geluckig te maken, de rust te doen herleven en den bloey en vreede hersteld te zien in deeze groote stad, ten spoedigsten volgens bovengeme appointement zijn beslag te doen krijgen, en dezen schat der burgerije in veyligheyd te brengen".

BIJLAGE A4.

„Dat wijders de capiteynen der burgerije, benevens een gecomm. van de aanzienlijckste uyt yeder wijck bij meerderheyd van stemmen zullen kiezen, uyt de eerlijckste, fadzoenlijckste en verstandigste personen dezer stad, belijdenisse doende van de Gereformeerde religie, in de plaets der overleedenen, een of meer personen tot vroedschap, uytmaekende de 36 raeden der stad, uyt dewelcken burgemeesteren zullen werden verkoren, en een nominatie van scheepenen gemaakt, om daeruyt na welgevallen van Uwe doorl. Hooghd het ordinair getal van schepenen te eligee-

ren, malkanderen niet nader zoo in consanguiniteyt als affiniteyt bestaande, als volgens privilegie van vrouwe Margareta van dato 1 September 1565 is gepermitteerd".

BIJLAGE B.

De groote en wonderlijke droom, gedroomt door een burger in Amsterdam, nu wonende te Haerlem.

„Het is voor omtrent vier maanden geleeden, dat ick 's avonds, met mijn arbeyd gedaan hebbende, mij wat vermaakte met 't roocken van een pijp taback, en onderwijl mijn gedachten lied gaan zoo over land als stads zaacken, tot dat mij de slaep eyndelik bevong, waerop rezolveerde na bed te gaan, maer naaulijcks een uur geslapen hebbende, of ik droomde deeze wonderlijcke droom.

Ick droomde, dat ik zach een zeer schone stad, vol van menschen van allerley natiën, gelegen in een schoone landsdouwe, omringt met veele wateren, die de stad eertijds hadden vet en lustig gemaekt, maer nu verdroogt en uytgezogen van zijn vettigheyd door een boom, die in de stad was geplant en opgegroeyd, want die boom was zoo groot geworden, gelijck ik zach, dat zijn tacken schier rijckten tot aan den hemel, en zijn wortel verspreyde hij door de geheele stad en trock al de vettigheyd van de stad tot zich, want zijn stam was wonderlick groot en dick, alsof er verscheyde stammen ineengegroeyd waeren; de stam droop van vettigheyd, die hij door zijn wortels uyt de stad en uyt de wateren tot zich trock; aan die stam waren zeeven groote dicke tacken, gelijck ick zach, welke haer verspreyde

over de gehele stad, en waeronder alle de inwoonders der stad bucken moesten. Echter waren die tacken zodanig door malkander geslingerd en verward, dat men ze wel niet konde onderscheyden, of in haer loop nagaen welke de eerste, middelste of laaste was, als aan de top, daer zij haer in zeeven deelen verspreyde; op elck een punt van die tacken stond een beeld, met de namen op haer borst, welken ze betekende te weezen.

Op het eerste beeld stond het woord: raedsheer;
op het tweede: hoofd der admiraliteyd;
op het derde: bevelhebber der maatschappije;
op het vierde: hoofd of capiteyn der burgerije;
op het vijfde: opperhoofd der posterijen;
op het zesde: regeerders der kerke Gods, en
op het zevende: tollenaar.

En ziet, ick hoorde eene heldere stemme, als de stemme van een geest onder den hemel, welke uitriep met groote kracht tegen die in de stad en op het land, die onder zijn tacken bucken moesten: „Roey uyt, roey uyt die boom des verderfs van uw stad, en ontworteld hem en houd zijn zeeven tacken af, en ontward ze en deeld ze van elkander. Neemt de eerste tack met zijn beeld, en steld ze alle zes bizonder in uw stad, tot een fundament, waarop gij bouwen moet, en zij uw nodig zijn om uw stad weederom groeysaem, lustig en vet te maeken, als zij alle zes bisonder staan. Maar de zevende of laaste tack met zijn beeld, daer het woord tollenaer op staet, dat is de tack des verderfs uwer stad; dien zult gij gantsch aan stucken houwen en uyt uw stad en land weg maken, wijl hij uw stad uytzuygt en dor maeckt, jae uw niet anders streckt als tot schaede en nadeel; daerom zult gij hem gantschelik van uw maeken, want hij is met de stam verbannen".

En ick hoorde eene andre stemme, als van veele duyzende monden, die riepen tegen de stemme des geestes: „Het is onmogelijck, de boom is ons te machtig om hem uyt te roeyen", waerop de stemme des geestes hervatte en sprack: „wat bij de mensch onmogelijck is, dat is bij God mogelijck. Gij hebt een goed werckmeester verkregen, houd uw aen denzelven en verlaet hem niet, zo zult gij het werck aen een goed eynde brengen; en alle lieden zullen het prijzen, dat gij dien boom hebt uytgeroeyt".

ARMENZORG TE LEIDEN IN 1577,

MEDEGEDEELD DOOR

DR. J. PRINSEN JLZ.

In de reeks vroedschapsboeken van Leiden wordt gemist het deel, waarin de handelingen van 18 Maart 1572 tot 29 Juli 1577 zouden moeten voorkomen. Een zeer belangrijke kwestie, binnen de grenzen van dit tijdperk in de vroedschap behandeld, is echter toch nog tot onze kennis gekomen door een stuk, dat thans in het Gemeente-archief te Leiden berust en door Rammelman Elsevier aldus in den inventaris van dat archief werd omschreven [1]): „Behalve" (eenige in vorige nummers besproken) „registers bestaan er nog andere stukken over de armen en de bedelarij. Hiertoe behoort een belangrijk rapport van den Secretaris Jan van Hout, dat hij in 1577 in de vergadering der vroedschap heeft voorgelezen, doch te lang om in het Vroedschapsboek te worden opgenomen. Hierin beschrijft hij den toestand der armen te Leyden, en stelt belangrijke verbeteringen voor, enz."

Wiskundige zekerheid, dat bedoeld document inderdaad door Jan van Hout is opgesteld en dat het om zijn omvang uit het vroedschapsboek bleef, heb

1) Inventaris van het Archief der Gemeente Leyden, II, p. 136.

ik uit de mij ten dienste staande gegevens niet kunnen verkrijgen. Wanneer we het rapport inzien, blijkt, dat in de vergadering der groote vroedschap van Leiden op 20 Februari 1577 Jan van Hout, de secretaris, het woord heeft gevoerd, dat hij de heeren eraan herinnerd heeft, hoe „burgermeesteren ende gerechte" het noodig hadden geacht „in den zaecken ende tbeleyt van armen" eene betere regeling te brengen en hoe „burgermeesteren ende gerechte" met dat doel „tot laste van *zeeckere gecommitteerden*" hadden „geleyt, yet dies aengaende onder haerluyder behagen te ontwerpen." Er was dus een *commissie* samengesteld. Het rapport van de commissie was ingekomen; „dan en hadden dair inne nyet eyntelicken begeren te besluyten, dan naer voergaende beraetslaginge van mynen Heeren van Vroetschappe" (1v°). Men kan hieruit lezen, dat de commissie niet dorst te besluiten; doch besluiten lag, voor zoover ik vermoeden kan, niet in hare competentie. De bedoeling zal wel zijn, dat burgermeesteren ende gerechte niet durfden beslissen op het rapport zonder de geheele vroedschap eerst te hebben gehoord. Het rapport, van „zeeckere gecommitteerden" dus, is in diezelfde vergadering zeer waarschijnlijk door Van Hout voorgelezen. Het volgt dan op 2r°.

Nu is het merkwaardig dat, hoewel we hier met het werk van een commissie te doen hebben, het rapport is geschreven in den eersten persoon singularis en er telkens een *ik* voor den dag komt met zijn persoonlijke beschouwingen of meedeelingen over zijn eigen persoon. Dat begint al op 4r°; op 5r° excuseert hij zich over zijn „cleyn verstant ende onervarentheyt" en over zijn jeugd (Jan van Hout was in Februari 1577 ruim drieendertig jaar). Op 7v° beroept hij zich op zijn nauwe verwantschap met de wever-patroons, zoodat men hem niet van vooringe-

nomenheid tegen hen behoeft te verdenken. Zijn vader, grootvader en overgrootvader waren bij het vak en van vaderszijde stamt hij uit een voornaam weversgeslacht, de Garrabynen. En aan het slot van het rapport heet het: „alle twelck ick zulcx alhier (des verzocht zijnde) onder tbehagen van uwer Eer. heeren, wiens straffe ick my gaerne wil onderworpen, voor my(n) goetduncken in dezen hebbe gezeyt."

De vraag rijst: wie is die *ick?*

Ze zou gemakkelijk te beantwoorden zijn met: Jan van Hout, wanneer we bewijzen konden, dat diens vader, grootvader en overgrootvader wevers waren en sproten uit de Garrabynen. Zijn grootvader en overgrootvader zijn mij slechts bij name bekend. Aangaande den vader noteerde ik bij mijn onderzoekingen naar Jan van Hout eenige bijzonderheden, echter niets betreffende zijn vroeger beroep. De Garrabynen zocht ik vergeefs in gedrukte stukken; aan het Leidsch archief is deze familienaam vóór 1600 onbekend, en als hij bekend was, zou de verwantschap met de Van Houten nog bewezen dienen te worden. Wie tijd en gelegenheid heeft deze punten rustig te Leiden nader te onderzoeken, kan langs dezen weg wellicht de zaak tot een beslissing brengen. Ook zou de kwestie misschien uit te maken zijn, wanneer bovenbedoeld vroedschapsboek werd teruggevonden. Daarin toch zou al licht een en ander aangaande de onmiddellijke aanleiding tot het doen van een onderzoek, de opdracht enz. te vinden zijn.

Het schrift van het rapport, dat we hier laten afdrukken, kan m. i. wel het *net*schrift van Jan van Hout zijn. Er komen echter in ons ms. nog al slordigheden voor, schrijffouten, waardoor zelfs de beteekenis van enkele zinnen min of meer duister wordt. Rammelman Elsevier, die een copie van het stuk maakte, welke thans eveneens in het Leidsch

archief berust, wijzigde daarom misschien op eigen gezag sommige zinnen en liet andere eenvoudig weg.

Wanneer Jan van Hout nu de opsteller van het rapport en tevens de schrijver van het door ons gebruikte handschrift is, dan moet men aannemen, dat Van Hout bij het copieeren van zijn eigen klad-rapport al die vergissingen heeft gemaakt, iets wat iemand bij het copieeren van zijn eigen werk, waarvan hij den geest natuurlijk het best kent, al licht niet doet, en zeker niet iemand van de accuratesse van Van Hout. Het hs. dat we hebben gebruikt, geeft eer den indruk van te zijn het werk van een klerk, die gedachteloos naschrijft. Ook langs dezen weg zie ik dus geen kans tot een beslissing te komen aangaande den auteur of de auteurs van ons rapport. Integendeel, als het schrift en de inhoud van Van Hout zijn, staan we voor een psychologisch raadsel. Ons rest thans nog den geest en den vorm van het stuk te onderzoeken.

1°. De opsteller(s) van het rapport had hart voor de sociale nooden der minder bedeelden, had een warm waarheidsgevoel en een durf om de wonde plek aan te wijzen aan zijn meer gegoede tijdgenooten, die hij als de oorzaak van het kwaad beschouwde. Hij doet dit op zulk een manier, dat sommige luiden tegenwoordig hem wellicht „een beetje rood" zouden hebben genoemd.

6 Nov. 1592 werd Jan van Hout herbenoemd tot secretaris van Leiden, thans voor het leven, op een jaarwedde van 900 gld., bovendien kreeg hij laken voor een tabbaard en een aandeel in alle rantsoenen, vrijdom van alle imposten en van de stadsexcijnsen op wijn, bier en gemaal. Ook wordt bepaald, dat Van Hout alle genomen resolutiën zal „*maecken ende bewerpen*" en evenzoo „allerley keuren, ordonnantiën ende geboden soewel de neeringhe als de burgelijke

regieringhe aengaende, missiven ende gelijke handelingen" [1]).

't Is mij niet bekend, of Jan van Hout dit recht vóór dien tijd al officieel had, maar zeer waarschijnlijk is hij toch wel de opsteller geweest van al wat er voor de vroedschap ook vóór 1592 moest opgesteld worden. Dit op zich zelf geeft ons al recht te vermoeden, dat, als er inderdaad een commissie is benoemd in 1577, Jan van Hout om zijn ambt in die commissie zitting zal gehad hebben en grooten invloed op het rapport en vooral op den vorm ervan zal hebben uitgeoefend. Maar vrij zeker is het in ieder geval, dat hij krachtens zijn instructie — en hierop wil ik vooral wijzen — de opsteller is geweest van de „Deductie of Remonstrantie, van wegen den Burgermeesteren ende Regierders der stadt Leiden ter vergaderinge van de Mo. E. Heeren Staten van Hollant ende West-Vrieslant gedaen, jegens de gepretendeerde perceptie van Thienden op wortelen, cool, ajuin, saladen, ploc-boonen ende diergelijcke aertvruchten, in warmoeshoven wassende." Deze Deductie is gedrukt „opt Raedthuys" te Leiden 1603 en herdrukt in „Hollands Tiendregt door P. van der Schelling" [2]).

Uit verschillende perioden nu van dit betoog, zeer waarschijnlijk het werk van Van Hout, spreekt geheel dezelfde geest, dien we in een deel van het rapport over armenzorg opmerken. De burgeren van Leyden en de ingezetenen van Rijnland wijzen erop, dat volgens plakkaat van 1520 en 1529 van Karel V de hierboven genoemde veldvruchten vrij zijn van tiendrecht. Toch heft men tienden ervan. Zij vragen aan de Staten vernieuwing, interpretatie of ampliatie

1) Handvesten, privilegiën, octroyen enz., uitgegeven door Van Mieris p. 231—33.
2) Rotterdam 1727, II, p. 155 vlg.

van genoemde plakkaten. Wel werd naar de wet van Mozes tiend geheven van alle aardvruchten, maar dat was voor de „Leviten ende Priesters, die hen moesten employeren totten dienst Gods ende anders geen gedeelte van goederen in den beloofden landen en hadden." Daarna had de geestelijkheid, „die van outs gewoon was altijts haer vinnen verder ende meerder te verspreyen", gepoogd zich niet alleen deze tienden, maar ook die van allen handel en handenarbeid toe te eigenen. Daar was echter de wereldlijke macht tegen opgekomen. Niets is van nature meer bestemd om vrij te zijn van tiend dan de aardvruchten. Nu volgt een levendige teekening van den arbeid des warmoezeniers en de wisselvalligheden, waaraan zijn werk onderhevig is [1]): een morgen land kost den warmoezenier 100 à 150 gulden 's jaars, de bewerking komt op 300 tot 500 gulden, „eerse een kerl zaets daerinne mogen werpen, verzwijge een stuiver daervan konnen trecken." — „Bezaeit zijnde ende tzaet opkomende, werden de arme luyden genootzaekt om nacht ende dach te employeren tot uit-wyen van het onkruit, planten ende verplanten, weder spitten ende delven; ende in summa moeten tgansche jaer met haer wyven ende kinderen leggen wroeten inde voorschreven thuynen als aertwormen, ende aldaer haer tijt zo zuirlick in hitte ende koude, in regen ende onweder overbrengen"; — dan komen „de iniuriën ende letselen des hemels", verder muizen, slakken, rotten enz. „menichmael tot zulcken haerluider verlies, dat wijf ende kinderen tzelve bezuiren, jae hongersnoot beschreyen moeten." Ten slotte komt de pointe van het betoog: „Zodanige daervan Thienden heffende, zouden in effecte trecken de Thienden van tsweet ende bloet van den schamelen arbeits-

1) Ibidem p. 187 vlg.

man, diens kinderen menichmael zulx uit haren hollen buick zouden ontberen moeten, zouden trecken de thienden van alle de groote kosten, diese daeraen leggen, zonder zelfs een stuiver uit te keeren. tWelk voorwaer of wel eerlijk zijn zoude, willen de Remonstranten te examineeren geven de onbedriegelijke conscientiën der geenre, die hen mitte voorschreven nieuwigheden zoucken te verrijcken" [1]).

Men ziet, dat in het algemeen uit deze deductie nog wel wat bouwstof te halen is voor de sociale geschiedenis, thans wil ik ze alleen citeeren, om te dienen als bewijs, dat Jan van Hout ook hoogstwaarschijnlijk de auteur is van ons rapport.

2°. Stijl, taal, spelling en bovendien ik zou bijna zeggen het geheele letterkundige cachet van ons rapport is van Jan van Hout. Ter vergelijking beveel ik aan verschillende prozastukken, die van hem bekend zijn, o. a. zijn Inleiding tot het Dienst-bouc, de opdracht aan Broer Cornelis van de vertaling van Buchanan's Franciscanus [2]), zijn betoog tot het gezelschap „dergener, die hem ouffenende zijn inde Latijnsche of Nederduytsche poeziën" [3]), het verhaal van zijn bezoek aan het klooster der „Celliten off Alexianen, die men nomde Cellebroederkens" [4]). Jan van Hout was, ook blijkens zijn loterijspel [5]), van aanleg een zuiver Hollandsch artist, die boven alles zijn vreugde had in het geestig en scherp teekenen

1) T. a. p., p. 192. Ik vermeld hier voorloopig, zonder eenige bijbedoeling, dat Jan van Hout, blijkens zijn Inventaris, die in het Leidsch archief berust, warmoesland bezat in Rijnland. Ik ken Van Hout nog niet genoeg om thans te durven beslissen, of dit op de warmte van zijn betoog invloed gehad heeft.

2) Dietsche Warande, Nw. Reeks, II, p. 429 vlg.

3) Tijdschrift van de Mij. van Ned. Letterk. XXII, p. 219 vlg.

4) Van Mieris, Beschr. der Stad Leyden, p. 137.

5) Tijdschrift van de Mij. van Ned. Letterk. XXIII, 209 vlg.

der werkelijkheid. Die aanleg openbaart zich ook in vele van zijn min of meer officieele stukken.

In details kan ik daarover hier niet treden, maar wie, wat ik daareven citeerde, leest en daarnaast het rapport over armenzorg legt, zal getroffen worden door de overeenkomst. Die ietwat lugubere reëele teekening van de wereld der armoe uit de tweede helft der 16e eeuw, kan alleen van Jan van Hout zijn, zou men willen uitroepen. Wat de spelling, de eigenaardige zinswendingen, uitdrukkingen — ik wijs hier alleen op „Hac zuuct zijns gemac ende Gelijc zijns gelijc" [1]) — betreft, vergelijke de lezer zelve.

3°. In ons rapport (9vo) wordt het plan geopperd voor een loterij met reclame, om het St. Cathrijnen gasthuis naar behooren voor de verzorging der armen te kunnen inrichten. Aan de verwezenlijking van dit plan heeft Jan van Hout een kleine twintig jaar later met hart en ziel gewerkt [2]).

Deze drie punten geven mij de vrij groote zekerheid, dat Jan van Hout naar vorm en inhoud de auteur is van ons rapport, al hebben dan misschien ook eenige leden der vroedschap met hem een commissietje gevormd. Wat ik hiervóór echter opmerkte, maakt, dat dit punt voorloopig nog altijd eenigszins onzeker moet blijven.

Hoewel ik misschien elders meer uitvoerig het verband tusschen het plan, in het Leidsche rapport neergelegd, en andere dergelijke, die er als uiting van den nieuwen tijdgeest aan vooraf gaan, zal bespreken, is het hier toch de plaats om eenige hoofdpunten dienaangaande vast te stellen.

---

1) Dietsche Warande, t. a. p. en Kalff, Gesch. der Nederl. Letterk. in de 16e eeuw, II, p. 238 en daarnaast p. 3vo. van ons handschrift.

2) Zie Tijdschrift van de Mij. van Ned. Letterk. XXII, p. 208 vlg. en Bijdragen van het Hist. Gen. XXV, p. 444 vlg.

„Het dient nagegaan te worden, of de reformatorische denkbeelden van den humanist Vives en de merkwaardige armenordonnantie van Yperen ten onzent invloed en navolging gevonden hebben.” Aldus de Commissie van advies voor ’s Rijks geschiedkundige publicatiën in haar onlangs verschenen Overzicht [1]). Laten we dit toepassen op Van Hout’s rapport.

„De subventione pauperum” van Ludovicus Vives [2]), geschreven op verzoek van den magistraat van Brugge, verscheen in 1526 te Brugge, in 1530 te Parijs, en in 1532 te Leiden; in 1566 kwam een Nederlandsche vertaling te Antwerpen uit.

De hoofdinhoud van het plan van armenzorg bij Vives komt nu hierop neer: De armenzorg gaat uit van de regeering, van de wereldlijke macht; deze stelt armverzorgers aan, die onderzoek doen naar en toezicht houden op de armen; alle armen moeten werken voor den kost, zelfs de blinden; de kinderen der armen moeten goed onderwijs ontvangen; de geestelijkheid moet niet langer de gelden, die haar vermaakt zijn voor uitdeelingen onder de armen, achterhouden, maar die onder beheer stellen van de wereldlijke macht. De noodige gelden worden verder aangevuld door collecten en zoo noodig door belasting.

In hoofdzaak vindt men deze punten in ons Leidsche rapport terug; over de opvoeding der kinderen spreekt

---

1) Aldaar, p. 93.

2) Over Vives en zijn werk: Mr. J. de Bosch Kemper, Overzigt van de letterkunde omtrent het armwezen in de zestiende eeuw in Nederl. Jaarboeken voor regtsgeleerdheid, XII, 1850, p. 468 vlg.; J. de Bosch Kemper, Joh. Lud. Vives, Amsterdam, 1851; W. Francken Az., Joh. Ludovicus Vives, Rotterdam, 1853; Altmeyer, Les Précurseurs de la Réforme, la Haye, 1886, II, p. 48 vlg.; Blok, Eene Hollandsche stad onder de Bourg.-Oostenrijksche heerschappij, Den Haag, 1884, p. 351 vlg.

het niet, maar dat punt zal voor den opsteller wel een zaak zijn geweest, die van zelf sprak. Wat het gebruik der kloostergelden betreft, in 1577 waren in en om Leiden voor het meerendeel die gelden spoorloos verdwenen of door de regeering ingepalmd. Van Hout stelt voor daarnaar door een commissie onderzoek te laten doen en van de Staten van Holland het aandeel te vragen, waarop Leiden recht had.

Brugge en Yperen voerden spoedig een stelsel van armenzorg in naar het plan van Vives, in hoofdzaak ten minste; de invloed der geestelijkheid werd niet geheel geweerd, en dit voorbeeld vond navolging in het Noorden. Hoe in Yperen de toestand feitelijk was, vindt men beschreven in „Forma subventionis pauperum quae apud Hiperas Flandrorum urbem viget, universae republicae Christinae longe utilissima", verschenen in 1531 te Antwerpen. Ongeveer gelijktijdig hiermee verscheen het keizerlijk plakkaat van 1531, waardoor het Ypersche stelsel van armenzorg aan geheel Holland werd opgelegd [1]).

Het beginsel van de suprematie van het wereldlijk gezag boven het geestelijke in zake armenzorg heeft in de zuidelijke Nederlanden hevigen tegenstand ondervonden, in Holland, voor zoover mij bekend is, niet [2]). Zelfs in Utrecht regelt reeds bij een verordening van 1413 het burgerlijk gezag de bedelarij in hoofdzaak. En bij plakkaat van de Staten van Holland van 2 Maart 1575 wordt deze suprematie voor goed en volkomen bekrachtigd.

1) Groot Plakkaatboek, I, p. 470 en beknopt bij Blok, t. a. p. p. 382.

2) Toch krijgt blijkens de Leidsche keuren van 1583 de Kerk mee stem in 't kapittel te Leiden. Dit lag buiten het plan van Van Hout.

Van belang is het nog even de aandacht te vestigen op het beginsel van werkverschaffing aan de armen, dat we zoowel bij Vives als bij Jan van Hout aantreffen en dat in onze dagen sommige hevige bestrijders gevonden heeft. Men schijnt dus weinig vrees voor concurrentie gevoeld te hebben, en dat zal wel hebben samen gehangen met de eigenaardige inrichting van de gilden en ook met het feit, dat iedere stad zich veel meer op zich zelf één geheel gevoelde en zich weinig om haar buren bekommerde. In dit opzicht is het merkwaardig, dat Van Hout voorstelt, spelden te laten fabriceeren en daartoe eenige speldenmakers van elders onder voordeelige voorwaarden naar Leiden te lokken. Die tak van nijverheid bestond dus hoogstwaarschijnlijk te Leiden niet. En wat er aan „linde, lakenen, netten of yet diergelyck" werd gemaakt, zal natuurlijk niet onder de prijzen, die door de regeering voor deze artikelen in het algemeen waren vastgesteld, ter markt zijn gebracht.

Hoe in het bijzonder te Leiden de armenzorg gedurende de middeleeuwen was geregeld, kan men lezen bij Blok, Een Hollandsche stad in de M. E. [1]) en onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij [2]). Ons rapport sluit zich uitstekend aan bij het vele wetenswaardige aldaar reeds vermeld. Ook voor Leiden werd natuurlijk het keizerlijk plakkaat van 1531 van kracht, maar ook daar werden lang niet alle bepalingen uitgevoerd, o. a. het instellen van vaste armenfondsen en het houden van registers van de armen. En we zien, dat juist Van Hout in zijn ontwerp ook en vooral op deze punten aandringt.

Uit het slot van het hierachter afgedrukte stuk

1) P. 329 vlg.
2) P. 342 vlg.

blijkt, dat het rapport, aanvankelijk ten minste weinig succes heeft gehad. Met meerderheid van stemmen werd besloten niet tot de vereeniging van de verschillende gasthuizen tot één geheel over te gaan en de regeling van de belangen der huisarmen aan het goeddunken van Burgermeesteren ende Gerechte over te laten.

Wanneer we echter het Keurboek van 1583 opslaan, dan zien we, dat het rapport toch wel eenigen invloed gehad heeft [1]. Bedelarij is alsdan in welken vorm ook verboden, tenzij met consent van die van den Gerechte [2]. Niet voldoende duidelijk blijkt, of de financiën inderdaad naar het plan van Van Hout zijn geregeld, maar het komt me toch waarschijnlijk voor. De leiding is in handen van „de huyssittenmeesteren ende *diaconen van de kercke*, de welcke mit gemeenen goetduncken ende advys van die van de Gerechte, mitsgaders van de *kerckenraet*, t'samen gevoucht ende één gemaeckt zijn ende voortsaen mit eenen name de aelmoeseniers zullen werden genaemt." Dit college heeft het toezicht over de volledige armenzorg, inrichtingen voor weezen, zieken, ouden van dagen en ook over de kraamvrouwen en huisarmen. Deze laatsten kunnen zich 's Maandags en Vrijdags bij de aalmoezeniers aanmelden. Alsdan zal onderzoek naar hun „noot, voorgaende leven

1) Keuren der stadt Leyden des Graeffschaps van Holland, 1583, p. 102 vlg.

2) Verschillende formulieren van consent tot bedelen zijn nog in het Leidsch archief aanwezig. Jan van Hout gebruikte de keerzijde als schrijfpapier; ze liggen in bundel 7623, waarin o.a. het Loterij-spel van Van Hout wordt bewaard. Deze formulieren verwijzen naar het plakkaat van de Staten van Holland van 16 Dec. 1595. Op één der formulieren wordt drie dagen verlof gegeven om binnen Leiden te bedelen aan iemand, die werk wil zoeken in de stad; op een ander drie maanden aan personen, die een „ongeveinsd" lichaamsgebrek hebben.

ende naersticheyt" worden gedaan. Van werkverschaffing wordt in deze keuren niet gesproken.

In 1596 werd de inrichting van het St. Cathrijnen gasthuis aanmerkelijk verbeterd; bij de bestrijding der kosten werd weer van Van Hout's plan uit ons rapport: een loterij, gebruik gemaakt [1]).

Maar reeds Vives deed meer dan enkel een nieuw plan van armenzorg ontwerpen; hij trachtte ook de oorzaken en den aard der armoede op te sporen. De oorzaak is voor hem de zonde. Door den zondeval kwamen hoogmoed en zelfzucht, haat, afgunst, wreedheid en andere hartstochten in de wereld en deze brachten de armoede. Sommigen lieten den arbeid varen door ziekte, anderen verloren alles door oorlog, brand, overstrooming; daarbij kwam verkwisting enz. De armen zijn onwillig en ondankbaar, gebruiken de gelden, die ze krijgen, in slemppartijen, zijn onbeschoft, diefachtig en zedeloos. Ze liggen tot in de portalen der kerken en eischen een aalmoes als hun recht, zij veinzen ziekten en maken zichzelf wonden en lichaamsgebreken.

Ook de „Forma subventionis pauperum quae apud Hiperas viget" bespreekt de oorzaken en wijst op de verkeerde opvatting van sommigen, dat een leven in armoe Gode welgevallig is, op luiheid en ook op werkelijk gebrek.

Zoo laat ook Van Hout aan zijn plan een beschouwing over de soorten van armen en de oorzaken van armoede vooraf gaan, en wat hij daarover meedeelt, vormt voor ons misschien wel het belangrijkste deel van het rapport, daar het een schel licht werpt op de maatschappelijke verhouding tusschen zekere kate-

1) Orlers (1781), p. 138; Tijdschrift van de Mij. van Nederl. Letterk., XXII, p. 308 vlg., XXIII, p. 201 vlg.

gorie van arbeiders en het grootkapitaal in de zestiende eeuw in Holland.

Jan van Hout had, zooals te verwachten was, op al deze dingen een heel wat meer realistischen kijk dan zijn voorgangers. Vooral waar hij de oorzaken der armoede nader gaat beschouwen, zijn zijne meedeelingen voor ons van het hoogste belang. Hij geeft drie oorzaken, de eerste twee van misdadige armoede: 1°. het feit, dat de kloosters door tal van legaten gedwongen worden zonder veel oordeel aan ieder, die aanklopt, een aalmoes uit te reiken. Te betreuren valt het, dat er, wat dit punt betreft, nog zoo weinig cijfers bekend zijn. Het feit zelf is natuurlijk wel een van de voornaamste oorzaken geweest van den tegenstand, dien Vives heeft ondervonden. 2°. De vrees van de plattelandsbevolking voor de rabouwen. Maar dan komt de derde: de lakennering. De vroedschap stelt de loonen vast, de vroedschap bestaat grootendeels uit drapeniers: vandaar hongerloonen. Zekere S. d. W. schreef over ons tijdperk onlangs in Tak's Kroniek [1]) naar aanleiding van Brugmans' inaugureele rede: „Waar dit tijdperk nog gekenmerkt wordt door het handwerk, kunnen wij enkel nog maar in de spin-, weef- en lakenindustrie van kapitalisme spreken. Hier staat de drapenier als moderne uitbuiter tegenover den spinner, voldersknecht, den droogscheerder en lakenbereider. Onder hen vinden wij ook de vurige strijders in de politieke arbeidersbeweging der zestiende eeuw, het anabaptisme." In een dergelijke beschouwing past de schildering van Jan van Hout volkomen als bewijs en illustratie. We voelen, dat we naast het poeslieve verhaal over de lakennering van Orlers, dat tot zooveel vraagteekens aanleiding geeft, hier een woord hebben, waarin een bazis van

1) Kroniek van 7 Mei 1904, p. 149.

zuivere waarheid ligt. Waar de opsteller van ons rapport stond tegenover mannen, die allen den toestand in hun eigen stad volkomen konden kennen; waar die opsteller zelf blijkens zijn verontschuldigingen zich plaatst bij de groep der verdrukkers, behoeven we daar eigenlijk te twijfelen aan de waarheid van zijn woorden? En toch moeten we voorzichtig zijn met dergelijke beschouwingen. Immers tegenover deze aanklacht van uitbuiting tegen de werkgevers vinden we ook in dien tijd herhaaldelijk de aanklacht van gebrek aan werklust bij den werkman, de aanklacht, dat hij liever bedelt dan een eerlijk stuk brood te verdienen.

In een keizerlijke ordonnantie van December 1515 heet het: „Pareillement, les bélîtres, truans etc. avec leur garces de legière vie et leur suite se retirent aussi bien souvent vers le soir, les aucuns ès hôpitaux et aultres ès tavernes et lieux deshonnêtes, où ils font grosse chière, jouent, s'enivrent, estrivent et combattent, menans vie dissolute et deshonnête; à cause de quoy advient chascun jour que plusieurs compagnons de mestier se mettent à la dite bliterye, habandonnans et délaissant leurdit mestier, en manière que les censiers et aultres ne savent recouvrer varlets, meschines, ni ouvriers pour labourer leur terres, ni en temps d'esté aider à mettre les foings, bleds, avoines et aultres grains en grange" 1).

Maar is de eerste aanklacht waar, dan staat de tweede er niet tegenover, doch vult haar slechts aan, ten minste wat de wevers betreft. Is het niet begrijpelijk, dat wie voelt uitgezogen te worden, liever gaat bedelen? Is de eerste toestand meer menschwaardig dan de tweede?

---

1) Geciteerd bij Altmeyer, Précurseurs, II, p. 57, en passim dergelijke klachten in de zestiende eeuw.

Ik eindig met mijn oprechten dank aan Mr. J. C. Overvoorde, die welwillend het handschrift van ons rapport voor mij in het Nijmeegsch archief deponeerde, en aan den Heer H. D. J. van Schevichaven, die mij in de gelegenheid stelde het aldaar te gebruiken.

J. P.

(1ro). „Opten twintichsten February XVcLXXVII sijn binnen deser stad Leyden naer wettyge tsamenrupinge ter grote vroetschappe gecomen ende verschenen de navolgende personen:

Burgermeesteren.

Claes Willemszoon van Warmont.
Pieter Oom Pieterszoon.
Claes Adriaenszoon [1]).

Schepenen.

Cornelis Adriaenszoon van Barrevelt.
Cornelis Huygenszoon van Thorenvliet.
Pieter Pieter-Joryszoon.
Gerrit Wiggerszoon van Duvelant.
Claes Gijsbrechtzoon van Dorp.
Gijsbrecht Hendricxzoon.
Andries Schot.
Jacob Allaerszoon de Haes.

Vroetschap.

Dirck Gerritzoon Smaling.
Dirck Jacobszoon van Montfoort.
Pieter Hendricxzoon van Wassenaer.
Jan Janszoon Brouwer.
Claes Huygenszoon Gael.

Veertighen.

Cornelis van Noorde.
Cornelis Gerrytszoon de Haes.
Bouwen Paetz.
Jan Paets van Zanthorst.
Huych van Alckemade.
Allaert Willems van Sassem.
Jan Corszoon.
Mr. Symon Franszoon van Merwen.

---

1) De vierde burgermeester, Pieter Adriaenszoon van der Werf, was dus afwezig; de schepenen waren er allen. Zie Orlers (1781) p. 689 en 642.

Mr. Symon Janszoon.
Jan Gysbrechtszoon Coorncoper.
Andries Jacobszoon Wardeyn.
Cornelis Willemszoon.
Bouwen Janssoon Keyser.
Dirck Jacobs van der Graft.
Cornelis Janszoon Houtcoper.
Jacob Willemszoon van der Burch.
Ysaac Claeszoon.
Secretaris.
Jan van Hout.

Ten welcken daghe by monde van Jan van Hout, secretaris van voorsz. stede, die van de groote vroetschappe voorsz. es voorgehouden, dat mits de groote veranderinge van de voorleden jaeren, eenen yegelicken meer dan genouch bekent zijnde, de Burgermeesteren ende Gerechte oock noodich hadde gevonden (1 v°) in den zaecken ende tbeleyt van armen voortsaen zeeckere andere ende beeter geregeltheyt dan voorgaende was geschiet, in twerck te stellen ende te doen onderhouden. Omme waertoe te geraecken hadden de voorsz. Burgermeesteren ende Gerechte tot laste van zeeckere gecommitteerden geleyt, yet diesaengaende onder haerluyder behagen te ontwerpen; zulcx by dezelve gedaen ende daervan haer goetduncken rapport by geschrifte was innegebrocht; dan en hadden dairinne (alzo tzelve een zaecke was van grooter nieuwicheyt) nyet eyntelicken begeren te besluyten, dan naer voergaende beraetslaginge van mynen Heeren van vroetschappe, aldaer jegenwoirdich, die zy tot dyen eynde hadden doen vergaderen ende deden bidden, dat zy opte zelve voergestelde zaecke rypelycken zouden letten ende zulcx helpen beraeden ende besluyten, als zy naer de wichticheyt ende nootwendicheyt der zaecken, goet onderhout van de armen ende de minste quetse der voorsz. stede ende van de borgeren ende inwoonderen van dien, bevinden zouden te behooren. Ende was

vorder den voorsz. van de vroetschappe tvoorgaende rapport ende goetduncken in tlange voorgehouden ende voorgelezen, luydende in vughen als hiernaer volght:

(2 r°) Ghelyckerwijs het ten dienst ende het ampt van alle guede ende christelicke overheyt es mit alle behoorlicke ende mogelycke vlijt te versorghen, voor te wenden ende te betrachten, dat haere goede arme onderdanen ende schamele gemeente, die van titelycke goeden ende daerbeneffens van gelove [1]) ende zulcx tmiddel van te mogen leven ende henencomen zijn gebloot ende onvoorzien, van gheen honger, commer of gebreck en vergaen, mer van tamelyck ende notelycke onderhoudt werden verzorcht ende voorsien, soe laet ick my (E. Heeren) beduncken, dat van gelycken haer ampt es ende zy ten insichte van dien ende van haer beroupinge niet minders en zijn verplicht, te versorghen, dat de aelmissen wel ende ter rechter handt werden verstreckt, ende dat zulcx de misbruycken, die int genieten derzelver aelmissen tot noch toe zijn gepleecht, mit alle behoorlycke ende mogelycke wegen, middelen en manieren werden voorgecomen ende belet.

Nu est zulcx (leyder), dat men tot noch toe tot grooten hertsweer ende verdriet van alle vrome ende oprechte menschen heeft moeten zien, dat de rechte ende de ware armen alderminst van aelmissen voorzien, mer dat die voorhenen de meesten deelgenoten zijn geweest by zodanig licht ende arch gespuys van menschen, der algemeyne zaecke, jae oock d'aerde zelffs gansch onnut ende onbequaem wezende, ende die daervan alderminsten behoort hadden te genieten [2]),

1) Crediet.
2) Vgl. de hier volgende schets o.a. met wat Altmeyer in zijn

(2 v°) te weten: eerst by deghene, die hem van jongsbeens aen tot gheene zaecken anders en hebben begeven dan tot den bedelzack ende gheene vrye noch onvrye consten, neeringen, hantieringhe, ambachten off hantwercken en hebben geleert, noch ter handen getrocken, noch willen doen; van dewelcke veel zijn gevonden geweest, die in tzelve bedelen mitter tijt een zueticheyt ende lust hadden gecregen, als evenwel hem mit zulcken eerlicken oeffeninghe begevende, niettegenstaende zy gansch gheen noot en hadden, mer dicwylen beeter van gelde ende andere behoufflicheden waren voorzien, dan diegheene, van wyen zy daechlycx mit grooter onschamelheyt thaer afbedelden, zoo dicwylen es bevonden ende tot kennisse van een yegelyck gecomen, dat dezulcke een grooten penning haeren erffgenaemen hebben naergelaten, behalven tgunt tot gheen kennisse en es gecomen, als by de bloocsters [1]), scrobsters [2]), cellebroeders [3]) ende dyergelycke menschen, die hem in haer vuyterste bewaerden ende ten dienste stonden, (dewelcke een yegelyck wel can mercken, hoe rechtvaerdich zy in zoodaenighen zaeck zijn geweest) verduystert ende achtergehouden wezende.

Vorder by eenyge, diewelcke, hoe zy van jongs aen by haer ouders, namagen, bluetbewanten,

---

Précurseurs de la Réforme, II, p. 56 vlg. over de beroeps-armen tegen het einde der middeleeuwen meedeelt.

1) Van *bloken* = een lijk kisten. *Bloocster* komt niet voor in het Mnl. Wb. en het Wb. der Ned. taal. 't Waren zeker vrouwen, die kwamen afleggen enz.

2) Kiliaen geeft op *scrobber*, vespillo, pollinctor en verwijst verder naar *reeuwer*, wat hij o. a. ook vertaalt door „qui peste infectos curat."

3) „Lid eener orde welke zich vooral ten doel stelde de smarten hunner medemenschen te lenigen" (Mnl. Wb.). Over de Cellieten te Leiden: Orlers (1781) p. 127 en vooral: Van Mieris, p. 137.

voochden off goede vrunden tot eenich eerlyck hantwerck, ambacht off oeffeninge gestelt ende gehouden zijn geweest, tzelve deur quade toezichte ende ongeregeltheyt, naer zy eenmalen hadden geprouft de zueticheyt, die zy meenden (hoewel (3 r°) tonrecht ende mit een misverstant) dat int ledich gaen was gelegen, ende dat zy, de cleyne natuerlicke schaemte van hem stotende, haer aensicht zoo deurgewreven of mit berderen [1]) hadden becleet, dat zy der goeder luyden deuren hadden derren bezoucken ende die om een aelmisse moyen ende bidden, ganschelicken weder hadden naergelaten ende zoedanich gruwel voor het wercken ende arbeyden hadden genomen, dat zy niet alleenlycken zelffs van groote leuzicheyt [2]) ende loyheyt niet en begeerden te arbeyden, mer tzelve oock andere niet en mochten zien doen, die zy dan mit alle haer vermoghen van twercken affrieden ende tot den bedelzack medetroonden, jae dat zy mette coortse scheenen te werden geplaecht, als zy mer van twercken hoorden spreecken.

Mede by eenyghe menschen, die, al est dat zy dagelicx zeer naerstelicken ende mit een zonderlinge vlijt arbeyden ende een schijn van deucht hebben voorgenomen, rechts off zy een eerlyck heencomen in zweet haers aenzichts zochten, mer (gelijck de cueyen, die veel melcx geven ende tzelve mit die voet weder omme stoten) tgunt zy overdach zuerlicken hebben gewonnen, des avondts in tavernen, cooten [3]) ende herbergen, ick swyge van bordelen en hoerhuysen, lopen verdrincken ende zulcx on-

---

1) Bert = plank. Vgl. onze uitdrukking: hij heeft een plank voor zijn voorhoofd.

2) Vadzigheid. Zie Mnl. Wb. i. v. *losicheit.*

3) Kotten.

mittelicken [1]) ende tonspoe verteren ende om hals helpen, of ten minsten met wijff en kinderen, zonder enich achterdencken op den (3 v°) couden winter te hebben, t'daegelycxe gewin verslampampen ende (zoo men zeyt) vóór de nacht onder tlaecken helpen, alleenlyck haer ooch hebbende ende hem vertrouwende opte aelmissen, die zy meenen, jae vastelicken laeten voorstaen, dat men hemluyden des winters schuldich es ende moet vuytkeren.

Dit ende gelyck gespuys van volk est, dat tot noch toe de aelmissen heeft genoten.

Dese ende gelycke schadelicke menschen zijn tot noch toe vuyt de guede ende eerlycke gemeente, tot bederff van hem zelven ende van anderen, wel ende leckerlick opgevuet geweest.

Dese achtelooze menschen, wiens lichamen men tot noch toe onder den naem van aelmissen mit overvloet van spijs ende dranck weeldich ende dertel heeft gemaeckt, zijn tot noch toe onder den anderen voortsgehuwelict ende getrout ende zoo men seyt, dat gelijck zeer gaerne zijns gelijck ende hac zijns gemack zouct, hebben hem aen eenyge loye scheucken [2]), lichte deernen, dertele hueren, leckere [3]) teven, oorloosde [4]) dieffeggen ende achteloze meeren, die zy voor haerluyden partuyr hebben cunnen bejegenen, mitten bant des huwelicx laeten verknopen, die dan die kinderkens, die zy zulcx te zamen teelden, van

---

1) Lees: *onnuttelicken.*

2) Lichtekooi.

3) *Lecker* heeft hier niet zijn thans meest gebruikelijke beteekenis; 't is: gesteld op lekker eten en drinken, snoeplustig, weelderig enz. Zie Mnl. Wb. IV, 360.

4) Dit woord moet beteekenen: niet willende hooren, gehoorzamen. *Oorloos* komt voor bij Kiliaen (inauritus).

jongs aen tot hylen ende gylen[1]) wenden ende opvueden, dewelcke, zoodrae zy mer gaen consten, de lichtvaerdicheyt, vadsicheyt (4 r°) ende loyheyt, die zy haer ouders vuyten borsten gezoogen hebben, gewillicblicken ende meesterlycken naervolgen. In zulcker vugen werdt de gemeente alhyer vervolt van menschen, daervan in tyden en wylen gheen dienst, nut noch profijt en staet te verwachten, mer groote commer, benautheyt ende bezwaernisse ende die onze naercomelingen in de toecomende tijt rechts zoo wel zullen dienen, te passe comen, als heurluyder bedelende ouders tegenwoirdelicken onsluyden doen.

Ick en ontkenne niet, mer belyde zeer gaerne, dat beneffens die genomde hoylichte menschen de ware armen oock somwylen enyge aelmissen hebben genoten, mer zeer zoberlicken; want deze, die in eerlicke armoede zitten, veynzen hem altijts ende zoucken mit alle middelen haer armoede te bedecken, houden hem zeer soberlicken tevreden ende willen haeren soberen staet ende arme gesteltenisse node bekendt staen, mer hebben liever in eerlicke armoede te vergaen, jae haer kinderkens van honger ende gebreck te zyen verdwynen ende mit groene cruyen, bladen, draff ende dyergelycke, een mensch tot gheen onderhout, mer veeleer tot crancheyden dienende, den hongerigen buyck te vullen, dan yemandt haeren noot te clagen. Hier est dat men het ooge minst hebben; deze est, die de Heere wilt, dat men versorgen ende te huys verzoucken zal, 't welck oock de naem van arme huyssittene genouch medebrengt. Niet dat ick wil beweren, dat dese liedens (4 v°) recht

---

1) *Hylen* is vermoedelijk = heelen, gestolen goed verbergen; gylen = brutaal bedelen (Verdam, II, Kol. 1970).

hebben gedaen van haer armoede in zulcke vougen te verbergen, mer hebben hem dairinne (als te zeer eergierich zijnde, rechts oft yet schandelicx waere, vuyt rechter noot van aelmissen te leven ende, weder in staet yet verbeters [1]), tzelve naer te laeten ende hem mit tzijn ende tgunt hem van de Heere werdt verleent tevreden te schicken ende te behelpen) grotelicx te buyten gegaen. Mer deze arme, eenvoudighe harten, als zy al haeren noot den huysittenmeesteren of andere, opsichte opten armen hebbende, hadden geclaecht of deur eenen derden doen clagen, waeren de stoute ende onbeschaemde bedelaeren, fielen, potbouven en rabauwen hemluyden viel te gau ende schicten te voren mit het speck onder tbedde te zijn ende tvet van de ketelen te schuymen, eer der ander toe consten geraecken, rechts gelijck als die horsselbyden, die gheen menschen, beesten noch schepselen nut en zijn, mer niet anders en doen, dan die honich rapende byckens in tgaderen van honich te verhinderen ende beletten, deurdien zy naer de groote haerder lichaemen meerder onderhouts behouven ende zulcx meeste vochticheyt vuyten blommen naer hem trecken ende in hem zelffs zonder vrucht verteeren. In gelycker vougen, segge ick, waeren deze onbeschaemde ende vruchtelose bedelaeren den armen altijts in den wege; ick zwyge, dat zy hem wel hebben derren vervorderen de huysittenmeesteren mit dreyginge ende andere onbehoorlicke wegen ende middelen d'aelmissen of te dwingen ende geweldelicken te benemen. Hier most dan Christus in zijn leden armoede ende gebreck lyden, daer de onnutte menschen twevout, jae drie- ende viervout werden verzadicht; in zulcker vugen, dat hem de meeste paert

1) Lees: verbetert.

niet (5 v°) geschaemt en hebben gehadt mit tbroot, dat zy bedelden, daeraen zy haeren mont niet eens en wilden steecken, haer zwynen ende verckens te mesten of ook onder de weytsluyden om een cleynen penning, om heur winden, bracken ende spiljoenen [1]) daermede te vueden ende onderhouden, te vercoopen ende vuyterhandt te worpen. O leelicke gruwel! o schendige sonde! o groote overdadicheyt! twelck ick zonder twyfel achte, dat gheenszins de minste zaecke en es geweest, dat den toorn des Heeren zoo heftich de voorleeden jaeren over ons was ontsteecken ende dat hy de groote brootsovervloedigheyt in zulcke benautheyt ende hungernoot heeft verandert ende verkeert gehadt, dat wy by gebreck van broode zoveel duysenden menschen, onze medeburgeren ende innewoonderen, zoo deerlicken hebben zyen vergaen, verdwynen ende sterven.

Ick en spreecke deze woorden alhier binnen deser stede in Uwer Eer. Heeren vergaderinge niet sonder redene, ende woude wel, dat ick die mit andere ende meerdere heftiger woorden Uwe Eer. Heeren conste voorhouden ende inneplanten, opdat ghy, myne Heeren, deur deze myne redenen bewegen mochte werden, voorsaen in de zaecke van het onderhout van den armen zulcken ordre ende geregeltheyt te stellen, dat dezelve te recht verstreckt ende vuytgedeelt ende den onnutten onthouden mochte werden; mer bevinde my in desen beleth te zijn deur mijn joncheyt, cleyn verstant ende onvervarentheyt, des ick [2]) Uwer Eer. wil gebeden hebben, my int vorder ende tgunt ick mit zulcken bequaemheyt ende hef-

---

1) Weytsluyden = jagers; spiljoen = patrijshond.
2) Dit woord staat in het hs. tweemaal.

ticheyt van woorden, als de vuytwendicheyt der zaecken wel vuyteyste ende toebehoort ende eenen anderen mit meerder dagen, gaven (5 v°) ende verstants voorzien zijnde, wel zoude cunnen doen, niet en wete te wege te brengen ende uwer eerwaerdicheyt voor te dragen, te willen houden voor verontschuldicht.

Soo segge ick dan, dat ick deze woorden alhier niet zonder redene en gebruycke; mer zy daertoe gedwongen geweest, deurdien dat een yegelycken van U, mynen Heeren, genouchsaem bekendt is, dat in gheene andere van den Hollantschen steden noyt, dezen voorgenomen zaecke aengaende, meerder misbruycken noch ongeregeltheyden en zijn bevonden geweest, dan alhier binnen deze uwe stadt Leyden, ende dit alleenlyck, naer mijn beduncken ende zoot my geoorlooft es dezen aengaende vryelicken te spreecken ende mijn meeninge eenvoudelicken zonder yemandt aen te zien te verhalen, om de naervolgende oorzaecken:

Ende eerst overmits de meenichte van de rycke abdyen, vermogende en welgegoeden cloosteren ende conventen van verscheyden monnicken, zusteren ende bagynen, die binnen deser stadt Leyden ende binnen twee mylen int ronde gelegen hebben, voornemelicken de abdyen Rhijnsburch ende Leeuwenhorst, de conventen van de Barnarditen tot Warmondt, de Regulieren tot Leyderdorp, de graeumonnicken in den Waert, de zusteren- of bagynencloosteren van de Elffduysent Maechden tot Warmont, van St. Urselen tot Noortwijck, van Marienpoel in Oistgeest ende van Romenburch in Zueterwoude, alle welcke genomde conventen boven die aelmissen, die zy tot onderhoudt van haer conventualen behoufden, jaerlicx vuyt haer goeden ende incompsten deur oude instichtingen van eenyge goidtsvruchtige persoonen, hoewel

deur eenen onbekenden yver gedreven geweest zijnde, een groote penninck tot onderhoudt van den bedelende menschen onder (6 r°) de naem van aelmissen hebben moeten verstrecken ende tot verscheyden dagen vuytdeelen [1]).

Ten tweden acht ick oorzaecke te wezen van de menichfuldinge der bedelaeren alhier de groote weelde, twelvaren ende den voerspoet, die voorgaende onder den huysluyden ten platte lande gezeten es geweest, dewelcke mede een zeer groote menichte van bedelaers, onder den naem van aelmissen te geven, plachten te onderhouden, eensdeels gelooff ick wel, vuyt een goeden yver, die zy totten armen mochten hebben om dezelve naer vermoegen [2]) den staet van de goeden, hem by den Heer almachtig verleent, te vueden ende onderhouden, mer achte het meeste paert geschiet te zijn vuyt ontzich ende vreese, die zy voor hemluyden mochten hebben van (indien zy dezelve niet naer haeren zin genouch en hadden medegedeylt ende zoe men zeyde aelmissen gegeven) in goeden off perzoonen beschadicht te werden, tzy van hem off haer zoonen te zien quetsen, grieven off deursteecken, haer vrouwen, dochteren off maechden te sien schoffieren, vercrachten ende van haer eer stellen, haer beesten ende vehe vuyter weyde te zien beroeven of onthalen, ofte haer cooren, gewas, huysen, schuyren ende getimmerten mitten viere te zien vernielen ende verwuesten, daervan de geschiedenisse zijn, dat diesaengaende noodeloos es, yet wyders te verhalen.

---

1) Een en ander aangaande de juistheid van deze voorstelling vindt men bij Römer, Kloosters en Abdijen in Holland en Zeeland, I, p. 132, 287, 299, 598; II, p. 124 en B. W. Wttewaal, Proeve uit het Welvaren der stad Leyden opgesteld in deze jare 1659 door Mr. Pieter de la Court, Leiden 1845, p. 72.

2) Waarschijnlijk *ende* in te voegen.

De derde redene van de vermenichfuldinge der bedelaeren achte ick te zijn de neeringe van de draperye, die binnen deser stede tot noch toe als die hooftneeringe geacht, gehouden ende mitsdien aengesien es geweest voor een schoen paerle ende cleynot(?)[1], ende rechts of tgeheele welvaren van de stede (6 v°) daeraen waere gelegen geweest, dair ter contrarie dezelve oirzaecke ende vuetsel es geweest vant voorgeroerde[2]) onnutt gespuys. Wel est waer, dat dezelve neeringe voor sommige menschen zeer profitelicken es geweest, daervan die overgebleven rijcdommen, van enyge noch in wezen zijnde, genouch getuygen; mer ten eynde Uwe Eer. Heeren deze myne voorgestelde derde redene terecht zullen mogen verstaen ende onderwinden, est warachtich, dat de draperyeneringe gedaen moet werden by een groot deel ende gevolch van velledelers, velledragers, vellewassers, kempsters, spinsters, spuelders, wevers, vullers ende diergelycke schamele ambachtsluyden, dewelcke geregent[3]) ende in twerck gestelt worden by eenyge rycke ende vermogende luyden, die men van oudts drapenierders heeft genompt, deze alleenlicken voor hem nemende ende het ooge hebbende omme hem zelven rijck, machtich ende geweldich te maecken ende zulcx in achtinge ende oeverheydt te comen, gelijck het geheel regement deser stede tot de veranderinge toe, by zijn Princelycke Excellentie, onlang naer het denckwaerdige twede ontset deser stede gedaen[4]), in haer subjectie es geweest, en hebben noyt (gelijck gemeenlycken den aert van alle gierige menschen es) haere schamele arbeytsluyden zulcken

1) Er staat: *clennet.*

2) Doorgehaald: *voorgaende.*

3) Lees: *geregeert.*

4) Zie daarover Fruin, Het beleg en ontzet der stad Leiden in 1574 (Verspreide Geschriften, II, p. 485).

eerlicken loon cunnen noch begeeren te geven off toe te vuegen, dat zy hem daerop eerlicken hadden connen ontdraegen, mer hadden dezelve schamele luyden van oudts zulcken specie van een slavernye ende dienstbaer juck om den hals ende opten schouderen geleyt, dat zy hem mosten tevreeden houden mit zoodaenigen soberen loon, als hem by die van de oeverheyt (indertijt deur tbenaerstigen ende tvervolgh van den drapenierders, (7 r°) wezende al te zaemen van eenerley affcompste ende geslacht, ende zulcx in den anderen gebonden mit huwelick, maeschap, gewaegerschap [1]) ende vrundtschap) es toegevuecht geweest, zonder dat zyluyden (als alle andere ambachten, neeringen ende hanteringen [2])) den goeden luyden zoo goetcoop ende zoo duyr te dienste mochten staen als zy mitten zelven consten verdraegen [3]), jae dat meer es, stont noch in monde [4]) van waerdeyns of enyge van hemluyden van haer zober ende cleyn loontgen yet zouden hebben off niet [5]), zulcx dat haere schamele arbeytsluyden, of zoo men beter mocht zeggen haer slaven, als zy alschoon een geheele weecke hadden gearbeyt, des Zondaechs mit die mande te laewaerts (zoe men plach te nommen) om haer stucken mosten loopen [6]). Die hem dan eens

---

1) Lees: *gezwaegerschap.*

2) Er staat: *hanteringingen.*

3) Men zie over dezen toestand en wat er gedurende de middeleeuwen uit voort kwam: Blok, Eene Hollandsche stad in de middeleeuwen, p. 195, 207, 211 en Eene Hollandsche stad onder de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij, p. 317. Rammelman Elsevier, Inventaris van het Leidsch archief, II, p. 67. Wttewaal, Proeve uit het welvaren der stad Leyden, p. 195.

4) Monde = macht.

5) Door de talrijke boeten, die de waardijns konden opleggen. Zie daarover de Keurboeken, o. a. Hamaker, De Middeleeuwsche Keurboeken van de stad Leiden, 1873, p. 101 vlg.

6) De uitdrukking is mij niet volkomen duidelijk. Ik vermoed,

aen de bedelrye begheven hebbende, gelijck smenschen natuyr van de deucht zeer leelicken [1]) affwijckt ende hem begeeft tot loyheyt ende vadzicheyt, nimmermeer, immers zeer traechelicken, daer weder affgetrocken connen werden, van alle twelck de oude geschiedenissen zoowel van tvuytgaen van de gansche volrie, de opruerte, by den wevers ende andere ambachtsgezellen in voortijden tot verscheyden reysen gemaeckt [2]), oock de processen ende pleyten, die zy jegens die van de draperie tanderen tijden tot verscheyden reyzen gemaeckt voor den Hove van Hollandt hebben gevuert, alleenlicken om verhoginge van loon te hebben, genouchzaem doen blijcken ende te kennen geven, wat in de waerheydt van de tegenwoirdige zaecke es. Hierby gevoucht, dat om (7 v°) redenen voorseyt de voorsz. ambachten, ten dienste van de draperye staende, by deze onze tyden in zulcken verachteringe zijn gecomen, datter nyemandt meer en es, die dezelve ambachten begeert te leeren, mer zijn die van de draperye gedwongen (zoe zy tvervolch van haer neeringe begeren te behouden) tzelve haer eygen kinderen voorts te doen leeren, van alle twelck ick verdraege [3]) alhyer wyder te spreecken, omme tachterdencken van dat men zoude mogen hebben, deze woorden vuyt eenyge eygene jichte te zijn gesproken, te benemen ende mit eenen den toorn ende gramschap van die van de draperye (myne vrinden ende naemaegen, zoe ick van mijns vaderszyde vuyt een

---

dat Van Hout wil zeggen, dat de werklui 's Zondags moesten gaan *bedelen*, ook in verband met Van Hout's Loterijspel, vs. 5 en 22 (Tijdschr. van de Mij. v. Ned. Letterk. XXIII, p. 213 en 214). *Lade* kan blijkens het Mnl. Wb. o. a. beteekenen: kast, winkel, bureau, geldkist.

1) Lees: *leechlicken* (vgl. o. a., p. 142 hierachter)?

2) Zie Blok, t. a. p., en Rammelman Elsevier, Inventaris, II, p. 67.

3) Uitstel, ophoud.

van de vermaerste geslachten van dien, te weten de Garrabynen [1]), zy gesproten, gelijck ick oock zeer gaerne bekendt stae, dat mij(n) over-bestevader, bestevader ende vader [2]) tambacht van weven binnen deser stede hebben gedaen ende gebruyct gehadt) niet op my te haelen ende die luyden jegen my niet te verbitteren, mitten welcken ick niet dat [3]) alle minne ende vrundtschappe zy begerende.

Hierby gevoucht, dat den roup ende fame, die in dese Nederlanden heeft geloopen van de voorsz. rycke abdyen, vermogende cloosteren ende wel gegoede conventen (als gezeyt es, hyerontrent gelegen hebbende), twelvaren ende vruchtbaerheyt van den platte landen rontsomme, den goeden aert ende genegentheyt van den burgeren alhyer tot het onderhoudt van den armen ende de toestendicheyt van alle bedelrie van die van den overheyt in der tijt [4]), alle bedelaren van de vreemde landen, zoo van Arthois, Henegouwen ende andere, mitten oorloge bedurven zijnde, zoe van Brabant, Gelderlandt, Overijssel ende anderen dorre ende onvruchtbaere landen herwaerts heeft doen trecken, (8 r°) ende rechts gelijck alle

1) Deze naam is onbekend aan het Leidsch archief; ook vond ik hem niet in gedrukte bescheiden.

2) Als Jan van Hout inderdaad de opsteller van ons rapport is, worden hier bedoeld: Jan van Hout, Bartholomeus Janzoon van Hout († 3 Maart 1592), Cornelis Meeszoon van Hout († 13 Febr. 1595), blijkens brieven van Jan van Hout, den secretaris, berustende in het Leidsch archief.

3) Lees: *dan*.

4) Dat is na 1577 in ieder geval veranderd. Onder de papieren, van Van Hout afkomstig en berustend op het Leidsch archief, zijn verscheiden gedrukte formulieren, die aan bedelaars werden uitgereikt en krachtens welke zij zich slechts eenige dagen binnen Leiden mochten ophouden. Van Hout gebruikte de keerzijde van deze briefjes om op te schrijven. Men zie ook Keuren der stadt Leyden, gedruct ten bevele van die van de Gerechte int jaer 1583, p. 102, 105 en 106.

de rivieren haeren loop nemen naer de zee, alhyer binnen deser stede ende zoe[1]) van bedelaeren ende dienvolghende van potbuven, lantloopers, hueren, dieven, knevelaers ende moorders hebben gemaeckt.

Alle twelck ick alhier in Uwer Eerw. Heeren vergaderinge (des my God een getuyge zy) niet en hebbe verhaelt, omme yemant spijt te doen off te verongelycken, mer alleenlycken tot zulcken eynde, dat gelyckerwijs het den medicynen, dient[2]) de oorzaecken van de zieckten dergheenre, die hem tot haere hulpe hebben geroepen, voorzeecker zijn bekendt, leechliker om doen es den crancken te genezen ende van haer gebreecken te helpen, het[3]) Uw Eerw. oock, wetende ende doorziende de zaecken, daervuyt tvoorgaende quaet es ontslaen ende genesen[4]), de behulpelicheyden van dien te beter ende leechlicker zullen connen te passe brengen, in twerck stellen ende een goet ende gewenst vuytcompste doen hebben.

Dewyle dan, segge ick, dat deze stede dairmede ongelijck meer dan eenyge andere van de ommeleggende steden es behipt ende geplaecht geweest, in zulker vougen dat men van oudts voor een gemeen spreeckwoert plach te zeggen, dat Leyden alleen meer bedelaeren mocht vuytleveren dan die rest van tgansche graeffschap van Hollandt, soo en duncktet my niet onbillich te zijn, dat men alhyer oock eerst zoucke hem zelven van zulcken gespuys ende oneerlicken geslachte quyt te maecken ende te verlossen ende mit eenen het waere onderhoudt van den armen ende de oprechte verdelinge der aelmissen

1) Lees: *een zee.*
2) Lees: *dien*
3) Moet vervallen.
4) Lees: *ontstaen ende geresen.*

naer behooren te bestellen ende versorgen, (8 v°) twelck in deeze tijt immers veel te leechlicker vuytgerecht ende bestelt zal cunnen worden, naerdyen dezelve bedelaeren by tyden van de twede belegeringe van de peste niet weynich en zijn vermindert en affgestorven; oock dat zy mits der jegenwoirdiger oorlogen, die (gelijck een zeylsteen yzer en stael tot hem treckt) hueren ende buven mede naer hem nemt, veelal verloopen ende jegenwoirdelick in dienste zijn, ende zunderlinge naerdien de graeumonicken ende andere bytende off biddende oorden, wezende den grontslach ende tfundament, daer alle bedelrye op stont gegryffijt, vastgegrondet ende gebouwet, niet alleen en zijn verdreven, mer oock haere plaetzen, nesten ende rotterien zoozeer zijn verwoest, verstoort ende vernielt, dat men daervan gheen overblijffselen met allen meer en weet te vinden, zulcx dat dezelve, zoo zy tanderen tyden eenyge vermaerde steden wel hebben derren doen, tot die vuytroying van de bedelaeren Uwe Eerw. Heeren niet en zullen jegenzijn noch beletten; want gelyckerwijs een gaerde off hoff, die lange jaren verwildert, verwuest ende mit distel, doorn ende oncruyt begrueyt es geweest, beter te verwinnen ende vruchtbaer te maecken es, naerdien dezelve wilde cruyen, tzy deur die hardicheyt des vorst, opwater off andere gevallen meestal crachteloos geworden ende doetgebeeten zij [1]), zoo zoudet oock jegenwoordelick veel leechlicker wezen in dese zaecke voorhanden zijnde, yet goets vuyt te rechten, indient Uw Eerw. Heeren belieffde de zaecke eenemael mit een yvrich gemoet ende een hefticheyt nyet alleen by de handt te grypen, mer voorts te dryven ende tot een goeden ende gewensten eynde te brengen.

---

1) Lees: *zijn.*

Omme wairtoe te geraecken, hoewel ick mijn zelffs, als ick voir hebbe gezeyt, veel te jong ende onbequaem (9 r°) bevinde yet goets voor te brengen, en can ick nochtans (deur een zonderlinge genegentheyt, die ick tot zoo goeden, zoo eerlicken, zoo profytelijck ende zoo goddelicken zaecke hebbe) niet naelaeten mijn cleyn ende zoberen gevuelen alhyer opelicken te verhaelen ende in 't middel te brengen, zunderlinge naerdyen ick daertoe by mynen Eerw. Heeren Burgermeesteren ende Gerechte onder andere, verzocht ende gelast zy. Soe es dan ten dezen mijn gevuelen, twelck ick Uwer Eerw. Heeren hardtgrondelicken gebeden wil hebben, dat my ten besten mach zijn affgenoemen, zulcx ende tgunt hiernaer volcht:

Eerst datter van nu voortsaen in het onderhoudt van alle de armen dezer stede eenen eenparigen voet behoort te zijn gevolcht ende naergecoemen, ende dat men gansselicken niet en behoort toe laeten noch te gedoogen, dat deen arm menssch wel, jae overvloedelycken zoude werden onderhouden ende dertel gemaeckt, ende dat daerentegen dandere van nootich onderhoudt niet genouchsaem en zoude zijn voorzien, ende dat men zulcx van alle de incompsten ende goeden der armen, immers zoo naer ende indien tzelve enichsints doenlicken es, ééne algemeen boerse behoort te maecken.

Doch aengezien onder den ghenen, die men armen nomt, eenyge verscheydenheyt ende onderscheydt es, zoo zoude ick dezelve verdeelen in der naervolgende manieren: Eerst in wezen, ten tweeden in leprozen off lazarissen, ten derden in oude, onmachtige menschen ende ten vierden ende laetsten in huysarmen.

(9 v°) De beurse van den wezen dunckt my goet te laeten zulcx die es, van gelycken van de leprozen. Mer van de oude onmachtige menschen, die tot noch toe

in de drye gasthuysen dezer stede, te weten St. Catharynen, t Onzer Vrouwen ende St. Lysbetten, zijn geboet ende onderhouden, dunckt my, dat men behoort te maecken een alghemeen gasthuys [1]).

Omme waertoe te geraecken zoude men der armen bedden van t Vrouwen gasthuys ende der armen bedden van St. Lisbetten gasthuys mogen overbrengen in St. Cathrynen gasthuys, ende zulcx alle de goeden, landen, renten, innecomen ende lasten by den anderen brengen, vereenygen ende tsamen vougen.

Ende hoewel elcke gasthuys in den zynen heeft zyne byzondere ordonnantien, gewoonten, pictantien [2]) ende gelycke zaecken, gelijck men zoodanige huyzen niet zonder goeden gewoonten en can regeren noch staende houden, zoude men int voorsz. gasthuys mogen onderhouden ende naercomen de gewoonte, in St. Katrynen gasthuys jegenwoordelicken zijnde, doch zulcx, dat men dezelve by eenyge persoonen, daertoe te stellen, zouden mogen doen oversien ende naer den loop van deser tijt veranderen ende hermaecken, goet vindende, dat men voor teerste de voorgeruerde over te brengene bedsteden zoude mogen stellen in de kercke van tvoorsz. gasthuys, in zulcker vuegen als bedsteden van oudts tot Lopsen [3]) in den kercke ende opten reventer aldair plachten te staen.

Off zoude men oock tgasthuys van St. Cathrynen ende van Onsser Vrouwen moghen overbrengen in den

1) Over de hier genoemde gestichten vindt men uitvoerige meedeelingen bij Orlers (1781), p. 133 vlg.

2) Bedoeld zullen wel zijn zoogenaamde pitantiën: uitdeelingen van lekkernijen krachtens bepaalde stichtingen, zooals er in kloosters vele voorkwamen.

3) Het klooster Lopsen of Hieronymus-dal bij Leiden, dat aan de Meesters van het St. Kathrynen-gasthuis was in gebruik gegeven (Orlers p. 128; Römer, Kloosters en Abdijen I, p. 352).

conventen van St. Michiels ende St. Urselen, gelegen (als Uwer Eer. wel weten) in den Camp aen de wallen, zijnde zeer groot van begrip, die men tot dien eynde aen den anderen zouden moegen (10r°) verheelen [1]), alwaer men oock een pesthuys zouden mogen stichten, geensins tonberen zijnde, ende gelijck men (ten insichte van den jegenwoordigen tijt ende om de versterckenissen dezer stede) gheene voorsteden en mach toelaten, oochmerckelick [2]) leechlick zal mogen toelaten, tzelve niet bequamelicken ten deze stede en can stellen, notelicken teeniger plaetzen (minst schadelick zijnde) binnen zal moeten werden gestelt [3]).

Omme de costen van welcke timmeragie te vervallen, die zonder twijffel groot zouden zijn, doch nieuwers naer sooveel als men zoude meenen, naerdien de meeste getimmerten van dien noch staende zijn ende niet dan reparatien en behouven, zouden mijn Heeren ten eynde alsboven ende opte naeme van die makinge van een gasthuys, een zaecke by een yegelicken zeer gunstich zijnde, aen dengheenen, des macht hebbende, mogen doen verzoucken oprechtinge van een loterie [4]). De vuytlezinge van dewelcke men, om te meerder trecx ende geloop van volck te veroorzaecken, zouden mogen leggen jegens den derden Octobris toecomende ende zulcx opte nieuwe jaermarct, van wegen Uwer Eer. tot

1) Verheelen = tot één geheel maken.

2) Lees: *noch merckelick?*

3) De zin, zooals hij daar staat, moet bij het copieeren geleden hebben. Rammelman Elsevier liet hem weg in zijn copie. Van Hout zal er dit mee willen zeggen: een pesthuis buiten de wallen kan niet meer in deze tijden van oorlog; het zal dus op de minst gevaarlijke plaats binnen de muren moeten komen, en dat is bij die andere gebouwen.

4) Zie over dit plan voor een loterij in verband met Van Houts loterijspel: Tijdschrift van de Mij. van Ned. Letterkunde, XXIII, p. 205.

een eeuwige geheuchnisse van het geruerde *gedenckwaerdige tweede ontset*, tenzelve daege anno LXXIIII gebeurt, verzocht ende vercregen. Niet twijfelende, off, gelijck (zoe ick verstae) de stadt van Delft mit haere loterye tot gelijck ende laetste gehouden over de twee duysent gulden jaerlicken [1]) in tyden, datter zoe veele loteryen loop hadden, heeft geprofiteert, off deze stede zoude van gelycken dairby een grooten penning werden gebaet, (10v°) immers nu dat die gemeente in lang van gheen loteryen en heeft gehoort. Te meer indien men by de caerten, dairvan vuyt te geven, zouden willen toelaten, dat die yet van oudts aen de stede van renten off anderssins ten achteren waer, tzelve zooveel hem gelieffde, zoude mogen inneleggen, daerby vougende altijts zoeveel penningen, als het inneleggen zouden bedragen [2]).

Welcke geruerde overbrenginge van twe gasthuysen tot eenich van beyde plaetzen gedaen zijnde, zoude men teerst winnen de cost van de binnenmueders, van de maerten, knechten, boden ende andere oncosten, die in de twe gasthuysen werden gedaen; zouden oock de spyze van de keucken, op eenen eenparigen voet zijnde, beter connen werden verstreckt ende ten oirbare gebracht.

Zoude men mede beletten de ongeschicthеyden, die voorgaende in enyge huyzen zijn gepleecht, de oneensheyden ende geschillen, daervuyt gesprooten, ende winnen de betalinge van twee rentmeesteren, alzoe tzelve rentmeestersampt naer de voorsz. ver-

---

1) Rammelman Elsevier laat dit woord weg in zijn copie. Er staat *jaerl.* met een streep boven de *l.* De bedoeling is dus, dat de jaarlijksche rente van de gewonnen som *f* 2000 bedroeg.

2) Ik meen dit aldus te moeten verstaan: Wie schuld had aan de stad, kon voor dat geld loten nemen, maar moest dan nog bovendien voor eenzelfde bedrag loten koopen tegen baar geld.

eenyge eenmalen zal zijn gedaen, bequamelicken ende genouch mit eenen moeyte by één perzoon zoude connen werden waergenomen ende bedient, ende meer andere zaecken, behalve dat by vercoopinge van de huysen ende getimmerten van de voorsz. twee gasthuyzen eenen grooten penning zoude staen te verwachten. Welcke vereenyge, zulcx als boven gedaen zijnde, dunckt my, dat men tot de regeringe ende tbewint van tvoorsz. gemeenen (11r°) gasthuys (dat men zulcx voorsaen zouden mogen nommen, omme de naem van St. Cathryn, wezende een overblijfsel van de oude papisterie, wech te nemen), mitsgaders van den armen wezen ende leprosen zoude moghen stellen eenen oversten off superintendent, die opsicht ende overgebieden (blyvende doch onderworpen den Burgermeesteren ende Gerechte) opten zelven drye huysen zouden hebben.

Ende souden onder hem zijn eerst tot de regieringe ende tbewint van tvoorsz. gemeen gasthuys zes meesteren, een binnen- ofte keuckenmoeder ende zes buytenmoederen; ten dienste van het arme weeshuys ende van de leprosen elck vier meesteren, vier buytenmoederen ende een keuckenmoeder.

Ende zoo wanneer eenyge van de voorsz. drie huysen yet, tzy van gelt, coorn ofte andere waren van bederff, hadden, zouden tzelve ten bevele ende by goetduncken van den voorsz. oeversten vuyt de andere huysen, des tover hebbende ende moegen ontbeeren, mogen werden vervult; sulcx dat, al est dat dezelve drye huyzen van den anderen zouden zijn verscheyden, evenwel ende in de daet onder hemluyden ééne beurse zouden wezen. Alle welcke diensten eens des jaers zouden behooren te werden verandert, aenlaetende telcken de helft van de oude ende vernieuwende de reste, mits dat men nyemant langer dan drye jaeren achtereen in een huys en zoude laeten dienen.

Dat men oock elcke jaer binnen XIIII dagen naer (11v°) de voorsz. vernieuwinge ende veranderinge alle meesteren mitsgaders haeren rentmeester, elck in den zynen, zouden behooren te doen reeckenen ten bywezen van een Burgermeester ende twee Schepenen mitsgaders van den voorsz. oeversten, ende dat men een dubbelt van dezelve reeckeninge zouden laeten int huys ende een dubbelt opt raedthuys, omme aldair by den anderen stadtsreeckeningen te werden bewaert.

Ende indien by slote [1]) van dezelve reeckeninge werde bevonden, dat tzy de meesteren off rentmeester eenyge penningen ten achteren quaemen, die by denzelven tot onderhoudt van den armen mochten zijn verstrect, verschoten off vuytgekeert, zouden de Burgermeesteren in der tijt gehouden zijn hem binnen een maendt naer tsluyten van de reeckeninge, die te doen wederkeren, tzij dan vuyt stadtsbeurse of by zeeckere hooffdeelinge [2]) zettinge, onder den burgeren off innewoonderen deser stede te maecken off anderssins, daer de voorsz. Burgermeesteren dezelve bequamelicxt zouden weten te becoemen. Ende dit al ten eynde de meesteren ende rentmeesters elck in den zynen willich zouden zijn eenyge somme van penningen vuyt haeren eygen beursen te verschieten ende dat zulcx tonderhoudt van den armen niet stille en zouden staen, als verzeeckert zijnde van de wederkeringe ende voldoeninge van haere vuytgeleyde ende geleende penningen. Welcke voorsz. meesteren van den armen huysen haer weeclixe vergaderingen zullen hebben tot alzulcken dagen, als van outsher by heurluyden gewoonlick es te doen.

Behalven alle twelck men over tvoorsz. gemeen

---

1) Eerst: *slotene.*
2) Lees: *hoofdelinge.*

gasthuys ende mit eenen over tleprooshuys een dienaer des goddelycke woerts (12r°) zouden moghen stellen, die aldaer alle Zondaegen, te weten in tgasthuys smergens, ende snaenoens in tleprooshuys der armen, als hem buyten de gemeente onthoudende, mit ende vuyt den woorde Gods zouden leeren, troosten, vermanen ende straffen.

Alle twelck alhier zy gezeyt voor zoeveel aengaet de regieringe van het arme weeshuys, van tleprooshuys ende van tgemeen gasthuys.

Omme nu te comen tot den huysarmen ende heurluyder zaecke mede ordentelicken te beleyden, wairinne mijns bedunckens wat meerder moeyten ende zwaricheyts zal vallen [1]), bedunckt my, dat men de beurze ende zulcx de goeden ende innecomen van de drye huysittenen deser stede, te weten van St. Pieters, St. Pancraes ende Onzer Vrouwen, die men van gelycken (om de naem van sinten, als papisterye zmaeckende, wech te nemen) zouden moegen nommen „den huysarmen", oock zouden behooren te vereenygen ende tzamen te vougen ende zulcx tot één ontfang ende éénen vuytgeven te brengen.

Waerby men mijns bedunckens oock zouden mogen vugen alle de gildegueden, de innegangelden ende oorcontspenningen, die men, hermakende de ordonnantien, regulen ende gewoonten onder den ambachten deser stede, zal mogen opstellen, mit eenen alle bueten, breucken ende straffen, daeronder vallende, oock de portie deser stede in alle boeten, die by den officiers in der tijt zullen werden vervolcht, vercregen ende geinnet, daervan zy ten

1) Hoe de toestand was, toen Orlers zijn boek over Leiden schreef, kan men aldaar lezen, p. 147 en 752. Van een paar van de voornaamste punten uit Van Hout's voorstel, nl. een éénhoofdig bestuur en werkverschaffing, is daarbij geen sprake.

behoeve van de stede gehouden zijn te reeckenen ende verantwoorden.

Ende dat men tot de opzichte van denzelven huysarmen (12v°) zouden behooren te stellen eenen generalen oeversten ofte aelmoezenier, zijnde een man van sorte, aenzien ende qualite, dewelcke onder hem souden behooren te hebben ten minsten acht bequaeme persoonen tot meesteren van de huysarmen off huyssittenmeesteren, onder dewelcke de stadt zouden zijn verdeelt in verscheyden quartieren of bonnen, in der vuegen dat elck in den zynen zoude hebben te weten, over wat bon [1]) of quartier hem de opzichte van den armen waer bevolen, te weten:

Eerst eenen int bon van Rapenburch.

Ten IIen een over de bonnen van tNieulant, Hoochwuert ende Levendeel.

Ten IIIen een over de bonnen van tWanthuys, tWolhuys ende Zevenhuysen.

Ten IIIIen een over de bonnen van tGasthuysvierendeel, tVleyshuys ende Overthoff.

Ten ven een over de bonnen van Burchstreng ende Kerck-vierendeel.

Ten zesten een over de bonnen van Gansoorde ende St. Niclaesgraft.

Ten zevenden een over de bonnen van Overmaren-Rhijnzyde ende Overmaren-landtzyde.

Ende ten achtsten een over de bonnen van Marendorp (Rhijnzyde ende landtzyde).

Alles woonende in of ontrent tzelve quartier, daerover hy huyssittenmeester zoude zijn gestelt, ten eynde hy zulcx aen alle de persoonen, heur opsicht onderworpen zijnde, te beter kennisse zullen hebben.

Ende tot behulp van den voorsz. huissittenmeesteren,

---

1) Dit woord is in het hs. vergeten.

zouden elck in den zynen mogen gebruycken de heeren van den gebuyrten [1]). Dan alzoo binnen deser stede veel gebuyrten zijn, (13r°) die in verscheyden bonnen strecken ende mede eenyge gebuyrten veel te groot van huysen wezende, daervuyt leechlicken eenyge ongeschicktheyt zouden mogen ontstaen, zoude men dezelve gebuyrten by eenyge gecommitteerden moghen doen cleynen, hermaecken ende opnieus verdeelen, ten minsten de zesthien huysen ende ten meesten de vier en twintich huysen een gebuyrte makende, ende in elcke gebuyrte tot een heer stellen ende ordonneren degheene, die daertoe bequaemst wezen ende best dienen zoude.

Welcke huyssittenmeesteren vuyt handen van den rentmeester, die tot den ontfangh van alle de goeden van den voorsz. huysarmen zouden werden gestelt, de penningen, hem tot onderhoudt van den armen, tot zyne opzichte staende, van noode zijnde, ter discretie van den voorsz. oeversten aelmoezenier zouden hebben te ontfangen.

Soude mede dezelve huyssittenmeesteren gehouden zijn by gebeurten ende volgende den regel, onder hemluyden ter discretie als voren te maecken, de aelmissen onder de predicatien in den kercken te innen ende gaderen, ende oock eens des maendts by den huysen mit een besloten busse omme te gaen ende zulcx van de goede luyden zodaenige aelmissen te halen, als een yegelyck naer zynen staet ende die miltheyt des harten deur instortinge des Heeren zal goetduncken ende gelieven, gehouden blyvende alle de aelmissen, die zyluyden, tzy in der kercken oft by den huysen zouden gecrygen, in handen

---

1) Over de beteekenis van die „heeren van den gebuyrten" zie men Orlers (1781) p. 772.

van den rentmeester in de gemeen beurse van den armen te brenghen.

(13v°) Off zoude men oock, alzoo de aelmissen, die men onder de predicatien gadert, zoo de leraren meestal in der loop van haer voorgenomen redene grotelyck verhinderen, tgehoor van den toehoorderen merkelicken beletten ende wechnemen, ende zonderlinge als weynich te gelde loopende, gansselycken mogen wechnemen ende naerlaten, ende in plaetze van dien ende mede omdatter alsnoch veele persoonen, de pauselycke ende andere religien toegedaen zijnde, hem van den predicatien onthouden, weder ordonneren, alle Sondaegen des middaechs in vugen voorzeyt d'aelmisse by den huysen te gaderen ende innen, twelck doende, men gheen cleyne vermeerderinge van aelmissen en zal bevinden [1]).

Vorder zouden het ampt ende de berupinge van den voorscr. huyssittenmeesteren zijn, behoorlicken opzichte te nemen op alle de personen, onder haar bon of quartier wonende, ende hem aen den heeren van den gebuyrten, elcx in den zynen, nopende de gelegentheyt van eens elcxs persoon, onder zijn opsichte staende, naerstelicken te onderzoucken ende ondervragen, ende voornemelycken van wat leven ende gesteltenisse zy zijn ende off zy hem mit eenyge neeringe, ambacht off eerlycke hanteringe generen ende onderhouden of niet, ende zunderlinge te ver-

1) Omstreeks 1620 werd gecollecteerd „in de predikatien en des Zondags door de gansche stat", verder hielden de huiszittenmeesteren met de predikanten nog jaarlijks twee groote collecten. „De Engelschen, die aan tweeën verdeelt zijn, de Luthersche en Mennoniten onderhouden elk de zijne uit hetgeene ieder in zijne kerk verzamelt, 't welk in de beurs van de gemeene Armen niet komt". Van de Katholieken wordt natuurlijk niet gesproken. Toch worden in den winter brood en turf aan ieder „zonder eenig onderscheid" gegeven (Orlers p. 148).

sorgen, dat craemvrouwen, crancken, weduwen ende schamele lieden, mit kinderkens verlast, behoorlycke hantreyckinge tot haer notige onderhout mach geworden [1]), zonder int minste te gedoogen, datter aen eenyge onnutte, loye, wercknoye [2]) persoonen, heur leden clouck ende machticht zijnde, de aelmissen zouden werden verstreckt.

Ende omme den armen ende behouftigen des te beter te mogen (14r°) onderhouden, zoude men voor t'eerste eenyge [3]) persoonen mogen committeren, omme te onderzoucken, wat elck abdie, convent, clooster ende gemeente van outs gehouden es geweest aen den armen te verdeelen, ende tzelve gedaen ende tot kennisse gecomen wezende, aen den Heeren Staten slants te doen verzoucken in voldoeninge van den verloopen jaeren, daervan gheen verdeelinge en es gedaen geweest, ende vorder voor de toecomende jaeren, te hebben verzeeckeringe van zeeckere landen, gronden, renten ende innecomen vuyt degheene, die best ende naest gelegen zouden zijn.

Mede dat men vuyt de goeden, die de voorsz. huysarmen jegenwoirdelick hebben, tzy by vercoopinge, oplichtinge van renten, lossinge van pachten, op huysen staende, off deur eenyge andere middelen, die men gereetste zal connen ramen, zal schicken gereet te maecken ende byeen te crygen een hooftsomme van eens, twee of drye duysent guldenen, ende dezelve ten believen ende mit goetduncken van den aelmosenier ende huyssittenmeesteren te leveren onder handen van eenyge guede eerlycke ende getrouwe persoonen, zoo mannen, zoo vrouwen,

---

1) Omstreeks 1620 waren daarvoor vier „Goe-Moeders of diakonessen" (t. a. p. bij Orlers).

2) Afkeerig van werken; noye = noode.

3) Achter dit woord staat in 't hs. nog eens: *eenyghe*.

omme daermede, tzy dan linde [1]) lakenen, netten of yet diergelijck te werden gereet, aen dewelcke men alle vrouwen-persoonen, kinderen, knechtens [2]) ende meyskens, die hem zelffs daerop verontschuldigen, als dat zy niet en weten te doen te crygen, zoude mogen aenwysen ende sulcx te werck doen hebben ende van haerer handen arbeyt te doen leven; ende indien alsdan bevonden werden, dat zy niettegenstaende haer vlijt ende naersticheyt aen den cost niet geheel (14v°) en wisten te geraecken, zoude men henluyden haer gebreck vuyte beurse van den armen laeten [3]) vervollen.

Sulcx men oock zouden mogen verzoucken eenyge spellemaeckers ende diergelycken hanteringen, die elckeenen leechlicken ende zonder lang leeren can gedoen, om haer wooningen binnen deser stede te commen nemen, omme d'welcke aen te locken, men hem eenyge vrydommen zouden mogen toelaten, in plaetse dat men zulcke vrydommen wel voorgaende persoonen heeft gegont, daerby de stadt geene innewoonderen van dien zonderlinge gebaet en waren geweest.

Ende alzoo eenyge verduchten, dat sommige loye persoonen, die gheen lust noch sin tot arbeyt en hebben, tgunt men hem te doen zouden geven, willens ende wetens zouden bederven, twelck zy mijns bedunckens zoo heymelyck nyet en zouden connen te wege brengen, of men zout leechlicken gewaer werden ende connen mercken, soude de oeverste, onder wien zulck eene staende waer, dezelve voor t'ee(r)ste mit woorden straffen, ende voor de twede reyse bevonden zijnde, aen den oeversten Ael-

---

1) Hier achter is het woord *weven* doorgehaald.
2) Lees: *knechtkens*.
3) Doorgehaald: *volgen*.

mosenier off Burgermeesters ende Gerechte zulcx moeten te kennen geven, ten eynde dezulcke anderen tot ontsich òf ter stadt vuytgegezelt, òf andersints naer zijn verdienste zouden mogen werden gestraft.

Mede zoude men by aflezinge straffelicken ende op pene van geesselinge moeten verbieden, dat nyemant, wie hy waer, voor der goeder luyden deur en zouden mogen gaen bedelen [1], mer dat alle gebreeckige ende behouftige persoonen hem zouden moeten keeren aen den huyssittenmeester, die tot opsichte van het bon of tquartier, daer zy woonachtich es, zouden zijn gestelt ende denzelven zijn of haer gebreck behoorlicken, beleeffdelicken ende in der waerheyt te kennen geven, ten eynde dezelve hem op haer aendienen of te kennen geven, of in persone of by de Heeren van den gebuyren onder hem staende, (15r°) zouden moghen ondervragen ende daernaer vernemen ende vereysschen, ten eynde dezulcke de behulpzaem hant niet en werde onthouden, mer behoorlicken mocht zijn verleent.

Ende omme alle bedroch te verhueden, zoude elck huissittenmeester in zijn bon op eenen dach behoorlycke beschrijvinge doen van alle de hooffden, van den aelmissen levende of daervan begeerende te leven, mit gueder verclaringe, van waer de persoonen zijn, hoelange zy binnen dese stede hebben gewoont, heuren ouderdomme, of zy gehylickt zijn, hoeveel kinderkens zy hebben, wat zy of elck van hem ter handen trecken, of waermede zy hem generen.

Voorts om de boosheyt van eenyge lichte menschen, die niet te verliesen en hebben, te breydelen ende beletten, zoo zoude men oock by ofrupinge wel scherpelicken mogen verbieden, dat hem nye-

---

1) Bedelarij in iederen vorm wordt in het Keurboek van 1583 streng verboden (zie p. 102 vlg.)

mant en vervordere den gestelde aelmoseniers, huyssittenmeesters ende alle andere, die dezen aengaende eenichsins gemoyt of gebezicht zouden werden, mit woorden of mit wercken te misseggen off misdoen of, mitz hemluyden eenyge logenen te verstaen gevende, onbehoorlicken te practizeren, eenyge aelmissen t'onrecht te genieten of andere cluchten of ongeoorloofde zaecken in dien te gebruycken of te speelen, al op peyne van tot discretie van die van den Gerechte aen den lyve mitter doot, brantteycken, geesselinge, bannissement of anders te werden gestraft, zulcx oock de straffe van zodanige overtreders sonder eenyge genade zouden behooren te werden gevordert ende gedaen, omme tzelve den anderen te dienen tot een schrick ende ontsich.

(15v°) Soe men oock den gestelden oversten, meesteren van den huyzen, aelmosiniers, huyssittenmeesteren ende allen anderen wel scherpelyck zouden mogen belasten, dat zy zodaenige misbruycken, die zy bevinden ende hem bejegenen, den Burgermeesteren ende Gerechte zonder eenich verschonen of oochluyckinge zoude moeten aenbrengen ende te kennen geven, ten eynde by hemluyden behoorlycke straffe daerover mochte zijn gedaen, alzoo der algemeyne zaecke grotelicx daeraen es gelegen, dat de misdoenders naer haer verdiensten niet en [1]) werden gestraft.

Vorder zouden de voorsz. oeversten aelmosenier mitten huysittenmeesters eens of twemalen ter weeck, naer de noot gelegen zouden zijn ende de aelmosenier zouden gebieden, in zeeckere plaetze, te weten in tBarbaren gasthuys (twelck doende men de andere twee huyssittenhuysen zouden moghen ver-

---

1) *Niet en* is waarschijnlijk een schrijffout.

coopen ende te gelde maecken [1]), byeen te coomen, vergaderen ende van alle voorvallende zaecken onderling te handelen ende beraetslaegen.

Ende zouden oock de voorsz huysittenmeesteren ende haerluyder rentmeester ten eynde van tjaer gehouden zijn te reeckenen van gelycken van tgunt zy bevonden zouden werden vuyt haer beursen verschoten ende verleyt te hebben, behooren te werden vergenuucht ende voldaen ende dezelve mede in diensten moghen werden gelaten ende vernieut, alles zoo hierboven beruerende de armehuysen in tlange es verhaelt [2]), niet twijfelende, indien de zaecken in der vugen als boven mit eenen yver werden aengevangen ende beleyt, of de waere armen en zullen van aelmissen mit minder quetze van de gemeente behoorlycken ende genouchsaem werden gehantreyckt (16r°) ende voorzien, ende deze stede en zal mit eenen van eenen grooten hoop loy ende onnut gespuys gehelicken werden verlost ende ontledicht, die zulcx oock gedwongen zullen wezen, òf naer andere steden ende landen, daer men de bedelrye liever zal willen toestaen, te vertrecken, òf, twelck te wenschen es, van haer loyheyt af te staen, een geregelt ende tuchtich leven aen te vangen, hem tot naersticheyt, arbeyden ende wercken te begeven ende zulcx, buyten der gueder luyder schade, van haer handwerck in tzweet heurs aensichts te moeten leven.

Alle twelck ick zulcx alhier (des verzocht zijnde) onder tbehagen van Uwer Eer. Heeren, wiens straffe

---

1) Omstreeks 1620 is er inderdaad maar één huiszitten-huis „gelegen aan de noordzijde van den Ouden Rhijn, daar van ouds het St. Barbaren-gasthuis gestaan heeft, waar van dit voornoemde huis een gedeelte is" (Orlers p. 147). Dit is dus zeer waarschijnlijk een van de resultaten van Van Houts rapport.

2) Zie blz. 150 hiervóór.

ick my gaerne wil onderwerpen, voor mij(n) goetduncken in dezen hebbe gezeyt.

Waerop naer beraetslaginge ende veel tsamensprake, over ende weder vuergevallen, eyntelicken by de meeste stemmen van de jegenwoordigen es besloten, dat men de vereenyge van de drie gasthuysen, hiervoren in tlange verhaelt, als affgeslagen, voer alsnoch zal naelaten, ende dat de zaecke nopende de vereeninge van de huysarmen zal staen tot laste van Burgermeesteren ende Gerechte, omme daerinne zulcx te doen ende handelen, als zy bevinden zullen te behooren [1]).

---

1) In verband met mijn inleiding zij hier nog opgemerkt, dat bij het hs. nog behoort een vel waarop staat: „Vroetschappe bouck der stad Leyden begonst opten xxen February 1577, ten welcken tyde de veertigen derselver stede bestaende waeren in den navolgende personen". Hierop volgt de lijst, die m. i. wel achterwegen kan blijven. De bedoeling is dus waarschijnlijk geweest om met ons hs. een nieuw vroedschapsboek te beginnen. Het eerste vroedschapsboek na ons rapport begint thans echter met 29 Juli 1577.

CORRESPONDENTIËN TE MIDDELBURG EN TE GOES.

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. R. FRUIN.

Toen ik in het 23ste deel der Bijdragen en mededeelingen verschillende stukken betreffende correspondentiën in Zeeuwsche steden inleidde, merkte ik (blz. 258 noot) op: „Middelburg alleen ontbreekt thans in de serie, doch niet uit gebrek aan stof: integendeel, het materiaal is zoo omvangrijk, dat ik de publicatie daarvan tot eene andere gelegenheid moet uitstellen." Door het bestuur van het Historisch genootschap aan die halve belofte herinnerd, meen ik mijn woord te kunnen inlossen door de mededeeling van achterstaande stukken, die wel niet alles geven, wat het archief der gemeente Middelburg over de contracten van correspondentie bevat, maar toch het voornaamste. Wat er nog verder is, is òf reeds gedrukt, òf het komt daarvoor minder in aanmerking.

Nagenoeg alle hierachter gepubliceerde stukken zijn afkomstig uit de 18de eeuw en hebben meer in het bijzonder betrekking op het tijdvak na 1715, in welk jaar het Contract van Harmonie tot stand kwam. Dat contract, dat bij De Witte van Citters (blz. 31

vlg.) staat afgedrukt, verdeelde de regenten der stad in twee correspondentiën, die elk twaalf leden zouden tellen. Het stadsbestuur bestond uit twee burgemeesters, elf schepenen en twaalf raden, dus in het geheel uit vijf en twintig personen. Een der regenten werd dus buiten de Harmonie gesloten; dit was, gelijk uit het sub A. I medegedeelde stuk blijkt [1]), de heer Philip van den Brande. Toen deze in 1717 gestorven was, werd conform art. 8 bij loting zijn opvolger aan de eerste correspondentie toegekend. Deze bestond echter sedert niet, gelijk men verwachten zou, uit dertien, maar uit twaalf leden. Een der leden nl., die volgens het Contract van Harmonie tot de eerste correspondentie gerekend werd, de latere burgemeester Pieter Boddaert, was degene, die, gelijk de secreete resolutie van 20 April 1715 (zie De Witte van Citters blz. 30) zegt, „daarjegens verscheyde consideratiën hebbende, zulcx (te weten het onderteekenen van het Contract van Harmonie) vooralsnog heeft gelieven te difficulteren". Wel werd hem „vriendelijk verzogt sig in 'tselve contract in te laten, waartoe aan Zijn Ed. de deure vooralsnogh werd opengehouden"; maar hij was onafhankelijk genoeg om niet te willen medewerken tot datgene, wat hij afkeurde, en hij bleef buiten de Harmonie en dus ook buiten de correspondentiën. De gronden, waarop zijn zelfstandig oordeel steunde, zijn hierachter onder B. III afgedrukt [2]).

Men leert deze en andere bijzonderheden kennen uit het sub A. I medegedeelde stuk. Het is ontleend

---

1) De Witte van Citters (blz. 32, art. 7) verzwijgt naar zijne gewoonte den naam.

2) Ook in andere opzichten had Boddaert eene eigene meening. Zoo bericht o. a. Pieter de la Rue, dat in de vergadering van Wet en Raad 16 November 1724 besloten werd, dat „de heer Tulleken op zijn verzoek ter Staatsvergaderinge zou voorgesteld worden ter

aan een band, bevattende een zestiental stukken, geschreven met dezelfde hand en later bijeengebonden. Het eerste dier stukken is getiteld: „Algemeene aanmerking over de ongeoorloofdheid der zoogenaamde particuliere regeeringscontracten", het laatste behelst de hierachter onder A. I afgedrukte „Nuttige aanmerkingen op den voornaamsten inhoud des Contracts van Harmonye". In beiden is een beslist tegenstander van alle contracten van correspondentie aan het woord, wien zelfs mr. Pieter Boddaert, die toch het Contract van Harmonie niet had willen teekenen, niet ver genoeg gaat. Het bevreemdt dus wel eenigszins uit de veertien tusschenliggende stukken te bemerken, dat de schrijver zelf lid der eerste correspondentie is geweest, als zoodanig het Contract van Harmonie geteekend heeft en ook braaf geholpen heeft het in toepassing te brengen. Hij is dan ook ten gevolge van de bepalingen van het contract in 1725 rekenmeester van Zeeland geworden. Hij nam, gelijk hij zegt, dat ambt aan, „hoewel de recognitie zwaar en het inkomen gering was, wel voornamelijk om deeze redenen: 1. om de aanzienlijkheid en gerustheid daarvan, 2. omdat de regeering — als regeering niet, maar in zooverre, dat God is te klaagen, veele grove feilen daarin door de begeerlijkheid der regenten zijn ingeslopen — my al van d'eerste instantie zeer tegen de borst was, zoodat, had ik mijn genegenheid ge-

bekleedinge van 't comptabel ampt der ontfangerye over de Vijf ambagten, niettegenstaande het den heere burgermeester Boddaert, die het contract, waarin dit comptabel ampt geëxcipieerd word van zulker, daar men mee uit de regeering moet gaan, niet getekend had, geliefde te melden in zijn advijs, dat hy hiertoe zijne stem niet geeven kon, als strydende met de gronden van eene goede regeeringe, dat comptabele amptenaaren in den magistraat blyven, welk zeggen Zyne Weled. Gestr. in 't uitgaan uit 't stadhuis nog eens nadrukkelijk herhaalde".

volgd en zig gelegenheid aangeboden, ik die nog al vroeger zou verlaaten hebben". De vos, die op deze wijze de passie preekt, is geen ander dan de welbekende mr. Pieter de la Rue, de schrijver van het Geletterd, het Staatkundig en eenige andere Zeelanden. Behalve zijne Nuttige aanmerkingen is uit zijn handschrift nog één stuk (B. 1) opgenomen. De overige, een afschrift van het Contract van Harmonie en andere van elders bekende stukken, notulen van vergaderingen der vriendschap, waarin de gewone besluiten omtrent het vergeven van ambten worden genomen, een bericht omtrent zijne verkiezing tot rekenmeester enz., verdienen niet te worden gepubliceerd.

De andere stukken, in de eerste afdeeling vervat, behooren tot de arcana politica. In een der hier niet opgenomen stukken geeft De la Rue eene lijst van geheime resolutiën van Wet en Raad [1]), waarvan de origineelen berustten in het secreet comptoir der stad en bovendien ingevolge resolutie van 27 Juli 1720 waren afgeschreven in een boek, waaruit zij jaarlijks in Wet en Raad werden voorgelezen. Dit boek is nog altijd in het gemeentearchief aanwezig, en daaruit worden hier verscheidene dier geheime resolutiën gepubliceerd. Die, welke slechts voor een bepaald geval waren genomen, zijn niet in deze verzameling opgenomen, en evenmin het Contract van Harmonie zelf en de resolutiën van 20

---

1) De Witte van Citters dwaalt, waar hij het voorstelt, alsof de resolutie van 20 April 1715 (blz. 29) eene resolutie der correspondentie was. Het was, evenals alle besluiten omtrent de stadsregeering in het gemeen, eene resolutie van Wet en Raad. De correspondentiën bevatten elk slechts de helft der leden van den magistraat. Het besluit van 27 April (blz. 30) was geene resolutie van Wet en Raad maar een besluit, genomen door of althans na oproeping van alle leden van dat college behalve den uitgesloten Philip van den Brande.

en 27 April 1715, die allen reeds gedrukt zijn. Voor den inhoud dezer arcana meen ik naar de stukken zelf te mogen verwijzen.

De onder B bijeengebrachte stukken hebben in hoofdzaak ten doel de voorstelling te rectificeeren, die De Witte van Citters van het in 1725 voorgevallene geeft (zie blz. 39—41). Men zou uit wat hij mededeelt, den indruk krijgen, dat in dat jaar op initiatief van burgemeester W(ilhem) v(an) C(itters) de artikelen 10 en 11 der Harmonie, waarbij bepaald was, dat zoons van regenten in de eerste plaats voor de vervulling eener vacature in aanmerking zouden komen, waren afgeschaft. Niets is echter minder juist. Wel heeft Van Citters een diergelijk voorstel gedaan, maar hij is er niet mede doorgedrongen; de minderheid, wier leider burgemeester Schorer was, heeft, van haar standpunt volkomen terecht, volgehouden, dat het contract niet bij meerderheid van stemmen gewijzigd kon worden, en dat al verklaarden de heeren, die de meerderheid vormden, voor hun persoon afstand te doen van het recht, dat hunne zoons hunne opvolgers in de regeering zouden worden, zij desalniettemin door het contract verplicht waren de zoons van vroegere regenten en van de heeren der minderheid in de regeering te helpen kiezen. Tegenover de verklaring der meerderheid, die De Witte van Citters (blz. 39) heeft opgenomen, wordt in het sub II afgedrukte stuk de opvatting van burgemeester Schorer c. s. weergegeven, waaraan zich dan het waardig protest van burgemeester Boddaert (III) aansluit.

Het eerste stuk van deze afdeeling geeft een relaas van wat aanleiding heeft gegeven tot deze wisseling van stukken, nl. de verkiezing van den heer Van Reigersberg van Krabbendijke, zoon van den over-

leden burgemeester Van Reigersberg van Couwerve, tot raad. Dit relaas is ontleend aan den reeds boven vermelden band van door Pieter de la Rue bijeengebrachte stukken, en is dan ook door deze zelf, die toen nog lid der stedelijke regeering was, opgesteld. De beide volgende stukken (II en III) zijn ontleend aan het reeds boven geciteerde register van „Secrete resolutiën tot vaststelling van de regeering en goede harmonie tusschen de respectieve leden van dien", waaraan ook de arcana politica (A. II—V) zijn ontleend.

Intussschen was het geschil over de artikelen 10 en 11 der Harmonie met de vertoogen der burgemeesters Van Citters, Schorer en Boddaert niet ten einde. Wel bleef de zaak voorloopig rusten, maar 24 Februari 1731 kwam burgemeester Van Citters opnieuw met een uitvoerig betoog ten gunste van de afschaffing voor den dag. Het scheen nutteloos dit geheele stuk, dat geene nieuwe gezichtspunten opent, hier af te drukken; alleen de conclusie, waartoe Van Citters — en met hem verscheidene andere leden van den magistraat — kwam, is onder nr. IV van deze afdeeling medegedeeld. Den 14den April daaraanvolgende kwam hiertegen een protest in van burgemeester Mathias en eenige andere leden, waarvan ook het slot sub B. V is meegedeeld. Burgemeester Schorer, die vroeger het sterkst het gevoelen van Van Citters bestreden had, en twee zijner medestanders konden zich echter met dit protest niet geheel vereenigen en dienden 27 Juli 1733 hunnerzijds eene memorie in, waaruit een conciliante geest spreekt. Zij wordt als nr. VI afgedrukt. Deze drie stukken zijn ontleend aan het bovengenoemde register van Secrete resolutiën. Dan volgen nog onder nrs. VII en VIII twee verklaringen over hetzelfde onderwerp uit de jaren 1741 en 1742, waaruit

blijkt, dat de minderheid, die de artikelen wilde handhaven, toen nog niet voor de meerderheid was gezwicht. Ook deze stukken komen in het register van Secrete resolutiën voor. Zij zijn hier echter afgedrukt naar de origineelen, die eveneens in het gemeentearchief berusten.

De quaestie, of zoons van regenten van rechtswege in de regeering moesten worden opgenomen of niet, was dus in 1742 nog niet opgelost; zij werd het in 1751 onder den invloed van den stadhouder Willem IV. Reeds in 1747 verklaarde de heer Van Borsele als representant van den eersten edele zich tegen het voortbestaan van het Instrumentum pacis van 1708; maar de andere staatsleden behalve Vere en Vlissingen, die geheel onder den invloed van den prins stonden, verzetten er zich zoo lang mogelijk tegen. Eindelijk, toen de prins zelf overgekomen was en zich de zaak had aangetrokken, kwam den 15den Juni 1751 eene Staatsresolutie in zijn geest tot stand, nadat alvorens de magistraat van Middelburg ten gevalle van Z. H. had besloten (14 Juni 1751) te „vernietigen en te niet (te) doen, zooals vernietigen en te niet doen by dezen, alle contracten en verbintenissen van vriendschap en tourbeurten, tusschen de leden van dit collegie gemaakt en opgerigt over de begeeving van alle provinciale ampten, die tot de regering of administratie der justitie betrekking hebben en ter dispositie van de Heeren Staten dezer provincie staan, gelijk Haar Ed: Achtbare ook te niet doen alle zoodanige contracten of verbintenissen over de vervulling van schepens- en raadsplaatsen, en ook in het vervolg beloven daarover geene verbintenissen of contracten te zullen aangaan, directelijk of indirectelijk; met verder declaratoir, dat Haar Ed: Achtb: gewillig en bereid zijn om, zoowel als alle andere leden van Staat, over de begeeving

van alle provinciale ampten en commissiën, die ter dispositie van Haar Edele Mog: staan, te komen in communicatie en overleg met Zyne Doorluchtige Hoogheid of den Heere Erfstadhouder in der tijd, by minderjarigheid met de Vrouwe Gouvernante of met den heer premier noble" [1]).

Dientengevolge was een groot deel van het Contract van Harmonie buiten werking gesteld. Intusschen hetgeen er van behouden kon blijven, besloot men te handhaven, en zoo kwam de secreete resolutie van 9 December 1751 tot stand, die hierachter sub B. IX is afgedrukt. Zij is niet aan het bovenbedoelde register van Secrete resolutiën, aangelegd krachtens besluit van 27 Juli 1720, ontleend — daarin komen na 1742 geene stukken meer voor — maar aan het gewone secreet register van Wet en Raad. Na den dood der gouvernante werden door eene der beide vriendschappen pogingen aangewend om wijziging in de Staatsresolutie van 15 Juni 1751 te brengen, maar de andere, waarvan burgemeester Van Campen toen 't hoofd was, besliste 20 Februari 1762 „zig in geene schikkingen in te laaten om communicatif met den heer Van Borssele als premier noble schikkingen nog conventiën aan te gaan, als geconsidereert wordende, dat gemelde heer by minderjaarigheyd van den stadhouder (geene) schikkingen of conventiën kan aangaan, en dus niet van de zoo seer bekende Staatsresolutie van 15 Juny 1751 kan nog mag werden afgegaan, dan by meerderjarigheyd van den stadhouder of van diegeen, die door denzelven alsdan daartoe behoorlijk gequalificeerd zal werden" [2]). Of het nog tot eene wijziging van het

1) Zie De Witte van Citters blz. 256—275.

2) Zie het deel, getiteld: Reglementen en Contracten der 2 vrundschappen fol. 170 en 171 (Gemeentearchief Middelburg).

Contract gekomen is, valt uit de weinige stukken, die uit de periode na 1762 voorhanden zijn, niet op te maken.

Daarentegen ben ik in staat de door De Witte van Citters gegeven voorstelling nog op een ander punt aan te vullen. Behalve het uit vijf en twintig personen bestaande college van Wet en Raad was er ook te Middelburg een college van twaalf kiezers of kiesheeren, dat zich zelf bij voorkomende vacaturen — de heeren hadden voor hun leven zitting — aanvulde. Hunne functiën, die in den Tegenwoordigen Staat van Zeeland (I blz. 226—230 en 234) uitvoerig beschreven staan, betroffen uitsluitend het kiezen van de nieuwe schepenen en het aanvullen van hun eigen college. De Wet werd jaarlijks 31 Juli vermaakt. De raden en de kiezers samen kozen dan dertien personen, waaruit schepenen (na het herstel van het stadhouderschap: de stadhouder) het eene jaar zes, het andere zeven schepenen aanstelden. Gelijk men uit het hierachter sub A. II afgedrukte stuk zien kan, was bij de gewone jaarlijksche verkiezing van eene vrije keuze geen sprake. De nominatie bestond regelmatig uit de twaalf raden en één persoon uit de burgerij, en daaruit werden natuurlijk altijd zes of zeven raden gekozen, wier plaatsen dan door de aftredende schepenen werden vervuld. Daaromtrent bestond tusschen het college van Wet en Raad eener- en dat der kiezers anderzijds eenstemmigheid [1]). Daarentegen was er geschil over de vraag, hoe geschieden zou, als eene schepenplaats tusschentijds kwam te vaceeren; Wet en Raad wilden, dat daartoe alleen raden in aanmerking zouden

1) Deze toestand bestond reeds vele jaren; zie De Witte van Citters blz. 2 vlg.

komen, de kiezers stonden op hun recht om bij het uitbrengen van hunne stem ook buiten de raden te gaan. Over deze zaak werd 26 Augustus 1710 een voorloopig accoord aangegaan, waarbij werd bepaald „dat, onvermindert het gepasseerde, de heeren kiezers voortaan wel zullen blyven maken de nominatiën in de schepensplaatsen, die buytentijds zullen komen te vaceeren, ende dat vervolgens de Weth, conform het reglement, op de magistraatsbestelling dezer steede gemaakt, mede daaruyt de electie zal moeten blyven doen, dog dat de heeren kiezers de eene tijd die nominatiën conform de sustenue van de magistraat zullen moeten maken uyt de eligible raden, en de andre tijd, zoo zy kiezers het goedvinden, dezelve conform haar sustenue zullen mogen maken uyt het generaal corpus van de borgery, behoorlijk gequalificeert, zonder in eenigen deele aan de heeren raden te weezen gelimiteert; dat dienvolgende de nominatie tot vervulling van de eerste vacerende schepensplaats by de kiezers zal moeten werden gemaakt uyt de eligibile raden; dat de nominatie in de tweede vaceerende schepensplaats by de kiezers, zoo zy het goedvinden, zal mogen werden gemaakt uyt het generaal corpus der gequalificeerde borgery zonder in eenigen deele aan de heeren raden te weezen gelemiteert; de derde weder uyt de eligible raden en de vierde wederom uyt het generaal corpus der borgery zonder eenigsints aan de heeren raden te wezen gelimiteerdt; en zoo voorts hand op handt by beurten voortgaande en daarin continueerende den tijdt van vijff en twintig naastvolgende jaaren, ten waare het geschil ten principalen eerder by minne of decisie mogte weezen getermineert". Deze overeenkomst, die geenszins geheim werd gehouden, — de Hooge Raad verleende er 2 September 1710 akte van willige condemnatie op — werd, nadat de tijd,

waarvoor zij was aangegaan, was verstreken, weder voor vijf en twintig jaren verlengd.

Dit alles was bekend, maar wat niet bekend was, is, dat ook de kiezers onderling een contract hadden gesloten van gelijken aard als het Contract van Harmonie. Ook de kiezers waren vereenigd in twee correspondentiën, en elk dier correspondentiën beurtelings wees aan, wien de kiezers hunne stem hadden te geven bij de vervulling der beide betrekkingen, waarover zij hadden te disponeeren: eene vacante schepensplaats en eene plaats in het College van de kiezers zelf. Men leert dezen toestand kennen uit het sub C. I afgedrukte stuk, zijnde eene overeenkomst tusschen de leden van eene der beider kiezers-correspondentiën, waarbij de wijze, waarop de voordrachten van de correspondentie weder onder de leden zelf zullen worden verdeeld, nader wordt geregeld. Met dit besluit was de vrije electie tot het allergeringste minimum gereduceerd. Een der kiezers wees op zijne beurt aan, wie bij vacature kiezer of schepen zou worden; daaraan was zijne correspondentie gehouden. Het besluit der correspondentie was weder bindend voor het college van kiezers, en dat weer voor de raden, die met de kiezers den nieuwen schepen hadden te benoemen.

Dit besluit der correspondentie werd in 1747 genomen. Weinige jaren later, in 1751, viel het besluit van Wet en Raad, dat hiervoor (blz. 167) is vermeld, waarbij alle contracten en verbintenissen over de vervulling van schepensplaatsen werden afgeschaft. Daarmede kwam eene algeheele verandering ook in het contract tusschen de kiezers. De beide vriendschappen werden afgeschaft en de vrije electie der leden, voor zoover deze niet streed met het recht van aanbeveling, Z. H. toegekend, hersteld. Dit is vastgesteld bij het sub C. II medegedeelde besluit.

Het eerste der beide sub C vereenigde stukken wordt hier afgedrukt naar het origineele onderteekende contract, het tweede naar de minuut.

Ten slotte heb ik gemeend hier sub D te moeten mededeelen een contract, in 1670 tusschen den baljuw en vier andere regenten der stad Goes gesloten. Het is ontleend aan een handschrift, geschreven met eene hand der 18de eeuw en getiteld: „Stukken van verscheide natuure, rakende de stadt Goes". Dat register is thans het eigendom van het gasthuis te Goes, dat het in 1852 uit den boedel van den heer mr. J. G. de Witt Hamer heeft aangekocht. Het is vooral daarom merkwaardig, omdat De Witte van Citters, die anders omtrent alle Zeeuwsche steden tal van aanteekeningen heeft, van Goes geheel zwijgt. Werd die lacune in het 23ste deel dezer Bijdragen en mededeelingen (blz. 266 vlg.) aangevuld door den heer Broersma, die het contract van 1720 publiceerde, het thans medegedeelde stuk is vijftig jaren ouder en levert dus het afdoend bewijs, dat de toestanden in Goes niet anders waren dan in de overige Zeeuwsche steden.

R. F.

A. ARCANA POLITICA VAN MIDDELBURG.

I. Nuttige aanmerkingen op den voornaamsten inhoud des Contracts van Harmonye [1]).

Voorreden. — Waarlijk een fraaye gevel voor een slegt kot. Men wil hier — risum teneatis amici —

1) Zie de Witte van Citters blz. 31 vlg.

de noodwendigheid van dusdaanige contracten aandringen als ten uiterste heilzaam tot behoudenis van vrede onder de — baatzoekende — regenten. Braave regenten zeker, die slegts in de regeering koomen om zig als zwynen te mesten veeleer dan tot voorstand van regt en geregtigheid. Men sluit met deeze woorden „tot welweezen van kerke, land, stad en staat"; o alleruiterste schijnheiligheid! wat overeenkomst toch heeft Christus met Belial; wat vrugt trekt de waare kerk uit baatzoekende en — naar juiste orde — ongeoorlofde amptsverdeelingen; wat nut heeft stad en land daarby, dat eene regeering, voor 't meerder deel behoeftig, en daardoor noodwendig baatzugtig, alle ampten, tot de geringste toe, daar maar een oogje vet op drijft, onder zig en de hunnen, bequaam of onbequaam, zelfs of door anderen waargenomen, verdeelt, en dat zoo schaamteloos, dat geen eerlijk inboorling of borger van ordentlijk bestaan en conditie daar eenigzins door betaamlyke middelen toe geraaken kan? Wat mensch, hoe eenvoudig, was ooit zoo blind, dat hy de valschheid van zulk eene frivoole schijnrede niet aanstonds by den eersten opslag ontdekt? Waarheid had men gesproken, indien men gezegd had, dat dusdaanig een contract gemaakt was alleen om te hebben en te houden en zig met de zynen alleen in praejudicie van het algemeen oorbaar, tegen grondwetten en privilegiën aan, te verryken, te vergrooten en dus in zijn staat te konnen blyven maintineeren.

Art. 1. — „De groote en bekende resolutie" enz.; deeze is genomen by Wet en Raad den 29 July 1710 [1]), zonder by de Staaten bekragtigd te zijn, en dient „tot vaststelling der regeeringe", zooals men haar noemt, maar wel degelijk reëel geheel contrarie

1) Zie hierachter onder A. II.

en tot destructie van alle goede forme van regeeringe, behelsende niets anders in zig dan eene bezwoorne verpligting van alle de regenten — wordende niemand, dan die dezelve bezwooren heeft, tot den Raad toegelaten — om elkander tegen de kiezers te maintineeren, der kiezeren regt vant vermaaken der regeeringe dus kragtloos te stellen, en den raaden, die volgens hun eed en pligt op de groote nominatie met vrye stemmen evenals de kiezers moeten boven koomen, hunne vrye keur te benemen door die bovengemelde bezwoorne resolutie.

Art. 3. — „In twee correspondentiën gelegd'; al wederom regt tegen de betaamlyke form der regeeringe van een gemeenebest aan, daar geene andere correspondentie moet zijn dan onderling tusschen alle regenten te saamen, geenszins strekkende om d'ampten onder hen en de hunnen enkel te ve deelen, maar om die den bequaamsten en best verdienenden op te draagen, en voorts saamen volkomen vry op hunnen regentseed het beste voor land en stad t'overleggen. Dog zulke correspondentiën, als hier vereischt worden, zijn doorgaans d' eerste gronden tot eene geweldige usurpeerende magt, 'twelk, om hier kleine met groote zaaken te vergelyken, bleek eerst aan het tweemanschap van Caesar en Pompejus, naderhand in het triumviraat van Augustus, Marcus Antonius en Lepidus, waardoor de Roomsche vryheid, die nu en dan wel eenige quetsuuren gekreegen, dog zig altoos weder hersteld had, ten eenemaale de nek gebroken en de grond tot de daarop gevolgde geweldige alleenheersching gelegd is.

Art. 5. — Dit artykel wil eene opene plaats in de regeeringe vergeeven hebben by die correspondentie, onder welke de overleden behoorde, en dat wel absoluit zonder bepaalinge; eene wettelooze wanorde, pecceerende in twee opzigten zeer grootelijx, eerst

tegen de door de wetten geboodene vrye keur, die alle regenten in het aanstellen van een nieuwen regent toekoomt naar hunnen eed; ten tweeden tegen 't gemeen oorbaar, dat geenszins geholpen is door 't aanstellen van deezen of geenen gunsteling der correspondentie, maar daarmede dat men naar zijn eed en pligt als regent zonder aanzien des persoons kieze, dien men waarlijk den bequaamsten oordeelt.

Art. 7. — Door dit wierd de heer Philip van den Brande uitgeslooten uit beide de zoogenaamde correspondentiën, en waarom toch? Was 't, omdat hy eenig misdrijf, naar regten strafbaar en tegen de waare gronden van regeeringe, gedaan had? Geenszins; maar omdat hy niet tegen zijn eed met eene gebondene stemme op de groote nominatie, zooals alle zyne mederegenten, gestemd had en vrywillig zich by de kiezers gevoegd had, waardoor zeker heer uit de regeeringe viel. Hierom wierd hy van zyne ambtgenooten, enkel door onregtvaardige weerwraak, uit de regeeringe geworpen, dog kort naderhand by sententie van den Hoogen raad daarin weder hersteld, en is daar ook tot zijn dood toe in gebleeven. Egter hielden de andere regenten hem buiten alle zaaken, dermaate dat zy tegen alle goede orde Wet en Raad hielden in den Rooden Leeuw, eer zy dat deeden op de gewoone plaats in de vierschaare, gelijk blijkt uit de resolutie van 27 April 1715 [1]) nopens de resumtie van dit Harmonycontract, aldaar genomen.

Art. 10, 11. — „Een heer uit de regeeringe, nalaatende een zoon, die bequaam is om te succedeeren, zal in zyne plaats aangenomen moeten worden." Zooveele woorden, zooveele capitaale misslagen

1) Zie De Witte van Citters blz. 30.

in eene regtgeaarde republijksche regeeringe. Vooreerst word hierdoor een erfregt ingevoerd, dat in geen ééneenige republijk, zoolang die in geene monarchy veranderd is, ooit gehoord veel min gebruikt is geworden, als gansch incompatibel met den aardt van eene republykaansche regeeringe, gelijk zeer wel aangemerkt wordt door den schryver der Polityke discoursen 2 B. 3 discours. Noch Roomen, nog Athenen, noch Lacedaemon deeden ooit dien schadelyken pas in den voorigen bloeitijd van hun gemeenebest; en ook heden vind men dat in geene republyken dan alleen in sommige steden van ons Nederland; en dat geenszins volgens regt, niets minder, maar enkel door een arbitrair contract, daar de contractanten niet de geringste magt nog juste tytel toe hebben, van sommige baatzoekende regenten eerst ingevoerd tegen de eigentlijk ordentlyke gronden, wetten en eeden der regeeringe aan; want volgens die moet de keur der regenten volkomen vry zijn, en hier word ze in dit geval ten eenemaal onwettig en gansch usurpatijf bepaald aan éénen persoon, te weeten den zoon van een overleeden regent, hy zy dan wijs, zot, behoeftig of behoorlijk gegoed zonder onderscheid, en — dat aanmerkelijk is — onbepaald, hoe oud hy zy; want in het 10 art. word alleen in gemeene termen gezegd: „een zoon, die bequaam is te succedeeren" — en wie toch zal in dezen tijd de bequaamheid definieeren — en in 't 11 art.: „zoo ras hy daartoe in staat zal weezen". Dit egter zoude nog eenigzins te bepaalen zijn, indien in Middelburg, gelijk in nabuurige steden, volgens stadsgrondwet een zeker jaartal gestipuleerd wierd, maar nu niet, 't welk dan ook de reden geweest is van volgens dit contract, als indefinitive gemaakt, jongelingen, nog zelfs geene candidaaten zijnde, van d'akademie te haalen en tot raad aan te

stellen, waardoor stad en land kinders tot haare heerschers kreegen, volgens de vloekspraak van God, weleer aan het verdorven Jerusalem gedreigd: Jesaja 3 vs. 4.

Art. 12. — Dit stemt saamen overeen met het 5e art., waarover zie breeder boven aldaar.

Art. 15. — Door de verdeeling der ampten, hierby bepaald, ziet men zonneklaar, wat edelmoedige grondbeginsels zulke regeerders hebben, dio alles, tot de geringste amptjes incluis, inslokken, zonder de goede borgerye iets te gonnen, uitgenomen eenige zeer weinige en dat wel van de geringste, welke by Wet en Raad nog wel vergeeven worden, dog egter aan zulke zwaare recognitiën — ook ampere vrugten van voorleedene slegte directie omtrent de leenbank, wier bankroet door dure recognitiën hersteld moest worden — onderhevig zijn, dat een eerlijk man op sommige niet of naauwlijx bestaan kan, terwijl ondertusschen de regeerders 't een ampt voor 't ander na, 't zy comptabel of niet comptabel — eene zaak, daar men het voorheen in de zoogenaamde reformatie van 't jaar 1704 zoo op geladen had — voor zig weeten te verkrygen. Wat is dit eene schoone vrugt der zoogenaamde reformatie van de oude regeeringe! Men schold d' oude regenten voor landdieven zonder daarvan veel te bewyzen, en nu zuipt men dusdoende zelfs oogenschijnlijk de goede borgery uit.

Nog moete ik op dit artykel als eenen allergrofsten en altoos onverandwoordelyken misslag aanmerken, dat men in eene verdeelinge der ampten niet alleen subalterne en zulke hooge polityke bedieningen — daar men, eerst in 't collegie koomende, nog wat aan stoelen en banken, gelijk men zegt, leeren kan zonder het allergrootste nadeel des gemeens, dewijl oudere en bequaamere de zaaken toch doorgaans alleen dirigeeren — gesteld heeft ter begeeving volgens de

gronden van dit Harmonycontract, maar ook het hooge geregtsampt van raadsheer in 't Hof provinciaal, een ampt, daar dood of leven, welzijn of geheele ruïne kan afhangen van ééne stemme. En egter moet, volgens contractseed, solemneel gedaan, een heer, wiens tourbeurt het is, al ware het de jongste en onbequaamste, die niets van het regt weet, als dat hy, na alvoorens dikwijls nog zijn dispuit door een beunhaas te hebben laaten maaken zonder 't zelf te verstaan, ter naauwernood gepromoveerd is tot J. U. doctor, daartoe unanimis votis worden aangesteld. Kan iets buitenspooriger bedagt worden? Is zoodaanige handel van iemand, die niet doldriftig wil, enkel dat hy wil, met eenigen schijn van redelijkheid voor te spreeken? En moet yder regent, die slegts de geringste principes van deugd en godvrugt heeft, denzelven niet als het allersnoodste misbruik in het handhaaven der geheiligde justitie verfoeyen?

Art. 26 [1]). — „De resolutie, dat geene comptable in de regeeringe moogen zijn of worden geadmitteerd, word by deezen zooverre veranderd, dat" enz. Toen de zoogenaamde reformateurs d'oude regenten uit hunne plaatsen in 't jaar 1704 wegstormden, maakte men eene wet, die ook waarlijk goed was, „dat geene, die comptable waren, regenten mogten zijn". Zeker eene prijsselyke en gansch noodige zaak, want meester en knegt, opneemer en rendant van rekeninge te zijn, is zoo incompatibel, dat het yder in

1) Dit artikel, dat De Witte van Citters niet nauwkeurig heeft, luidt aldus: „De resolutie, waarby vastgesteld is, dat geen comptabile in de regering mogen zijn of worden geadmitteert, word by desen voor zoo verre verandert, dat de ontfangersplaatsen van de Vijf ambagten, Zuytwateringe, collateraal, rentieren, geestelyke goederen en het licentmeestersampt by regenten zullen konnen werden bedient, blyvende voorts omtrent andere en mindere comptable bedieningen in zijn geheel."

het oog moet loopen. Voeg daarby, dat hierdoor den heeren van de Rekenkamer, voornaamlijk als er zulke in dat collegie zitten, welke den leden hunner stedelijke regeeringe schroomen ongenoegen, schoon wel gegrond, te geeven, veelzins de handen gebonden worden om naar behoorlyke orde des lands de rendanten, welke doorgaans leden van Staat zijn en in dien opzigte hunne meesters, naar hunne respective instructiën in hun devoir te houden, dewijl zoodaanige rendanten, als rendanten aan 's lands Rekenkamer, door dezelve dikwijls wegens wandevoir of nalaatigheid geappostilleerd, geëxtendeerd of anders gecorrigeerd wordende, zelfs als leden van Staat zig daarvan door hun credijt op Staatsvergaderinge met accrochement zelfs van zaaken, die van gansch andere natuure zijn, zoo 't anders niet vlooten wil, tot merkelyke schade van 't gemeen weeten te ontlasten, en vervolgens door hunne stemmen als leden van Staat, oordeelende in re sua, de juste en pligtschuldige remarques van de Rekenkamer of geheel illusoir maaken of ten minsten ten hunnen respecte, elkanderen den bal toekaatsende, weeten buiten effect te houden. Men drong derhalven in 't begin met veel redenen zoo sterk daarop, dat de oude heeren of de regeering moesten ruimen of hunne comptable ampten afleggen; en vermits de heeren burgermeester Pieter Duvelaar en Hermanus van de Putte het eerste koozen, vielen zy uit de regeeringe; ook was dit de eenige rede van hunne remotie. Zoo strict procedeerde men toen, welke loffelyke orde ook geduurd heeft tot het maaken van dit baatzugtig Harmony-contract; want de heer David van Visvliet m. d., een der voorheen aangekomene nieuwe regenten, moest in 't jaar 17(13) zyne raadsplaats quitteeren, toen hy rentmeester-generaal der rentieren wierd. Dog na 't maaken deezes contracts heeft men weder

enkel uit loutere eigenbaatzugt ingevoerd — sommige regenten zig te behoeftig bevindende om op hun eigen smeer te teeren — iets, waarom men weinige jaaren te vooren anderen als onwettige regenten uit hunne plaatsen gedrongen had, dus dat nu de luculentste comptable officiën door aanblyvende regenten sedert bekleed konden worden, naamelijk de ontfangersplaatsen der Vijf ambagten, van de Zuidwateringe, van het collateraal, van de rentieren, van de geestelyke goederen en der convooyen en licenten. O, verfoeilyke schraapzugt van zulken, — want toen dit artykel gemaakt wierd, leefden daar nog veelen, zoo niet de meesten van — welke den voorigen regenten ook onder andere om die rede, dat ze comptabel waren — gelijk men toen voorgaf met veel geschreeuw over zulk eene onordentlijkheid — den voet ligtten!

(Art.) 27. — „Houden yder de volkomene vryheid" enz. 't Is waar, dat in 't Collegie van Wette en in Wet en Raad van yder regent, die wil en niet vrywillig zig aan den een of den anderen grooten baas verslaafd heeft om op alles amen te zeggen, volkomen vry en ongebonden over voorkoomende zaaken, alleen zulke, welke by contracte bepaald zijn, uitgezonderd, kan geadviseerd worden; en in zooverre is het in dit opzigt hier nog beter als wel elders, daar de regenten ook in zulke zaaken geene vrye stem behouden; dog is desniettemin verfoeilijk, dat alle regenten van Middelburg door eene zekere bezwoorne zoogenaamde „Vaststelling van regeeringe", direct strydig tegen hunne origineelen eed als raadsman, verpligt zijn alle jaaren op de nieuwe nominatie van scheepenen te nomineeren alle de twaalf raaden zonder daarbuiten te moogen gaan, volkomen contrarie de wettige regeeringsgronden en het privilegie der kiezeren, waarby raaden zoowel als kiezers verpligt zijn altijd met eene vrye stemme op de groote nominatie boven

te koomen en daar te saamen tot schepenen te nomineeren diegeenen, welke zy in goeden gemoede de gequalificeerste agten te zijn. En opdat er toch niets aan die impieteit mogte ontbreeken, houd men, schoon men weet, dat er niet één raad boven koomt dan met eene door eenen ongeoorlofden eed verbondene stem, egter nog de gewoonte, van ouds gebruikelijk, dat men door stadspredikanten, yder by beurte, eene plegtige aanspraak en gebed laat doen ter vermaaninge aan raaden en kiezers, dat ze toch naar hun pligt en amptseed met een vrye gemoedelyke keure mannen naar Gods hart, agtbaar om hunne deugden, bequaamheid en deftigheid, tot regters des volx mogten verkiezen; waarlijk eene godvrugtige handelwyze, toen die heiliglijk tot het regte oogmerk gebruikt is geworden, dog nu eene allerverfoeilijxte heiligschennis en bespotting van den hooggedugten naam des almagtigen Gods en eene stilzwygende verloochening van dat alomtegenwoordige Weezen, 'twelk alles hoort en ziet en, zooals alle opregte patriotten, liefhebbers van godsdienst en op 's stads grondwetten gevestigde regeeringe, bidden en verwagten, zoo schandelijk eene onteering van Zyne heilige majesteit aan de schuldigen deezes misdrijfs, indien ze zig niet bekeoren, zekerlijk, is 't hier niet al in den tijd, ten minsten in de eeuwigheid, met de hoogste straffe, zulken gedreigd, welke Zynen naam ydelijk gebruiken, wreeken zal.

Hoe onredelijk egter, hoe baatzugtig, hoe gewelddaadig en hoe onheilig nu dit contract in deeze bovengemelde en beredeneerde hoofdartykelen — want de min weezendlyke hebbe ik, om niet de minste haarklovery te maaken, niet eens aangeraakt — yder mensch ja ook elken regent, die niet geheel onchristelijk en zonder geweten is, in gemoede ten allen tyde moet voorkoomen, egter is sedert het

concludeeren en effectueeren deszelfs nooit raadsman aangesteld, welke niet even solemneel — wie schrikt niet voor dit gruwelijk misbruik des eeds? — als hy ter zyner regtelyke beëedigingе [1]) doen moet, dit gansche stuk in alle zyne artykelen ook heeft moeten bezweeren, hoezeer het met zynen stedelyken verpligten eed, als raad gedaan, e diametro, gelijk uit al het voorzegde overvloedig blyken kan, strydig zy. En hoewel sommige heeren uit prang hunnes gewetens zig daarvan geheel of ten minsten van eenige artykelen wel eens gepoogd hebben te excuseeren, vonden zij geen gehoor by zulken hunner amptgenooten, die, niet te vrede met zelfs quaad te doen, de anderen ook daartoe noodzaaken wilden; maar men dreigde hen — kan er openbaarder geweld in eene tyrannye gepleegd worden? — dat zy staat konden maaken, dat men hen alsdan geene sessie zoude geeven, of zoo zy wegens de kiezers schepenen geworden waren, hen, hun schependom uitgediend hebbende, niet zou assumeeren tot raaden maar laaten vallen in de borgery [2]), welke vehemente middelen de ambitie der dus gedreigden, hun bewustheid deezer onwettige conditiën overwinnende, eindelijk deed pliëeren, en, om hunnen rang en daaruit voortspruitende douceurs en emolumenten te behouden, besluiten deed, hoewel genoegzaam als vi coacti, ook met dien solemneelen dog gansch ongeoorlofden eed zig neffens alle hunne mederegenten daaraan te verbinden. Wel is waar egter, dat de heer mr. Pieter Boddaert juist dat niet gedaan heeft omtrent het Contract van Harmonye,

1) Het HS. heeft: „beëedidinge".

2) Dit is gebeurd aan den heere Samuel Radermacher, wegens de kiezers schepen geworden, toen hy tot raad stond aangenomen te worden, zooals ik uit Zynes Eds. mond zelf gehoord hebbe. (Noot van Pieter de la Rue.)

maar even als alle de andere regenten omtrent een niet min vuil stuk, te weeten de zoogenaamde Vaststelling van regeeringe [1]), in veelen opzigte palpabel opposyt aan de genuine grondwetten, waarnaar regtschapene regenten verpligt zijn zig te gedraagen, als ook omtrent de op eigen authoriteit gemaakte schikking van 't aanstellen der burgemeesteren [2]), waaromtrent naar onvervalschte orde van regeeringe de electie alle jaaren alzoowel als omtrent die der schepenen volkomen vry moet zijn, maar welke thans door dit instrument alleen in faveur der oudste regenten bepaald word.

En dus meene ik zonneklaar getoond en beweezen te hebben, dat alle zulke op particuliere authoriteit gesmeedde conventiën tusschen regenten, wel verre van voor contracten eener ordentlyke harmonye, te agten zijn niet anders dan voor mysteria iniquitatis en usurpatiën tot weezendlijk nadeel der gemeene zaake.

Einden.

II.

Wet en Raad den 29en July 1710; praesent de heeren: mr. Martinus Veth, Jean Walleran Sandra, burgemeesteren; mr. Johan van Reygersberg, mr. Pieter Boddaert, Johan van de Perre, Abraham Couck, Abraham Duvelaer, Jacobus Hudenbrouk, mr. Adriaan

1) Dit is onjuist. De „Vaststelling van regeeringe" is niet door Pieter Boddaert geteekend, dan onder zekere reserven (zie hierachter onder A. III).

2) Zie hierachter onder A. IV, welk stuk blijkens het register van Secrete resolutiën echter niet door Pieter Boddaert, wel door Pieter de la Rue onderteekend is.

Velters, Philippus van den Brande, dr. David van Visvlied, Johan van Sonsbeek, mr. Wilhem van Citters, schepenen; mr. Jacob de Kuyser, mr. David de Huybert, mr. Adriaan de la Biestrate, Johan Boudaan Courten, mr. Appollonius Veth, mr. David Grenier, Wilhem Parker, Coenraat Coenraets, mr. Abraham Rombauts, mr. Jacobus Boudaan Courten, Pieter Macaré filius Jacobi, raden; mr. Caspar van Citters, raadpensionaris; mr. Carel Zegers, mr. David Baute, secretarissen; en absent mr. Johan Hieronimus Huyssen, raad.

Het Collegie van Weth en Raad, een en andermaal by den anderen vergadert zijnde geweest ende gedelibereert hebbende over het weder vaststellen der regeringe en daarom distinctelijk gelesen alle de resolutiën, ter dier materie applicabel, ook den inhoud derzelver rypelijk overwogen ende geconsidereert zijnde, alsmede de oorsaak en de redenen, waarom zoo salutaire ende heylsame resolutiën, als grootelijx gestrekt hebbende tot conservatie, luyster ende respect van de regering deser stad, ten jare 1703 zijn verbroken ende vernietigt, hebben alle de leden van dit collegie in opregtigheyt ende met alle sinceriteyt verklaart ende geprotesteert, by haar zelven volkomen te wesen overtuygt ende gepersuadeert, dat niet alleen van de uytterste nootsakelijkheyt zoude zijn, dat die resolutiën, voor zooveel op desen tijt haar applicatie konnen vinden, wederom voor het toekomende wierden vernieuwt en in observantie gebragt, maar ook wel in 't bysonder, dat tot malkanderens volkomen versekeringe ende geruststelling uytdruckelijk ende explicite daarenboven behoorde te werden vastgesteld, dat in cas door eenig geweld ofte toedoen van buyten, hoedanig het

ook zoude konnen ofte mogen wesen, eenig regent ofte regenten uyt de regering wierden geremoveert, men gehouden ende geobligeert zoude zijn soodanigen regent of regenten, in dese obligatie en verbintenis zijnde, zoodra eenigsints in de magt van de regering ofte eenige van de regenten zoude zijn, wederom in de regering te moeten brengen, vooral wanneer by den uytgesetten regent ofte regenten daarop wierd gestaan, al was 't schoon, dat verklaart mogten hebben voor een tijt tot voorkoming van meerder gevolgen van hare bediening afstand te hebben gedaan, ende nu wederom na overnagtse wete op den eed en hoogste boete in completen getale vergadert ende by den anderen zijnde, is na aanroepinge van Godes heyligen naam met een volslagen eenparigheyt na solemnele omvrage overeengekomen, verdragen, goedgevonden ende geresolveert, gelijk overeengekomen, verdragen, goedgevonden ende geresolveert werd by desen, dat tot maintien van de jegenwoordige regenten, conservatie ende luyster van de regeringe van nu af aan ende voor het toekomende, ende tot weeringe en bevorderinge van de gevallen als andere, vervat in de resolutiën van den 26 Augustus 1630 [1]), 5 January 1636 [2]) en 1 Augustus 1661 [3]), by de heeren burgemeesteren, schepenen ende raden noit met hare stemmen ofte door haar toedoen, 'tzy directelijk of indirectelijk, hier namaals eenige van de regenten ofte afgaande schepenen zoo in de nominatie als in de electie zullen werden voorbygegaan, maar na haar uytterste vermogen gecontribueert, dat alle dezelve regenten zonder eenig onderscheyt, geen

---

1) Zie De Witte van Citters blz. 2.
2) Aldaar blz. 3.
3) Aldaar blz. 4.

redenen van notoire en geconvinceerde infamie zulcx belettende, by alle voorvallende occasiën, hoedanig die ook zoude mogen wesen, in hare magistraats-bedieningen, eer ende luyster zullen blyven geconserveert ende gemaintineert, ook zonder, zooveel in haar is, te gedoogen, dat imand van dezelve zal werden gepraeteriëert ende verongelijkt; ende dat dienvolgende de heeren raden, particulier occasie hebbende omme de nominatie tot wethouders te doen, alle de gemelte heeren raden met hare stemmen privativelijk ende effectivelijk zullen vereeren zonimand voorby te gaan, en aan de andere zyde de heeren wethouders, moetende eenige raad ofte raden verkiesen, geene van dezelve zullen verlaten, maar alle, die uyt de Weth afgaan in den Raad zullen reassumeren ende verkiesen, zonder dat daarover mondelinge ofte met erweten en boonen zal werden gestemt, maar in een omvrage, zooals by resolutie van den 1en Augustus 1662 is vastgesteld, alle de afgegane wethouderen zullen werden begrepen ende ingekosen; gelijk ook gemelte heeren wethouders, aan welcke alsnu volgens octroy de verkiesinge competeert, altijt een der raden, wanneer op de nominatie werden gebragt, ter suppletie van een tusschentijts vacerende schepensplaats zullen moeten eligeren, zonder om eenige redenen een ofte twee uyt de gemeente, daarneffens staande, voor een raatsman te prefereren. En indien het mogt komen te gebeuren, dat door de kiesers, die nevens de raden de jaarlijxse nominatie moeten helpen maken, getragt wierd meer als een persoon uyt de gemeente op gemelte nominatie in plaats van raden te brengen, zullen de heeren raden, zulcx merkende, af moeten gaan van de gewoonte van, onder protestatie, op haar zelven niet te stemmen, maar gehouden zijn in zoodanigen geval op haar zelven te moeten stemmen, volgens

de resolutie van 31 July 1661 [1]). En opdat geen confusie ofte nadeel door het stemmen op de derthiende persoon, die op de groote nominatie benevens de raden jaarlijx moet werden gebragt, werd veroorsaakt, zoo zullen de afgaande heeren wethouders, ten alderlangsten daags voor de vermakinge van de groote nominatie, de heeren raden moeten adverteren, op wat voor een persoon zy willen en begeeren, dat by haar voor de 13e werd gestemt, tgeen ook zullen nakomen ende agtervolgen, werdende teenemaal ende privative de keure daarvan aan de afgaande heeren schepenen onder malcanderen gelaten, zonder dat imand van de andere regenten zig eenigsints daarmede zal mogen verder of anders bemoeyen. Dog zoo, buyten vermoeden, door toedoen van de heeren kiesers t'eenigen tijt zoodanigen getal van persoonen uyt de gemeente op de groote nominatie wierden gebragt, waardoor vervolgens een ofte meer van de afgaande heeren wethouders niet in den raad aanstonts zoude konnen werden gereassumeert en derhalven uyt de regeringe zoude moeten vallen, zal in zoodanigen geval onder alle de afgaande heeren wethouders moeten werden geloot, wie ofte welcke onder haar voor die reys zal werden geëxcuseert en tot geen raatsman verkoren; dog zal zoodanigen uytgevallen regent of regenten in de eerste raatsplaats of -plaatsen, welcke daar zal of zullen komen te vaceren of open te vallen, nadat, indien meer als een is, onder den anderen zal wesen geloot, wie eerst in zal komen, ipso jure en sonder eenige deliberatie succederen sessie te nemen op haar rang, die zy te voren gehad hebben, ook inmiddels in de regeringe sessie blyven behouden onder den titel van pensio-

1) Aldaar blz. 6.

naris honorair op een tractement ider van vijftig ponden Vlaams jaarlijx eu van onwederroepelijk uyt haar eygen hoofde op alle vergaderingen van Haar Ed: Mogende de Heeren Staten van Zeeland nevens de andere heeren gedeputeerde van dese stad, t'allen tyden als 't haar believen zal, te mogen compareren ende komen, zonder dat daartoe nader zullen behoeven te werden gecommitteert, totdat weder zullen zijn hersteld. En zal men den persoon of persoonen, in deser voegen tot schepen ofte schepenen verkoren, na expiratie van haar dienst wederom uyt de regeringe laten vallen ende niet tot raatsluyden aannemen, al was 't schoon, dat de voornoemde pensionaris of pensionarissen honorair inmiddels zoude mogen zijn hersteld, als alleen met eenparigheyt van stemmen int laatste geval van alle de leden van Weth en Raad; hetgeen ook zal moeten geschieden ende nagekomen werden omtrent de persoon of persoonen, die door eenig geweld ofte toedoen van buyten tot regenten zoude mogen werden aangesteld, in hoedanigen maniere het ook zoude mogen wesen. En alhoewel vermeynt werd, dat uyt het voren ternedergestelde klaar genoeg is af te nemen, dat geen gevallen zijn geëxcipieert, waaruyt de regenten aan den anderen niet zouden zijn geobligeert malkanderen wederom te moeten herstellen, zoo is nogtans ten overvloede tot nader elucidatie en verklaringe vant vorige gezegde van door wat gevallen het ook zoude konnen of mogen geschieden, te verklaren, daaronder wel speciaal te wesen gecomprehendeert, dat indien hetzelve door eenig geweld ofte toedoen van buyten, op wat manier ofte door wie ook komt te geschieden, dat eenige van de regenten, in dese obligatie en verbintenis zijnde, van hare regentsplaatsen wierden geremoveert, al was 't schoon, dat daarin voor een tijt tot voorkoming van meerder

gevolg quamen te bewilligen, de andere regenten uyt hoofde deses gehouden en verbonden blyven, zoodra eenigsints in haar vermogen zal zijn, zoodanige regenten voor al zonder eenige hesitatie, by dezelve daartoe gerequireert werdende, te moeten herstellen, alzoo de ware meyning en intentie is, dat om geen andere redenen als om notoire en geconvinceerde infamie dese solemnele verbintenis geen plaats zoude hebben. En ten eynde dit heylsaam oogmerk te bestendigen ende van te meerder duer mag zijn, zoo zullen alle degene, die hiernamaals voor de eerste maal van haar leven tot raatsluyden by de Weth op de ordinaire manier zullen werden verkoren ende aangesteld, mede onder dese obligatie werden gebragt alvorens te werden beëedigt; zullende mede, zoo buyten vermoeden in tijt en wylen bevonden mogt werden, dat by imand uyt het Collegie van Weth en Raad tegens den inhoud van dese solemnele conventie en resolutie of eenig poinct derzelve zoude wesen aangegaan, al was 't schoon daarop niets en volgde, en daarvan door twee beëedigde getuygen, den regten genoeg zijnde, zulllen konuen werden overtuygt, zoodanige voor inhabyl zullen werden gehouden, als den eed gevioleert hebbende, en van hare actuele magistraats- en stadsbedieninge gepriveert en verlaten, ende die regent of regenten, die daarby zoude wesen verongelijkt, by de aldereerste occasie in de vacante plaats of plaatsen wederom werden ingenomen en in haar vorige rang hersteld, gelijk ook diegene, dewelke als voren zullen werden geconvinceert den inhoud deser ofte eenig poinct van dien te hebben gerevelleert, 't zy by monde, geschrifte of op eenigerhande maniere, hoedanig ook zoude mogen zijn, directelijk ofte indirectelijk, zoowel geduerende den tijt, dat leden zijn van Wet en Raad, of nadat door promotie

als anders daarvan zullen zijn ontledigt, gelijk ook dese solemnele conventionele resolutie alle jaren uytterlijk daags voor de groote nominatie, het Collegie van Weth en Raad solemneel gedagvaart zijnde, of wel op een ander plaets, indien zulcx mogt werden vereyscht, zal voorgelesen werden tot pertinente kennisse en punctuele observantie. Ende hebben vervolgens de respective leden met de uytterste sincoriteyt en opregtigheyt andermaal verklaart aan al hetgene hiervoren is ternedergesteld, haar vrywillig te onderwerpen, ende tot meerder gerustheyt ende versekertheyt van dien, hooft voor hooft, tot God almagtig gesworen den inhoude van dese conventionele resolutie in alle zyne poincten en articulen van nu af aan en voor het toekomende punctuelijk en exactelijk te zullen nakomen en agtervolgen ende daartegens uyt geene insigten ofte oorsaken iets te zullen doen ofte attenteren, dien contrariërende, directelijk nog indirectelijk, zoo waarlijk moet ons God almagtig helpen, ende tot meerder blijk van dien dese by ider met zijn gewoonlijk handteiken onderteikent. Dog alzoo, wanneer dese conventionele resolutie is voorgebragt, het ongeluk heeft gewild, dat eenige heeren, dese niet onderteikent hebbende, zwarigheyt hebben gemaakt om eenige redenen haar daarmede int geheel te confirmeren, zoo verklaren nogtans alle de heeren, dese hier onderteikent hebbende, malcanderen hierby te zullen maintineren en bystaan, ende die heeren, welcke swarigheyt hebben gemaakt daarin, te verzoecken om in dese zoo salutaire obligatie te willen komen, dog, persisterende, aan haar ook niet te wesen verobligeert, dewijl met eenparigheyt is geoordeelt, dat ider regent de faculteyt hadde om zig in deser voegen te konnen en mogen verbinden, daarover wettelijk ende zoo solemneel gedelibereert zijnde,

zonder degene, die niet geteikent hebben, daardoor te verobligeren.

(Volgen de handteekeningen)

III.

Weth en Raad den eersten Augusti 1713; absent d'heeren Duvelaar, schepen, en Van Vosmaar, raad.

De heeren van Weth en Raad, daartoe volgens resolutie, tusschen de heeren regenten op den 29 July 1710 genomen, geconvoceert zijnde, hebben met alle meest kragtige en ter materie dienende redenen en persuasiën den heer Boddaert op het minnelijkste verzogt zig daar mede in te laten; waarop na vele gehouden redenvoeringen den heer Boddaert betuygt heeft, dat hy niet minder als de andere heeren regenten geneygt was om de respective leden te conserveren en de vaststellinge van de regeringe te behertigen en bereyt is de acte van verbintenis [1]), zooals die by de gesamentlyke heeren regenten is aangegaen, te teykenen en met eede te bevestigen, mits dat daardoor niet verstaan worde, dat hy het contract, by Haar Ed: Agtb: met de heeren kiesers over het nomineren van een tusschentijts vacerende schepensplaats in dato 28 Augustus 1710 aangegaan, en opgevolgde willige condemnatie van den Hoogen raad in dato den (2 September 1710) hiermede approbeert, hetzelve latende onverlet, en ook onder dese speciale conditie, dat de secrete resolutie, in den jare 1685 op den 6 October genomen [2]), wederom

---

1) Zie hiervoor onder A. II.

2) Deze resolutie kwam in hoofdzaak overeen met die van 25 Augustus 1714, hierachter afgedrukt sub A. V.

zal stand grypen en reviviseeren, en de leden den anderen daaromtrent geruststellen, en alle hetzelve door alle de heeren by onderteykeninge zal werden aangenomen, zoo aangaande de burgemeestersampten als subalterne bedieningen. En op dit declaratoir en dese gronden heeft gemelten heer Boddaert dese bovenstaande resolutie mede geteikent en onder gestaafden eede tot God almagtig geswooren die in alle zyne deelen te zullen nakomen.

Was onderteikent: Pr. Boddaert.

IV.

Weth en Raad den 27. July 1714; absent de heeren Couck en Kien, schepenen; Johan Boudaan, raad.

De vergaderinge, by billiet en overnagtse wete op den eed en hoogste boete zijnde gedagvaart, en gedelibereert wesende over het bewaren van de goede harmonie in de regeringe en onder de leden van dien, mitsgaders om te praeveniëren en voor te komen alles, wat tot verbreken van dezelve eenige aanleyding zoude konnen geven, is goedgevonden en verstaan, zooals goedgevonden en verstaan werd by desen, dat omtrent de heeren regerende en oud-burgemeesters zal gehouden werden een vasten en zekeren voet, volgens welcke die zullen moeten aankomen en tot burgemeesters verkoren worden, bestaande hierin, dat de twee oud-burgemeesters, die langst in den Raad hebben geseten, de eerste zullen zijn, die aankomen, zonder dat om eenige redenen daarvan zal worden afgegaan, met dien verstande nogtans, dat zoo twee heeren oud-burgemeesters te gelijk uyt de Weth in den Raad zijn gekomen en volgens dese ordre maar een van haar tot burge-

meester kan verkoren werden, zoo zal het aan den eersten van die twee vrystaan voor dit jaar te mogen desisteren en zijn tour aan den volgenden heer oud-burgemeester over te laten, waardoor hy in geenen deele verstaan word van zijn regt voor het naastvolgende jaar te wesen afgegaan, maar zal alsdan volgens dese ordre op het volgende jaar volgens zijn rang tot burgemeester werden verkoren, waartoe alle de leden by desen haar verklaren te verbinden en beloven hetzelve getrouwelijk en opregtelijk te zullen nakomen. En is vervolgens gedeclareert en belooft, dat by de aanstaande te doene electie uyt de groote nominatie de heeren mr. David de Huybert en Abraham Duvelaar tot regerende burgemeesters zullen worden aangesteld, hebbende den heer mr. Adriaan de la Biestrate op het fondament van de hiervoren gegeve versekeringe verklaart voor dese reyse van het burgemeesterschap te desisteren. En zijn de heeren van de Weth versogt dit alzoo te willen nakomen, dat by haar eenparig aangenomen is. Endo hebben de leden tot meerder bevestinge dese onderteikent en op den eed, aan de stad gedaan, belooft dit heyliglijk te zullen nakomen. En is voorts geresolveert, dat dese by alle aankomende regenten zal moeten worden onderteikent.

(Volgen de handteekeningen.)

V.

Weth en Raad den 25en Augusti 1714 [1]).

In agtinge genomen zijnde, dat in het vergeven van de subalterne ampten aan alle en een ider van

1) Deze resolutie komt in strekking overeen met eene d.d. 6 October 1685. Zij zal zijn genomen op aandrang van mr. P. Boddaert (zie A. III).

de regenten niet en word voldaan, maar veelmaal daarin misnoegen gegeven of opgenomen, en dat somwylen daaruyt dan moeyelijkheden, twist en oneenigheden onder de regenten komen te ontstaan, ook zomtijts resulteren groote verdeeltheden en formentatiën tot merkelijk nadeel en disrespect van de regering, zoo is tot voorkoming van zoodanige onheylen en bevordering van vrede en ruste en eenigheyt onder de regenten eenpariglijk goedgevonden en verstaan, dat men in het toekomende daarin zal houden desen gelyken en vasten voet, te weten:

Dat [1]) na desen in het verkiesen der heeren burgemeesters men sal gehouden wesen den oudsten heer in de regering daartoe te eligeren, zonder dat hierdoor verstaan word aan de heeren, die nu regerende of oud-burgemeesters zijn, praejudicie te leggen, welke op hare beurten zullen aankomen, gelijk dat breeder in de secrete resolutie de dato den 27 July deses jaars, over het subject van het aanstellen van burgemeesteren genomen [2]), is gereguleert, en dit maar (sal) standgrypen, als geen ses regerende en oud-burgemeesters meer in het collegie zijn.

Ook zal niemand in Wetthe, zoo lange hy in de Weth is en zit, eenige subalterne ampten meer mogen bedienen, en zal ook vervolgens ymand uyt den Raad, een subaltern ampt bedienende en in Wette overgaande, gehouden zijn hetzelve ampt te moeten afleggen en in desselfs plaats een ander heer uyt den Raad worden gesurrogeert [3]).

Dat de bedieningen van weesmeesters alleen en

---

1) Deze alinea ontbreekt in de resolutie van 1685.

2) Zie hiervoor onder A. IV.

3) De resolutie van 1685 voegt hier deze alinea in: „Dat oock niemant langer als een jaar een subaltern ampt sal mogen bedienen, schoon hy langer tijt in den Raad quame te blyven."

privative zullen zijn en altoos blyven aan de heeren oud-burgemeesters in der tijt, in den Raad sittende; en alzoo het zoude konnen gebeuren, dat meer als twee oud-burgemeesters in den Raad zouden zitten, zoo zullen in dat geval [1]) dezelve onder den anderen loten, wie tot weesmeesters zullen werden verkoren, dog zal zoodanigen heer, die een jaar weesmeester geweest is, voor het volgende jaar geëxcuseert blyven.

Dat alle de andere subalterne ampten tellekens zullen werden gedefereert op de andere heeren raden; en om alle sollicitatiën en kuyperyen ook daaromtrent af te snyden, is mede geresolveert, vastgesteld en besloten, dat alle subalterne ampten, te weten van thesauriers en commissarissen van de leenbanq jaarlijx zullen worden geconfereert en bedient [2]) by de oudste heeren, in den Raad sittende.

En ten eynde de bovenstaande resolutie in het toekomende onverbrekelijk mogt werden agtervolgt, is verder goedgevonden, dat dezelve by ider der regenten, hooft voor hooft, zal worden onderteikent met belofte van dezelve op den eed, op het aanvangen harer bedieningen gedaan, in alle hare deelen na te komen.

(Volgen de handteekeningen.)

---

1) Het vervolg dezer alinea luidt in de resolutie van 1685 aldus: „alle deselve tot weesmeesters vercoren moeten werden en de heeren uyt de gemeynte voor dat jaer geëxcuseert, sulx dat voor het toecomende jaer de heeren oud-burgemeesters, die uyt de Weth in den Raad sullen moeten vallen, sullen moeten loten met exclusie van de heeren, die alsnu in dienst sijn, alsoo maer twee plaetsen vacant staen te werden, en sullen in het toecomende de heeren uyt de gemeente maer voor een jaer aengenomen werden".

2) Het vervolg dezer alinea luidt in de resolutie van 1685 aldus: „by tourbeurten, te beginnen van de oudtste uyt de regeringe en soo vervolgens in ordre, totdat yder regent sijn tourbeurt als thesaurier en commissaris van de leenbanck sal hebben gehad, en dan weder van de oudtste aff".

B. WIJZIGING VAN HET CONTRACT VAN HARMONIE.

I. VERHAAL VAN 'T GEPASSEERDE OMTRENT DE DIFFERENTEN, VOORGEVALLEN IN DE CORRESPONDENTIE, DAAR THANS THOOFD VAN IS DE HEER BURGERMEESTER C. COENRAADS, SEDERT 12 FEBRUARI TOT DEN 15 DITO 1725, RAAKENDE D'ELECTIE VAN DEN HEERE VAN KRABBENDYKE.

De zoogenaamde vriendschap of correspondentie ten huize des heeren burgermeesters Coenraads, thans na 't overlyden van den heere borgermeester mr. Apollonius Veth voor d'eerste reize als chef presideerende, zijnde des avonds geconvoceerd en gecompareerd, trad men tot de volgende actie:

De heer borgermeester deed eerst volgens stijl zyne propositie, waarover thans moest worden gedelibereerd, bestaande in 't volgende: dat, dewijl door 't overlyden van den heere burgermeester Veth thans was koomen te vaceeren een raadsplaats, en dat volgens het 10 en 11 articulen des Contracts van Harmonye het vastgesteld was, dat men vooreerst en vooral een zoon van een regent, die bequaam is of in staat om te succedeeren, voor de gemeene rekeninge in die vriendschap, daar zijn vader in overleden was, moest aannemen, hy Hun Ed: Agtb: derhalven voordroeg om tot raad geëligeerd te worden den heer van Krabbendyke, oudsten zoon van wylen den heere Johan van Reigersberge, heere van Couwerve, oud 20 jaaren en onlangs geëmancipeerd by den souverain deezer provincie, welke propositie Zijn Ed. vervolgens met haar advijs bekragtigde.

Dog by verdere omvraage verdeelden zig de leden der correspondentie in twee contrarie gevoelende par-

tyen, waarvan de meerderheid, bestaande uit zes, oordeelde, dat ja wel de heer van Krabbendyke uit hoofde van 't contract bovengenoemd t'eeniger tyde indisputabel in de regeeringe komen moest, dog vooralsnog niet, dewijl 't hen toescheen, dat hy eerst ouder en gepromoveerd van d'academie te huis moest gekomen zijn. De minderheid [1]) daarentegen, bestaande uit vijf, dagt het volkomen conform te zijn met het contract, dat de heer van Krabbendyke van nu af aan aangenomen wierd tot raadsman deezer stad volgens 't art. 10 en 11 bovengemeld; en dat wel, dewijl het contract geene jaaren limiteert, nog vereischt, dat iemand zy gepromoveerd advokaat; dat wat het overige betreft, niet kan aangetoond worden in den persoon van den heere van Krabbendyke eenige wezendlyke onbequaamheid, die naar regten hem buiten staat zou konnen stellen van vooralsnog in de regeeringe sessie te neemen, waarby nog ter justificatie van dit gevoelen aangehaald wierden sommige exempelen, om de haatelijkheid der stoffe hier by naame niet gemeld, van heeren, die zoo voor als na 't contract ruim zoo jong, sommige ongeëmancipeerd, sommige ongegradeerd, egter zonder eenig tegenzeggen der regeeringsleden, niet alleen tot raaden maar zelfs tot schepenen zijn aangesteld geworden, weshalven 't hen billijk dagt, dat ook op denzelfden voet de heer van Krabbendyke moest worden geëligeerd tot raadsman deezer stad.

Dog aangezien de meerderheid deezer vriendschap

---

1) Onder die was ik mede; hoe mijn advijs eigentlijk geweest zy, kan men afneemen uit een wijdloopig geschrift, by wyze van deductie in deeze zaake voor mijn particulier gebruik opgesteld en te vinden in myne papieren. (Noot van Pieter de la Rue.) — Dit geschrift komt voor in denzelfden bundel, waaraan het „Verhaal" ontleend is; het scheen echter niet noodig het af te drukken.

of correspondentie, gelijk boven gemeld is, vooralsnog tegen 't gevoelen der minderheid was, en de heer burgermeester Coenraads scrupel maakte om in deeze zaak, die — dat te noteeren staat — de gemeenschap van alle de respective contractanten concerneerde, alleen met de meerderheid van één correspondentie finaal te concludeeren, zoo is het, dat, na lang aanhouden daartoe van de meerderheid en gestadig weigeren van den heere burgermeester Coenraads, eindelijk de heer Henrik Zomer Tulken uit naam der zes leden tegen het doen van den heere burgermeester in deezen heeft geprotesteerd, als gehandeld hebbende gansch strydig met het 13 art. deszelven contracts, welk protest des morgens daaraan door gemelden heere benevens den heere Ambrosius Tulken aan den heere burgermeester is vernieuwd, met byvoeginge dat, tenware de heer burgermeester Coenraads als chef deezer correspondentie met de meerderheid niet concludeerde, zy uit naame der vier overige, saamen zes, van nu af aan hem denuncieerden, dat ze voortaan nooit meer in de vriendschap zouden koomen, zullende daarmede het contract hen aangaande agten als gebroken door de non-conclusie met de meerderheid, als huns bedunkens direct strydig met het 13 art. des meergemelde contracts.

Tegen 's avonds hieraan al de leden der correspondentie zijnde door den heere burgemeester Coenraads ten tweeden maale aan zijn huis gedagvaard om over deeze verwyderinge te handelen en verdere middelen te beraamen tot herstel, zoo hebben zig daar alleen laaten vinden de minderheid, bestaande uit vijf leden, en voor een korten tijd de heer eerste pensionaris Steengracht, die straks weer vertrok zonder weder te koomen. Omtrent 7 uren quamen er drie gedeputeerden uit de correspondentie, waarvan thans chef is de heer burgermeester mr. Willem van Citters, te weten de

heeren regeerend burgermeester mr. Johan van der Poorte, oud-burgermeester Apollonius Lampsins en mr. Johan Willem Schorer, die eensdeels quamen om onze correspondentie te melden, dat na 't kennisgeeven door ordre van den heere burgermeester Coenraads van 't resultaat zyner correspondentie van gisteren, zy ook in hunne correspondentie over dezelfde zaak van deezen avond hadden geadviseerd en by de meerderheid van zeven tegen vijf stemmen hadden geoordeeld, dat volgens de letter en inhoud des contracts de heer van Krabbendyke moest worden aangesteld als een zoon in zijns vaders plaatse tot raadsman deezer stad; andersdeels strekte de commissie dier drie heeren om hunnen dienst aan te bieden ter amiable uitdenwegruiminge der dissentie, die op gisteren door gedaane protesten scheen plaats te grypen onder de leden der correspondentie, daar de heer burgermeester Coenraads thans chef van is.

Op welk laatste lid aan welgemelde heeren gedeputeerden wegens onze vriendschap, om eenigzins te voldoen aan 't beklag der zes misnoegde leden, is geantwoord, dat we het verblyven aan hunne correspondentie om te oordeelen, of de heer burgermeester Coenraads zal moeten concludeeren met de meerderheid, blyvende inmiddels de zaak ten principaale nog ter inquisitie van de vriendschap des heeren Van Citters, of dat hy niet moet concludeeren. 't Welk door die heeren aangenomen zijnde daarvan rapport te zullen doen aan hun vriendschap, zoo is 't, dat ze kort daarna uit naam derzelve aan den heere burgermeester Coenraads als chef onzer vriendschap hebben uitgebragt voor rapport: dat de heer Coenraads als chef onzer vriendschap behoort met de meerderheid te concludeeren, blyvende ondertusschen gereserveerd aan de vriendschap des heeren burgermeester Van Citters 't regt om over de zaake ten

principaale verder te delibereeren, welke conclusie des anderen 's avonds den 14den in presentie van alle heeren onzer vriendschap, nemine contradicente, door 't chef derzelve is geformeerd; wordende kort daarop de heer pensionaris Steengracht uit naame onzer correpondentie afgezonden om daarvan aan de vriendschap des heeren burgermeesters Van Citters kennis te geeven. 't Welk taliter qualiter door Zyne Weled. — dat is niet juist conform de conclusie maar eenigzins duister — gedaan zijnde, en daarvan weder aan onze vriendschap, daar sommige leden van reeds waren vertrokken, rapport hebbende gedaan, wilden eenige heeren, dat gemelde heer pensionaris nog eens klaarder en duidelyker de conclûsie, hier genomen, aan d'andere vriendschap ging notificeeren; dog dewijl onze plegtige byeenkomste reeds gescheiden was, vond men goed, om door geene de minste informaliteit nieuw ongenoegen te geeven, by het verrigtte te berusten en af te wagten 't resultaat der andere vriendschap, die dan ook, meer ingevolge van de waaragtige genomene conclusie van onze zyde dan volgens 't gerapporteerde van onzen eersten minister, de zaake heeft behandeld; waarop 's anderen daags, Vrydags morgens den 15den February 1725, door zeven wethouderen — alle d'andere, discrepeerende zijnde gebleven, absent — de heer van Krabbendyke is geëligeerd tot raad deezer stad, als een zoon van een vroegst overleden regent, stiptelijk volgens 't 10 en 11 artykel des Contracts van Harmonye.

Ondertusschen lieten de heeren, die tegen deeze promotie waren, niet duisterlijk vervolgens hun ongenoegen blyken onder anderen ook in het niet verschynen op de plegtige felicitatiedagen, daar niemand dan de heer Boudaan van St. Laurens van die partye verscheen, en de heer burgermeester W. van Citters des Woensdags daaraan even na de

felicitatiedagen, ten blyke waarlijk van eene beter kennisse van zekere hoflijkheid, die lieden van rang in sommige gevallen genoodzaakt zijn te doen, al gaat juist daar het gulhartigste genoegen niet mede verzeld.

Ik kan ook hier niet ongemeld laaten 't geen my door verscheidene leden der regeeringe gezegd is, dat zelf de heeren raadpensionaris Van Citters en raad-fiskaal Parduin, broeder en zwager des heeren burgermeester Van Citters, die zeer tegen de tegenwoordige vroege promotie was, van gansch ander advijs waren en meinden, dat welgemelde heer burgermeester hun broeder in dit geval ongelijk had volgens den text des contracts, 't geen egter die heer in zyne vriendschap, zooals leden derzelve my gezegd hebben, protesteerde te willen ongeschonden houden.

II.

Weth en Raad den 29 July 1726; absent de heer Boddaert, burgemeester.

De heer regerende burgemeester Schorer heeft zoo voor zich zelfs en in naam van de heeren hieronder genoemt, te zamen leden van het Collegie van Weth en Raad deser stad, de vergadering voorgedragen, dat zy heeren voornoemt, gehoort, gesien en geëxamineert hebbende sekere propositie, door de heer regerende burgemeester Van Citters op den 28 July des voorleden jaars mondeling gedaan[1]) en den 4 Augustus daaraanvolgende in scriptis overgegeven[2]), tenderende om uyt het Contract van Harmonie, op den 20 April des jaars 1715 tusschen de respective regenten deser stad aangegaan, geteykent

1) Zie De Witte van Citters blz. 39.
2) Aldaar blz. 41.

en gesloten, voor het toekomende te ligten en buyten effect te houden het 10 en 11e articul, in gemelten contracte geïnsereert, tot welker inhoude in desen gerefereert werd, met versoek dat alle de respective leden zig daarmede geliefden te conformeren, waarvan by sommige heeren zijnde copie versogt om daarover hare serieuse deliberatiën te laten gaan ende te sien, of zig daarby konden voegen, ofte wel zoodanige aanteykening daartegens te doen, als zouden te rade werden; zoo is 't, dat zy heeren voornoemt moeten seggen praeallablement, ende alvorens ter sake selfs te komen, dat wel hadden gewenscht, dat zoodanigen voorstel niet en was geschied, omdat haar zeer bekommerlijk voorkomt eenige verandering te maken in een contract, zoo solemneel besworen en geteykent, om de dangereuse consequentiën, welke daaruyt zouden profluëren, welke zig ten eersten aan het oog van idereen moeten opdoen, voornamentlijk als men maar eens insiet het hooft van 't bewuste Contract van Harmonie, waarin wel speciaal in ipsissimis [1]) terminis gezegt word en verklaart, „dat wy dit considereren als het eenigste middel om tot zoo een gewenschte harmonie te geraken, en daarom geresolveert zijn dit navolgende accoord opregtiglijk en heyliglijk te onderhouden met belofte van daar in geenen deele te zullen tegengaan of te dulden, dat het door andere verbroken zal werden, maar hetzelve te zullen beletten ider van ons, zooveel in zijn vermogen zal wesen" etc., al te zamen woorden en uytdruckingen, welke schynen uytgedagt te wesen om hetselve contract, zoo het mogelijk ware, eeuwigduerend en onverbrekelijk te maken; gelijk op het 28 articul van meergemelte contract verder gestatueert is: „dat wy dit houden van deselve kragt en verbintenis als

1) Het HS. heeft: „ipsissimus".

de resolutie, tot vaststelling van de regering genomen, houdende die alhier voor geïnsereert" etc., waaruyt consequentelijk volgt, dat gelijk als die noit in deliberatie mag werden gebragt, gelijk tot nog toe noit geschied is, zoo ook niet dit contract.

Omme welke redenen en andere, die men zoude konnen allegeren, hy heer burgemeester Schorer gantsch vriendelijk was versoeckende ende van oordeel was, dat voorschreven propositie buyten de notulen mogt en behoorde te werden gehouden, ende by onverhoopt refuys ende ontstentenis van dien ende onder protestatie nogtans van 'tgene zoo even is gezegt, alsdan overgaande tot de redenen en motiven, in gemelte propositie vervat, hy heer Schorer, zoo voor sig selfs ende in naam van de heeren, hieronder genoemt, aan de vergadering moest voordragen: dat hy niet minder als de andere heeren regenten by alle wegen en middelen tragte te bereyken het salutair oogmerk, waartoe het gemelte en andere subsisterende contracten zijn gemaakt, namentlijk het onderhouden van een goede harmonie en correspondentie in de regering en de respective leden van dien, dog dat tot bereyking van hetselve hem tot hiertoe niet heylsamer was voorgekomen, dan deselve contracten in alle hunne deelen punctuëlijk te observeren ende na te komen, dewijl deselve niet eensslags maar na het houden van menigvuldige en langwilige deliberatiën, welke doe ter tijt door schrandere en vernuftige verstanden zijn gewikt en overwogen, zijn geresolveert en vastgesteld.

Dat gemelte contract en verbintenisse in alle zyne deelen niet verder en gaat, als noodig is tot voorkoming van verwydering en discrepances, die in tyden en wylen tusschen de respective regenten zoude konnen en mogen ontstaan, aangesien idereen de volkomen vryheyt heeft om in alle saken, de gods-

dienst, policie van stad en land, en justitie betreffende, zoodanig onbedwongen te advyseren, als in goeden gemoede tot betragting van zijn eed en pligt, welwesen van stad en staat en ruste van de goede ingesetene zal vinden te behooren, waarom derhalven niet vertrouwt werd, dat hierin het minste zoude resideren, 't welk zoude stryden tegens 's lands grondwetten, stedelyke privilegiën ende costumen van dien, nog ook zoodanige schadelyke gevolgen na zig slepen, als in meergemelte propositie vermeynd werd, en wel insonderheyt niet 'tgeen aanleyding zoude geven tot injustitie, onbehoorlyke eygenbaat en schraapsugt, veel min tot overheering van weynige, geconsidereert dat onder de redenen, waarom onder andere dit contract is gemaakt, wel uytdruckelijk werd gezegt, dat door het openvallen van ampten veeltijts scheuringen werden veroorsaakt, en dat daarom dit contract werd aangegaan, volgens welke de ampten, die komen te vaceren, zullen verdeelt werden; welke verdeeling volgens een goede distributive justitie, ingevolge dit en andere contracten geschiedende, is onmogelijk, dat een overheersing van weynige zoude plaats hebben; maar wel integendeel wanneer zoodanigen verdeeling niet en was gemaakt, zouden zig eenige weynigen konnen praevalleren door haar credit en gezag boven hare mederegenten.

Wat nu aangaat, dat voorschreven articulen, zoo ras bekent waren geworden, een genoegsame algemeene disapprobatie onder het gemeen hebben gehad, dient daarop tot solutie, dat by diegene van de regenten, die zig aan het reveleren[1]) van dese ofte eenige andere articulen mogten hebben schuldig gemaakt, daarin onbedagtelijk ende met geen genoegsame circumspectie is gehandelt, zijnde daarenboven

1) Het HS. heeft: „releveren".

kennelijk, dat zommige van het gemeen of uyt misverstand, jalousie of andere oorsaken veelligt misnoegen jegens de regering opvatten, twelk alles egter door cordaatheyt ende een goede harmonie tusschen de regenten kan werden te boven gekomen.

Dog om nader ter sake te komen, zal men ligtelijk verder konnen aantoonen, dat de onderhouding van de voorgeschreven articulen die schadelyke gevolgens niet na sig slepen, aangesien het 10e articul van het contract, waarover ten desen gehandelt werd, niet in genere zegt, dat alle soonen van regenten tot de regering moeten werden gepromoveert, maar in specie daar wel uytdruckelijk is bygevoegt: „een soon, die bequaam is", waarom dan al verder by voornoemde articul geen bepaling werd gemaakt tusschen een oudste of andere soon, zoo er meer waren, blyvende de faculteyt om in sulcken geval zoodanig een zoon te eligeren, als daartoe bequaamst mogt geoordeelt worden. En is ook wel speciaal aan te merken, dat in geen een ander articul van het meergemelte contract van eenige bequaamheyt particulier gewag gemaakt werd als in voorschreven 10e articul, een onwedersprekelijk bewijs, dat men dit niet met een ligte hand heeft getracteert, maar dat men in alles het welwesen van 't gemeen, 't welk voor een ider regent de hoogste wet wesen moet, in agt heeft genomen.

En daarenboven als men eens wilt examineren, hoeveel regenten er tzedert het aangaan van dit contract tot heden toe tot de regering zijn gepromoveert uyt hoofde van voorschreven articul, zal men bevinden, dat nog geen vierde van het geheel uytmaken, zijnde de overige dry vierde uyt het corps van de borgery verkoren; en bygevolg kan men [1]) met geen

1) Het HS. heeft: „kannen".

fondament staande houden, dat hierdoor geen personele bequaamheden in overweging zouden konnen werden genomen, te meer daar in ettelyke jaren na den anderen zoodanigen geval niet en kan komen te exteren, gelijk een ider kennelijk is; en zoo men tot exempelen van gelyke soort wilde overgaan, zoude het niet moeyelijk wesen aan te toonen, dat niet alleen in sommige steden, maar ook in andere van de Geünieerde provinciën, zoo al niet by contract, ten minsten evenwel in de practijq, zulkx geobserveert werd; zijnde al verder niet ongerijmt, dat een soon van een regent, die bequaam is, in plaats van zijn vader tot de regering werde gepromoveert; moetende altoos gepraesumeert, dat zoo een door zijn opvoeding, zelfs in zijn jonge jaren, reets van de hoedanigheden, die een regent passen, eenigsints zal geïmbueert wesen.

Dat zy heeren wel van oordeel zijn, dat in geval zoodanigen contract opnieuws mogt gemaakt werden, om de bedenkelijkheden, welke daaromtrent werden gemoveert, het alsdan van het overleg zoude wesen, of niet beter en ware, dat zoodanige articulen daar wierden uytgelaten, maar nu gemaakt zijnde en zoo solemneel besworen, veel swarigheyt vinden om daarvan af te gaan, in goeden gemoede niet overtuygt zijnde van zulcx te konnen of mogen doen. En ofschoon men al in dit geval zoude willen beweeren, datter permoverende redenen waren om hiertoe te komen, zal zulcx aanleyding geven aan ider der contractanten, telckens als het hem goeddunckt, zoodanige swarigheden te maken tegens dees of geen articul van het contract, waardoor hetselve, zoo niet geheel, ten minsten ten deele, zoude werden verbroken en ontzenuwt, 't geen egter niet vermag te geschieden, zooals hiervoren in 't breede is aangewesen.

Dat zy heeren almede niet en konnen begrypen,

dat over het regt verstand van gezegde articul eenige essentiële discrepances konnen ontstaan, tenzy men de genuïne sin daarvan wilde te kort doen, zijnde de letter al te klaer en duydelijk terneder gesteld.

Dat de bedenkelijkheyt, die van dese zyde gemaakt werd, geensints voorkomt uyt eenig particulier belang, hetwelk zy heeren met gelyke edelmoedigheyt als andere geern ten welwesen van 't gemeen zouden willen afstaan en versaken, maar alleen uyt aanmerking van zoo dueren eed, waarmede onderling aan den anderen zijn verbonden, welke niet als met een volslagen eenparigheyt ende om redenen van het uytterste gewigt kan worden gebroken en vernietigt.

Dat aan hun heeren eenigsints met bevremding voorkomt, dat sommige leden, met welkers overleg en communicatie meergemelt contract is opgesteld, jegenwoordig zig zouden beswaart vinden om den in houd van hetselve te agtervolgen en na te komen, en hetgene, dat doen geoordeelt hebben heylsaam ende nuttig te wesen niet alleen, maar, zooals in 't hooft van meergemelt contract wel expresselijk is uytgedrukt en hiervoren bereyts is aangehaalt, „dat wy dit considereren — N.B. — als het eenigste middel om tot zoo een gewenschte harmonie te geraken", even datselve jegenwoordig hun voorkomt van pernitieuse gevolgen en uytsigten voor het gemeen, zoozeer aanloopende tegens alle goede gronden en maximes van wel gepolicieerde staten en steden; konnende almede niet geoordeelt werden omme redenen, hiervoren gemeld, dat voorschreven articul al te onbedagtelijk by het aangaen van gedagte conventie zoude wesen geamplecteert en aangenomen.

Dat ofschoon men van oordeel is, dat door dese verandering in het minste niet zoude verkort werden het regt, 't welk eenige kinderen van overlede regenten uyt kragt van deselve articulen hebben geacquireert,

zulcz gantsch niet procedeert, geconsidereert dat alle regenten, voortaan in de regering komende en gemelte articul niet moetende onderteykenen ende daaraan niet gehouden zijnde, zoo ras deselve de meerderheyt in het collegie hebben, de overige aanstonts buiten staat zijn gesteld om aan een soon van een regent, wiens vader nu reets mogt wesen overleden, te doen genieten het effect van zoodanigen articul, schoon daartoe nog zoo genegen mogten wesen. En is insonderheyt aan te merken, dat leden, welke uyt hoofde van gezegde articul in de regering zijn gebragt, difficulteyt zouden maken om aan andere in tyden en wylen te praesteren datgene, waartoe ten haren opsigt hebben geoordeelt verobligeert te wesen.

Om alle welke redenen en middelen, hiervoren terneder gesteld, hy heer burgemeester Schorer in die billicke verwagting was, dat alle de leden, zig te binnen brengende niet alleen haar eygenhandige onderteykening maar zoo plegtig gedanen eed, geen de minste swarigheyt zullen maken om gedagte conventie en speciaal meergemelte 10 en 11 articulen te houden in haar volle kragt en vigeur, zooals tot nogtoe is geschied, zonder op middelen bedagt te wesen omme hiervan ontslagen en gelibereert te wesen.

Waarop zijnde gedelibereert, hebben zig met dese propositie van d'heer regerende burgemeester Schorer geconfirmeert d'heeren Mathias, Trezel, Parker, Couquelle, Van de Putte, Reygersberg, Coenraats en Paspoort.

III. Declaratoir van den heer burgemeester Boddaert, in Weth en Raad overgelevert op den 10 Augustus 1726.

Alsoo de heer burgemeester Boddaert eenige maan-

den door een swaar toeval genootsaakt is geweest het huys te houden, en daardoor verhindert is geworden op den 29 July laast in het College van Weth en Raad, op den eed en hoogste boote gedagvaart, tegenwoordig te zijn, heeft verstaan, dat de heer burgemeester Van Citters nevens eenige heeren, haar met Zijn Edel confirmerende, aan de eene zyde, en de heer burgemeester Schorer met andere heeren gevoegt ter andere zyde, hebben goedgevonden wederzijts een geschrift in de secrete notulen te laten insereren over een verschil, voorlede jaar voorgekomen, of men sekere twee articulen, voornamentlijk het 10 en 11e, van seker zoogenaemt Contract van Harmonie behoorde te veranderen of niet, hetwelk in die tijt daarby was gebleven, dog nu, op den voorschreven 29 July laastleden weder voortgebragt zijnde, na deliberatie was goedgevonden de vorige wederzijtse geschriften in de secrete notulen te laten insereren, zoo versoekt den gemelten heer Boddaert, vermits hy, door syne indispositie absent geweest zijnde, zyne gedagten over het voorgestelde niet had konnen voordragen, dat dit volgende geschrift tot zyne ontlasting mede in de secrete notulen mag werden geïnsereert.

De burgemeester Boddaert, adviserende op de propositie, den 28 July 1725 door de heer burgemeester Van Citters in dese vergadering gedaan, heeft gezegt, dat hy ten tyde van het maken van het zoogenaamde Contract van Harmonie tusschen de regenten van dese stad, waarin de twee articulen, die het onderwerp van dese propositie zijn, nevens andere vervat staan, van oordeel is geweest, dat men sulcke en diergelyke contracten niet behoorde aan te gaan, als in vele opsigten nadeelig voor de rust van de regeringe en eenigheyt onder de respective regenten, gelijk de ondervinding reets geleert heeft en

dese jegenwoordige behandeling daarvan is een overtuigend bewijs, en wel bysonder ook strydende tegens de natuerlyke vryheyt van stemmen, die ider regent volgens de privilegiën van de stad moet hebben en hem toekomt, niet alleen in het nomineren en aanstellen van regenten, maar ook in het confereren van eenig ampt ofte bedieninge, van dese stad dependerende, of daar deselve eene stem in heeft, gelijk dat in vele gevallen des noots zoude konnen aangetoont werden; redenen waarom hy heer Boddaert het voorgemelte Contract van Harmonie van den beginne af aan heeft tegengesproken en vermeend heeft niet te konnen of mogen teykenen, veel min met eede bevestigen, gelijk dat by alle de andere heeren regenten is geschied. En opdat hy door zijn stilswygen op den voorstel van sulcke wesentlyke veranderingen in het voorgemelt Contract van Harmonie niet zoude schynen hetselve in dier voegen te approberen en zulcx van zyne vorige gedagten af te gaan, zoo heeft hy heer Boddaert noodig geoordeelt dit vorenstaande aan de vergadering voor te dragen met versoek, dat hetselve mede in de secrete notulen mag werden geïnsereert, protesterende onschuldig te willen wesen van de onheylen, quade gevolgen en oneenigheden, die daarover reets geresen zijn en in het toekomende zouden konnen voorkomen.

Was onderteykent:
Pr. Boddaert.

IV.

Wet en Raed den 24 February 1731;
absent de heeren Hurgronje en Thibaut.

D'heer borgemeester Van Citters heeft in verder opvolgingh van zijn propositie, den 28 July 1725

aan de doenmaels praesente leden gedaen en op den 4en Augusti daeraanvolgende aan de vergadering schriftelijk overgegeven, hiervoren geïnsereert, nader geurgeert tot opligting ofte stelling buyten effect het 10e en 11e articul van het bekende Contract van Harmonie en vervolgens gedaen lectuere van de verdere redenen, dewelken Zijn Ed: daertoe (waren) moverende, ende voorts vermeynde te mogen dienen tot solutie van de redenen, ter contrarie opgegeven en gededuceert by sekere propositie ofte aanteykening, door d'heer borgemeester Schorer zo voor sigh selfs als in de naem van eenige leden op den 26 July 1726 in geschrifte aan Haer Ed: Agtbare voorgedragen ende hiervoren mede geïnsereert; versoekende hy heer borgemeester Van Citters, dat de bovengemelde zyne nadere redenen en solutiën tot syner decharge mede mogten werden geïnsereert. Waerop na gedane omvrage is geordonneert, dat het hiervoren gemelde en overgeleghte geschrift hierna zal werden geïnsereert:

D'ondergeschreve enz.

Den ondergeschreve vermeint met het hiervooren geposeerde, zooveel noodig was, te hebben wederlegt alle gemoveerde swarigheden, die tegens zyne gedane propositie van tijd tot tijd door de discreperende heeren zijn ingebragt geworden, en ten vollen te hebben gejustificeert zyne sustenue en gedrag in desen, zijnde in dat vertrouwen, dat een ider, die buyten preocupatie of intrest daerover zal willen jugeren, ingesien en geëxamineerd hebbende de redenen en motiven, hier en by meergemelte propositie terneder gesteld, met hem daerinne zullen concurreren, ten minsten billiquen, dat den ondergeschreve, overtuygt en geconvinceert zijnde van de schadelijkheyt van het in treyn houden van meergemelte twee articulen,

alle gepermitteerde pogingen en efforten aanwend om het ligten of buyten practijcq stellen derselve smakelijk te maken en te effectuëren; en wanneer, gelijk als nu tot zijn leetwesen blijckt, alle hoop en verwagting van te ruïseren komt te verdwinen na menigvuldige vrugteloose aangewende persuatiën en versoeken, eyndeling van davantagies, by gemelte articulen bedongen, voor zijnne kind of kinderen komt te renuntiëren, gelijk den ondergeschreve by desen uytdruckelijk is doende, niet begerende, dat eenige van zyne zoonen oyt of oyt uyt kragte van het 10e en 11e articulen der meergemelte conventie, onder de naem van Contract van Harmonie bekend, eenige pretensie ofte regt hebbe, weynig ofte veel, tot de magistratuere deser stad; alle de respective leden, in gemelte conventie gecomprehendeert, van alle beloften en engajementen, daerontrent gedaen en gegeven, ten vollen onslaen(de) en ontheffende, zijnde voor het overige ten vollen genegen en voornemens aan de subsisterende engajementen in alle zyne deelen en articulen te voldoen en na te komen. En dewijl dese denuntiatie daertoe alleen is gerigt, versoekt den ondergeschreve gunstelijk van U Ed: Agtb:, dat deselve in het een of ander register geïnsereert, om in der tijd te dienen daer en zoo het behoort, en hem ter zyner decharge acte daervan mag werden verleent.

Actum Middelburg, den 24 February 1731.

Was onderteekent:
Wilhem van Citters.
(Volgen de handteekeningen.)

V.

Wet en Raed den 14 April 1731; absent de heeren Van den Brande, schepen; Tresel, Hurgronje, Thibaut, raden.

D'heer borgemeester Mathias, sig voormalen geconformeert hebbende met de schriftelijcke propositie ende aanteykening van d'heer borgemeester Schorer, zijn relatie hebbende tot het 10 en 11e articul van het Contract van Harmonie, tegens de ingediende propositie van d'heer borgemeester Van Citters op hetselve subject, sub datis 29 [1]) July 1726 en 28 July 1725 hiervooren geïnsereert, op huyden vrugteloos by reïteratie de heer borgemeester Van Citters versogt hebbende, dat zyne nadere propositie, hiervooren sub dato 24 February deses jaers bekend, geliefde te lichten, ende dat verder uyt dit register mogte werden geroyeerd al hetgeene, waertoe hetzelve zijn relatie heeft, heeft in geschrifte overgelegt en versogt, dat tot zyner decharge en verantwoording hierna mogte werden geïnsereert Zijn Ed: consideratiën en advijs op all hetgene hiervooren is gemelt. Waerop na gedane omvrage is verstaen en geordonneerd, dat deselve consideratiën en advijs hierna zullen werden geïnsereert.

Den ondergeschreve enz.

Vervolgens vermeent den ondergeschreve, dat nog aan den heer burgemeester Van Citters, nog aan geen eenig lit der contractanten vrystaet van deselve articulen in questie selfs niet by renuntiatie, gelijk hierna breeder zal werden aangetoont, te mogen afgaen. Want ofschoon wel waer is, dat na regte

---

1) In het HS. staat: „26".

voor een generale regel werd gesteld, dat een ygelijk vrystaet van een voor hem verkrege regt en voordeel te mogen renunciëren en afgaen, lijdt dit ook na regten veel exceptiën; en de regtsdoctoren, over dese regel commentariërende, seggen wel uytdruckelijk, en tgeen int geval voorhanden in terminis accordeert, dat aan zulke privilegiën, die aan een corps of collegie gegeven zijn, de renunciatie van hetselve privilegie, door eenige der leden van hetselve collegie gedaen, niet en comt te prejudiciëren, selfs niet aan diegene, die selve daervan hebben gerenuncieert. Maer om ten desen wat nader ter sake te comen, is het zeker, dat noyt een regtsgeleerde in de weereld heeft staende gehouden, dat gepermitteert zoude wesen te renunciëren van zoodanige saeken, als waertoe men onder eede verbonden is. En vervolgens zal noyt met grond van rede konnen werden aangetoont, dat int geval voorhanden, daer men belooft en gesworen heeft dit accoort opregtelijk en heyliglijk te onderhouden met belofte van daer in geenen deele te zullen tege(n) gaen of te dulden, dat het door andere verbroken zal worden, eenige renunciatie kan plaets hebben met die kragt, dat tegen den inhoud van het een of ander articul van de contracten zoude connen werden tegengegaen. En ofschoon men dese articulen in questie al wilde stellen tot een voordeel of avantagie voor een ygelijk regent — des int vervolg contrarie zal werden aangetoont — zoo is nogtans het engagement en den gedanen eed een onttwyfelbaer belet en kan geensints door renunciatie of andersints eenige verandering daerontrent werden gemaekt; want alsdan zoude gelykelijk gepermitteerd wesen na het doen van den eed van purge, waerby men sweert voor eenig employ geen gelt te hebben gegeven of niet te zullen geven, te renunciëren, als in

eyge avantagie zijnde, dat niet anders als absurt kan voorkomen.

Maer eyndeling en waermede den ondergeschreve hiervan meent af te scheyden, gelieven Haer Ed: Agtbare te considereren, dat, ofschoon dese articulen aan de leden, welkers kinderen in tijd en wylen daeruyt avantagie souden konnen trecken, sekerlijk niet onaangenaem konnen zijn, deselve kinderen ten dese zijn de meest gintresseerde party in een regt, by haer door haeren wettigen overheyt wettigh verkregen, en waervan door de renuntiatie harer vaderen niet konnen werden versteken, en vervolgens zoo, non obstante de renunciatie van een vader, een zoon Haer Ed: Agtbare quam te sommeren en te insteren op de prestatie van 'tgeen by het meergemelte 10e en 11e articul was vastgesteld, zoo men geen violentie aan zijn gemoet en eed wilde doen, in de prestatie zekerlijk zijn gehouden, streckende de vaderlyke magt over de goederen en regten zyner kinderen niet verder uyt, als voor zooverre deselve van hem vader zijn gedevolveert, tgeen sonder moeyte, zoo men dit juridice wilde verhandelen, zoude konnen worden vastgemaekt, en vervolgens geen renunciatie ten dese van eenig effect kan werden geoordeelt.

Omme alle welke redenen en motiven den ondergeschreve gansch vrundelijk is versoekende, dat hy heer burgemeester Van Citters benevens d'andere discreperende leden van haer gesustineerde in desen gelieven af te gaen en zoo notoire infractie, als door dese alternatiën, hincinde gedaen aan de zoo solemnele conventiën, in de rivier van vergetentheyt gelieven te smoren, de respective geschriften daerover gemaekt te ligten en buyten de notulen te houden, opdat de rust en tranquiliteyt onder de respective leden magh blyven geconserveert en bestendig gemaekt; by welkers onverhoopt refuys

den ondergeschreve insgelijcx versoekt, dat dese welgegronde protestatie in de notulen mede mag werden geïnsereert, opdat ten allen tyden magh blyken, dat van dese zyde alles is int werk gesteld, wat tot conservatie van de subsisterende conventiën en quiting van den gedaenen eed en aangegaene engagementen eenigsints heeft konnen strecken, protesterende onschuldig te willen wesen aan zoodanige onheylen en gevolgen, als uyt zoodanige ongepermitteerde deliberatiën in tyden en wylen zoude mogen resulteren.

Was onderteekent:
J. C. Matthias.
(Volgen de handteekeningen.)

VI.

Den ondergeschreven, in nader en serieus overleg hebbende genomen de propositie door d'heer burgemeester Van Citters op den 28 July des jaers 1725 eerst by monde ende daerna in geschrifte in het Collegie van Weth en Raed deser stad gedaen, concernerende het buyten effect stellen van het tiende en elfde articulen van het zoogenaemde Contract van Harmonie, ende deselve met de verijschte attentie, zooals de importantie van de zaek comt te requireren, nauwkeurig hebbende overwogen, vind geen swarigheyt hiermede te declareren, dat, ofschoon tot hiertoe in contrarie sentiment is geweest — omme redenen, door denselven in zyne schriftelyke propositie van den 29 July 1726 terneder gesteld — egter na rijp overleg en alles, wat daertoe dient, wel gewikt en gewogen te hebben, daerby geconsidereert de omstandigheyt van tyden en zaken, welke meer als oyt een volkomen harmonie tusschen welmeenende en cordate regenten schijnt te vereysschen, en dienvolgende zooveel te meer reden gevonden werden

om zooveel mogelijk alle steenen des aanstoots uyt den wegh te ruymen, te meer uyt aanmerking van de zoo menigmael gereïtereerde instantiën van verre de meerderheyt der leden van dit collegie, alsnu van oordeel te wesen, dat ter bereyking van dit zoo salutair oogmerk tusschen de regering en de respective leden van dien buyten eenige de minste krenking van het bovengemelde contract, twelk den ondergeschreven belooft heyliglijk in alle zyne deelen te willen observeren en nacomen, yder der contractanten de vrye en volkome faculteyt heeft om met een goet gewisse te mogen renunciëren van zoodanige voordeelen, als hem particulier ofte ymand van de zyne bedongen, dewijl buyten eenige contestatie is, dat gemelde articulen niet zoozeer connen strecken ten algemeene nutte en oorboir van dese stad en de ingesetenen van dien, als wel om yder regent in zijn privé zoodanigen douceur te helpen toebrengen — weshalven verklaerd den ondergeschreven van nu af aan by desen te renunciëren van zoodanigen regt als hy voor sig selfs uyt cragte van de voorschreven articulen heeft gerequireert, niet willende of begerende, dat zijn zoon, in leven zijnde, of eenig andere, die hy mogt comen te verkrygen, uyt hoofde deser in tijd en wylen eenig regt tot de regering zal pretenderen, d'heeren, die daertoe waeren verbonden en geobligeert, by desen wel expresselijk libererende, houdende sig egter geobligeert aan zoodanige zoons, welkers vaders, int selfde engagement geweest zijnde, overleden zijn ofte die nog leven en daervan niet gerenuncieert hebbende, het effect van dien, zooveel hem aangaet, te moeten presteren en doen genieten, zoolang totdat met een volslage eenparigheyt en concurrentie van alle de respective leden van dit collegie hierin eenige verandering mogte worden gemaekt. Versoekende

den ondergeschreven, dat dese acte in de secrete notulen mag werden geïnsereert omme verder te dienen, daer en zoo het behoord.

Actum Middelburg desen 27 July 1733.

Was onderteekent:
J. G. Schorer.
Johannes Cocquelle.
P. D. van Campen.

VII.

Den ondergeschreven, op voorlede Donderdag, ter gelegenheyt dat, vermids den heer en mr. Pieter Scheyderuyt by het overlyden van den heere en mr. Davidt Radaeus uyt den Raet tot wethouder deser stad was geëligeert, de vacante raetsplaets zoude werden gesuppleert, alvorens den geëligeerden heer door heeren commissarissen versogt wiert de contracten, tusschen de respective heeren deser regering subsisterende, te willen teikenen en aannemen, aan Haer Ed: Achtbare gedenunceert hebbende, dat het aan alle de leden van de regering deser stad niet onbekent konde wesen, dat by den ondergeschreven al t'zedert den jaere 1725 om zeer gewigtige redenen en middelen, meermalen zoo by monde als geschrifte int breede voorgedragen en gededuceert, niet alleen swarigheyt was gemaekt in het blyven onderhouden en nakomen van den inhoud der 10 en 11e articulen van de conventie, tusschen de respective heeren regenten deser stad gemaekt en aangegaen op den 20 April 1715, en bekent onder de benaming van het Contract van Harmonie, gewagende van de aanstelling van regentesoonen tot regenten deser stad in plaets van derselver vaders, maer dat op den 24 February van den jaere 1731 by eene solemnele schriftelyke acte, door den ondergeschreven na alle-

gatie van verscheyde zeer pregnante redenen en middelen wel uytdrukkelijk was gerenuncieert en afgegaen van de avantages, by meergemelde 10 en 11 articulen bedongen en gestipuleert, en niet gewilt, dat eenige syner sonen oit ofte oit uit kragte van die articulen eenige pretentie ofte regt soude hebben, weinig ofte veel, tot de magistratuere deser stad, en alle de respective leden, in gemelde conventie gecomprehendeert, van alle beloften en engagementen daarontrent gedaen en gegeven ten volle hadde ontslagen en ontheven; dat wyders ook by verscheyde andere regenten deser stad op gelyke wyse van de voordeelen, by de gemelde articulen voor hare na te laten sonen gestipuleert, was gerenuncieert en afgegaen, en door alle de heeren, die t'zedert tot regenten waren aangestelt, het gemelde Contract van Harmonie niet verder ofte anders was onderteekent dan met gelyke en speciale renunciatie, en dus een groot en verre het meerdere getal van de leden deser magistratuere aan den inhoud of nakoming van gemelde twee articulen geensints is verbonden; en gemerkt het dan ook vervolgens aan de willekeure en het welbehagen van den heer geëligeerde stond omme by onderteekening van het gemelde Contract van Harmonie na het voerbeelt van verscheyde andere regenten insgelijks van den inhoud der gemelde 10 en 11e articulen te renunciëren en af te gaen en zig met relatie tot die articulen buyten engagement en verpligting te houden, zoo hadde den ondergeschreven dan ook gedeclareert, dat hy vermeinde, dat er niets redelyker nog billyker was, als dat ook aan hem en aan alle andere regenten deser stad, die bevorens van de meergemelde twee articulen waren afgegaen ofte by hare eerste aanstelling tot regenten by derselver onderteekening uytdrukkelijk van het onderhouden en nakomen derselve hadden gerenuncieert, ten

vollen vry moesten staen om aan zoodanigen heer, als in de meergemelde plaets van den heer Scheyderuyt tot raet deser stad was geligeert, en aan alle andere, die in tyden en wylen daertoe souden mogen werden aangesteld, te denuntiëren, dat zy, voor zooveel het gestipuleerde in de gemelde 10 en 11 articulen aangaet, zig ontrent dezelve hielden buyten alle verpligting en engagement, alsoo den aert en eigenschap van alle contracten ten wederzyden obligatoir medebrengt, dat zoo lange de respective partyen contractanten zijn in haer geheel, zooals ten desen onwedersprekelijk moeten geconsidereert werden, de respective heeren regenten deser stad met relatie tot zoodanige heeren, als tot heden is en in t' vervolg tot die waerdigheyt zullen werden verheven, een ygelijk de faculteyt en vryheyt heeft van sig buyten engagement te kunnen en mogen houden. En vermids den ondergeschreven, nadat den heer Johan Cornelis Lampsins op eergisteren tot raetsman deser stad in meergemelde plaets van den heer en mr. Pieter Scheyderuyt was aangestelt, heeft ondeckt, dat gemelde heer Lampsins het voornoemde Contract van Harmonie had onderteekent sonder eenige reserve of bepaling en dus de meergemelde 10 en 11e articulen van hetselve mede schijnt te willen amplecteren en aannemen, en den ondergeschreven met den gemelden heer Johan Cornelis Lampsins, voor zooveel den inhoud der voornoemde twee articulen aangaet, is buyten alle engagement en verbintenis, als hebbende bereyds over meer dan tien jaren geleden van den inhoude en nakommen derselver voor 't vervolg schriftelijk gerenuncieert en daervan de gerequireerde aanteekening sijnde gehouden en te vinden, zoo vind den ondergeschreven zig genootsaekt te declareren en by desen te moeten betuygen en verklaren, dat hy, voor zooveel het ge-

stipuleerde in de gemelde 10 en 11e articulen van het voornoemde Contract van Harmonie aangaet, hemselven ontrent en met relatie tot den heer Johan Cornelis Lampsins ofte Zijn WelEd: in der tijd te verwecken zoon of zoonen considereert buyten alle engagement en verbintenis en sig daerbuyten is houdende en verblyvende, zooals den ondergeschreven nu voor alsdan insgelijks declareert zig te houden buyten alle engagement en verpligting met relatie tot de beyde meergemelde articulen ontrent zoodanige heeren en derselver soonen, als in 't vervolg tot regenten deser stad soude mogen werden aangesteld, en die 't voernoemde Contract van Harmonie dan mede zullen onderteekenen, zijnde voor het overige genegen en voornemens alle de verdere subsisterende engagementen met gemelden heere Johan Cornelis Lampsins en alle andere regenten deser stede in allen deelen en articulen te onderhouden en sig daeraan te gedragen, en voorts alles te doen, wat tot conservatie van de goede harmonie en eenigheyt in de regering zal kunnen contribueren; met versoek dat U Ed: Agtb: dese aanteekening gelieven te laten insereren in het register, daer het gemelde Contract van Harmonie en andere zaken van die natuer geregistreert staan, om in der tijd te dienen, daer en zoo het behoort, en aan den ondergeschreven daervan te verleenen acte in forma.

Actum Middelburg den 29 July 1741.

(w. g.) Wilhem van Citters
en tien anderen.

VIII.

Alsoo by het overlyden van den heer en mr. David Radaeus uyt hoofden van 't Contract van Harmonie den ondergeschreevene is geëligeerdt tot raadt

dezer stadt, soo is 't, dat heer en mr. Wilhem van Citters, oudt-borgermeester deser stadt, het heeft goedtgedagt een seeker protest by goedtvinden van Haar Ed: Agb: in deser stadts secreet register te insereeren, en daarin heeft gelieven den ondergeschreevene nominative te noemen, als geevende toen ter teydt occasie tot hetselve volgens Sijn Ed: voorgeeven, soo heeft den ondergeschreevene niet kunnen naarlaaten syne meeningen hierontrendt meede by geschrifte U Ed: Agb: bekent te maaken met versoek, dat U Ed: Agb: den ondergeschreevene gelieve insgelijks te vergunne dese syne handtteykeninge in 't voorseyde register te insereeren en alsoo tegen het geschrift van den voornoemden heer cum suis te protesteeren.

Om dan tot de saak te koomen, sal den ondergeschreevene maar als met een vinger aanroeren, dat het Haar Ed: Agb: niet onbekendt en is, dat er geen contract, solemneel aangegaan, hoe hetselve sijn mag, bekendt is, .hetwelke kan gebrooken worden als met toestemmige van alle de contractanten. Dat dit nu een solemneel contract is, is niet noodig breeder te melden, alsoo Haar Ed: Agb: dat soowel als den ondergeschreevene bekendt is; te gelijk dat het contract nog in zijn geheel is, selver met alle articulen geen uytgesondert, alsoo diverse heeren van de respective contractanten, daar den voornoemden heer Van Citters sig segt aan verbonden te houwden, hetselve nog ten vollen en in sijn geheel sijn houwdende.

Dat nu het 10 en 11 articul volgens seggen van dien heer een avantagie is, dat is sonder tegenspreeken; en derhalven staadt het aan ider van de contractanten vrey omme van die avantagie af te gaan, maar niet in praejudicie en disavantagie, sonder concurrentie van den ondergeschreevene, als meede-

contractant sijnde, te constringeren by een protest by Sijn Ed:, alsoo den ondergeschreevene niet met woorden daartoe is kunnen gebragt worden. Maar alsoo den ondergeschreevene moet presumeeren, dat men hem voor geen medecontractant is houwdende, zoo sijn den ondergeschreevene niet veel reedenen nodig te alligeeren om dit te beweeren en aan te toonen, alsoo den heer Van Citters zoowel als alle de heeren, die het Contract van Harmonie hebben onderteykent, aan den ondergeschreevene vader saliger niet alleen, maar naar desselfs doodt habilis sijnde, met den [1]) ondergeschreevene hebben gecontracteerdt, en speciaal sijn verbonden den ondergeschreevene aan niemant te pos(t)poneeren en derhalven representeerde den ondergeschreevene of den persoon van sijn vader saliger, of hierdoor wierdt den ondergeschreevene in persoon contractant selfs selver, voor en aleer den ondergeschreeve het contract had onderteykent.

En ten 2den al was het al, dat den ondergeschreevene een nieuw contractant was, staadt het Sijn Ed. evenwel niet vrey, alsoo Sijn Ed. gehouwden is aan het contract in sijn geheel, sooals den ondergeschreevenen het heeft moeten beëedigen; en daar sijn die twee articulen nog in en sijn niet vernietigt of uytgewist, nog kunnen uytgewist werden, alsoo der nog veele van de contractanten sijn, die niet in t' vernietigen hebben bewilligt, maar sig stiptelijk daaraan hebben gehouwden, en alsoo het contract in sijn geheel bleyft, niet kunnende gebrooken worden als met bewilging van alle de contractanten; hetgeene den ondergeschreevene repeteerdt om aan te toonen, dat de heer Van Citters cum suis den ondergeschree-

---

1) Het HS. voegt hier in: „ouden".

vene niet als ten onregte kan priveeren van het regt voor sijn discendenten applicabel sijnde, alsoo den ondergeschreevene nogmaal getermineerdt blyve nimmer van eenig articul van dat heylsaam contract, door sijn vader saliger gemaakt, af te gaan en hierdoor syne discendenten van dat voorregt te beroven, waarvoor den ondergeschrevenes vader saliger in sijn teydt in den ondergeschrevenes persoon heeft zorg gedragen.

Daarenboven dat het contract in sijn geheel successivelijk is en niet ten respecte van de contractanten of haare kinderen is, bleykt uyt de woorden van hetselve contract, daar gesegt wordt: „om tot soo seer gewenste harmonie te raaken daarom geresolveerdt sijn dit naarvolgende accoordt opregtelijk en heyliglijk te onderhouwden, met belofte van daar in geenen deele te sullen tegengaan of dulden, dat het door andere verbroken sal worden, maar hetselve te sullen beletten en verhinderen ider van ons sooveel in sijn vermoogen sal weesen, houwdende ons verseekert dat dit sal strekken tot herstelling van vriendtschap" etc. Waaruyt den ondergeschreevene argumenteerdt: ben ik verbonden om dit in sijn geheel te houwden en tegen te gaan, soo moet ik hetselve heylig bewaaren, sooals het my wordt voorgeleesen, en alle en een eygelijk regent is verpligt om den heer Van Citters cum suis hierin tegen te gaan, als willende het contract of ten minsten eenige van die articulen daar voormeldt te niete doen, hetgeene seeker tegen de intentie van die woorden is streydende, als wordende die clausulen daarby gevoegt, „opdat het ten eeuwigen dage souw blyven en standtgreypen".

Hetgeene den ondergeschreevene beteuygt nu en ten allen teyden te sullen presteeren en nooydt het waare oogmerk van dit soo heylsaam contract, te weeten de goede harmonie, uyt het oog te verliesen,

maar ter contrarie sal tragten, sooveel in hem is, deselve te cultiveeren en aan te kweeken, als een goedt regent en meede-contractant betaamt; met versoek dat U Ed: Agb: gelieve dese aantekening te laaten insereeren in het register, daar het gemelde Contract van Harmonie en andere saaken diesaangaande geregistreerdt staan, om in der teydt te dienen, daar het behoordt, en aan den ondergeschreevene te verleenen acte in forma.

Actum Middelburg den 10 Jannuary 1742.

(w. g.) Johan Cornelis Lampsins van Baarland en Oudelande.

IX.

Wet en Raad den 9en December 1751; absent de heeren Radermacher, Tulleken, Steengracht, Parker, Evertsen en van Hoogendorp, schepenen; Veth van Westcappele, Van Hoorn en Buteux, raden.

Na het gebed. De vergadering by billette en overnagtse wete zijnde gedagvaart, heeft de pensionares uyt naam der heeren regerende en oud-burgermeesteren, ten huize van den heere oud-burgermeester Radermacher, door indispositie belet om in het vertrek van heeren burgermeesteren te komen, gebesoigneert hebbende, gedaan 't navolgende raport:

De heeren regerende en oud-burgermeesteren, op voorleden Saturdag ter occasie van de eerste uitschryving van het ampt van rentmeester-generaal der rentieren verzogt zijnde hunne gedagten te laten gaan, hoe best te handelen omtrent de vervulling der reeds vacante en in 't vervolg nog zullende vaceren ampten en bedieningen met relatie tot de eenparige intusschen genomene resolutiën dezer vergadering van

den 14e Juny [1]) en 24e July [2]) laastleden, waardoor, het Contract van Harmonie maar gedeeltelijk kunnende blyven subsisteren, vermeend wierd innevitabel te zijn alsnu vervolgens te distingueeren, welke ampten voor stedelyke zijn te considereren, en welke provinciaale en andere ampten eeniglijk in Weth en Raad met meerderheid naar voorgaande communicatie en overleg zouden mogen werden gesuppleert, hebben gerapporteert: dat het ampt van rentmeester-generaal der rentieren, althans vacerende, per se als provinciaal is te considereren; dat het vacerende licentmeestersampt, alhoewel niet provinciaal kan werden genoemt, zulks nog minder als stedelijk zoude kunnen werden gerengeert en dus met de meeste voorzigtigheid buiten alle verdeeling gelaten, alzoo deze suppletie geschiet door Hunne Hoog Mogende electie uit eene dubbelde nominatie door den Raad ter admiraliteit alhier op eene wegens ons overgegeve presentatie door den heer gecommitteerde wegens deze stad in de admiraliteit; maar dat als eeniglijk stedelyke ampten en bedieningen zouden konnen en behooren te werden geconsidereert en op den ouden voet gesuppleert: de plaatsen der heeren pensionarissen en secretarissen, door yder vrindschap een; de commissarisplaatsen van de wisselbank, door yder vrienschap twee, blyvende de verdere stads-subalterne collegiën almede op den ouden voet; voorts de griffiersplaats van de registrature en ontfanger der exue en kerken; griffier van de weeskamer; griffier van finantie en consignatie; Staaten van Walcheren; betaalder der militie, staende op de thesaurie; grif-

1) Zie de Witte van Citters blz. 273.

2) Eene secreete resolutie van dien datum is niet opgeteekend, terwijl onder de niet secreete resolutiën er geene is, die op deze zaak betrekking heeft.

fier van desolate boedels; griffier van kleine zaken; griffier van 't landregt; griffier van stadsambagten; stadsontfanger van de huisschatting, bedient door Daniël de Smit; twee griffiers van de thesaurie; proefmeester van de salpeter; ontfanger van 't gasthuis; contrerolleur van den bierexcijs; ontfanger van 't last- en veilgelt; voorts alle de ampten, die by meerderheidt ingevolge 't Contract van Harmonie moeten werden vergeven, 'tgeen zoowel als de verkoopbare ampten zonder eenige verandering zoude blyven; dog dat ter vervullinge dezer volgende ampten en bedieningen eeniglijk by Weth en Raad door de meerderheid kan worden gevoteert, als tot het bailliusampt dezer stad ter formering van de nominatie; idem van het ampt van hoogbailliu en rentmeester-generaal van Zeeland Bewesten Schelde; idem raatsheeren in beyde hoven van justitie; voorts ter benoeming van een Gecommitteerde raad; rekenmeester in de provinciale Rekenkamer; State-generaal; Raad van Staten; Raad ter admiraliteit van Amsterdam; ontfanger van de Vijff ambagten; waterbailliu; ontfanger van de geestelyke goederen; ontfanger van de Zuydwatering; ontfanger van 't collateraal; ontfanger der Oost-Indische actiën; rentmeester der verpondingen in Noordbeveland; secretaris in 't Hoff provinciaal; commissaris van de monstering; commis ter griffie van Hunne Hoog Mog:; ontfanger van 't hoofd- of familiegeld.

Waarop zijnde gedelibereert, zijn de heeren regerende en oud-burgermeesteren voor hunne genomene moeite en den pensionares voor 't gedaan rapport bedankt, en is goedgevonden in alle zyne deelen te approberen en te amplecteren, werdende mits dezen in eene finale resolutie verandert.

C. COLLEGE VAN KIESHEEREN TE MIDDELBURG.

I.

Dewyle tusschen de heeren burgermeesteren, scheepenen en raaden deeser stad Middelburgh ter eenre, en de heeren kiesers derselver steede ter andre syde — naa menigvuldige gereese dispuyten over het regt ter vervulling van de in tusschentijd vaceerende scheepensplaatsen — onderling is geconvenieerd, dat soodaanige scheepensplaatsen vice versa souden worden vervult, de eene reys door borgermeesteren en scheepenen op de nominatie, die de heeren kiesers verpligt souden sijn te moeten maaken uyt de heeren eligible raaden, waernaa de volgende reys aan het Collegie van kiesers de vrye nominatie soude competeeren uyt het geheele corpus van de gequalificeerde borgerye, en soo over en weeder over, soo was op fundament van de voorschreven conventie tusschen de leeden van de beyde correspondentiën van het Collegie van kiesers vervolgens ook geconvenieerd, dat de openvallende scheepensplaatsen — ter dispositie sijnde aan het Collegie van heeren kiesers — onder haer meede alternis vicibus souden worden vervult en begeeven, te weeten de eene reys by de correspondentie van d'heer Daniël Tulleken, waervan d'heer Jan Reynier Maartens thans het voorsittende lid is, en weeder een scheepensplaats ter dispositie van de heeren kiesers koomende te vaceeren, dat deselve alsdan soude gesuppleert worden by de correspondentie van d'heer Hermanus Christiaansen, nu die van d'heer Hendrik Johan Gerlagh; zijnde vorders by die conventie gestipuleerd, dat de vacant wordende kiesersplaatsen souden worden gesuppleerd alleen by de leeden van die correspondentie,

waarin die kiesersplaats off -plaatsen souden koomen te vaceeren, sonder dat de leeden van de andere correspondentie hun daerteegens eenigsints souden vermoogen te opposeeren, dan alleen om wettige reedenen. Ende geconsidereerd tot heeden tusschen de leeden van deese correspondentie geene gereguleerde bepaaling heeft plaats gehad soo weegens de vervulling van soodaanige scheepensplaatsen, over dewelke — volgens toerbeurt — by deese correspondentie moet worden gedisponeert, gelijk meede niet over het supleeren van de indertijd vaceerende kiesersplaatsen van deese vrindschap, waaruyt niet dan allerhande wanorders, dispuyten en oneenigheeden te wagten zijn, soo is tot voorkooming van soodaanige gevolgen en ter onderhouding en meerdere bevestiging van de goede intelligentie, harmonie en vrindschap, die tusschen de ondergeschreevens is subsisteerende, vastgesteld en onverbreekelijk bepaald:

1. Eerstelijk dat van nu voortaan by de twee oudste off eerste leden deeser vrindschap, ieder op haar toer, beurtelings sal worden gedisponeert over de vacant koomende kiesersplaatsen in deese onse correspondentie, sooals hun sulks sal goeddunken, sonder dat eenig ander lid sig daerteegens sal vermoogen te opposeeren, tensy de opponent wettiglijk konde aantoonen, dat de voorgestelde persoon was strydende teegens den eedt en het privilegie van kiesers. En soude alsoo de eerste vacant wordende kiesersplaats in deese onse correspondentie ter dispositie staan van d'heer Jan Reynier Maartens; dog vermids deselve sal koomen te vaceeren door de promotie van dheer mr. Dirk Macaré, soo is verstaan en geresolveert, dat die kiesersplaats voor gemeene reekening sal worden vervult, sonder aan iemand daarvoor een toerbeurt sal worden gereekent. Dus eerst de tweede vacant koom(en)de kiesersplaats deeser

correspondentie sal koomen ter dispositie van d'heer Jan Reynier Maertens off die alsdan de plaats van oudste en eerste lid deeser vrindschap sal bekleeden; de derde kieserspiaats, als vooren coomende te vaceeren, sal sijn alleen ter dispositie van d'heer mr. Aarnout van Citters off die alsdan de tweede in deese correspondentie sal weesen; de vierde weeder aan het oudste lid, en soo vervolgens over en weeder over. Soo nogthans in gevalle het mogte koomen te gebeuren, dat — het eerste lid hebbende gedisponeerd — de plaats van het eerste lid quaame te vaceeren, sonder dat het tweede geweest sijnde en dan aankoomende eerste lid van sijn toer gejouisseert hadde, in soo een geval het alsdan aankoomende eerste lid over de vacature sal moogen disponeeren, waarnaa de toerbeurt sal overgaen aan het alsdan aangekoomen zijnde tweede lid.

2. Ten tweeden, soo beyde de voorsittende leeden van een kieserspiaats hebben gedisponeert en dus de toer dan weeder soude staan aan het alsdan sijnde eerste lid — wiens plaats intusschen door de dood off anders sijnde koomen te vaceeren — soo sal in dat geval de dispositie koomen aan diegeene, die daardoor het oudste lid sal geworden sijn, nietteegenstaende in qualiteyt als tweede lid de laaste dispositie mogte hebben gehad.

3. Ten derden, wanneer een kieserspiaats ter vervulling sal staan aan de dispositie van het eerste off oudste lid deeser correspondentie, en hetselve lid niet geneegen sijnde voor sijn toer te disponeeren, sal alsdan het tweede lid vermoogen de vacatuere te vervullen naa sijn goedvinden, waarvoor de volgende openvallende kieserspiaats sal sijn ter dispositie van het eerste lid, die dus sijn toer sal hebben laaten voorbygaan; dog het eerste lid intusschen sijnde overleeden off van sijn kieserspiaats

gedesisteert hebbende, sal die toer dan koomen aan diegeene, die daardoor het tweede lid sal geworden sijn.

4. Ten vierden, niemand van de twee voorsittende leeden van een vacant geworden kiesersplaats willende disponeeren, sal die plaats door de twee oudste leeden voor gemeene reekening worden vervult, sonder dat aan een van deselve sulks voor een toerbeurt sal verstrekken.

5. Ten vuyffde, alle scheepensplaatsen, dewelke in der tijd ter vervulling sullen staan aan deese correspondentie, sullen voortaen meede beurtelings by de twee oudste off voorsittende leeden deeser vrindschap, ieder op haer toer, worden gesupleert sonder tegenseggen van wie het soude moogen weesen, tensy onder de bepaaling als articulo primo van de kiesersplaatsen is gesegt. En sal dus de eerste oopenvallende scheepensplaets deeser correspondentie vervult worden door d'heer Jan Reynier Maertens off die alsdan het oudste lid sal sijn, de tweede openvallende scheepensplaats, aan deese correspondentie competeerende, door d'heer mr. Aarnout van Citters off die alsdan het tweede lid sal weesen, de derde scheepensplaats weeder door het oudste lid, en zoo vervolgens over en weeder over; willende en begeerende de ondergeschreevens, dat all hetgeene vorder over de dispositie van vacante kiezersplaatsen in deesen contracte by het eerste articul, beginnende met de woorden „Soo nogthans", en by articulo twee en dry is bepaald, ook sal plaats hebben omtrend de vervulling van de scheepensplaatsen, by deese correspondentie te begeeven staande, eeven off al hetselve woordelijk in deesen articul waare geïnsereert, wordende kortheytshalve daaraan ten eenemaale sonder eenige verandering gerefereert.

6. Ten sesden, een scheepensplaats ter dispositie

van deese vrindschap sijnde, en niemand van de twee voorsittende leeden begeerende voor sijn toer te disponeeren, soo sal die scheepensplaats, sonder voor een toer aan een van de twee oudste leeden te worden gereekent, worden aangepresenteerd aan de vordere leeden deeser correspondentie, die habiles sijn tot de regeering deeser stad, om deselve scheepensplaets by haer te worden bekleed, wel verstaande, dat het oudere lid voor het jongere de voorrang sal hebben; en geene van die volgende leeden geneegen sijnde die scheepensplaats voor hun selfs te aanvaarden, sal deselve voor gemeene reekening van de geheele vrindschap moeten worden gesupleert.

7. Ten seevende, ieder der teegenswoordige en toekoomende leeden deeser correspondentie sullen gehouden sijn als luyden van eere deesen contracte onverbreekelijk te observeeren en te doen observeeren, sonder van den inhoude derselve in eenigen deele te resilieeren ofte te gedoogen, dat in deselve eenige alteratie gemaakt worde; sullende soodanigen lid off leeden, die sig teegens den inhoude deeses en syne gedaane beloften quamen te opposeeren en niet door persuasive middelen van de geheele vrindschap tot reeden konnende gebragt worden, alsdan — wanneer alle aangewende devoires vrugteloos sullen weesen — ilico geseeludeert worden en voor altoos geseeludeert sijn uyt deese onse correspondentie, sonder oit van de voordeelen, by deesen contracte bepaald, te konnen jouisseeren off als leeden van deese vrindschap weeder te moogen worden aangenoomen, tensy by eenpaarige bewilliging van alle de leeden deeser correspondentie.

8. Ten agtsten, niemand sal in het vervolg tot lid van deese correspondentie moogen worden geadmitteerd, tensy deselve alvoorens deesen contracte sal hebben onderteykend en sig alsoo aan den inhoude

derselver verbonden, jaa al waare soodaanigen persoon reeds als kieser beëedigt.

9. Ten neegende, sullen hiervan worden gemaakt twee eensluydende instrumenten, by alle de teegenswoordige en toekoomende leeden deeser correspondentie te teykenen, omme te blyven berusten het eene onder het oudste lid en het andere onder het tweede lid deeser vrindschap. Gelijk meede van nu voortaan sullen gehouden worden twee eensluydende notitiën, onder ieder der twee oudste leeden deeser correspondentie een te berusten, waarop sal moeten worden aangeteykend, in wat order soo over de kiesersplaatsen als scheepensplaatsen in 't vervolg van tijd sal worden gedisponeert, omme daaruyt de toerbeurten des te gemakkelyker en sonder confusie te konnen reguleeren.

Al hetwelke wy ondergeschreevens als luyden van eere op den eed, in den aanvang van ons kiessersampt gedaen, belooven heyliglijk te sullen naakoomen en onderhouden sonder te gedoogen, dat door wie het sy, aan hetgeene voorschreeven is eenige verandering ofte verstoornis worde toegebragt, willende dat al hetselve onverbreekelijk altoos sal plaats hebben.

Tot meerdere verseekering van al hetwelke wy deesen contracte met ons gewoon handteyken hebben bekragtigd en met onse aangeboorne zeegelen gemerkt.

Aldus gedaan binnen Middelburgh in Zeeland deesen 18e February 1747.

(Volgens de handteekeningen.)

II.

(1753.)

Is geresolveert in de vrinschap ten huyze van den heere mr. Arnoud van Citters, zullende alvorens met

elkander spreeken ter vervulling der vacante kiesersplaats door 't overlyden van den heere mr. Hendrik Tulleken, dat om alle ongenoegen in 't vervolg van tijd tussen de leden van dit college voor te komen, zoo ter vervulling van kiesers- als wethoudersplaatsen, en het billijk is — mits de vernietiging der contracten en de vereeniging der beyde vrindschappen in eene generale vrindschap — dat yder voor zig zelven ter vervulling van een kiesers- of wethoudersplaats een vrye stem behoude en daar effect van hebbe, zoo is goedgevonden en ook goedgekeurt om in de notulen geïnsereert te worden, de volgende doe ter tijd met eenparigheyd van alle de present zijnde leden genome resolutie, namentlijk dat by vacature van een van beyde plaatsen den heer president of volgenden heer kiezer, indien Zijn Weledele door verhindering belet ware, nog denzelfden dag van het overlyden, indien mogelijk, ofte anders den volgenden dag 's morgens ten zynen huyze ofte elders zal nodigen en laten convoceeren alle de leden van dit college; dat alvorens ergens eenige schikkingen over te maken altijd den oudsten heer, alsdan present, en nog een heer, by tourbeurte daarby gevoegt, zullen gedeputeert worden om Zijn Excellentie te gaan opwagten en aan Zijn Hoog Edele te communiceeren de vacature en Zijn Hoog Edele te sondeeren, wie aan Zijn Hoog Edele aangenaam zoude wezen ter vervulling van de voorschreeve vacature; maar indien het mogte gebeuren, dat Zijn Hoog Edele voor jegenswoordig niemand van Zynentwege daarmede wilde begunstigen, maar was overlatende aan het College van kiesers, men alsdan ten eersten moest voortgaan ter vervulling der vacante plaats by meerderheyd van stemmen, mits aan Zijn Hoog Edele daarvan communicatie te geven en approbatie te erlangen; wel expresselijk bepalende, dat de deputatie

aan Zijn Excellentie door twee heeren teffens zal gedaan worden, waarvan den eenen heer altijd zal zijn den heer president of oudsten heer, op Zijn Edele volgende en alsdan present zijnde, zullende de andere heeren yder by tourbeurten den voorschreven heer president in die commissie assisteeren en geleiden, konnende dus doende een yder eenigsins zijn regt gemaintineert, effect van zijn stem en het aggrement van zijn kiesersplaats genieten, tot een satisfactie voor zig zelfs en een honneur voor alle de leden van dit college.

D. GOES.

Het zoogenoemde Eeuwigh Edict, aengegaen by de ondergetekende 3den November 1670.

Alzoo zedert eenige jaeren herwaerts den ganschen toestel der regeeringe deezer stede met den gevolge en aenkleve van dien onder zeer veele en droevige misverstanden, onlusten en verdeeltheden jammerlijk heeft gelaboreert, gezucht en bynae verdrukt is geworden, ende dat tot suppressie ende evitatie van zoodaenige ongemakken in het toekoomende niet nodiger en krachtiger is, als dat diegeene, welke het maniëment ende den voortgang van eene welbestelde regeeringe is toevertrouwt ende aenbevolen, in het bestieren van dien met den anderen zijn en staen in eene goede eenigheit, harmonie, vertrouwde correspondentie en confidentie, dezelve oprechtelijk observeeren en meer en meer cultiveeren, so is 't, dat tot volkomen vaststellinge, welstant en voortgang der regeeringe als boven, maintien van stadtsvoorechten, privilegiën ende oude herkoomen, mitsgaders tot observantie van het naeder reglement, by Haer Ed: Mog: de Heeren Staeten van Zeelant

jongst deeser stede geoctroyeert, by de ondergeschreven goetgevonden en verstaen is met den anderen te verdraegen ende te sluiten in maniere hiernae volgende, willende ende op eere en trouwe den anderen beloovende, dat hetzelve onverbreekelijk stant grypen ende effect sorteeren sal.

In den eersten zoo belooven zy contrahenten den een den anderen te zullen helpen hanthouden de regeeringe, zoodaenigh dezelve jegenwoordigh by haer oude luister, candeur ende integriteit is geconstitueert ofte wel hiernaemaels onder onderling concert ende eenpaerigh goetvinden geconstitueert zoude mogen werden, zonder dat buiten kennisse, adveu ende toestemminge van d'een en d'ander daerin iets zal mogen werden verandert, geïnnoveert ofte eeniger tijt in het allerminste gediverteert.

Gelijk mede de ondergeschreven op eere ende trouwe alsvoren den een den anderen belooven en vastelijk verzekeren te zullen helpen, maintineeren, voorstaen, guarandeeren en wyders trachten te promoveeren in zoodaenigen rang van eere, beneficiën, staeten ende officiën, als dezelve jegenwoordigh albereits zijn bedienende of wel hiernaemaels zouden mogen koomen te bedienen, alsmede het beste van haere familiën respectivelijk te procureeren, derzelver luister, aanzien en welwezen allerwegen op het krachtigste by alle bedenkelyke middelen voor te staen en te avanceeren, en wyders generaelijk te doen al hetgeene van eerlyke en cordaete regenten, staende met den anderen in een goet verstant en onderlinge eenigheit, ten goede van Staet, stadt en familiën verwacht en gedesireert zoude konnen werden, diermaten dat het interest van den eenen onverbreekelijk zal moeten zijn ende wezen het interest van den anderen.

Tot confirmatie van 'tgeene voorschreven is, is deeze by de ondergetekende op eere en trouwe geslo-

ten ende gesubscribeert op den 3den November 1670.

Ende was het principael, waeruit deeze naegeschreven is, geschreven met de eigen hant van den heere bailliu mr. Pieter van Campen, gelijk ook de ondertekening was met de eige handen van de heeren, deezen ondertekent hebbende:

Pr. van Campen. 1670.
Corn. Boone.
Emmery van Watervliet.
David van der Nisse.
Dignus Nollens.

DE INVENTARIS VAN HET ARCHIEF VAN FILIPS VAN MARNIX BENEVENS EENIGE BRIEVEN UIT DAT ARCHIEF,

MEDEGEDEELD DOOR

W. A. F. BANNIER.

In de Algemeene Konst- en Letterbode van het jaar 1859 [1]) schreef FRUIN naar aanleiding van het verschijnen van A. LACROIX' uitgave van Marnix' „Ecrits politiques et historiques" zijn artikel „Over Anecdota van Marnix van St. Aldegonde." Om te bewijzen, hoe moeilijk het dikwijls te bepalen is, of sommige pamfletten al dan niet aan Aldegonde moeten worden toegeschreven, daar deze om licht te bevroeden redenen gaarne zijn incognito als auteur ervan bewaard zag, haalt FRUIN een briefje van Marnix van den 23sten Juli 1581 aan [2]), gericht aan den bekenden Leidschen hoogleeraar Bonaventura Vulcanius [3]), wien hij verzocht voor de uitgave van

---

1) Bl. 130, 138, 145, 154, 162 vlg. Herdrukt in de Verspreide Geschriften dl. VIII, blz. 410—428, naar welken herdruk in het volgende verwezen wordt.

2) FRUIN V. G. VIII, bl. 411.

3) Zie over hem Joannis Meursii Athenae Batavae sive de urbe Leidensi et academia, virisque claris, qui utrumque ingenio suo atque scriptis illustrarunt libri II. Lugd. Bat. 1625, Lib. II p.

zijn „Discours sur les affaires de France" te zorgen, doch zóó, dat het publiek omtrent de plaats van uitgave en diensvolgens omtrent den persoon van den schrijver op een dwaalspoor werd geleid. Naar aanleiding van dit schrijven wordt verder door FRUIN erop gewezen, dat de betrekkingen, die tusschen Marnix en Vulcanius bleken te bestaan, reeds van eenige jaren vroeger dateerden, en wordt het voorts door den geleerden schrijver in hooge mate waarschijnlijk gemaakt, dat Vulcanius, al is door diens biograaf van deze omstandigheid geen melding gemaakt, ten minste gedurende de jaren 1578 en 1579 door Marnix, op aanbeveling van den prins, als zijn secretaris is gebruikt [1]).

Waar voor dit secretarisschap reeds andere redenen pleiten, kan nog als bewijsstuk daarvoor worden aangevoerd een lijst van stukken, zonder opschrift, door FRUIN onder de in de Leidsche Universiteits-bibliotheek bewaarde papieren van genoemden Vulcanius aangetroffen en die klaarblijkelijk de inventaris (van de hand van diens secretaris) van het archief van Marnix is, zooals dat gedurende eenige jaren onder het beheer van Vulcanius heeft gestaan. Waar bij inzage dier lijst opvallend groot is de plaats, ingenomen door brieven van en aan prins Willem, zou er eenige reden kunnen bestaan te twijfelen, of de bewuste lijst wel als een inventaris van Marnix' archief kan beschouwd worden, indien niet de overige aldaar opgesomde stukken duidelijk hun herkomst uit diens papieren aantoonden, terwijl FRUINS gissing volstrekt niet onaannemelijk is, dat de prins juist in de

---

103—105 en Berigten Hist. Gen I. 2. bl. 80, waar vastgesteld wordt, dat Vulcanius, in 1578 tot hoogleeraar te Leiden benoemd, eerst in 1581 dit ambt aanvaardde.

1) FRUIN V. G. VIII, bl. 415.

jaren 1576—1579, waaruit de meeste brieven op de lijst van en aan hem afkomstig zijn, jaren van 's prinsen belangrijkste werkzaamheid, zijn correspondentie aan Marnix ter kennisname toezond en die voorloopig onder diens berusting liet. In ieder geval meen ik, dat er uit den inhoud van het handschrift geen andere gevolgtrekkingen kunnen gemaakt worden, die het door FRUIN daaraan toegekend karakter zouden kunnen wijzigen [1]).

Door den schrijver der „Anecdota" wordt op het groote belang gewezen, dat deze inventaris, al zijn ook de stukken van het geïnventariseerde archief zelf vooralsnog niet teruggevonden, voor de geschiedenis van het zooeven genoemde tijdvak en de daaraan voorafgaande jaren heeft en voor de kennis der rustelooze werkzaamheid van Marnix en zijn prinselijken vriend en meester. „Zij verdient uitgegeven te worden", zegt FRUIN van de inventaris, „en ik hoop daartoe elders gelegenheid te vinden." Die gelegenheid heeft zich klaarblijkelijk niet voorgedaan en waar het Historisch Genootschap zich belast heeft met de uitgave van FRUINS onuitgegeven schriftelijke nalatenschap, voorzoover die bronnenpublicaties betreft, vond ik het niet ongepast door het mededeelen op deze

1) Ik mag hier niet verzwijgen, dat, toen ik in Januari 1903 afschrift nam van Vulcanius' hs., ik mij richtte tot wijlen den bekenden Marnix-vereerder en -kenner Dr. J. J. VAN TOORENENBERGEN, met verzoek mij mede te willen deelen, of hem iets naders omtrent de beteekenis ervan bekend was geworden. Het eenige, wat de heer v. T. de welwillendheid had mij mede te deelen, was, dat hij zich herinnerde met FRUIN het stuk in quaestie te hebben besproken als een lijst van stukken, door Vulcanius uit het archief van Marnix geleend. Op welken grond die kenschetsing steunde, mocht ik niet vernemen en onder de aanteekeningen van FRUIN op zijn „Anecdota", die hij evenals die op al zijne geschriften zorgvuldig bewaarde en waarvan ik inzage mocht nemen, trof ik omtrent de hypothese van den heer v. T. niet het minste aan.

plaats van het genoemde stuk, waarvan FRUIN reeds een afschrift vervaardigd had, een klein bewijs van piëteit voor de nagedachtenis van onzen grooten geschiedschrijver te leveren.

Elders[1]) in de „Anecdota" wijst FRUIN op een viertal brieven, eveneens onder de papieren van Vulcanius aangetroffen, die klaarblijkelijk uit het archief van Marnix afkomstig zijn en die Vulcanius om ons onbekende redenen daaruit heeft uitgeschoten en er later niet meer in heeft teruggeplaatst, zoodat zij onder diens schrifturen zijn blijven berusten en zich dus thans eveneens in de handschriftenschat der Leidsche Universiteits-bibliotheek bevinden[2]).

Het zijn:

1) Een kopie van een brief van Jan van Marnix, heer van Toulouse (broeder van Sint-Aldegonde), aan Metel, uit Antwerpen, 3 September 1566.

2) Eigenhandige brief van den baron van Montigny aan den prins van Oranje, uit het leger bij Mechelen, 14 Februari 1577.

3) Eigenhandige brief van Jean Théron aan den prins van Oranje, uit Brussel, 21 Maart 1577.

4) Minute van een (ongeteekenden) brief van Marnix van Sint-Aldegonde aan den prins van Oranje, uit Brussel, 9 November 1577.

Aan de opsomming dezer brieven voegt FRUIN toe:

---

1) FRUIN V. G. VIII, bl. 417.

2) Indien het verdere archief van Marnix verloren gegaan is, zijn dus deze vier brieven, vermeerderd met nog eenige andere van minder beteekenis en eveneens onder de Vulcanius-papieren aan te treffen (zie VAN VLOTEN, Marnix van St. Aldegonde en de wording van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, naar het Fransch van EDGAR QUINET bl. 165—189 en Kronijk Hist. Gen. 1850, bl. 97), het eenig overschot van diens belangrijke schriftelijke nalatenschap.

„Van den brief van Toulouse heeft VAN VLOTEN [1]) een gedeeltelijke, van die van Aldegonde [2]) een onjuiste vertaling gegeven. De beide anderen zijn nog geheel onbekend. Alle verdienen in hun geheel te worden uitgegeven. In de *Archives* van GROEN VAN PRINSTERER waren zij juist op hun plaats geweest." Met betrekking tot de twee laatstgenoemde brieven is FRUINS wensch reeds spoedig in vervulling gekomen. Ze zijn in 1860 door VAN VLOTEN uitgegeven in zijn „Nederlands opstand tegen Spanje 1575—1577" bl. CXVI bijlage XXXVI en bl. CXXXVI bijlage XL. Bij vergelijking met het hs. bleek mij echter, dat in ieder geval de brief van Marnix door VAN VLOTEN nogal onnauwkeurig was afgedrukt, zoodat dezelfde redenen, die mij leidden tot het mededeelen van den Inventaris van Marnix' archief, mij er ook toe brachten de twee eerstgenoemde brieven hier in den oorspronkelijken text en in extenso, de twee laatste opnieuw, uit te geven.

Een groot deel [3]) van het meermalen genoemde opstel van FRUIN wordt door hem gewijd aan de bespreking der opschriften van een aantal liassen uit Marnix' archief, waarbij het hem bij zijn buitengewone kennis van het tijdvak, waaruit de brieven, die ze vormden, stamden, niet moeilijk viel uit namen en data bijna wiskunstig zeker vast te stellen, over welke aangelegenheden die brieven gehandeld moesten hebben, wat hem telkens aanleiding gaf tot de verzuchting, hoe groot wel het verlies was der correspondenties zelf voor onze kennis van die periode. Ik heb bij mijne uitgave van den Inventaris in extenso

1) Aanteekeningen op „De Nederlanden onder Koning Philips II" naar het fransch van AD. BORGNET, bl. 281.

2) Ibid. bl. 304.

3) FRUIN V. G. VIII, bl. 418—428.

dat voorbeeld van FRUIN niet gevolgd. In de eerste plaats omdat het mij allerminst zou passen mij in deze met dien grootmeester te meten in het beoordeelen van de geschiedkundige beteekenis van Marnix' archief, maar vervolgens ook, omdat ik meende, dat dit, als ik het al gekund had, niet zou strooken met de gewoonte, die bij publicatie van bescheiden in deze Bijdragen en Mededeelingen gevolgd wordt. Waar FRUIN naar aanleiding van een aantal door hem nader in oogenschouw genomen liassen in bijzonderheden treedt, heb ik in een noot naar de „Anecdota" verwezen. Werden daarbij ophelderingen gegeven omtrent de in het opschrift der liassen genoemde personen, dan nam ik die in het kort in de noot over met vermelding, dat zij van FRUIN afkomstig waren. Hier en daar had ik zelf de gelegenheid de door hem bijeengebrachte gegevens ter verklaring van het stuk aan te vullen.

De brief van Toulouse [1]) aan Metel is, voorzoover mij bekend, de eenige, die ons van de hand van Aldegondes ouderen broeder is overgebleven. Zooals FRUIN zegt, de vertaling, die VAN VLOTEN er in de Aanteekeningen en Bijlagen op het werk van BORGNET van geeft, is verre van volledig en soms zeer vrij. Hoewel de inhoud van dit uitvoerig schrijven aan Metel [2]) ons weinig nieuws omtrent den loop van zaken gedurende een deel van het aan gebeurtenissen zoo rijke jaar 1566 leert, treft toch de levendige beschrijving van iemand, die midden in de gebeurtenissen stond en zelf een niet onbelangrijke rol

1) Zie het vonnis door den Raad van Beroerten tegen zijn nagedachtenis geveld bij VAN VLOTEN-QUINET, bl. 141. Over zijn naam vgl. TH. JUSTE, Vie de Marnix de St. A. p. 5 a.

2) Zie over den naar Keulen uitgeweken Franche-comtois Jean Metel FRUIN V. G. VII, bl. 170—171 en JÖCHER, Allgemeines Gelehrten-Lexicon i. v. Jo. Matalius Metellus.

speelde. Toulouse, te Brussel woonachtig, vertoefde sedert 22 Augustus en in September van dat jaar te Antwerpen, waar zich ook de prins bevond [1]), met wien hij klaarblijkelijk in vrij drukke relatie stond.

Als een der oprichters van het Compromis, van huis uit een overtuigd calvinist, staat hij van den beginne af vooraan onder de mannen van de daad, toen het verzet tegen den koning van Spanje een scherpere vorm aannam. In het voorjaar van 1566 behoort hij onder die leden van het Compromis, die belast zijn met het maken van propaganda en het oproepen der edelen voor de bijeenkomst te Brussel op den 3den April, waarbij hem met den heer van Welle in het bizonder de gewesten Gelderland en Overijsel als arbeidsveld zijn aangewezen [2]).

Als na het aanbieden van het smeekschrift de edelen aan de Landvoogdes de belofte hebben afgelegd, dat zij zorg zullen dragen voor het handhaven van de openbare orde, behoort Toulouse weer tot hen, die die taak voor Henegouwen op zich hebben genomen [3]).

Op de bijeenkomst te St. Truyen vinden wij hem weer [4]), zooals trouwens ook uit zijn brief aan Metel blijkt. En als hij daarna in de omgeving van den prins te Antwerpen werkzaam is om de Calvinisten te bewegen de daar in bezit genomen kerken terug te geven en de wapenen neer te leggen, is hij klaarblijkelijk de tusschenpersoon tusschen de edelen en het Compromis der kooplieden, die te St. Truyen aan de eersten geld hadden aangeboden; tenminste als een

---

1) Sedert 13 Juli. Vgl. GACHARD, Correspondance de Guillaume le Taciturne III, p. 136.

2) Archives ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau II, p 58.

3) Archives II, p. 62.

4) Archives II, p. 161.

schenking dier kooplui zou ik willen beschouwen de „mille escus", waarover de prins op 2 September 1566 aan zijn broeder Lodewijk te Breda schrijft, die volgens het zeggen van Toulouse ter beschikking zijn, waarom de prins zijn broeder vraagt aan wien ze moeten worden ter hand gesteld [1]). Indien dit juist is, dan zou hier weêr te meer uit blijken, hoezeer de prins onder de hand van het drijven der edelen op de hoogte was, wat in dit geval ook voor Hoorne moet gelden, want aan hem werden blijkens een schrijven van Bernard van Merode aan Lodewijk van Nassau d.d. 8 September d. a. v. te Doornik die gelden ter hand gesteld [2]).

Toulouses verder bedrijf tot zijn ontijdig sneuvelen bij Austruweel op 13 Maart van het volgend jaar is verder genoegzaam bekend en evenzeer een bewijs van het verschil van zijn aanleg en karakter met dat van zijn meer comtemplatieven broeder.

Van zijn aandeel in de gebeurtenissen van 1566 is evenwel in den brief aan Metel zoo goed als geen sprake; behalve dat hij spreekt over enkele zaken, wier beteekenis niet duidelijk is, geeft hij zijn correspondent een overzicht van het gebeurde sedert de bijeenkomst te St. Truyen: de toenemende gisting onder de calvinistische menigte, de weifeling der Landvoogdes, den beeldenstorm, het antwoord van Margaretha aan de edelen, het ontbinden van het Compromis enz. Dat hij evenwel niet den vooruitzienden blik van een staatsman had, blijkt uit de overtuiging, door hem herhaalde malen uitgesproken, dat de gemoederen wel spoedig zullen bedaren en alles binnen kort weer terecht zal komen. De staaltjes echter van wederzijdsche verbittering van de belijders der twee religies,

1) Archives II, p. 274.
2) Archives II, p. 281—282.

die hij in verband met het gebeurde in de abdijen van Dunes en Marchiennes aanhaalt, hadden hem echter anders kunnen leeren.

Indien deze brief, zooals FRUIN veronderstelt, in het archief van Marnix aanwezig is geweest, dan kan zij echter niet op het eerste gezicht in een der liassen van Vulcanius' inventaris worden ondergebracht.

De tweede brief, deze aan den prins gericht, is van de hand van Emmanuel van Lalaing, baron van Montigny, den jongeren broeder van Filips graaf van Lalaing, die stadhouder van Henegouwen was, en verplaatst ons in de moeilijke dagen van de onderhandelingen met don Jan, die tot diens teekenen van het Eeuwig Edict op 12 Februari 1577 [1]) leidden. Den 9den Januari tevoren had wel de Eerste Unie van Brussel de Pacificatie bevestigd, maar de vrees bleef toch altijd bestaan, dat don Jan met zijn voorstellen en beloften in het zuiden succes zou hebben. Duidelijk wordt de toestand omschreven in een instructie, op den 17den Januari te Middelburg vastgesteld voor Alexander van Zoete, heer van Haultain en Willem van Maulde, heer van Mansart, die door den prins naar Brussel gecommitteerd werden om daar met een aantal met name genoemde Zuid-Nederlandsche, den prins toegedane edelen, te raadplegen en hun instructies te geven in zake hun houding tegenover don Jan [2]). Klachten bij monde van Gentsche en Brusselsche burgers tot den prins gekomen over den staat van zaken in het Zuiden moeten onderzocht, hun, die bij

1) Te Marche. De Staten teekenden den 17den te Brussel.

2) GACHARD III, p. 181 svv. In een brief van denzelfden datum (GACHARD III, p. 188) verzoekt de prins zijn trouwen aanhanger in Brussel, Hendrik de Bloeyere, de heeren Haultain en Mansard in hun zending bij te staan.

de onzekerheid der tijden niet weten of zij de wapenen moeten opnemen dan wel zich aan de zijde van don Jan scharen, moet een hart onder den riem gestoken worden; de genoemde edelen worden aangemaand middelen voor te stellen „par lesquels il y ait apparence de pouvoir remectre les affaires en estat"; hun wordt door den prins, die intusschen daartoe het initiatief niet wil nemen, de vrije hand gelaten om zich meester te maken van „les personnes principalles qui sont aujourd'huy au gouvernement et du conseil d'Estat, comme de ceulx desquels l'on a opinion en commun qu'ilz empeschent et recullent l'advancement des affaires susdicts, et monstrent, ou avoir intelligence secrète avec don Jean, ou estre mal affectionnez à la liberté de la patrie, ou bien n'estre idoines à conduire un affaire de telle importance"; indien de heeren hiervan niet willen weten en ook geen andere middelen kunnen vinden om de zaken in het reine te brengen, dan zal het eenige redmiddel zijn alle andere onderhandeling met don Jan af te breken en hen, die zich nog met hem in verbinding blijven stellen, als vijanden des lands te beschouwen, tot de Spanjaards het land zijn uitgedreven en de Pacificatie in alle opzichten is erkend en bekrachtigd, het gezag der Staten hersteld en de privilegies weder van kracht zijn geworden.

Van de edelen, tot wie de prins zich richtte, antwoordden de heeren van Havré, Filips van Lalaing, van Frésin, van Bersele en van Hèze op den 23 Januari d. a. v. in een instructie voor de Bloeyere [1]), die deze uit hun naam aan den prins zou mededeelen, den volgenden dag in een collectief schrijven aan den prins zelven [2]). Zij erkennen, dat de onderhan-

1) GACHARD III, p. 189.
2) GACHARD III, p. 192.

delingen met don Jan veel nadeel aan de goede zaak hebben gedaan, maar deelen mede, dat nu deze weêr onderhandelingen te Hoey heeft voorgeslagen, waarvan zij zich niet veel voorstellen, aan hem een ultimatum is gesteld om binnen vier dagen de Pacificatie te teekenen. Indien de prins slechts wil overkomen en waarborgen geven, dat niets tegen den katholieken godsdienst zal ondernomen worden, willen zij hem de stad en het kasteel van Gent, Dendermonde, Brussel en Sas van Gent laten bezetten. De correspondentie met genoemde heeren werd daarna van de zijde van den prins nog in denzelfden geest voortgezet [1]), toen plotseling de toestand veranderde, doordat don Jan capituleerde en 12 Februari de Pacificatie erkende.

Onder de heeren, tot wie zich Haultain en Mansard hadden te richten, bevond zich ook Emmanuel van Lalaing, die zich in het kamp bij Mechelen ophield. De gedeputeerden van den prins hebben zich blijkbaar niet mondeling met hem in verbinding gesteld, maar hem een brief van den prins doen toekomen. En eerst den 14den Februari, twee dagen nadat don Jan officieel had toegegeven, zendt hij zijn antwoord in een schrijven [2]), waarin hij in zeer algemeene, bijna overdreven bewoordingen van zijn trouw en aanhankelijkheid aan den prins en de zaak des vaderlands getuigt. Waarom zoo laat? De afstand tusschen Mechelen en Brussel kan hier niet in aanmerking komen. Heeft hij misschien de kat eens uit de boom willen kijken en niet dadelijk openlijk tegen don Jan partij willen kiezen? Men zou het willen gelooven, daar Montigny in het volgende

---

1) GACHARD III, p. 194, 195 svv.
2) De hierachter gedrukte brief.

jaar een van de voornaamste hoofden der Malcontenten werd en in Januari 1579 een der bewerkers van de Unie van Atrecht.

Genoemde brief kan uit lias Kkkk afkomstig zijn, en ditzelfde is waarschijnlijk ook het geval met den derden hierachter volgenden [1]), dien van Jean Théron aan den prins uit Brussel d.d. 21 Maart 1577, dus uit iets later tijd dan de voorgaande. Hoewel in geenen deele met het Eeuwig Edict instemmende, integendeel er weinig goeds van verwachtende, berustte de prins [2]) voorloopig in het onvermijdelijke en liet zich intusschen terdege van den stand van zaken in het Zuiden op de hoogte houden, o. a. door zijn wakkeren en trouwen agent Jean Théron, een Franschman [3]), van wiens rusteloozen en hooggewaardeerden [4]) arbeid gedurende de jaren 1577 en 1578 de *Archives* zulk een gunstig getuigenis afleggen, zonder dat in die verzameling ook maar één brief van de hand van Théron voorkomt, hoe vaak ook brieven van hem vermeld worden. De hier uitgegeven brief, misschien de eenig bekende van zijn hand, is niet in hooge mate belangrijk, maar er viel ook niet veel te melden. De Spanjaarden hadden Antwerpen ontruimd, wat den prins groote vreugde veroorzaakte; don Jan intrigeerde, maar te vergeefs, tegen de hugenoten in Frankrijk; sommige edelen in het Zuiden doen hetzelfde tegen

1) Hij kan ook uit lias Gg genomen zijn.
2) Die nog te Middelburg was; 1 April was hij in Dordrecht.
3) Vgl. de klacht van don Jan, Archives V, p. 563.
4) Vgl. Resolutie St. v. Holland d.d. 11 Oct. 1578, waarbij aan Théron voorgeschoten gelden worden gerestitueerd, „aenmerkende de sonderlinge, getrouwe, loffelijke en aangename diensten die tot bevrijdinge en welvaren van de gemeene Landen bij Johan Théron, met kennisse en door last van zijn F. G. met grooten ijver en affectie zijn bewesen." Vgl. Archives VI, p. 274.

den prins; er is behoefte aan geld om vrienden te koopen, dat is al het voornaamste wat Théron heeft te melden, maar het zou onbillijk zijn zijn verdiensten naar dezen éénen brief af te meten.

De laatste brief, dien Fruin signaleert, die van Marnix aan den prins uit Brussel van 9 November 1577, is zeer belangrijk, daar immers, zooals reeds door Van Vloten [1]) werd opgemerkt, daaruit blijkt, dat het denkbeeld van de tweede Unie van Brussel van Marnix is uitgegaan.

In Juli tevoren had don Jan door de bezetting van de citadel van Namen het masker afgeworpen, maar zich tevens voorgoed onmogelijk gemaakt. Dadelijk hadden zich door bemiddeling van Marnix de Staten-Generaal met den prins, die in Noord-Holland was, in verbinding gesteld, die dadelijk uit het verraad van den landvoogd munt sloeg tegenover het weifelachtige Gelderland en in Utrecht. Brussel kwam in beweging en ontbood den prins daarheen, waar hij den 23sten September zijn schitterenden intocht deed. Inmiddels hadden de machinatiën van Aerschot, Havré, Lalaing e. a., bedoelende den prins tegen te werken door aartshertog Matthias als landvoogd in het land te roepen, voortgang gehad en in het laatst van October was deze in de Nederlanden verschenen. Inmiddels had de prins zich den titel van ruwaard van Brabant laten opdragen en was naar Antwerpen vertrokken ter zake van de in Gent uitgebroken beweging onder Hembyze en Rijhove, waar 28 October de stadhouder van Vlaanderen, Aerschot, werd gevangen genomen en met hem een aantal anderen, die men voor de bewerkers van Matthias' inroeping hield. Marnix werd daarop door de verontwaardigde

1) Van Vloten-Bosgnet, bl. 304. De door hem gegeven vertaling is inderdaad hier en daar onjuist.

Staten-Generaal uit Antwerpen naar Brussel geroepen [1]). Men achtte den prins schuldig aan het gebeurde: calvinisme en democratie waren bij de Staten even gevreesd als Spanje. De eindelijk na zooveel moeite bereikte resultaten schenen weêr verloren te zullen gaan. In die omstandigheden besloot de prins tot de erkenning van Matthias mede te werken (zij het ook onder de bekende beperking) en 8 December boden de Staten-Generaal dezen de landvoogdij aan op grondslag der Unie van Brussel, die 10 December nader werd hernieuwd, zóó dat katholieken en hervormden wederzijds elkander bescherming beloofden. In hoeverre op de uitvoering van dit plan Marnix' meening van invloed is geweest, blijkt uit den hierachter volgenden brief, die waarschijnlijk uit lias H afkomstig is.

W. A. F. B.

De Inventaris van het archief van Filips van Marnix, zooals dat gedurende de jaren 1578—1580 door Bonaventura Vulcanius als diens secretaris is beheerd.

A. Minutes, mémoires et lettres de son Exce aux députéz de Gand et à Monsr de Ste Aldegonde sur le traité de la paix [2])

avecq

quelques [a]) traittés et placarts touchant l'émotion des Espagnols

et

---

a) quelque.

---

1) 29 Oct. Hij kwam er 1 Nov. aan en schreef reeds den volgenden dag aan den prins over zijn bevind van zaken, en 6 Nov. wederom. Vgl. Archives VI, p. 218 et 228.

2) Vgl. Fruin V. G. VIII, bl. 425.

minutes et lettres touchant les Estats Généraux et don Jean et Matthias.

B. Lettres de son Ex^ce^ à Monsr de Ste Aldegonde estant à Bruxelles et mémoires des instructions audict lieu [1]).

C. Discours et mémoires touchant les affaires de France.

D. Discours et apologies touchant don Jean et l'advénement de Matthias.

E. Lettres de don Jean aux Estats et responces d'iceux sur le faict de la pacification.

F. Liace des papiers touchant les affaires de France.

G. Lettres et copies de diverses lettres des seigneurs, les uns aux autres.

H. Minutes de son Ex^ce^ et Monsr de Ste Aldegonde.

I. Un grand liace des papiers touchant les affaires de Hollande et particuliers.

1. Discours et mémoires touchant la forme de gouvernement de Hollande et Zélande.

Autre inscription:

2. Staten van Hollandt int gemeyne, de admiraliteyt.
3. Papieren aengaende het Waterlandt ende Nordthollant.
4. Requeste van die van Amsterdam.

---

1) Vgl. Fruin V. G. VIII, bl. 426.

5. Papiers touchant Haerlem et le camp et Monsr. Tserrarts [1]).

6. Touchant les églises de Delft.

7. Lettres et requestes de particuliers.

8. Une liace de lettres de Stakenbrouck [2]) de Woerden.

9. Liace touchant Rotterdam, Schiedam et IJselstein.

10. Liace touchant Haeften, Bommel et Herwijne.

11. Liace touchant l'arrestement d'un bateau de Cornelis Lambrechts.

K. Minutes de quelques lettres de son Ex^ce. aux Estats.

L. Lettres originelles d'Espagnols interceptés et quelques copies,

avec

le déciffrement des lettres de don Jean et Escovedo [3]),

ensemble

les lettres originelles Espagnolles escrites en ciffre [4]).

M. Lettres du Roy d'Espagne et autres au Duc d'Alve et quelques lettres dudict Roy en Alleman.

N. Papiers touchant les affaires d'Angleterre.

O. Requestes présentées à son Ex^ce.

P. Papiers et lettres touchant la Principaulté d'Oronges.

---

1) Jérôme Tseeraerts, Brabantsch edelman, heeft in 1573 deel genomen aan de pogingen tot ontzet van Haarlem. Vgl. Archives IV, p. 138 en Bor I, bl. 439.

2) Jonkheer Roelof van Stakenbroek was in 1575 gouverneur van Woerden. Vgl. Bor I, 646 (Fr.)

3) De bekende secretaris van don Jan.

4) Vgl. Fruin V. G. VIII, bl. 426.

Q. Papiers et lettres touchant le pays de Frise Orientale [1]),

avecq

la plaincte de ceux de Emden contre les vrybuyters et lettres de Cornelius Rhetius [2]).

R. Lettres de Messrs. les Comtes Jean et Lud. de Nassau,

avecq les

minutes des lettres de son Exce. aux Comtes susdicts [3]).

S. Mémoires et instructions et discours vieulx de Hollande.

T. Liace des papiers touchant le déschassement des estrangers de Coulogne pour le fait de la religion a° 1571 [4]).

V. Utrecht. Touchant la satisfaction donnée l'an 1577 en octobre.

Gelres. Le rapport de Monsr. de Nivelt [5]) et secrétaire Pauli [6]) de leur exploit en Gelres 1577.

X. Mémoires de l'an 1576.

---

1) Vgl. Archives V, p. 159. (Fr.)

2) Cornelius Rhetius, licentiaat in de beide rechten te Emden, lid der synode te Wezel in 1568 en te Emden in 1571, waar hij last ontving de stukken betreffende de kerkgeschiedenis naar Marnix te zenden. Vgl. v. d. Aa i. v. en 's Gravezande, De Unie van Utrecht herdacht enz. bl. 213 (Fr.)

3) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 424.

4) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 424.

5) Willem van Zuylen van Nyevelt, heer van Bergambacht en Aertsbergen, werd dadelijk na het verraad van don Jan door den prins met Casembroot naar Gelderland gezonden om aansluiting van dat gewest bij Holland en Zeeland te bewerken. Vgl. Archives IV, p. 93 en VI, p. 121.

6) Jacob Pauli wordt met anderen bij resolutie van de St. v. Holland d.d. 9 Juli 1575 gemachtigd met den prins te raadplegen over het zoeken van hulp in den vreemde. Vgl. Wagenaar VII, bl. 79. Hij zal in 1577 als secretaris van Nyevelt en Casembroot mede naar Gelderland gegaan zijn.

Y. Minutes touchant le traitté du mariage de son Exce. avecq Madme. de Bourbon [1]).

Z. Copies des lettres escrites à Threcius.

Aa. Lettres de divers Srs. à son Exce. touchant les affaires d'estat de l'an 1576 [2])

Bb. Mémoires, instructions et discours de l'an 1576 et 77.

Cc. Commissions, instructions et lettres touchant le gouvernement de Dordrecht.

Dd. Lettres de Calvard et Walwyck [3]) et autres à son Exce. d'Angleterre,

et

quelques traittéz avec les Anglois.

Ee. Lettres du Duc d'Arschot, Monsr. de Havrech, Egmont, Reux à son Exce. [4]).

Ff. Lettres de Gilbert van Est.

Gg. Lettres de Jean Théron [5]).

---

1) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 423.
2) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 425.
3) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 424. Mr. Lieven Calvaert is in het voorjaar van 1574 met een zending naar de gereformeerden in Engeland belast geweest (GACHARD III, p. 73). Walwijck is waarschijnlijk Christoffel van Leefdael, heer van Waelwijck (FR.).
4) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 425. Filips van Croy, hertog van Aerschot, prins van Chimay, is bekend genoeg. Havrech is zijn broeder Karel-Philips van Croy, markies van Havré. Filips van Egmont, oudste zoon van Lamoraal. Reux is Jan van Croy, graaf van Roeulx, stadhouder van Vlaanderen.
5) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427.

Hh. Lettres de Mad^{me}. de Parme à Monsr. le Prince et responsives de son Ex^{ce}.

Ii. Lettres de son Ex^{ce}. à Monsr. de St^{e}. Aldegonde de l'an 1571 et 73 [1]).

Kk. Lettres de Dathenus, Zuleger, Taffin et autres de l'an 1571, 72, 73 et 75 [2]).

Ll. Lettres de Mad^{me}. la Princesse à son Ex^{ce}. de Middelbourg 1577 [3]).

Mm. Lettres de quelques S^{rs}. de France à son Ex^{ce}. de l'an 1576 [4]).

Nn. Lettres du Comte de Hohenloe [5]) à son Ex^{ce}. et Monsr. de St^{e}. Aldegonde de l'an 1575.

Oo. Lettres de Mad^{me}. de Carnes [6]).

Pp. Lettres de Monsr. de Walwijck [7]).

---

1) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 421—422.

2) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 421. Petrus Montanus, bijgen. Dathenus, de bekende prediker. Wenceslas Zuleger 1530—1596, eerst „Chur-pfältzischer geheimer Rath", later „Consistorial-President"; ijverig bevorderaar van de hervorming in de Paltz, leidde hij in 1571 het bekende colloquium van Frankenthal. Jean Taffin de bekende calvinistische prediker uit Metz.

3) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 423—424.

4) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 425.

5) Wolfgang, graaf van Hohenlohe, 's prinsen zwager, of waarschijnlijker diens broeder Filips, 's prinsen bekende partijganger en latere schoonzoon.

6) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 419—420. Zij is de vrouw van den onder Qq genoemden Rutger van Boetselaer, heer van Carnisse, die door dit huwelijk met Agnes van Bailleul, de zuster van Marnix' vrouw Philipotte, diens zwager was.

7) Vgl. de noot bij Dd.

Qq. Lettres de Botzelare, Balleul, Madme. de Praet [1]).

Rr. Lettres de Monsr. de Tolouse à Monsr. de Ste. Aldegonde et quelque responsives [2]).

Ss. Lettres de Monsr. Charles Lippius et autres ministres résidans à Wesel,

et

lettres de Willem van Zuylen van Nievelt, Clève, et lettres de Huton Barle et Mandemaker de Wesel, Stakebroeck de Clève [3]).

Tt. Lettres du Comte van Berch et de Wier [4]).

Vv. Lettres de son Exce. à Monsr. de Ste. Aldegonde de Anvers au mois de Novembre 1577 [5]).

---

1) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 419. Waarschijnlijk worden bedoeld Rutger van Boetselaer, heer van Carnisse, zwager van Aldegonde (vgl. de noot bij Oo), en Adriaan de Bailleul, de broeder van Aldegonde's vrouw Philippotte de Bailleul. Madame de Praet was een zuster van genoemden Boetselaer; zie over haar FRUIN, V. G. VIII, bl. 420; haar vonnis bij VAN VLOTEN-QUINET, bl. 207.

2) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 418—419.

3) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 420—421. Zie over Van Zuylen de noot bij V. Met Huton Barle wordt misschien de Bredasche goudsmid Hubert van Baerle bedoeld, die in bijlage D (bl. 152) op BAKHUIZEN VAN DEN BRINKS Huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saksen wordt ingedaagd. Zie over hem ook bl. 154 aldaar (FR.). Over Stakebroek vgl. de noot bij I. Mogelijk is bedoeld Johannes Lippius, een Oostfries, in 1568 op de synode te Wezel, in 1571 te Emden aanwezig; hij was destijds predikant te Wezel en sedert 1571 te Dordt; vgl. v. D. AA i. v.

4) Willem, graaf van den Bergh, 's prinsen zwager. Zie over den geleerden lijfarts der Bergsche grafelijke familie Dr. Johannes Wier: SCHELTEMA Geschied- en Letterkundig mengelwerk, dl. IV st. I bl. 177—251 en Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde VII, bl. 1—9. (FR.)

5) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 426—427.

Xx. Lettres de Monsr. de Montegny, Noyelles et Heylingh à son Exc[ce]. de Leyde de 1573 1).

Yy. Lettres de Bomberge, Calvard et autres de Basle, Francfort, Leypsig. Allemagne 2).

Zz. Lettres de Emanuel de Meteren 3).

Aaa. Quelques lettres d'Espagnoles escrites à Monsr. de St[e]. Aldegonde de Utrecht 4).

Bbb. Une liace de requestes vieilles.

Ccc. Lettres de Monsr. de St[e]. Aldegonde a Mad[me]. sa compagne 5) et responsives. Allemagne.

Ddd. Lettres escrites à Monsr de St[e] Aldegonde l'an 1573 de Delft et La Haye 6).

Eee. Lettres de Monsr. Junius a), Charles de Beaulieu, Boisot, Nicolas Companis, Taffin, Hautain 7).

---

a) Junis.

---

1) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 422. Misschien wordt bedoeld Emmanuel de Lalaing, baron van Montigny, later een der hoofden der Malcontenten. George de Montigny, heer van Noyelles, was gouverneur van Leiden tijdens het eerste beleg; mogelijk zijn ook de brieven van Montigny, in deze lias genoemd, van zijn hand. Jhr. Herman van der Helling, ook Hailing genoemd, kapitein in dienst van den prins, sneuvelt in 1578 voor Amsterdam.

2) Misschien Antonie van Bombergen van Antwerpen, die in 1567 den Bosch voor Brederode bezet hield. Over Calvard vgl. de noot bij Dd.

3) De bekende geschiedschrijver, 1535—1612.

4) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 423.

5) Philipotte de Bailleul. Marnix huwde later Catharina van Eeckeren, weduwe van Jan van Stralen, overleden in 1586, en daarna Josina van Lannoy, weduwe van Adriaan de Bailleul, overleden in 1605. Zie het vonnis tegen Philipotte bij v. VLOTEN-QUINET, bl. 143.

6) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 422.

7) Dr. Johannes Junius de Jonge, meermalen met zendingen

Fff. Lettres de Madme. de Thoulouse et d'Orthon et le Baron de Pottes de l'an 1576, 77 1).

Ggg. Lettres de Gillio Piscatori.

Hhh. Lettres de Adrians Cueninxloo de l'an 1571, 72, 73 2).

Iii. Lettres de Madme. de Tolouse, seur de Monsr. de Ste. Aldegonde, et lettres de Messrs. de Goer, frères de la dicte dame et de Madme. de Carnes 3).

Kkk. Lettres de quelques capitaines et soldats. Hollande.

Lll. Lettres de divers particouliers à Monsr. de Ste. Aldegonde de l'an 1575 et 76.

Mmm. Lettres et copies de lettres de son Exce. à Monsr. de Ste. Aldegonde et responses de l'an 1575 4).

---

naar Frankrijk, Duitschland en Engeland belast. Charles Beaulieu, geb. te Valenciennes, koopman te Antwerpen, bewees den prins velerlei diensten, werd o. a. met een zending naar den koning belast. Vgl. v. d. Aa i. v. Lodewijk of Karel van Boisot? Alexander of Philips van Haultain, heeren van Zoete?

1) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 420. De weduwe van Toulouse heette Catharina van Goor van Caldembroeck; vgl. Juste, Vie de Marnix, p. 13. Madame d'Orthon is Isabella-Helena van Marnix, zuster van Aldegonde, gehuwd aan Charles de Wignacourt, heer van Ourton. De baron de Pottes is niet Aldegonde's oudste broeder Gérard, zooals Fruin zegt, want Gerard was de jongste halfbroeder van Marnix uit het tweede huwelijk zijns vaders; maar een andere oudere halfbroeder uit dat huwelijk, Jan, heet baron de Pottes en draagt dus den titel van wijlen Jan van Toulouse; vgl. Juste, p. 4.

2) Vgl Fruin, V. G. VIII, bl. 421. Adriaan van Coninxloo, agent van Johan Casimir van de Paltz, sterft in 1582 te Brussel.

3) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 420 en de noten bij Oo en Qq en Fff.

4) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 423.

Nnn. Lettres de Monsr. de Jumelles, Roovere, Casembrot, Mansart, 1575 et 76 [1]).

Ooo. Lettres de Unico Manninga de l'an 1573 [2]).

Ppp. Lettres de Monducet à son Exce. de l'an 1576 [3]).

Qqq. Lettres de Monsr. de Vilers et Vandermyle. 1576 [4]).

Rrr. Litterae J. Molani et aliorum Bremensium et Bezae [5]).

Sss. Litterae Rhamb. Horei in exercitiis Just. a Nassau et Jac. Marnixii [6]).

---

1) Kapitein François de Jumelles raakte in 1572 bij een poging om Lodewijk van Nassau te hulp te komen gevangen en werd in 1574 uitgewisseld. Romero? Leonard de Casembroot, raadsheer in het Hof van Holland, werd in 1577 met Van Zuylen van Nyevelt naar Gelderland gezonden, vgl. de noot bij V. Guillaume de Maulde, heer van Mansard, in 1575 door den prins naar zijn broeder Jan, in 1578 door de Staten-Generaal naar Anjou gezonden.

2) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 421. Unico Manninga, drost van Emden; Aldegonde vertoefde in 1568 en 1569 een tijd lang bij hem te Lütetsburg bij Norden (Fr.). Ook Zuylen van Nyevelt woonde een tijdlang „umb Unico Manninga huys tho Lutzborch" (Fr.)

3) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 425. Mondoucet was de Fransche gezant, met wien de prins over het aannemen van Anjou onderhandelde (Fr.).

4) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 425. Bedoeld zijn waarschijnlijk 's prinsen raden, de predikant Pierre Loyseleur de Villiers en Adriaan van der Myle (Fr.).

5) Joh. Molanus, een Vlaming, oud-rector te Diesthem, vlucht wegens ketterij in 1553 naar Bremen, waar hij leeraar aan het Paedagogium wordt, wijkt in 1559 wegens godsdienstverschil uit naar Duisburg, keert in 1560 te Bremen terug en wordt daar rector, overleden in 1589; vgl. v. d. Aa i. v. Theodorus de Beza, de bekende theoloog.

6) Rembertus Horraeus. Justinus van Nassau, 's prinsen in 1559 geboren natuurlijke zoon, en de zoon van Marnix. Vulcanius

Ttt. Lettres interceptés d'Italie de nulle importance. 1578.

Uuu. Lettres de Mad^{me}. de Hornes et Mad^{me}. la Comtesse van Bergh, Monsr. de Rummen, Monsr. Eyl et autres [1]).

Xxx. Lettres de son Exc^{e}. à Monsr. de St^{e}. Aldegonde de l'an 1577 du mois d'Aougst et Septembre [2]).

Yyy. Lettres de Charles de Boissot à son Exc^{e}. de l'an 1575, lettres de Mad^{me} de Parme à son Exc^{e}. et responsives [3]).

Aaaa. A son Exc^{e}.:
1. Lettres du Roy de France.
2. La Royne mère.
3. Le Roy de Navarre.
4. Prince de Condé.
5. Luys de Bourbon.
6. Montmorency.
7. De l'an 1575, 76 et 77 [4]).

---

schijnt ook met de opvoeding van Marnix' zoon Jakob belast geweest te zijn. Vgl. JUSTE p. 109 en v. VLOTEN-QUINET bl. 181. De door v. VLOTEN aldaar uitgegeven brief aan Vulcanius bevindt zich onder diens papieren in de Leidsche bibliotheek.

1) De weduwe van Hoorne heette Walburg van Nieuwenaar. 's Prinsen zuster Maria van Nassau. Bernard van Mérode, heer van Rumen en Waroux, vertegenwoordigde de Staten-Generaal bij den vredehandel te Keulen.

2) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 426. Aldaar moet 1577 i. p. v. 1576 staan.

3) Karel van Boisot, gouverneur van Walcheren, sneuvelde in datzelfde jaar 1575 bij St. Philipsland.

4) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 425. Hendrik III. Catharina de Medicis. Hendrik van Béarn. Hendrik van Condé. Louis van Bourbon-Montpensier, schoonvader van den prins. François of Henri, zonen van Anne, hertog van Montmorency.

Bbbb. Lettres de plusieurs S_{rs}. de France en différentes liaces:
1. Lettres de Monsr. de Bonivet.
2. La Noue.
3. Belangreville.
4. De Reness.
5. Dimache.
6. David.
7. Daverlen, Frégouse, Mondoucet, Huguerie, Duplessis, Mougembert, Viron, Fiennes, la ville de Rochelle [1]).

Cccc. 1. La Royne d'Angleterre, de Walsingham, du Comte de Liecestre.
2. De Monsr. de Villers.
3. Monsr. de Plessis.
4. Charles de Levin et autres particuliers [2]).

Dddd. 1. Lettres de Monsr. le Comte Jean de Nassau et Madme. la Comtesse [3]).
2. Lettres de Monsr. le Comte de Hohenloe [4]).

---

1) Over de Bonnivet zie Archives VI, p. 492 en VII, p. 58. François de la Noue, de bekende Hugenoot, die in 1572 met Lodewijk van Nassau Mons verraste en in 1578 met Anjou in de Nederlanden de zaak van den opstand kwam behartigen. Over David zie Archives IV, p. 43 en V, p. 17; hij was een man van vertrouwen der Nassau's en schijnt dezelfde persoon geweest te zijn als de verder genoemde La Huguerye; vgl. Archives Suppl. p. 187* en i. v. La H. in het register op de eerste serie. Galeazzo Fregoso, Genueesch edelman in franschen dienst, vgl. Archives, Register i. v. Over Mondoucet vgl. de noot bij Ppp. Viron, de „maitre des comptes" te Brussel, die minstens tot in 1575 Granvelle op de hoogte der zaken in de Nederlanden hield, kan hier kwalijk bedoeld zijn. De bekende Guislain de Fiennes, heer van Lumbres?

2) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 426. Elisabeth. Sir Francis Walsingham, de beroemde Engelsche staatsman. Robert Dudley, graaf van Leicester. J. van Zoete, heer van Villers, in 1584 stadhouder van Utrecht. Charles de Levin, heer van Famars, onderhandelde in 1577 in Engeland.

3) Elisabeth, gravin van Leuchtenberg, overleden in 1579.

4) Filips of Wolfgang?

3. Monsr. le Comte et Comtesse de Nieunaer [1]).
4. Duiffendael, Rosenberger [2]), Jan van Berenhuyssen (!), Jan van Derisse [a]).

Eeee. Lettres d'Orenge et une lettre de Monsr. de Grobbendonck [3]) avecq une mémoire du conté et pays de Charollois.

Ffff. 1577.
Lettres du Duc Casimir.
De Madme. l'Electrice.
Eheim, Dathenus.
Doctor Junius.
Schregel.
Zulegger.
Coninxloo.
Leefdael [4]).

Gggg. Lettres à Monsr. le Prince de Bremen, Coulomgne, Duysburg, Muers et d'Aix.

---

a) Deze namen zijn moeilijk leesbaar.

---

1) In verband met de voorgaande brieven zou men verwachten, dat 's prinsen zwager Herman van Neuenahr († 1578) bedoeld was, doch diens echtgenoote Magdalena was reeds in 1567 overleden. Ook kan Adolf van Meurs en Neuenahr, die in 1584 stadhouder van Gelderland werd, bedoeld zijn.

2) Dr. Arn. Rosenberg, drossaard van Vianen; vgl. Archives IV, A 79*, 81*, V, 324, 364.

3) Caspar Schetz, heer van Grobbendonck of diens tweede zoon Melchior-Nicolaas, heer van Heyst en Oosterwyck, gehuwd met Marnix' jongste zuster Maria. Vgl. Juste, p. 4.

4) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 426. Johan Casimir van de Paltz. In 1577 was Elisabeth van Hessen de gemalin van keurvorst Lodewijk, doch waarschijnlijk is de weduwe van diens in 1576 overleden vader Frederik III bedoeld, nl. Amalia van Neuenahr, eerder weduwe van Hendrik van Brederode. Dr. Christoffel Ehem, raad van den keurvorst Frederik III, na diens dood kanselier van hertog Johan Casimir. Schregel, raad van laatstgenoemde. Over Dathenus, Junius, Zulegger, Coninxloo en Leefdael zie de noten bij Kk, Eee, Hhh en Dd.

Hhhh. Lettres à son Exce. du Comte Jean d'Oostvryeslant, du Conte de Rennenburg et autres de Leeuwaerden 1).

Iiii. Lettres à son Exce.:
De don Jean.
Duc d'Arschot.
Marquis d'Havrech.
Conte de Boussu.
Barlaymont.
Conte de Lalaing.
Evesque de Liège.
Contesse d'Egmont 2).

Kkkk. Lettres à son Exce. de Bruxelles en plusieurs liaces:

1. De Messrs. les Estats Généraux.
2. De Alfeyran, Belengreville, la Noue, la Garde, Bonnivet et autres Srs. françois.
3. Jacob Muys et Jan van Warck.
4. Cornelis van Straten.
5. Joseph Saroels.
6. Monsr. de Mansard.
7. Théron.
8. Pennants.
9. Christoffel Roels.
10. Liesfelt.
11. Thomas Wilson.
12. Monsr. de Lalaing.
13. Monsr. de Bossu.

---

1) Jan, graaf van Oostfriesland 1561 –1591; George van Lalaing, baron van Ville en graaf van Rennenberg.

2) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 427. Zie over Aerschot en Havrech de noten bij Ee. Maximiliaan Hennin, graaf van Bossu. Karel van Barlaymont of diens zoon Hierges. Filips de Lalaing. Gerard van Groesbeek, 1563—1580 bisschop van Luik. Sabina van Beieren, weduwe van Lamoraal, overleed in 1578.

Bersele.
Monsr. de Grobbendonck.
Melun.
Jacques Taffin.
Jan van Linden et autres particuliers 1).

LIII. Louvain.

Lettres à son Exce. de Monsr. de Barlaymont, del Rio et autres. 2)

Mmmm. Anvers et Malines.

Lettres à son Exce. de Martiny et Rouck (?) de Malines, de Monsr. de la Mote et Timpel. 3)

---

1) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427. D'Alféran, fransch edelman, agent van Anjou. Over De la Noue en Bonnivet vgl. de noot bij Bbbb. De la Garde, kapitein in dienst van den prins, sneuvelt in 1583 bij Lier. Mr. Jacob Muys van Holy van Dordrecht bracht die stad in 1572 op de hand van Oranje, werd in het volgende jaar raad nevens den prins, werkte in 1579 mede om Gelderland tot de Unie te brengen. Johan van Warck, pensionaris van Middelburg, nam deel aan de onderhandelingen met Anjou. Cornelis van der Straten, advocaat te Brussel; zie over hem Archives VI, p. 360 svv. Guillaume de Maulde, heer van Mansard; vgl. de noot bij Nnn. Over Théron zie bl. 249. Jean de Pennants, raad en rekenmeester van Brabant, in 1576 secretaris der deputatie van de Staten-Generaal te Gent. Christoffel Roëls, gezegd De la Sale of De Saulx, nam deel aan de onderhandelingen over de Pacificatie. Van Liesfelt, advokaat, later kanselier van Brabant en lid van den Raad van State. Thomas Wilson, gezant van Elisabeth. Over Lalaing en Bossu zie de vorige noot. Jéhan de Witthem, baron van Berselle, groot-jagermeester van Brabant, nam deel aan de gevangenneming der Raden van State in Brussel in 1576. Over Grobbendonck zie de noot bij Eeee. Robert de Melun, vicomte de Gand, teekent het Compromis, in 1577 in dienst der Staten-Generaal. Jan van der Linden, abt van St. Geertrui te Leuven, vgl. Archives, Register i. v.

2) Het bekende lid van den Raad van Beroerten Louis del Rio. Mr. de Barlaymont zal wel Karel graaf van B. en niet diens zoon Hierges zijn.

3) Mr. Willem Martinii, vertrouweling van den prins, in 1584 griffier van Antwerpen. V. Pardieu, Seigr. de la Motte, geeft in

Nnnn. Flandres.
1. Lettres à son Exce. d'Hembyze [1]).
2. Lettres de Tournay.

Oooo. Hollande et Zélande.
1. Lettres à son Exce. de Dordrecht et autres villes.
2. Lettres de Middelburg et Camphen.

Pppp. Lettres à son Exce. du docteur Leoninus, de Monsr. Champagney [2]), de Taffin.

Qqqq. Lettres à son Exce. de Utrecht.

α. 1578. Lettres à son Exce. de Bruxelles. Monsr. de Boussu, Champagney et autres [3]).

β. Lettres à son Exce. de Malines.

γ. Lettres à son Exce. de Maestricht.

δ. Lettres escrites à son Exce. de Mons, Douay, Valenciennes.

ε. Lettres à son Exce. de Flandres, Gand, Bruges, Ypres, Courtray, Dendremonde, Dunckerken.

ζ. Lettres à son Exce. de Lille et Douay.

η. Lettres à son Exce. de Bois-le-Duc [4]).

1578 Grevelingen aan de Spanjaarden over. Olivier van den Tempel of Tympel, kolonel in dienst van den prins, sneuvelt in 1603 voor den Bosch.

1) De beruchte Gentsche schepen Jean de Hembyze.

2) De bekende Elbertus Leoninus, vroeger hoogleeraar te Leuven, later kanselier van Gelderland. Frédéric Perenot, heer van Champagny, de broeder van den kardinaal.

3) Vgl. de noten bij Iiii en Pppp. Denkelijk zijn alle brieven *α*—*μ* van 1578. (Fr.)

4) *θ* ontbreekt.

ι. Lettres à son Exce. de Hollande et Zélande et de Berghen.

κ. Lettres à son Exce. du camp de Nivelles.

λ. Lettres à son Exce. du Comte Jan de Nassau et Comte de Hohenloe.

μ. Lettres à son Exce. de quelques Srs. de France.

ν. 1577. Lettres à Monsr. de Ste. Aldegonde de Hollande et Zélande [1]).

ξ. 1577. Lettres de son Exce. à Monsr. de Ste. Aldegonde [2]).

ο. 1577. Lettres à Monsr. de Ste. Aldegonde. Angleterre [3]).

π. 1577. Lettres à Monsr. de Ste. Aldegonde de Bruxelles [4]).

ρ. 1577. Lettres à Monsr. de Ste. Aldegonde de France [5]).

σ. 1577. Lettres à Monsr. de Ste. Aldegonde de Thomas Wilson [6]).

τ. 1577. Lettres à Monsr. de Ste. Aldegonde de Maestricht [7]).

---

1) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427—428.
2) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427.
3) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427—428.
4) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427—428.
5) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427—428.
6) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427—428. Vgl. de noot bij Kkkk.
7) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 427—428.

υ. 1577. Ministrorum verbi et aliorum Latinae litterae.

Φ. 1577. Lettres à Monsr. de St^e. Aldegonde de Anvers.

χ. 1577. Lettres de Pieter de Vriendt et autres receveurs de Monsr. [1]).

ψ. De 1576 et 77. Lettres de Junius, Zuleger et autres à Monsr. de St^e. Aldegonde. Heydelberg, Lorbach, Lautern [2]).

ω. 1577. Lettres à Monsr. de St^e. Aldegonde de Frise [3]).

αα. Lettres à Monsr. de St^e. Aldegonde de Gand et Bruges.

ββ. 1577. Lettres à Monsr. de St^e. Aldegonde de Monsr. le Comte Jean de Nassau.

γγ. 1577. Lettres à Monsr. de St^e. Aldegonde de divers camps.

1577. Quelques lettres à Monsr. de St^e. Aldegonde de divers lieux.

δδ. 1578. Lettres à Monsr. de St^e. Aldegonde de Frise.

---

1) Een brief aan Pieter de Vriendt van Marnix uit Antwerpen d.d. 9 Aug. 1578 over den verkoop van grondeigendom bevindt zich onder de papieren van Vulcanius in de Leidsche bibliotheek. Zie den brief bij v. VLOTEN—QUINET bl. 185. Een andere ontvanger heette Muys, zie brieven aan hem ibidem bl. 183—184.

2) Vgl. de noten bij Eee en Kk.

3) Vgl. FRUIN V. G. VIII, 428.

εε. 1578. Lettres de Monsr. de Allemagne.

ζζ. Lettres de Cologne.

ηη. 1578. Lettres de Angleterre et France.

θθ. Lettres de Hollande.

ιι. 1578. Lettres de Zélande.

κκ. 1578. De Anvers.

λλ. Bruxelles.

μμ. Lettres de Gand.

νν. Bruges, Ypres, Courtray.

ξξ. De Lille.

οο. De Mons.

ππ. De Arras et St. Omer.

ρρ. 1578. De Maestricht, Bois-le-Duc et Deventer.

o A o. 1578. Mémoires et instructions.

o B o. Plusieurs discours d'affaires publicques.

o C o. Plusieurs minutes et copies.

o D o. Quelques papiers touchant les affaires d'estat et don Jean.

o E o. Advertissemens et nouvelles.

o F o. 1578. Diverses lettres escrites à son Altesse et aux Estats.

o G o. 1578. Lettres à son Exce.

o H o. 1578. Quelques lettres à son Exce.

o I o. 1578. Quelques papiers touchant Monsr. d'Anjou.

o K o. 1578. Quelques papiers touchant la guerre et Monsr. Casimirus [1]) et le payement des gens de guerre.

o L o. 1578. Lettres et mémoires touchant la légation de Worms [2]).

o M o. 1578. Papiers touchant les affaires de Groeninge et Ommelanden [3]).

o N o. Quelques papiers touchant les affaires particuliers de Monsr. de Ste. Aldegonde et Madme. sa compagne [4]).

o O o. Papiers de Monsr. Hopperus [5]) touchant les nouveaux Evesques etc.

o P o. Scripta quedam Theologica.

o Q o. Varia scripta ad historiam pertinentia. Genealogie, Chronologie, Chorographie.

---

1) Johan Casimir van de Paltz.
2) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 428.
3) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 428.
4) Vgl. de noot bij Ccc.
5) Het bekende lid van den Raad van State en den Geheimen Raad Joachim Hopperus.

o R o. Papiers touchant Mad^me. l'Electrice[1]).

o S o. 1578. Papiers et lettres touchant le fait de Gand et Mallines.

o T o. Litterae aliquot ministorum verbi.

o V o. Informacion contre Julie Bussinc (?) etc. et justification van (!) Heynryck van Berchen (?).

o X o. Papiers touchant la légation de Monsr. de Renesse.

o Y o. La requeste de ceux de Amsterdam avecq la response de don Jean, et touchant Northolland.

o Z o. Chorographie et picture diversi generis.

† A a †. 1578. Lettres et papiers touchant le fait de Monsr. de Montigny et Monsr. de Hehr[2]).

† B b †. Quelques papiers touchant la légation du Comte de Schwartsenberg[3]) au Pays-bas pour traiter la paix[a]), et quelques papiers touchant l'estat de guerre.

† C c †. Quelques papiers touchant Louvain, Anvers et Malines de l'an 1572, 73 et 74[4]).

† D d †. 1578. Requestes à son Altesse et Ex^ce.

---

a) pays.

---

1) Vgl. de noot bij Ffff.

2) Emmanuel de Lalaing, heer van Montigny. De heer van Heure? Vgl. v. VLOTEN—QUINET, bl. 180, 181. (FR.)

3) De keizerlijke gezant, die in 1578 ter bemiddeling was gezonden en de verheffing van Matthias krachtig had bevorderd.

4) Vgl. FRUIN, V. G. VIII, bl. 422.

† E e †. Quelques lettres de Mad^{me}. de Cormaillon, Botselar etc [1]).

† F f †. Quelques lettres à Monsr. de St^{e}. Aldegonde, avecq la négotiation de Monsr. Junius sur la paix de France.

† G g †. Lettres de Mad^{me}. la Princesse à son Exc^{ce}. et à Monsr. de St^{e}. Aldegonde.

† H h †. Lettres d'Italie interceptées et les lettres du Duc de Parme.

† I i †. Litterae N. Prumesii.

† K i †. Pasquilli et carmina varii generis et rhythmi flandrici.

† L l †. La négociation de Monsr. de Selles [2]).

† M m †. Lettres à Monsr. de St^{e}. Aldegonde de Monsr. de. . . . . [a]) et Daniel Rogerius [3]).

† N n †. Lettres à Monsr. de St^{e}. Aldegonde de Polyander et autres. 1571 et 72 [4]).

† O o †. Quelques lettres à Monsr. de St^{e}. Aldegonde. 1577.

---

a) Er staat: beh.

---

1) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 420. Over Cormaillon vgl. Archives III p. 311.

2) Jehan de Noircarmes, baron de Selles; vgl. Archives VI, p. 283.

3) Daniel Rogers, Engelsch gezant; vgl. Archives VI, p. 299, 353, 376; VII, p. 432; VIII, p. 35, 311.

4) Vgl. Fruin, V. G. VIII, bl. 421. Hier is waarschijnlijk de vader van den bekenden Leidschen hoogleeraar bedoeld, die in 1570 als predikant naar Emden beroepen werd. Vgl. v. d. Aa i. v.

†Pp†. Quelques lettres à Monsr. de St^{e}. Aldegonde. 1578.

†Qq†. Lettres à Monsr. de St^{e}. Aldegonde de Monsr. de Champagney et autres.

†Rr†. Quelques lettres de Thilius 1).

†Ss†. Lettres de Monsr. de Barbier. 1576 et 77.

ττ. Copies des lettres de don Jean et responsives des Estats.

υυ. Lettres de don Jean et le Prince de Parmes interceptées.

φφ. Cifres.

χχ. Miscellanea quaedam.

(Naar Codex Vulc. n° 108: Index epistularum aliarumque chartarum tabularii Marnixiani, 16 fol. Leidsche Universiteits-Bibliotheek.)

Jan van Marnix, heer van Toulouse, aan Metel, uit Antwerpen d.d. 3 September 1566 2).

Monsieur Metel,

J'ay receu deux lettres de vous, la première à Bruxelles et l'aultre en ceste ville, toutes deux assez longtemps après la date et ce par ce qu'on ne

1) Thomas van Thielt, abt van H. Bernard bij Antwerpen, gaat in 1567 tot de Hervorming over, predikant te Haarlem en Delft, sedert 1575 hofprediker van den prins. Archives V, p. 224.

2) Vgl. over dezen brief: van Toorenenbergen, Philips van Marnix' godsdienstige en kerkelijke geschriften, I bl. XVII noot.

sçavoit où m'adresser les lettres depuis Bruxelles, d'autant qu'on estimoit de jour à aultre que je retourneroy d'icy audict Bruxelles, dont j'en faisoy aussi mon conte. Mais la diversité des occurances [a]) ne me l'a permis jusques ores; bien est vrai, que j'ay une fois esté à Bruxelles depuis icy où je trouvai vostre première [b]) lettre, mais après y avoir séjourné [c]) quatre ou cinq jours, je fus renvoyé en ceste ville par Monsieur le prince d'Oraingne. Maintenant je fais mon compte de partir dedans ung jour ou deux pour m'en retourner en la maison; nous attendons icy aujourdhuy de Breda Monsieur le conte Lodowic de Nassau [1]). Après avoir parlé à luy je pense m'en aller d'icy [2]). Quant à ce que m'escripves en vostre première [b]) lettre, dont aussi faictes mention en vostre dernière [d]), d'un certain docteur poursuivant quelque privilège, je ne l'ay pont veu et n'en ay rien entendu sinon ce qui est contenu en vostre lettre, tellement que ne sçauroy que respondre sur cecy. Touchant le commenchement de l'histoire dont escripves, depuis que suis parti de Coulomge je n'ay point eu loisir de vacquer aucunement, de sorte que depuis n'y ay rien faict. Si je puis avoir la commodité de retourner

---

a) occorances. b) premier. c) seiournee. d) dernier.

---

1) Vgl. den brief van 2 September 1566 in Archives II bl. 271—272, waar Lodewijk uit Breda zijn overkomst naar Antwerpen aan zijn broeder aankondigt.

2) Lodewijk was, met medeweten van den prins, bezig met het voorbereiden van maatregelen van tegenweer tegen eventueel geweld van de zijde des konings. Ook Toulouse was daarin betrokken en daarop slaat waarschijnlijk de passage in 's prinsen brief aan Lodewijk uit Antwerpen van denzelfden 2den September, die blijkbaar dien van Lodewijk heeft gekruist: „Monsr. de Toullouse m'a dict que les milles escus sont prest, dont luy avies parlé, rest à sçavoir à qui il les déliverat, ce que me porres mander." Archives II bl. 274 en zie ook den brief op bl. 281—282.

au logis, je regarderay ce que y pourra faire. Quant aux nouvelles d'icy, il n'est pas besoing que j'en discourre particulièrement, car je tiens qu'en estes asses averty d'aileurs. Aussi seroit il trop loing. Depuis nostre retour de Sainct Tron [1]) les choses sont merveilleusement changées par deça. Comme ceux qu'on avoit là deputés pour faire le rapport à Madame de Parme de ce qui si estoit traité, jusques au nombre de douse, dont estoit le principal Monsieur le Conte Lodowic avecq onse ou douze gentilshommes [2]) — estants tous aultres tant seigneurs que gentilshommes retournés chacun en leur maison — après avoir passé par icy, où pour lors estoit Monsieur le Prince pour remédier aux troubles apparens, et avoir communiqué avecq ledict Seigneur Prince, comme dist [a]) ils estoient venus à Bruxelles, chacun estimoit qu'incontinent on leur donneroit response et que la résolution se prendroit pour obvier aux changemens et émotions apparentes, avant que les choses passassent plus avant. Car chacun jugeoit comme à veue d'oeil, qu'un [b]) jour importoit lors comme en un autre temps un an, veu que ceux de la religion évangélique se renforçoyent et multiplioient journelement bien fort et que les presches publiques se faisoient de lieu à autre, tellement que le peuple se resembloit par trouppes incroiables, ce que plusieurs craignoient, qu'il n'ame-

---

a) dise. b) qu'en.

---

1) Toulouse had ook de bekende bijeenkomst van het Compromis op 14 Juli te St. Truyen bijgewoond.

2) Het waren er twaalf (de twaalf apostelen) nl.: Eustache de Fiennes, Ch. le Revel, B. de Mérode, Ch. de van der Noot, G. de Montigny, M. Tserclaes, Ph. v. d. Meeren, Ph. de Marbays, J. de Montigny, Ch. de Levin, Fr. de Haeften en J. le Sauvaige. Vgl. v. Vloten, De Nederlanden onder Philips II, naar het fransch van A. Borgnet, bl. 45, noot 1 en Archives II, p. 161.

nast avec soy de grans inconveniens, d'autant que le peuple s'assambloit ainsi sans chef et que soubz prétexte des presches l'on craignoit qu'il ne se fit d'autres assemblées pour piller et saccager le pays. Or comme un chacun jugeoit bien qu'il y falloit pourveoir et que le plus tost estoit le meilleur et le plus seur, ainsi est ce, que au nostre retour de Saint Tron, Madame ni le Conseil ne prindrent aulcune résolution. Ains après avoir délaié la response de jour à aultre une semaine entière, le tout fut délayé jusques après quinse jours ou trois sepmaines, à sçavoir le vintième ou vintelunième d'Aoust, auquel jour l'on devoit mander tous les chevalliers de l'Ordre pour consulter par ensemble sur cecy, comme il fut faict [1]). Cependant ceux de la religion ne laissoient de se multiplier journelement et faire de fort grandes assemblées aux champs, nominement aux pais de Flandres, de sorte qu'en plusieurs villages et bourgades d'iceluy pais tous estoint prèsques d'une opinion. Qui fut cause qu'en ces lieux ils commencèrent à s'emparer de temples papastiques et à abbatre tous les images et autels [2]), mesmement qu'on avoit divulgé par là un mandement en forme de lettre patente au nom de Monsieur d'Egmont, gouverneur du pais, par lequel [a]) estoit faict commandement exprès d'abbatre tous images et autels. Et à ce mandement avoit on attaché le seau dudict seigneur, tiré hors de quelque aultre lettre, sans que luy en seust, à parler en façon quelquonque. L'on ne sait

---

a) lesquel.

---

1) Die vergadering der Vliesridders had op 18 Aug. plaats. Vgl. v. VLOTEN—BORGNET bl. 45 noot 3.

2) Reeds in het laatst van Juli was het geweld in de buurt van Yperen en Kortrijk begonnen.

qui peult avoir commis ceste faussité; aucuns tiennent que quelques uns de la religion en Flandres l'auroint faict secrètement pour parvenir tant plus aisément à leur entente; aultres estiment que cecy avoit esté faict par aucuns franchois; plusieurs estiment que les prestres mesmes auroint commis ceste fausseté pour mettre Monsieur d'Egmont, duquel ils commencoient à se douter, en la male grâce du Roy ou plustost rendre odieux ceulx de la religion, n'estimans point, que la chose passeroit jamais si avant comme elle a faict. Et dict on, qu'autresfois ils ons usé semblables practiques. Quoyqu'il en soit, ce mandement fust incontinent exécuté à toute diligence; mesmes se rassambloient en plusieurs endroicts dudict pais de Flandres des troupes de deux à trois cent personnes, lesquelles alloient d'un costé à aultre pour oster le tout hors des temples et briser les images et autels. L'or et l'argent ils le rendoient la plus grande [a]) part aux magistrats des lieux. Or durant ces entrefaites les Seigneurs commencèrent à s'assembler à Bruxelles pour le jour préfix pour y mectre ordre et donner response à la noblesse, de laquelle [b]) sembloit que le tout dépendoit. A ceste occasion Monsieur le Prince laissant ceste ville vint à Bruxelles [1]). Un jour ou deux après son partement le susdict jeu commença en ceste ville, premièrement par les enfans, depuis fut poursuivy bien vifvement par les hommes et femmes; plusieurs estiment que ce auroit esté un complot en ceste ville, mais selon que je puis comprendre ça est une chose ad-

a) grand. b) lasquelle.

1) De prins vertrok vanwege de Antwerpsche kermis, die aanleiding tot tumult zou kunnen geven, eerst den 19den Aug. naar Brussel. Vgl. Gachard, II, p. 185.

venue par cas fortuit ou pour parler plus pertinemment par une providence émerveillable du Seigneur Dieu. Incontinent après que les nouvelles estoient venues de ce qui c'estait passé icy, l'on commença en plusieurs endroicts et de Brabant et d'Hollande et de Flandres et presques partout tenir le mesme train. Et tout se faisoit par le commun peuple. Les particularités seroient [a]) trop longues à descripre. Cecy a donné occasion à meilleure response [1]), de sorte que l'exercice de la religion a esté accordé ès lieux, où il s'estoit faict auparavant. A Bruxelles l'on l'a accordé à une lieu et demie [b]) de la ville auprès de la nouvelle rivière. La response donnée à la noblesse est imprimée, laquelle, si je puis recouvrer, vous envoieray. Combien qu'en l'accord des gentilshommes plusieurs choses ne me contentent point et nominement d'avoir cassé le compromis sans en avoir aucune commission [c]). Mais ils s'excusent sur plusieurs promesses verbales, qui leur furent faicts par les Seigneurs mesmes, sur la protestation qu'ils ont faite, si on ne leur tient de poinct en poinct les asseurances et tout ce qu'on leur a promis, qu'ils sont en leur entier. Je n'y estoy point, lorsque ce traité fust résolu, aiant esté envoyé le jour devant [2]) en ceste ville pour quelques affaires d'importance, nominement pour faire quitter les temples, que ceux de la religion avoient desià occupé comme vuides, et autres occasions semblables, comme de quitter les armes, de laisser aux papistes l'excercice de leur religion, ce que tout fust incontinent accordé. Monsieur le

a) soroient. b) demi. c) Deze zin is in het hs. onderstreept.

1) Het antwoord van de landvoogdes van 23 Augustus.
2) 22 Augustus dus.

Prince un jour ou deux après vint en ceste ville [1]); comme le traicté avoit esté résolu à Bruxelles, ledict Prince a traicté particulièrement avecq ceux de la religion en ceste ville et semble qu'il sent (?) desià prèsques tout accordé: les moines porront rentrer en leurs clostres, les prestres retiendront leur temples, ceux de la confession Augustaine et les aultres, qui ne se veuillent attacher à autre confession qu'à la doctrine de l'évangile, qu'ils appellent icy calvinistes, porront choisir des places en la ville, où ils porront avoir l'excercice de leur religion, moyennant que ce ne soyent point temples papistiques, et le tout sous la protexion de Monsieur le Prince et du magistrat; cependant est commandé aux parties d'abstenir de s'outrager ou injurier les uns les aultres. Il y a plusieurs autres articles, lesquelles incontinent qu'ils seront résolus se publieront, comme je pense L'on a hier publié que l'inquisition estoit de tout abolie, les placats suspendus jusques aux Estats Généraulx, avecq l'avis desquels se feroient aultres ordonnances sur le faict de la religion [2]). Monsieur le Prince a levé (?) à ceste ville des habitants et bourgeois mesmes seize cent hommes pour la garde d'icelle. Plusieurs marchans s'en mescontèrent fort, estimans qu'ils n'ont point d'ennemis. Tant y a, que je pense que ce mescontentement se passera bien, quand ils seront un peu accoustumés des soldats, veu qu'ils font serment exprès de garder la ville et ne molester personne pour le faict de la religion et n'empescher les excercices, ni des papistes ni des aultres. Au surplus il y a

1) De prins kwam 26 Augustus te Brussel terug. Vgl. GACHARD II, p. 196.

2) Het is zonderling, dat het gerucht, want van een officieele publicatie kan wel geen sprake zijn, van den inhoud van 's Konings geveinsden brief, den 12den Aug. door Margaretha ontvangen, eerst den 2den Sept. Antwerpen bereikte.

assez bonne apparence, que les affaires se passeront paisiblement sans effusion de sang. Monsieur d'Egmont est allé en Flandres pour donner ordre en ce quartier là, qui est le plus troublé; monsieur de Horne à Tournay, au lieu de son frère, qui est pour ce présent encoires en Espaigne [1]); monsieur de Hoochstrate est gouverneur de Malines; le compte de Mansfeld a la charge de Bruxelles. Madame de Parme et le Conseil ont eu par plusieurs fois grand peur et ont esté d'intention de se retirer à Mons en Haynau, ville forte où il a deux compaignies d'hommes d'armes, celle du duc d'Archot et de monsieur de Bossu. Mais ma dicte dame a esté empesché jusques ores, tant par les seigneurs que par eulx de la ville de Bruxelles. Mais ne sçavions ce qui s'ensuivra; tant y a, que nous espérons, que les choses rappaiseront encoires sans effusion de sang. Vray est, qu'en aucuns endroits il y a eu du sang respandu, car premièrement en Flandres quelques [a]) soldats, qui estoient en l'abbaye de Dunes [2]) près de Gravelinge, qu'on y avoit mis pour la garde d'icelle, voyains que les autres, qui avoient abbatu les images, passoient par là, auprès sortirent de là, et aians donné (?) dedans les passans en tuèrent quelque dix ou douse, dont les aultres estans irrités se ruèrent incontinent sur l'abbaye et y mirent le feu, tellement que les soldats furent tous tuéz, comme l'on dit; cela est advenu passé un quinse jours ou trois semaines. Depuis en huit jours en ça, comme les susdicts abbateurs des images estoient venus en l'abbaye de Marchiennes en Haynau entre Valenchenes et Douay, l'on dict, que les moisnes leur

a) quelque.

1) Montigny was stadhouder van Doornik.
2) De bekende Cisterciënser abdij „Van der Dunen".

laissèrent tout faire, et après qu'ils eurent abbatu les images, lesdicts moynes leur donnarent à disner, aians mis quelques soldats en embouche, lesquels soldats depuis les ont assailly à l'impourvenue, et estime on, qu'ils en ont tué environ cincquante ou soixante. Or plusieurs de Tournay et des lieus voisins ont voulu aller [a]) pour venger le mort de leurs compaignons, mais ils ont esté empeschés de sortir de la ville par aultres mieulx aviséz. Tellement qu'on voit [b]) point qu'autre chose soit ensuivie depuis. Ainsi qu'il semble que et là et ailleurs [c]) les choses se rappaiseront bien. En Hollande en plusieurs villes ils ont chassé tous les prestres et moynes, et dit on, qu'ils n'en veuillent plus avoir. Tant y a que j'espère, comme j'ay dict, que le tout se rappaisera avant longtemps; les apparences sont fort bonnes, car estans les choses en bon ordre icy, je ne doubte point que toute la reste n'ensuive incontinent. Aultre chose ne vous sauroy mander pour le présent. Si non que me recommendant à vostre bonne grâce, suppliray le Seigneur Dieu vous tenir en la secure (?) sainte. D'Anvers ce troisième de Septembre 1566.

(Soubz estoit escript:)

L'entièrement vostre

Jean de Marnix.

(Naar een handschrift in de Leidsche Universiteits-bibliotheek get.: Vulcanius 104 n° 74, brief van Jan van Marnix, heer van Tholouse, aan Metel uit Antwerpen 3 Sept. 1566, fransch, copie.)

---

a) allé. b) noit. c) alleurs.

Emmanuel van Lalaing, heer van Montigny, aan den prins van Oranje, uit het kamp bij Mechelen d.d. 14 Februari 1577.

Monseigneur,

Les Srs. de Haultain et de Mansart [1]) m'ont délivré la lettre, qu'il at pleu à V. Exc. m'escripre, et déclaré particulièrement la crédence, qu'ilz avoyent de la part d'icelle, résentant le zèle et sincère affection, qu'elle porte à l'asseurance, tranquillité et certain repos de ces pais.

En quoi me tiendrois très heureux de pouvoir servir en quelque chose, comme espère faire cognoistre par effect plus amplement avecques le temps, s'offrant les occasions. Mr. de Willerval [2]) donnerat à entendre à V. Exc. les termes où nous sommes, espérant que Dieu guidera si bien nos affaires et seigneurs, que le tout redondera au bien et prospérité de nostre patrie, pour laquelle tous sommes obligéz d'exposer corps et biens et tout ce qu'avons de cher en ce monde. Cependant je ne puis laisser de remercier bien humblement V. Exc. de l'honneur et faveur, qu'il luy plaict me monstrer par ses lettres et communication d'affaires de si grande importance, auquelz si pour estre jeune et peu expérimenté ne suis pas bien versé, le ceur et bonne volonté y est abondamment en récompense, pour effectuer ce que par vostre bon advis et des aultres seigneurs du pais bien affectionnés à la patrie sera trouvé

---

1) Zie over Haultain en Mansart bl. 246, en bl. 260, noot 1.

2) Adriaan van Oynies (of Ongnyes), heer van Willerval. Hij was met Paulus Buys en Dr. A. Gail den 7den Februari door de Staten-Generaal naar den prins gezonden, om dezen bericht te geven van den onverwachten keer, dien de onderhandelingen met don Jan genomen hadden.

convenir pour le plus grand advancement du bien public, avecques un extrême désir de rendre bien humble service à V. Exc. et avoir part en ses bonnes grâces, auquelles présentant mes très humbles recommandations, prieray Dieu, Monsieur, la tenir en sa saincte garde.

Du camp prèz de Malines ce 14 de Fébvrier 1577.

De V. Exc. bien humble et affectionné serviteur

Emanuel de Lalaing.

(Naar een handschrift in de Leidsche Universiteitsbibliotheek. get.: Vulcanius 104 n° 33, brief van Emanuel de Lalaing, heer van Montigny, aan prins Willem, eigenh. geteekend origineel.)

JÉHAN THÉRON AAN DEN PRINS VAN ORANJE, UIT BRUSSEL d.d. 21 MAART 1577.

Monseigneur,

Ces jours passés ay escrit à V. Exc. par Baudouin le messaiger et donnois advis de tout ce qui estoit passé jusques alors et envoyé quelques copies de lettres et aucuns [a]) papiers La lettre, que V. Exc. m'avoit donné pour Mr. le conte de Mansfelt [1]), luy ay envoyée à Luxembourg, où il est allé, y ayant esté envoyé par don Jehan, qui luy a donné troys mille escuz.

---

a) Aultres (?)

---

1) Pieter Ernst, graaf van Mansfeld, de stadhouder van Luxemburg, was 4 Sept. 1576 met de andere leden van den Raad van State gevangen genomen, doch in Febr. 1577 op verzoek van den koning van Frankrijk in vrijheid gesteld. Vgl. Archives, V p. 513—515.

Depuis ne s'est passé guère chose d'importance, sinon que àjourd'huy les Estats ont eu advertissement asseurée, que l'Espaignol sortit hier à quatre heures après disner de la ville d'Anvers, et ont emmené quant et eux[a]) le conte d'Egmont[1]) et Mrs. d'Ounys et Capres[2]). Le secrétaire de Mr. de Mondoucet[3]) est revenu de France et a aporté lettres à don Jéhan, que le Roy luy escrit en responce de ce que don Jéhan avoit offert au Roy tous les Espaignols, qui sont pardeça, pour faire la guerre à ceux de la religion de France. Le Roy le remercie et dict, qu'il n'en a poinct besoing et qu'il est prest à faire vivre en paix son peuple. Ledict Sr. de Mondoucet soubdain est allé à Louvain[4]) pour donner les lettres à don Jéhan et m'a dict avoir sceu de bon lieu que don Jéhan et ceux, qui luy sont adhérents, ont résolu de faire que les Estats Généraux concluront, que la religion sera chassée d'Holande et Zélande. Il y a quelques gentilzhommes, qui font entendre aux Estats et don Jéhan, que V. Exc. a en ceste ville ses hommes, qui poursuyvent le rasement des citadelles pour paraprès introduire la religion au pays. Il y a beaucoup de personnes, qui me viennent rompre la teste de telz ou semblables propos, ausquels je fais responce du

---

a) Vgl. voor deze uitdrukking: Archives 2me S. II p. 228 en Gachard III, p. 313. (Fr.)

---

1) Philips van Egmont, die tot de aanvoerders der Staatsche troepen te Antwerpen behoorde, was 4 Nov. 1576, den dag der Spaansche furie, door de Spanjaarden gevangen genomen en in de Citadel opgesloten.

2) Odoard de Bournonville, heer van Capres, later een der hoofden van de Malcontenten?

3) Over Mondoucet zie bl. 260 noot 3.

4) Zoolang de Spaansche troepen nog in het land waren, mocht don Jan zich niet in Brussel vestigen. Eerst 1 Mei werd hij daar ontvangen.

contraire. Dernièrement estant pardelà je tins propos à V. Exc., qu'il seroit besoin avoir de l'argent pour ses présentz à ungs et aucuns [a]) pour gaigner tousjours quelquesungs à nous. C'est à présent qu'on doibt faire le plus d'amys que l'on peult. J'en ay communiqué aux députéz d'Holande et Zélande, qui ont dict qu'ilz en escriront aux Estatz [1]). Mr. le conte de Bossu arriva hier au soir en ceste ville; ce matin les députéz et moy luy somes allés donner le bonjour et avons longtemps communiqué avec luy. Il m'a dict que, ayant veu comes les afaires se passent ycy, ne faudra en donner advis à V. Exc., et m'a faict prometre de l'aller voir journellement, ce que je feray. Mr. de Bellengreville m'a faict quelque discours des propos, que N. luy a tenus. Il ne me semble que rien de ce faict doibve estre proposé, car est besoing d'éviter que on ne prenne occasion de acuser V. Exc. de rupture de paix; à présent est plus requis de temporiser qu'autre chose et faire des amys. J'ay entendu par le secrétaire de Mr. l'ambassadeur, que Mr. de Revers [2]), qui est pour vos afaires à la court, ne faict pas bon office et donne advis au Roy de tout ce qui se passe. V. Exc. peult adviser, si sa charge est telle. L'ambassadeur d'Angleterre [3]) faict son compte, que le vin, qu'il m'avoit donné charge

---

a) aultres (?)

---

1) Daarop slaat mogelijk een notitie van den prins „avoir souvenance de Théron" in een lijst van memoranda, die volgens GROEN in Maart 1577 op papier schijnt te zijn gebracht. Vgl. Archives VI, p. 37, 39.

2) In 1574 zond de prins den heer van Revers om Hendrik III met zijn troonsbestijging geluk te wenschen. Ook in 1575 schijnt deze als tusschenpersoon tusschen den prins en het Fransche hof dienst te hebben gedaan. Vgl. Archives V, p. 60, 238, 284.

3) Thomas Wilson.

luy achapter, sera envoyé à sa maison. Il en veult bailler jà l'argent. J'ay entendu, qu'on veult récompenser Mr. de Champaingny [1]) de l'estat de margrave d'Anvers ou d'Amont. Quelques bourgeois d'Anvers me sont venus trouvé et m'ont dict que si le château n'est rasé, qu'ils ne veullent retourner en ladicte ville. Je m'en yray jusques là pour parler à quelquesungs. Je suis contrainct finir la présente sans autres discours pour le haste du porteur.

Monseigneur, je supplie le Créateur vous donner en très parfaicte santé et prospérité très bonne, très longue et très heureuse vye.

De Bruxelles ce XXI Mars 1577.

De Vostre Excellance tres humble, très obéissant et très afectionné serviteur à jamais.

Jehan Théron.

(Naar een handschrift in de Leidsche Universiteits-bibliotheek get.: Vulcanius n° 104. Origineel, geteekend, eigenhandig. Brief van Jehan Théron aan prins Willem uit Brussel 21 Maart 1577.)

PHILIPS VAN MARNIX, HEER VAN ST. ALDEGONDE, AAN DEN PRINS VAN ORANJE, UIT BRUSSEL d.d. 9 NOVEMBER 1577.

Monseigneur,

Estant hier au soir aux Estats, me fust apportée la seconde lettre de V. Exc. du jour d'avanthier sur le mesme propos de celle, qu'avoye receue le d'jour

---

1) Zie over Champagney bl. 266 noot 2.

de devant touchant les trois poincts[a]) y touchez pour promptement remédier aux inconveniens, qui nous menassent[1]). Or comme la chose se trouvoit fort[b]) à propos, j'en fis ouverture à mes dicts seigneurs les Estats, leur lisant et l'une et l'autre lettre, sur quoy incontinent me prièrent d'en dresser quelque minute, ainsy que V. Exc. en touche en sa lettre et comme ce matin j'ay desjà fait; mais toutesfois considérant de bien près la chose je semble, que pensants éviter prolixite nous y toucherons. Car pour faire[c]) une telle assemblée généralle, comme les lettres de V. Exc. pourjettent, il faudra nécessairement en faire des particulières des provinces, veu que c'est chose asseurée, que les villes ne voudront députer avec telle procuration et pouvoir leur gens, sans estre authorizés aux Estats Provinciaux. Et quand l'une le voudroit l'autre ne le voudra pas, de façon que voilà un grand tenps qui s'escoule[d]). Puis il est fort à craindre, que ni les provinces ni les villes voudroint accorder tel pouvoir à leurs députéz, principallement au poinct qui concerne[e]) les moyens d'argent, sans en avoir le rapport et interposer leur jugement; et si par aventure aucunes y consentent, les autres y feront contradiction, et voilà un empeschement général. Mais qu'il plaise à V. Exc. de considérer, si le poinct qui concerne les deffances[f]) ne pourroit estre remédié promptement et sans attendre lad.[g]) assemblée généralle ni particulière, en dressant icy aux Estats un bon formulaire[h]) d'union prèsque en[i]) la façon[j]), comme par cy-devant on a fait *mutatis mutandis*, et qu'on l'en-

---

a) poincte. *b*) foit. *c*) fait *d*) sescoude. *e*) concerre. *f*) deffrances. *g*) led. *h*) formitaire. *i*) et. *j*) faron.

---

1) Die brieven van den prins komen noch in de Archives noch bij GACHARD voor.

voye de tous costés, car il semble que plusieurs y consentiront trè-volontiers, en considération de la nécessité qu'un chacun voit qu'il y a pour le faire, si on veut remédier aux maulx, qui nous pressent[a]) tre-forte, que ce poinct estant vuidé les conseils de gens advizés seront moins suspects et par conséquent reçeues avec plus de faveur et exécutés avec plus de chaleur. Au moyen de quoy en pourvoyant au poinct qui[b]) concerne les deniers, lequel ne se peut faire sinon par convocation des Estats des provinces (laquelle emporte tamps), l'autre de la discipline militaire se pourra plus aisément remédier. Nonobstant tout icy joincte le porte (car je n'ay poinct de secrétaire pour en grosser copie) attendant là-dessus le bon plaisir et advis de V. Exc. J'ay hier au soir communiqué avec ceux de Phryse et veue leur instruction et en icelle changé aucuns poincts. Ils consisteront sur le démantèlement des deux citadelles, sur l'authorisation de Msr. de Ville [1]) à pouvoir changer le magistrat selon que des occurances[c]) et le bien du pais le requiera (?), au lieu que simplement ils vouloyent obtenir pouvoir de changer et oster celuy qui y est. Je leur ay[d]) conseillé de ne toucher le dernier poinct, qui estoit d'authorizer les Estats de Phryse pour ordonner et arrester générallement tout ce qui pour le bien de la province leur sembleroit convenir. Car cela eut esté trop suspect aux Estats Généraulx et comme du tout esbranler leur authorité, et se peut faire — ès poincts où il est raisonnable qu'il se face — sans leur authorisation.

---

a) pressant. b) que. c) occurentes. d) cy.

---

1) George de Lalaing, graaf van Rennenberg, was baron van Ville.

Monseigneur, je prie Dieu qu'il maintienne V. Exc. en sa sure garde et protection, me recommandant très humblement ès bonnes grâces d'icelle.

De Bruxelles ce IX de 9bre 1577.

(Naar een handschrift in de Leidsche Universiteits-bibliotheek get.: Vulcanius n°. 104. Phil. de Marnix ad Guillielmum I principem. Ongeteekend.)

MEMORIËN VAN DEN ZWEEDSCHEN RESIDENT HARALD APPELBOOM,

MEDEGEDEELD DOOR

G. W. KERNKAMP.

Onder de diplomaten, die in de zeventiende eeuw Zweden hier te lande vertegenwoordigden, neemt Harald Appelboom wel de eerste plaats in, niet alleen wegens den langen duur van zijn verblijf onder ons volk, maar vooral omdat juist in zijn tijd de Republiek der Vereenigde Provinciën zich het krachtigst heeft geweerd om de politieke en economische heerschappij van Zweden over de kusten der Oostzee te beperken. Appelboom bracht alleen zijne jeugd in zijn geboorteland Zweden door [1]). Gelijk velen zijner landgenooten destijds studeerde ook hij aan een Nederlandsche hoogeschool; in den zomer van 1631 vinden wij hem te Franeker ingeschreven als student, onder den naam van Haraldus Andreae; eerst later voerde hij den familienaam Appelboom, onder welken naam zijn vader in 1645 een hernieuwing van den ouden adel van zijn geslacht verkreeg [2]). Na

---

1) Zijn geboortejaar was 1612, volgens Ellen Fries, Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering (Upsala 1883) p. 63.

2) E. Wrangel, De betrekkingen tusschen Zweden en de Nederlanden enz., uit het Zweedsch vertaald door mevr. Beets—Damsté, p. 101.

eenigen tijd te Amsterdam vertoefd te hebben ter bestudeering van handelszaken, na een reis naar Frankrijk en een bezoek aan Zweden vestigde hij zich in 1641 [1]) als Zweedsch agent te Amsterdam. Onder dezen titel, in 1647 verwisseld voor dien van commissaris, behartigde hij in de eerste plaats de handelsbelangen en de financieele aangelegenheden van Zweden, maar hield zijne regeering ook op de hoogte van het politieke nieuws, dat hem ter oore kwam. Gedurende zijn verblijf te Amsterdam was hij de vraagbaak en de gids van alle Zweden, die in de hoofdstad van ons land vertoefden; toen Erik Oxenstjerna, de jongste zoon van den beroemden Zweedschen Rijkskanselier, hier te lande kwam studeeren, was Appelboom een dergenen, die hem met den Nederlandschen handel bekend maakten; de jonge Oxenstjerna was zelfs eenigen tijd zijn huisgenoot. Ook voor hunne studiën wendden de Zweedsche jongelui zich vaak om raad tot Appelboom, een beschaafd en geletterd man, zeer bevriend met den Amsterdamschen hoogleeraar Barlaeus en met de beide Vossiussen [2]).

In 1649 en 1650 vertoefde Appelboom dikwijls in Den Haag, daar de regeering van Koningin Christina hem had opgedragen bij de Staten-Generaal de bekrachtiging van het in 1649 met Denemarken gesloten verdrag tegen te werken [3]); feitelijk nam hij in deze jaren reeds het ambt van den Zweedschen resident Petter Spieringk-Silvercroon waar, die wegens ziekte en ouderdom naar Zweden was teruggekeerd [4]). In

1) 1641 volgens Wrangel t. a. p. p. 101; 1642 volgens Westrin in Meddelanden från Svenska Riksarkivet XX p. 373.

2) Het voorgaande naar Wrangel t. a. p. p. 101—103, 120, 123, 143, 144.

3) Het nu volgende is ontleend aan de eerste der door mij thans uitgegeven memoriën van Appelboom.

4) Mr. A. H. H. van der Burgh, Gezantschappen door Zweden

Augustus 1651 kwam Spieringk op nieuw als resident in Den Haag; Appelboom deed toen een reis naar Zweden en werd bij zijn terugkeer tot opvolger van Spieringk benoemd, die tijdens een zending in Engeland was overleden. Nadat Appelboom de opdracht van Spieringk in Engeland ten einde had gebracht, keerde hij naar Nederland terug en diende den 17den Juli 1652 zijne geloofsbrieven als resident van Zweden bij de Staten-Generaal in.

Van dezen datum af, tot aan zijn overlijden, op 18 Maart 1674, bleef Appelboom de diplomatieke vertegenwoordiger van Zweden bij onze Republiek; zijn verblijf in Den Haag werd sedert slechts afgebroken door een badkuur te Spa (Augustus 1661—Maart 1662) en een reis naar Zweden (Mei 1663—Mei 1664). Bij deze laatste gelegenheid beloonde zijne regeering hem met den titel van hofraad, en in Februari 1665 werd zijn titel van resident verhoogd tot dien van extraordinaris envoyé [1]).

Reeds de omvang van de in het Zweedsche Rijksarchief bewaarde diplomatieke correspondentie van Appelboom en van zijn legatie-archief [2]) wijst op het groote belang van de betrekkingen tusschen Zweden en Nederland in de jaren van zijne werkzaamheid. Door Zweedsche en Deensche geschiedschrijvers — ik noem slechts Ellen Fries, Lundquist en Fridericia — is er herhaaldelijk uit geput. Uit den aard der zaak hebben zij echter zoo goed als geen

---

en Nederland wederzijds afgevaardigd gedurende de jaren 1592—1795, p. 37.

1) Van der Burgh t. a. p. p. 38—39; Westrin t. a. p. p. 373; Victor Granlund in Historiskt Bibliotek 1879 p. 300, noot 2. — Aitzema V p. 247—248 betoogt, dat envoyé geen hoogere titel is dan resident. De Zweedsche regeering was klaarblijkelijk niet van dat gevoelen.

2) Zie den inventaris daarvan bij Westrin t. a. p. p. 373—375.

gebruik gemaakt van het materiaal voor de geschiedenis der binnenlandsche staatkunde van onze Republiek, dat in Appelboom's correspondentie bewaard zal zijn gebleven. Dit materiaal moet intusschen van groote waarde zijn. Door zijn jarenlang verblijf in ons land was Appelboom vertrouwd geraakt met de toestanden ten onzent en met de op den voorgrond tredende staatslieden; zoowel het belang van den post, waarop hij stond, als zijne beminnelijke persoonlijkheid maakte den kring zijner kennissen wijd. Bovendien was hij een scherp opmerker en een uitstekend diplomaat; Ellen Fries kent hem dezelfde eigenschappen toe [1]), die, volgens de beschrijving van Appelboom, de resident van Hessen, Joachim de Wicquefort, bezat: „courant, odorant et pénétrant dans les affaires."

In zijne *„Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie"* heeft Vreede de merkwaardige karakteristiek van verschillende vreemde diplomaten en van allerlei Nederlandsche staatslieden gepubliceerd, door Appelboom omstreeks 1650 opgesteld [2]). Mededeelingen van dergelijken aard zullen er zeker nog veel meer in Appelboom's correspondentie zijn aan te treffen. Maar ook over de geheime gangen onzer binnenlandsche staatkunde moeten zijne brieven veel wetenswaardigs bevatten; de enkele proeven, die Ellen Fries daarvan geeft, doen er naar verlangen dat nog eens een Nederlandsch historicus ook voor dit doel Appelboom's correspondentie zal doorlezen. Toen ik eenige jaren geleden het Rijksarchief te

---

1) Ellen Fries t. a. p. p. 63.

2) Vreede, Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie, Tweede Gedeelte, Tweede Stuk, Bijlagen p. 84, 87—88, 136—144. Vreede deelt ze mede naar een Fransche vertaling, berustende in het archief der familie Pauw van Wieldrecht.

Stockholm bezocht, liet de aard mijner opdracht niet toe, dat ik met den inhoud dier correspondentie kennis maakte; voor mijn doel kon ik volstaan met een verwijzing naar Westrin's inventaris der Hollandica. Aan hem, die Appelboom's correspondentie nog eens zal bestudeeren, zij dan tevens het volgende ter overweging gegeven. In de afdeeling „*Collectanea de scriptoribus Suecicis*" [1]) trof ik een brief aan van Harald Appelboom aan den Zweedschen Rijkskanselier Magnus Gabriel de la Gardie, waarin Appelboom verzoekt om een geschikt medehelper bij het „registreeren en redigeeren" van 15 folianten met aanteekeningen, door hem gedurende zijn 25-jarig verblijf in Holland opgesteld betreffende hetgeen hij „in publicis had geobserveerd." Den inhoud van den brief nam ik over uit de beschrijving in den catalogus; de brief zelf bevat misschien nog wel nadere bijzonderheden over deze aanteekeningen. In Westrin's inventaris van Appelboom's archief wordt van deze 15 folianten met aanteekeningen geen gewag gemaakt; volgens dien inventaris wordt het hoofdbestanddeel van dit archief gevormd door een collectie van 67 portefeuilles met brieven van Appelboom aan Christina, Karel X Gustaaf en Karel XI, uit de jaren 1645—1674. De kans om de bedoelde folianten in het Rijksarchief te Stockholm aan te treffen, schijnt dus al zeer gering; maar het groote belang, dat zij vermoedelijk voor onze geschiedenis zullen hebben, rechtvaardigt dat men zich eenige moeite geeft om het spoor te volgen, dat nog in den bovengenoemden brief aan Magnus Gabriel de la Gardie over is.

Ook in de handschriften-verzameling van de Carolina

1) Zie mijn Verslag van Scandinavische archivalia, p. 126.

Rediviva, de Universiteits-bibliotheek van Upsala, waar zoovele stukken bewaard worden, die eigenlijk in het Zweedsche Rijksarchief tehuis behooren, vond ik verschillende brieven en memoriën van Appelboom; daaronder twee, waarvan de inhoud mij voor onze geschiedenis niet zonder belang scheen en die bovendien eenigermate een zelfstandig karakter dragen [1]. Van beide werd op mijn verzoek een afschrift vervaardigd door een der beambten aan de genoemde Universiteitsbibliotheek; aan het reeds destijds opgevatte voornemen om ze in de *Bijdragen en Mededeelingen* te publiceeren, geef ik thans gevolg.

Het eerste stuk is een memorie, door Appelboom overhandigd, toen hij in den zomer van 1663 een bezoek aan Zweden bracht. De „Grootmachtigste Koning, Aldergenadigste Heer", voor wien het stuk werd opgesteld, is de destijds zevenjarige Karel XI; Appelboom richt zich dus feitelijk tot het regentschap, bestaande uit de Koningin-moeder en de vijf heeren, die de voornaamste rijksambten bekleedden. In zijne memorie geeft hij een overzicht van hetgeen hij sedert 1650 in dienst der Zweedsche regeering hier te lande heeft verricht, voornamelijk tijdens den Noordschen oorlog; vervolgens handelt hij over den inwendigen toestand onzer Republiek en over hare betrekkingen tot andere mogendheden. Uit den aard der zaak brengt Appelboom in het korte verslag van zijne diplomatieke diensten geen belangrijke tot dusver onbekende bijzonderheden aan den dag; desniettemin verdient een vertoog over de betrekkingen tusschen Zweden en onze Republiek in de jaren tusschen 1650 en 1660, opgesteld door den diplomaat, die destijds Zweden in Den Haag ver-

1) Zie mijn Verslag van Scandinavische archivalia, p. 153, onder E 437 en E 438.

tegenwoordigde, binnen het bereik onzer historici gebracht te worden. In de aanteekeningen heb ik enkele feitelijke onjuistheden verbeterd en in het algemeen er naar gestreefd eenig bruikbaar materiaal bijeen te brengen voor hen, die de hier behandelde periode nauwkeuriger verlangen te bestudeeren.

De tweede memorie vereischt iets breedere voorafspraak. Gelijk de titel aangeeft, handelt zij „over wat in de tegenwoordige omstandigheden betreffende den Zweedschen handel moet worden in acht genomen". De „tegenwoordige omstandigheden" zijn die van het jaar 1664; in October 1664 stelde Appelboom deze memorie in Den Haag op, korten tijd dus nadat hij van zijne bovengenoemde reis naar Zweden was teruggekeerd [1]. Tijdens zijn verblijf in Zweden had hij persoonlijk gelegenheid gehad kennis te maken met den nieuwen koers, dien de handelspolitiek van zijn vaderland had ingeslagen, vooral sedert Gustaaf Bonde — de Zweedsche Colbert, zooals hij terecht genoemd is — het ambt van Rijksschatmeester bekleedde. Het doel, dat dezen staatsman voor oogen stond, was: Zweden's handel, scheepvaart en industrie op eigen beenen te leeren staan [2]. Tot dusver waren het hoofdzakelijk buitenlanders, in de eerste plaats Nederlanders geweest, die de Zweedsche mijnen hadden geëxploiteerd en de Zweedsche koopwaren op de Europeesche markt hadden gebracht; Bonde wilde de voordeelen van dit alles voor de Zweden zelf behouden en de buitenlanders verdringen

1) In Mei 1664 was Appelboom weder hier te lande terug: vgl. Aitzema V p. 240.

2) Vgl. Carlson, Geschichte Schwedens IV p. 430—434; en verder p. 380 vgg. van de belangrijke inleiding van den heer Johan E. Elias op het door hem gepubliceerde „Contract van een Zweedsch factorie-comptoir te Amsterdam in 1663", in deel XXIV dezer Bijdragen en Mededeelingen.

uit de plaats, die zij in de eerste helft der zeventiende eeuw waren komen innemen. Reeds sinds 1645 waren in Zweden verschillende maatregelen genomen om eigen handel, scheepvaart en scheepsbouw te beschermen [1]). In 1651 was het Commerciecollege opgericht, dat alle van rijkswege in het belang van den handel te nemen maatregelen had vast te stellen; de eerste leden van dit college hadden allen in Holland den handel bestudeerd en tijdens hun verblijf aldaar tal van gegevens omtrent handel en scheepvaart verzameld; die vlijtig verworven kennis zou thans ten bate van hun eigen vaderland strekken [2]). Doch eerst na den dood van Karel X Gustaaf, sinds Bonde de handelsaangelegenheden van Zweden bestuurde, werd met kracht de hand geslagen aan de bevordering van den nationalen rijkdom van Zweden. Daartoe strekte o. a. in 1662 de oprichting van het Generaal-factorie-kantoor te Stockholm, dat inlichtingen had te verstrekken over de beste afzetmarkten in het buitenland, assurantiën sloot, voorschotten verstrekte op goederen en commissiehandel dreef [3]). Dit generale kantoor vestigde weder filialen in het buitenland; in 1663 verrees er een te La Rochelle — een uitvloeisel van het in 1662 tusschen Frankrijk en Zweden gesloten handelsverdrag [4]) — waarvan Aitzema ons de stichtingsacte heeft bewaard [5]); het contract tot oprichting van een Zweedsch factorie-

1) Zie mijne Sleutels van de Sont, p. 249 en 250.

2) Vgl. Wrangel t. a. p. p. 144—146; over de door Risingh, Rosenhane en Forthelius—Lagerfelt verzamelde aanteekeningen vgl. p. 159, 160, 164 van mijn Verslag van Scandinavische archivalia.

3) Carlson, Geschichte Schwedens, IV p. 433, noot 2. Zie ook aldaar, p. 431, de cijfers, waaruit de toeneming van Zwedens uit- en invoer na 1660 blijkt.

4) Carlson t. a. p. IV p. 416, noot 5.

5) Aitzema IV p. 1137—1139.

kantoor te Amsterdam in 1663 werd door den heer Johan E. Elias gepubliceerd in het XXIVste deel dezer *Bijdragen en Mededeelingen;* hoezeer de vrije handel der Nederlanders in Zweedsch geschut daardoor werd geschaad, toonde hij in de inleiding zijner uitgave aan. Vooral tegen de handelssuprematie van Nederland was de politiek van Bonde gericht. Tot Frankrijk en Engeland, zelfs tot den „erfvijand" Denemarken werd door Zweden toenadering gezocht; de van alle kanten inkomende berichten over de pogingen van Zweden en de drie genoemde rijken tot „diversie van de Noordtsche ende Oostersche commercie" van de Nederlanders verwekten dan ook hier te lande in 1663 groote ongerustheid [1]).

Aan de vijandige gezindheid van Zweden tegen Nederland waren intusschen ook de politieke gebeurtenissen van de voorafgegane jaren niet vreemd. De verovering van Nieuw-Zweden (een Zweedsche kolonie in Noord-Amerika, aan den mond van de Delaware) door de Nederlanders uit Nieuw-Nederland (1655) en het verlies van Cabo-Corso, een vestiging van de Zweedsche Africaansche Compagnie aan de kust van Guinea, die eerst door de Deensche Afrikaansche, vervolgens door de Nederlandsche West-indische Compagnie in bezit werd genomen, hadden in Zweden kwaad bloed gezet. Maar vooral was men daar bitter gestemd jegens onze Republiek, sinds deze den Koning van Denemarken bijgesprongen en Karel X Gustaaf in zijn veroveringstocht had gestuit.

Een ander gevolg van onze inmenging in den Noordschen oorlog was het verdrag van Elbing geweest, later gevolgd door een nader elucidatie-verdrag, waarbij verschillende voor den Nederlandschen handel voordeelige voorwaarden waren bedongen. Vooral

1) Aitzema IV p. 1154.

het elucidatie-tractaat bleef in Zweden een steen des aanstoots. In de instructie, in December 1663 voor Appelboom opgesteld, toen deze op het punt stond de terugreis uit Zweden naar Nederland te aanvaarden, werd hem uitdrukkelijk gelast aan te dringen op vernietiging van dit tractaat, „ein lapis offensionis, der Schwedens Reichthum under Hollands Disposition stellte" [1]).

Reeds vóór zijne komst in Zweden was Appelboom natuurlijk bekend geweest met de plannen en maatregelen van Bonde, strekkende tot de economische emancipatie van Zweden; en gedurende zijn verblijf in zijn vaderland zal hij zoowel met den Rijksschatmeester als met de leden van het Commerciecollege daarover van gedachten gewisseld hebben. Na zijn terugkeer in Nederland richtte de Zweedsche regeering tot hem het verzoek [2]), haar van advies te dienen over maatregelen in het belang van Zweden's handel, naar het schijnt hoofdzakelijk wegens de aanstaande komst van een Engelsch gezant, met wien over een handelsverdrag zou worden onderhandeld.

In zijne memorie, ter voldoening aan dit verzoek opgesteld, geeft Appelboom intusschen niet alleen raad over de van Engeland te bedingen voorwaarden, maar spreekt ook zijne denkbeelden uit over de te

---

1) Carlson, Geschichte Schwedens IV p. 433, noot 1; zie ook aldaar p. 479, noot 2: „Elucidation ist ein Gott und Menschen verhasztes Wort, hiesz es im Schwedischen Rathe"; bij het in 1665 tusschen Zweden en Engeland gesloten verdrag werd het elucidatie-verdrag genoemd: „injustitiae et contrarietatis plena, iniquis temporibus et confuso Angliae statu facta". — Over de wijze, waarop Appelboom zich van zijn last betreffende de intrekking van het elucidatie-tractaat kweet, vgl. Aitzema V p. 240—250.

2) Dit blijkt uit den brief, die aan de memorie voorafgaat, waarin wij vernemen dat deze laatste „op allergenadigst bevel" van den Koning is opgesteld.

volgen handelspolitiek in het algemeen. Dit vertoog nu is ook voor Nederlandsche historici van belang omdat, gelijk nader blijken zal, Appelboom voortdurend te rade gaat met de kennis van handelszaken, die hij hier te lande heeft verworven. Zijne memorie bestaat uit drie hoofdstukken: het eerste handelt over maatregelen betreffende den handel, die te vermijden zijn; de hier kortelijk aangegeven onderwerpen vinden wij, uit den negatieven vorm overgebracht in den positieven, uitvoeriger terug in het tweede hoofdstuk, waar Appelboom de maatregelen bespreekt, die Zweden dient te nemen om zijne welvaart te bevorderen. Slechts één van deze onderwerpen komt daar niet weer aan de orde, nl. het volgende. Wegens de in 1663 en 1664 in Nederland heerschende pestziekte had de Zweedsche regeering een absoluut verbod van allen handel en toevoer uitgevaardigd; Appelboom toont nu in het eerste hoofdstuk zijner memorie het onpractische van dit verbod aan, waardoor het doel, de wering van besmette waren, toch niet wordt bereikt en dat aan Zweden tevens groote schade berokkent.

Het tweede hoofdstuk komt mij het merkwaardigste voor. Gelijk te verwachten was, blijkt daaruit, dat Bonde's streven om Zweden economisch zelfstandig te maken, de volle sympathie van Appelboom heeft; hij zelf doet nieuwe plannen aan de hand tot bevordering van industrie, scheepsbouw en visscherij en tot het lokken van handwerkslieden uit de Nederlanden. Maar opmerkelijk is het, dat Appelboom bij al zijne raadgevingen Holland en de daar heerschende vrijzinnige handelspolitiek tot voorbeeld aan Zweden stelt; en vooral wil ik er de aandacht op vestigen, dat zoo goed als alle door Appelboom opgesomde middelen om de welvaart van Zweden te bevorderen reeds twee jaren vroeger door Pieter de la

Court aan de Hollanders waren aangeprezen in zijn „*Interest van Holland.*" Dit in 1662 verschenen geschrift heeft Appelboom zeker gekend en hij zal het nog eens herlezen hebben vóór hij zijne memorie opstelde; immers, de volkomen eenstemmigheid tusschen de economische denkbeelden van De la Court en de zijne zou anders inderdaad al zeer toevallig wezen. Appelboom's raadgevingen komen in hoofdzaak neer op de volgende; achter elk daarvan zal ik de correspondeerende hoofdstukken uit het *Interest van Holland* aangeven:

1°. Handhaving van den vrede (Cp. XXIV van het Interest).

2°. Vrijheid van religie (Cp. XIII van het Interest).

3°. Vrijheid voor vreemdelingen om te komen en te gaan, en gelijkstelling van vreemdelingen met landzaten in gelegenheid om den kost te winnen (Cp. XIV van het Interest).

4°. Geen octrooien, privilegiën en monopoliën te verleenen (Cp. XV van het Interest).

5°. Inkomende manufacturen zwaar, uitgaande zoo weinig mogelijk te belasten; inkomende ruwe waren niet te belasten, uitgaande wel (Cp. XXI van het Interest).

6°. Goede zorg voor stipte rechtspleging en maatregelen tegen kwaadwillige bankroetiers (Cp. XXVII van het Interest).

7°. Zorg voor de veiligheid ter zee (Cp. XXIII van het Interest).

Over het laatste punt handelt Appelboom veel uitvoeriger dan De la Court behoefde te doen, omdat het convooiwezen nog een onbekende instelling in Zweden was; enkele punten — de regeling van het crediet- en muntwezen, de instelling van consulaten enz. — brengt Appelboom ter sprake, waarover De la Court kon zwijgen, omdat zij in Nederland reeds voldoende geregeld waren.

Op één punt kon Appelboom natuurlijk niet met De la Court medegaan: in diens bewering, dat onder een republikeinsche regeering de welvaart beter verzekerd is dan onder een monarchale (zie de Voorrede en Cp. XXVI van het Interest). Maar juist de volgende passage in Appelboom's memorie geeft, dunkt mij, de zekerheid dat hij zijne memorie heeft opgesteld onder den indruk der lectuur van het *Interest van Holland*: „Er zijn een aantal republikeinen, die zeggen dat men onder een monarchale regeering niet te rekenen heeft op een aanmerkelijke toeneming van den handel, maar dat een republiek de meeste kansen daarvoor biedt; maar daarvoor vind ik geen redenen, omdat het voor het eigenlijke wezen van scheepvaart en handel onverschillig is, of zij in een koninkrijk dan wel in een republiek worden uitgeoefend", mits slechts de vorst en zijne raadslieden belang stellen in den handel en dezen trachten te bevorderen enz. Een dergelijke geruststelling, dat in een monarchie niet gewanhoopt behoeft te worden aan het tot bloei brengen van den handel, was zeker voor de Zweedsche regeering onnoodig en schijnt mij alleen te verklaren als een stille polemiek van Appelboom tegen den economischen leidsman, dien hij anders zoo getrouw volgde.

Appelboom was niet de eenige Zweed, die den invloed van Pieter de la Court heeft ondergaan. Uit de geschriften van zijn tijdgenoot Johan Claesson Risingh, den eersten wetenschappelijken beoefenaar der staathuishoudkunde in Zweden, die herhaaldelijk in Nederland vertoefde ter bestudeering van de handelstoestanden, blijkt hoeveel ook hij aan De la Court was verschuldigd [1]).

---

1) Op de overeenkomst tusschen de economische theorieën van J. C. Risingh, zooals die voorkomen in zijn in 1669 opgesteld ge-

Voordat ik het derde hoofdstuk der memorie ter sprake breng, wil ik eerst de vraag stellen, of en in hoeverre Appelboom's advies om in handelszaken een vrijzinnige politiek te volgen, eenig practisch resultaat heeft gehad. En dan blijkt werkelijk dat, hetzij ten gevolge van zijne raadgevingen, hetzij omdat deze overeenkwamen met de denkbeelden van den Rijksschatmeester Gustaaf Bonde en van de leden van het Commercie-college, in de jaren, volgende op 1664, verschillende maatregelen in Zweden zijn genomen of voorbereid, die door Appelboom waren aangeprezen of in de lijn van zijn advies lagen. Overeenkomstig dat advies werden Hollanders naar Zweden gelokt om de haringvangst uit te oefenen, en werd aan vreemdelingen het recht gegeven stapelplaatsen van waren op te richten; volgens den raad van Appelboom werd in 1665 een begin gemaakt met de regeling van het convooiwezen in Zweden [1]); in overeenstemming met zijne denkbeelden was ook de aan het Commercie-college gegeven opdracht om te onderzoeken of het gildewezen al dan niet behouden moest worden, of het monopolie van de Teer- en de Zoutcompagnie wel voordeelig was voor het land, en of het tarief niet aldus gewijzigd behoorde te worden, dat de belasting op ruwe waren bij invoer verlaagd en bij uitvoer verhoogd werd. De Zweedsche geschiedschrijver Carlson, aan wien ik deze berichten ontleen, voegt daaraan echter toe: „Wanneer

schrift „Een tractat om kiöphandelen", en die van Pieter de la Court heeft de Zweedsche geschiedschrijfster Ellen Fries de aandacht gevestigd in haar artikel, getiteld „J. C. Risinghs lif och skrifter", in Historisk Tidskrift 1896. — Over de in de Universiteitsbibliotheek te Upsala berustende, slechts ten deele uitgegeven geschriften van Risingh vgl. mijn Verslag van Scandinavische archivalia p. 159; zie ook Wrangel t. a. p. p. 146, 147.

1) Zie het Zweedsche convooi-placcaat bij Aitzema V p. 543.

dit alles tot uitvoering ware gekomen, zou het niets minder beteekend hebben dan een volledige revisie van de nijverheidspolitiek van Zweden. Het grootste gedeelte der voorslagen bleef echter onuitgevoerd, waarschijnlijk vooral tengevolge van het verminderen van den invloed van den Rijksschatmeester [1])".

Het derde hoofdstuk van de memorie belooft een vertoog over de handelsverdragen, die Zweden met andere rijken moet sluiten, maar in werkelijkheid geeft Appelboom alleen aan, wat de regeering, naar zijne meening, moet bedingen bij de aanstaande onderhandelingen met den Engelschen gezant. Opmerkelijk daarin is zijn wantrouwen tegen Engeland en zijne geringe ingenomenheid met de Engelschen; ook in dit opzicht blijkt de invloed van zijn langdurig verblijf in Holland. Evenzeer opmerkelijk is de omstandigheid, dat hij het streven van zijne regeering om den directen handel van Zweden op Frankrijk en Engeland te bevorderen en de tusschenkomst der Nederlanders daarbij onnoodig te maken, wel is waar niet afkeurt, maar toch uitdrukkelijk er op wijst, dat Zweden de Hollanders niet geheel zal kunnen missen zonder zich zelf groote schade te berokkenen: de Hollanders kunnen, veel beter en met veel meer winst dan de Zweden zelf, de Zweedsche waren over de geheele wereld ter markt brengen; zij alleen betalen het gekochte contant en verkoopen op lang crediet, wat geen Franschman of Engelschman hun kan nadoen; met hun geld worden de meeste bergwerken in Zweden geëxploiteerd; zij zijn de voornaamste consumenten van de Zweedsche producten. Zoo blijkt Appelboom dus ten slotte geen onverdeeld voorstander te zijn van het plan tot „diversie van

1) Carlson, Geschichte Schwedens IV p. 512.

de Noordtsche en Oostersche commercie" der Nederlanders, waarvan boven gewag werd gemaakt.

Aan de uitgave dezer twee memoriën voeg ik nog twee kleinere stukken toe, waarin wordt aangegeven op welke zaken de in Holland vertoevende Zweden vooral hebben te letten; zij berusten insgelijks in de handschriften-verzameling van de Universiteitsbibliotheek te Upsala. Deze beide stukken dragen wel niet de onderteekening van Appelboom, maar worden toch gewoonlijk aan hem toegeschreven; daar zij alleen in afschrift bewaard zijn gebleven, kan uit de hand niet worden afgeleid, wie de auteur is. Wanneer zij niet van Appelboom afkomstig zijn, dan moeten zij door een anderen Zweed zijn opgesteld, die geruimen tijd in ons land had vertoefd en met onze handelstoestanden goed bekend was [1]. Wie de auteur er van is, doet overigens ook weinig ter zake; de notitiën hebben alleen eenig belang, omdat er in bijzonderheden uit blijkt, hoezeer de Zweden bij ons te school gingen niet alleen in de vakken van wetenschap, maar vooral in de kunst om het dagelijksch brood te winnen. Wie zich van al de hier genoemde onderwerpen eenige kennis had verworven, voor hem was de reis naar Holland zeker niet vruchteloos geweest! Verschillende verzamelingen van aanteekeningen, door mij in mijn *Verslag van Scandinavische archivalia* vermeld [2], bewijzen dat inderdaad menig Zweed zijn voordeel heeft gedaan met de hem geboden gelegenheid om in Holland kennis van den handel en al wat daarmede in verband staat, te verwerven; en de geschiedenis van Zweden's handel en scheepvaart na 1660 getuigt, dat

1) Vgl. Wrangel t. a. p. p. 147, noot 1, waar het stuk wordt toegeschreven hetzij aan Risingh, hetzij aan Appelboom.

2) Zie hiervóór, p. 297, noot 2.

de Zweedsche staatslieden van die kennis gebruik hebben gemaakt ten bate van hun eigen volk.

Alle hier uitgegeven stukken zijn oorspronkelijk in het Zweedsch geschreven; voor de vertaling van het eerste heb ik een beroep gedaan op de vriendelijke dienstvaardigheid van Mejuffrouw L. Miedema, aan wie ik bij dezen mijn hartelijken dank betuig voor den mij bewezen dienst; de drie overige heb ik zelf vertaald. Bij de vertaling is er naar gestreefd het karakter van het origineel niet geheel verloren te doen gaan; ook de bastaardwoorden en de tautologieën, die in de Zweedsche stadhuistaal van dien tijd al evenzeer ingeslopen waren als in de onze, zijn om die reden meerendeels behouden.

G. W. K.

I.

KORT EN SUMMIER VERSLAG EN RAPPORT, DAT IK, HARALD APPELBOOM, VOOR ZIJNE KONINKLIJKE MAJESTEIT, MIJN ALLERGENADIGSTEN KONING EN HEER, ALLERONDERDANIGST VERVAARDIGD EN HEM DEN 2EN JUNI 1663 OVERHANDIGD HEB, BETREFFENDE DATGENE, DAT IK VANWEGE ZIJNE KON. MT. IN MIJNE CHARGE VAN RESIDENT BIJ DE STATEN VAN DE VEREENIGDE NEDERLANDEN HEB GENEGOTIEERD EN WAT ER VERDER OPMERKENSWAARDIGS IS VOORGEVALLEN, VOORAL EN INZONDERHEID GEDURENDE DE BOVENMATE ZWARE EN SMARTELIJKE TIJDEN VAN DEN LAATSTEN NOORDSCHEN OORLOG.

„Grootmachtigste Koning, Allergenadigste Heer!

Nademaal het Uwer Koninklijke Majesteit allergenadiglijkst behaagd heeft op mijne zeer onderdanige

supplicatie mij te permitteeren een tocht en reis te ondernemen naar Uwe Kon. M[t]. en mijn dierbaar vaderland, zoo verschijn ik bij dezen gehoorzaam en zeer onderdanig in Uwe tegenwoordigheid: niet echter, zooals de Pers voor zijnen Koning, met een handvol stoffelijke gaven en geschenken, aangezien ik te gering ben om Uwe Kon. M[t]. iets mede te brengen en aan te bieden, dat Hare Hoogheid kan van dienst zijn of behagen, maar met een hart en gemoed, vervuld van de hoogste veneratie, reverentie en getrouwe onderdanigheid.

En wijl ik daarbij geobligeerd en verschuldigd ben Uwe Kon. M[t]. alleronderdanigst verslag te geven en rekenschap af te leggen van hetgeen ik op dien mij toevertrouwden post heb verricht en wat ik verder ten dienste van Uwe M[t]. en in Haar belang in alle trouw en onderdanigheid heb geobserveerd en waargenomen, zoo geschiedt dat hierbij zoo kort mogelijk, terwijl ik zeer onderdanig smeek, dat het Uwe Kon. M[t]. moge behagen daarvan kennis te nemen en het genadiglijk te aanvaarden.

Nadat anno 1649 de heer Corfitz Ulefelt als ambassadeur van den Koning van Denemarken het bekende tractaat [1]) met de Heeren Staten-Generaal had gemaakt en gesloten, behaagde het Hare Kon. M[t]. Koningin Christina mij allergenadiglijkst op te dragen, mij naar Den Haag te begeven en daar bij hooggemelde Heeren Staten-Generaal te remonstreeren, dat het genoemde tractaat onrechtmatig was en onbillijk, als zijnde geheel en al contrarie en strijdig met het tractaat, dat vroeger was gesloten tusschen Zweden en de Vereenigde Nederlanden; en voorts in die richting te arbeiden en het daarheen te leiden,

1) Het redemptie-tractaat, waarbij de Sondtol werd afgekocht voor *f* 350.000 jaarlijks, en een defensief verbond.

dat het ongeratificeerd mocht blijven en niet tot uitvoering komen.

Dit mij allergenadigst gegeven bevel heb ik allergehoorzaamst opgevolgd. En aangezien juist in dienzelfden tijd in Den Haag de Groote Vergadering van de Staten-Generaal werd gehouden [1]), zoo heb ik verscheidene audientie's gehad, niet alleen daar in de genoemde Groote Vergadering, maar ook in al de respectieve vergaderingen van de Staten der provinciën afzonderlijk [2]); en heb met alle denkbare redenen en motieven hen trachten te weerhouden van voort te varen met hunne voorgenomen ratificatie van het genoemde tractaat; te dien einde en om dit nog zooveel te meer te contramineeren en tegen te werken heb ik, zoowel zelf door particuliere visites als ook door mijne confidenten alle mogelijke vlijt en behendigheid aangewend.

Maar de gemoederen hier waren door jalousie over het accroissement en de toename van Zwedens navigatie en commercie zoo vooringenomen, dat zij gepersuadeerd waren en het er inderdaad voor hielden, dat het bedoelde tractaat het rechte antidotum daartegen zou zijn, zoodat al de devoiren en moeiten, door mij aangewend, vergeefsch waren en vruchteloos bleven. Gelijk ook wijlen de koninklijke Secretaris Cantersteen, die door Hare Kon. M[t]. tot hetzelfde doel en hetzelfde einde was afgezonden, geen beter

---

1) In October 1649 (vgl. Aitzema III p. 383) trad Appelboom voor het eerst in deze aangelegenheid op, dus reeds geruimen tijd vóór het houden van de Groote Vergadering. Ook in Juni 1650 had hij eene audientie bij Haar Hoog Mog. voor hetzelfde doel: Aitzema III p. 470, 471.

2) Vgl. Aitzema III p. 653, 654. — Met de „respectieve vergaderingen van de Staten der provinciën afzonderlijk" zal Appelboom wel bedoelen de deputaties der verschillende provinciën naar de Groote Vergadering.

expeditie in die zaak heeft kunnen obtineeren noch bereiken [1]). Evenwel zijn toch mijne devoiren niet geheel en al zonder effect gebleven, aangezien de ratificatie van het meergenoemde tractaat is gedifferéerd en tegengehouden tot in September anni 1650 [2]).

In Augusto anni 1651 aanvaardde ik, volgens allergenadigste order en opdracht van hoogstgenoemde Hare Kon. M[t]. Koningin Christina, gedateerd 16 Juni, eene reis naar Zweden, bij welke gelegenheid ik een schriftelijk generaal rapport overhandigde, waarin ik alleronderdanigst alles vermeldde wat, zoo in materie van het meergenoemde tractaat als anderszins, gepasseerd was, waarvan een duplicaat of copie hierbij gaat [3]); waarin, evenals ook in mijne vroeger afgezondene zeer onderdanige ordinaris-rapporten, onder meer staat te lezen, hoe ik de secrete commissie, waarvan ik mij volgens genadig voorschrift en bevel bij den toen in Den Haag verblijvenden extraordinaris-ambassadeur van het Engelsche parlement moest kwijten, tot een gelukkig einde heb gebracht [4]).

---

1) De hier bedoelde zending van Cantersteen had plaats in het begin van 1650: vgl. Aitzema III p. 403, 406. Hij had bovendien in opdracht namens Koningin Christina als bemiddelaar op te treden bij de te Breda gevoerde onderhandelingen tusschen Karel Stuart en de Schotsche commissarissen: vgl. Westrin, in Meddelanden från Svenska Riksarkivet XX p. 374, noot 2, en Aitzema III p. 406.

2) Appelboom vergist zich in de tijdsbepaling; de ratificatie geschiedde eerst definitief op den 3[den] Maart 1651: vgl. Aitzema III p. 654.

3) Dit duplicaat ontbreekt in ons hs.

4) In de mij ten dienste staande litteratuur vind ik niet uitdrukkelijk gewag gemaakt van deze „secrete commissie". Ik vermoed, dat Appelboom eene toenadering tusschen de Engelsche Republiek en Zweden moest bewerken. Dat men in Engeland destijds gevaar zag in de betere verstandhouding tusschen Denemarken en de Nederlanden en daarom bereid zal zijn geweest de door Zweden toegestoken hand aan te nemen, blijkt uit de aan St. John en Strickland gezonden instructie van 9 Mei 1651: zie Geddes, Johan

Welke onderneming meergemelde Hare Kon. Mt. van zoo groot belang achtte, dat Hare Mt. mij daarvoor eene gratificatie en een zeer genadig aandenken beloofde; gelijk ik dan ook daarna de inkomsten verkreeg van het ijzerwerk Forsmark, dat ik nu nog possideer en bezit; maar ik verneem met leedwezen, dat (hoewel dit het allereenigste is, dat ik ooit voor mijne langdurige, trouwe en onderdanigste diensten heb ontvangen) dit mij zal worden ontnomen en weder tot de revenuen van Uwe Kon. Mt.'s kroon zal worden gebracht [1]).

Maar even gepassioneerd en ijverig als men in den beginne in Holland was om, niettegenstaande al mijne ernstige remonstrantiën, het meermalen vermelde tractaat van alliantie met Denemarken te sluiten en tegelijk een contract te maken tot redemptie van den Sondtol — waardoor aan de Zweedsche onderdanen hun sinds onheugelijke tijden wettig verkregen recht van tolvrijheid in den Sond zou worden ontnomen [2]) —,

de Witt, p. 177 van de Nederl. vertaling. Uit een brief van St. John en Strickland aan the Council of State (Thurloe I p. 187), d.d. 's Gravenhage 6/16 Juni 1651, valt af te leiden, dat zij destijds onderhandelingen voerden met Appelboom. De bij Thurloe I p. 226—232 gedrukte stukken bewijzen, dat het hoofdzakelijk te doen was om den handel tusschen Engeland en Zweden ten koste van onze Republiek te verlevendigen.

1) In de eerste jaren der regeering van Karel XI werd voortgegaan met de onder Karel X Gustaaf begonnen reductie, d. i. het terugbrengen aan de kroon van tal van bezittingen en inkomsten, die onder de regeering van Koningin Christina waren weggeschonken.

2) „Het eygentlijck secreet van dese handelingh" (nl. over het redemptie-tractaat) „bestont daerin, dat men door dese redemptie indirectelijck mede de Sweetsche kreegh onder den tol, wel waer sijnde dat de Sweden in de Sont vry waren, maer hier te lande komende, souden moeten deselve betalen onder de naem van redemptie-penningen, die geheven wierde op alle waren, van en nae Oosten varende" (Aitzema III p. 331).

even ijverig heeft men later, ziende en bevindende dat men daarmee niet gebaat was (hetgeen ik hun van te voren ook genoeg had voorgehouden) zich sponte ingespannen en bevlijtigd om genoemd contract te doen herroepen en te vernietigen; zooals dan ook in September 1653 met consent en bewilliging van beide partijen, zoowel van den Koning van Denemarken als van de Staten-Generaal is geschied [1]), nadat de Zweedsche onderdanen gedurende drie jaren de redemptiegelden hebben moeten betalen en opbrengen en zoodoende hun tolvrijheid in den Sond moeten missen.

Toen vervolgens in Februari van het jaar 1652 de Resident Petter Spiring Silvercroona zaliger in Engeland overleed en door den dood werd weggenomen, eer hij zijne opdracht aldaar had volvoerd, vereerde Hare M^t. de hoogst-meergenoemde Koningin Christina mij met Hare M^t.'s genadigste order en bevel om zijne plaats in te nemen en dezelve opdracht te volbrengen en uit te voeren.

Te dien einde begaf ik mij ook terstond naar Engeland [2]) en bewees daar diensten van dien aard [3]), dat zij de beide partijen, zoowel Hare Kon. M^t. als het Parlement, contenteerden en beider goedkeuring wegdroegen, hetgeen mijne destijds daarover inge-

---

1) Het tractaat van rescissie werd 26 Sept. (st. vet.) 1653 te Kopenhagen geteekend: Aitzema III p. 844, 845.

2) 27 April 1652 deelde de president der Staten-Generaal mede, dat de Zweedsche commissaris Appelboom hem kennis had gegeven dat hij, in plaats van den resident Spiering, naar Engeland zou gaan en bij die gelegenheid aan Haar Hoog Mog. zijne diensten aanbood: Resol. St. Gen. 27 April 1652.

3) Vgl. Aitzema III p. 740, 741, 753. Appelboom moest in Engeland o. a. protesteeren tegen het opbrengen van Zweedsche schepen; vooral de Zweedsche Africaansche Compagnie had daardoor groote verliezen geleden: zie Victor Granlund, Svenska Afrikanska Kompaniets Historia, in Historiskt Bibliotek 1879 p. 299, 300.

diende zeer onderdanige rapporten uitvoerig kunnen uitwijzen, gelijk deze ook kunnen getuigen dat ik geen tijd of oogenblik in dienst van Hare Kon. Mt. verzuimd heb.

Terstond na mijn terugkeer uit Engeland [1]) heeft het Hare hoogst-meergenoemde Kon. Mt. behaagd, mij te benoemen tot Haar resident bij de Heeren Staten-Generaal [2]). Het eerste en voornaamste, dat ik in den beginne daar negotieerde was, dat ik aan de Heeren Staten-Generaal de mediatie van Hare Kon. Mt. proponeerde en offreerde om den strijd, die ontstaan was tusschen de beide Republieken, die van Engeland en van de Vereenigde Nederlanden, te assopieeren en bij te leggen. Maar de Staten-Generaal hebben goedgevonden dit beleefdelijk te declineeren en af te slaan, vreezende dat Zweden zich daarbij eenig avantage mocht zoeken te moyenneeren [3]).

Gedurende het geheele jaar 1653, terwijl de genoemde oorlog nog continueerde, heeft het reclameeren over de vele Zweedsche schepen, die zoo door Engelsche als door Hollandsche kapers waren genomen en opgebracht, mij overmatig veel moeite en tijd gekost [4]).

Terwijl ik (aangezien Hare Kon. M.t in dien tijd geen minister in Engeland had en ik kortelings van

---

1) 12 Juli 1652 besloten de Staten-Generaal, op voorstel van Holland, den Zweedschen commissaris Appelboom, die uit Engeland teruggekeerd was, uit naam van Haar Hoog Mog. te doen verwelkomen.

2) 17 Juli 1652 verscheen Appelboom in de vergadering der Staten-Generaal om zijne geloofsbrieven als resident van Zweden over te leggen (Resol. St. Gen. op dien datum). Ten onrechte geven Wrangel, t. a. p. p. 102, en Westrin t. a. p. p. 373 hem reeds in 1651 den titel van resident.

3) Vgl. Aitzema III p. 864, 865.

4) Vgl. Aitzema III p. 866, 867.

daar was teruggekeerd en daar eene geschikte en vertrouwelijke correspondentie had aangeknoopt en gevoerd met eenige aanzienlijke leden van het Parlement) gelijktijdig de functiën bekleedde en vervulde van Hare Kon. M.t's minister in beide landen, in Engeland en in Holland.

Ondertusschen zond ik aan Hare Kon. M.t, overeenkomstig mijn nederigen plicht, allerlei importante en voor haar belang dienstige en nuttige ouvertures en rapporten [1]).

Waaronder ik ook de vrijheid nam een door mij opgesteld model en project over te zenden, door welks toepassing onfeilbaar zeker een groot deel van de commercie en den handel (tot groot prejudicie van hen, die dezen toen in possessie hadden) naar Zweden en vooral naar Götheborgh zou zijn geattireerd en daarheen overgebracht, indien genoemde oorlog nog een weinig langer had gecontinueerd en voortgeduurd [2]).

---

1) In een brief, d.d. Upsala 13 Februari 1654, verzoekt Van Beuningen, destijds gezant in Zweden, aan De Witt, dat hij over enkele door hem medegedeelde zaken het geheim beware, „dewijl de Resident Appelboom in geen saecken wert geseyt naerstiger te sijn als in 't overschryven van alle particuliere discoursen" (Brieven van en aan De Witt V p. 311).

2) In de brieven, door Van Beuningen tijdens zijne ambassade in Zweden, 1652—1654, aan De Witt geschreven, vind ik daarvan geen gewag gemaakt; alleen spreekt hij (Brieven van en aan De Witt V p. 307) over pogingen om de koopvaardijvloot van Zweden te vermeerderen, zoodat dit rijk voortaan met eigen schepen handel kon drijven. Maar bij Thurloe I p. 506 is een brief afgedrukt van Van Beuningen aan de Staten-Generaal, d.d. Stockholm 4 Oct. (st. n.) 1653; daarin schrijft hij over het plan van Koningin Christina om hare residentie van Stockholm naar Gothenburg te verleggen (zie daarover ook Brieven van en aan De Witt V p. 239) en zegt, dat dit niet alleen moet worden toegeschreven aan de te Stockholm heerschende pestziekte, maar ook hieraan, dat de Koningin door hare tegenwoordigheid en die van de Rijksraden het reeds lang bestaande voornemen wil bevorderen om Gothenburg

Intusschen vond Hare Kon. M.t goed en raisonnabel om in conformiteit met dit project eenige placcaten uit te vaardigen, ten einde dit te effectueeren en te bewerkstelligen. Maar de vrede, die daar spoedig op volgde, deed het dessein en het effect daarvan in duigen vallen.

Op het sluiten van den vrede tusschen Engeland en de Staten van de Vereenigde Nederlanden volgde onmiddellijk, anno 1654, de quaestie van de stad Bremen, waarin de Staten-Generaal zich mengden ten faveure van de stad Bremen [1]); toen weer heb ik, overeenkomstig mijn devoir en plicht (zooals de onderdanigste rapporten, die ik in dien tijd verzond, zullen uitwijzen) ook de secretissima van de menées en practijken dier Staten gepenetreerd en geadverteerd, en tevens met den meest mogelijken ijver gevigileerd en voorzorgen genomen om de consilia, welke men daar tegen het belang van Hare Kon. M.t en tot nadeel van Zweden zocht door te drijven, te doen mislukken en te niet te doen.

Niet zoodra was het vuur te Bremen gebluscht en gedoofd of dadelijk daarop (onmiddellijk na den afstand van Hare Kon. M.t Koningin Christina en het aanvaarden der regeering door haar opvolger, wijlen Koning Karel, hoogst-roemruchtiger gedachtenisse) sloeg anno 1655 de vlam weer uit in Polen. Daardoor werd in Holland al wat een Zweedschen

---

tot een aanzienlijke handelsplaats te maken. Ook Aitzema (bij Thurloe I p. 559) noemt als „le vray dessein", waarom de residentie naar Gothenburg verlegd zal worden: „de tout mieux avancer la navigation et les convoys de Gottenburg vers Espagne, France, item vers Angleterre". Aan het voornemen is intusschen geen gevolg gegeven.

1) Vgl. Aitzema III p. 883—901, K. G Lundquist, Sveriges' krig med staden Bremen, p. 1—4, en Secrete Resolutiën Holland I p. 118, 127, 130, 144, 157, 165, 166, 169.

naam droeg en voerde, en inzonderheid mijn geringe persoon, die, zooals mijn plicht was, trouw het interest van Zijne Kon. M.[t] behartigde, bovenmate odieus en gehaat. En hoe vele en hoe oprechte declaratiën men ook aflegde over, en wat men ook betoogde omtrent de oprechtheid van Zijne Kon. M.[t]'s intentiën en hoe ernstig men ook verklaarde, dat Zijne Kon. M.[t] er in de verste verte niet aan dacht, om op eenigerlei wijze aan zijne alliantie en vriendschappelijke verhouding met de Staten der Vereenigde Nederlanden te prejudicieeren of daaraan iets te kort te doen — het hielp alles niets.

Gelijk ook de HoogWelGeboren Heer baron Gustaf Sparre, dien Zijne Kon. M.[t] extraordinarie naar Holland zond, om de humeuren hier te adouceeren en te verzachten [1]), zelf heeft ervaren en ondervonden; en hij kan daaromtrent een waarachtig getuigenis afleggen. Nog veel meer groeiden de jalousie en verbittering aan en namen deze toe, toen God Zijne Kon. M.[t] van tijd tot tijd geluk en voorspoed verleende; zoodat men hier geweldige vloten begon uit te rusten en ambassadeurs zond naar de respectieve koningen van Polen en Denemarken, evenals ook aan Zijne Doorluchtigheid den Keurvorst van Brandenburg; alles om de victorieuse en glorierijke wapenfeiten van Zijne Kon. M.[t] te contrecarreeren en te stuiten. Voorzoover mijne krachten en mijn vermogen het

1) Ten onrechte noemt Mr. A. H. H. van der Burgh, t. a. p. p. 38, als het doel van Sparre's zending: den dank van den Koning van Zweden over te brengen voor de hulp van Haar Hoog Mog. tot bijlegging van zijn geschil met Bremen. Deze dankbetuiging vormt wel den inhoud van Sparre's toespraak tot de Staten-Generaal (bij Thurloe III p. 509), maar het eigenlijke doel, dat Karel X Gustaaf door de zending van Sparre trachtte te bereiken, was: zich te verzekeren van de vriendschappelijke gezindheid der Staten-Generaal, voordat hij den oorlog tegen Polen begon; vgl. Ellen Fries, t. a. p. p. 27.

maar eenigszins toelieten, heb ik toen, zoowel publice door het inzenden van verscheidene memoriën en remonstrantiën, op grond van alle denkbare redenen en motieven, als ook privatim en ondershands alles beproefd en in het werk gesteld, wat een getrouw en ijverig minister in zoodanige rencontres past en betaamt, ten einde deze jalousie weg te nemen, de schadelijke besluiten tegen te houden en te verhinderen, Zijne Kon. M.t's vrienden bij hunne goede gezindheid te conserveeren, zijne vijanden te winnen of te confundeeren en tevens gedaan te krijgen, dat de vloot niet zou uitloopen [1]); en de uitvoerige ordinaris rapporten, die ik, niet alleen aan Zijne Kon. M.t, maar ook aan de HoogWelGeboren Heeren Rijkssenatoren en aan den Rijksraad wekelijks en op elken postdag placht te zenden, kunnen onder meer ook dit uitwijzen.

Maar aangezien daar, waar eigenbelang en passie predomineeren, geen persuasie noch redeneering ingang kan vinden, is het mij ook over het geheel niet mogelijk of doenlijk geweest te voorkomen, dat vijandige besluiten werden genomen; maar desniettegenstaande heb ik toch dikwijls het effect en de executie daarvan langen tijd weten te retardeeren en op te houden, zoodat Zijne Kon. M.t tijd heeft gewonnen om maatregelen daartegen te nemen en zich ertegen te wapenen. Inzonderheid heb ik Zijne Kon. M.t en de HoogWelgeboren Heeren van den Rijksraad tijdig gepraeadverteerd van al de emergentiën, en de geheime concepten, instructiën, resolutiën en acten overgezonden nog voor deze geheel tot rijpheid gekomen of definitief vastgesteld waren; voorts heb ik met al de ministers van Zijne Kon. M.t in

1) Vgl. Aitzema III p. 1213, 1215, 1218—1219, 1244, 1251—1252, 1263, 1301.

Frankrijk, Engeland, Portugal, Denemarken, Pruisen, Lijfland en op meer andere plaatsen een ijverige en zorgvuldige correspondentie gevoerd, en aan elk hunner zoodanige informatiën gecommuniceerd en verschaft, als ik heb kunnen oordeelen en onderstellen dat hun, met het oog op hunne negotiatiën en op de plaats, waar zij zich bevonden, van nut zouden zijn en te pas konden komen voor Zijne M.t's dienst; zooals, wat het eerste betreft, het archief van Uwe Kon. M.t ongetwijfeld zal moeten uitwijzen [1]) en, wat het andere aangaat, de genoemde ministers zelf zullen kunnen getuigen.

De bescheidenheid verbiedt mij, uitvoerig te deduceeren, hoeveel arbeid, moeite en bekommering (om te zwijgen van de buitengewone uitgaven) dit alles mij heeft gekost; toch mag ik zonder ijdelheid betuigen, in aanmerking nemende het groote gewicht,

---

1) In het Rijksarchief te Stockholm vindt men onder de bijlagen van Appelboom's brieven inderdaad een volledig stel van alle Resol. St. Gen. of Resol. Holland, ook de secrete, waarmede het belang van Zweden gemoeid was. Ook Appelboom werd bediend door de beruchte leveranciers van politiek nieuws, Aitzema en Abraham de Wicquefort. Dat Aitzema op vertrouwelijken voet stond met Appelboom's secretaris, blijkt uit Thurloe-Papers I p. 330, waar hij aan Thurloe verzoekt het hem toekomende loon te adresseeren aan „Nicolaas Janson, secretaris van den resident van Zweden." In de sententie van Aitzema's gewezen klerk Abraham Keyser (bij Sylvius, Vervolg op Aitzema, I, p. 85—87) vernemen wij, dat Aitzema jaarlijks 1200 rijksdaalders trok van den Koning van Zweden. Dat De Wicquefort van 1646 tot 1675 pensioen van de Zweedsche regeering trok, heeft hij zelf in zijn verhoor bekend: zie D. Everwijn, Abraham van Wicquefort en zijn proces, p. 51. Ook allerlei regenten hielpen Appelboom aan stof voor zijne brieven; Ellen Fries t. a. p. p. 64, noot 2, deelt uit een brief van Appelboom het volgende bericht mede: een Hollandsch regent was heimelijk bij Appelboom gekomen om hem den inhoud van een belangrijk stuk mede te deelen, vlak voordat deze regent naar de vergadering ging, waar hij den eed van geheimhouding op dit stuk zou afleggen.

dat men toen in Frankrijk en Engeland hechtte aan de zaken van het Noorden, dat ik toen feitelijk de functiën en de plichten heb vervuld en waargenomen van een minister van Uwe Kon. M.t niet alleen in Holland, maar ook in Engeland en Frankrijk. Vooral in Engeland. Want toen ik bemerkte, dat de Heeren Staten-Generaal van tijd tot tijd aan den heer Nieuwpoort, hun ambassadeur in Engeland, orders en bevelen zonden, daartoe strekkende, dat hij zou beproeven en het er op toeleggen den protector Cromwell te irriteeren [1]) tegen Zijne Kon. M.t, heb ik door middel van mijne confidenten in Engeland en de door mij aangeknoopte vertrouwelijke correspondentie aan het Parlement geheel tegenovergestelde gevoelens weten in te boezemen, en teweeggebracht, dat de officiën van den heer Nieuwpoort vigoureus en krachtiglijk werden gecontramineerd, hetgeen, zooals de uitkomst wel heeft bewezen, van groot nut en voordeel is geweest voor de zaak van Zijne Kon. Mt.

In dienzelfden tijd heeft Zijne Kon. M.t mij wel een stapel met van Hare handteekening voorziene blanco-formulieren toegezonden en heeft het Haar behaagd mij te bevelen, daarop eene som in te vullen voor jaargelden, waarmede men in Holland vrienden zou kunnen werven; maar aangezien ik bemerkte en bevond, dat tien ducaten in de hand meer uitrichtten dan honderden op het papier [2]), heb ik, voorzoover

---

1) Over Nieuwpoort's onderhandelingen met Cromwell en met den secretaris Thurloe om de „desseinen" van Zweden tegen te werken, vgl. het derde deel der Brieven van en aan de Witt, passim.

2) In zijne brieven aan den Koning klaagt Appelboom er herhaaldelijk over, dat hij te weinig geld te zijner beschikking heeft om regenten, vooral uit de Staten van Holland, om te koopen. De Koning heeft hem wel voorgeslagen, zoo schrijft hij in een brief d.d. 2 October 1656 (bij Ellen Fries t. a. p. p. 64, noot 1),

mijn vermogen dat toeliet, liever gereede penningen verstrekt en gegeven, dan het crediet van Zijne Kon. M.t en het mijne nutteloos en tevergeefs te engageeren; ik heb dus de bedoelde blanco-formulieren behouden en ze in het geheel niet geëmployeerd, behalve alleen één voor 600 rijksdaalders, dat ik heb gegeven aan den heer Pieter de Groot, die in Holland tamelijk veel invloed bezat en estime genoot; maar hij heeft mij dat teruggegeven, toen hij pensionaris van Amsterdam werd [1]).

Auno 1657 kwam het ook tot een rupture tusschen Zijne Kon. M.t en den Koning van Denemarken, die de hostiliteiten begon met het afwerpen van de Zweedsche post en het intercipieeren van de paketten voor Zijne Kon. M.t. Nu had ik order en bevel om mijne pakketten en brieven voor Zijne Kon. M.t te adresseeren aan Haren ordinaris-minister, resideerende te Hamburg. Gelijk ik dan ook deed, vertrouwende dat de genoemde minister den besten en veiligsten weg zou eligeeren en uitzoeken om die verder te expedieeren. Maar de Denen maakten zich toen meester van twee paketten van mij, geadresseerd aan Zijne Kon. M.t en de HoogWelGeboren leden van Senaat en Rijksraad; daarin bevond zich niets

---

om de vrienden van Zweden blij te maken met beloften van goederen in Pruisen, maar de Hollanders zijn te slim om daarop in te gaan; met 6000 rijksdaalders zal Zijne Mt. meer gedaan krijgen.

1) Dat Pieter de Groot „heel Sweetsgesint" was, en dat „de Sweetsgesinde veel faveurs" verwachtten van zijne benoeming tot pensionaris van Amsterdam — deze geschiedde op 6 Februari 1660 — wordt ons medegedeeld in de Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes (ed. C. J. Gonnet), Eerste deel p. 61, 64. De regeering van Amsterdam was intusschen in het geheel niet Zweedschgezind; juist daarom, vermoed ik, heeft De Groot bij zijne benoeming tot pensionaris de aanwijzing op 600 rijksdaalders aan Appelboom teruggegeven: wanneer zijne meesters er achter waren gekomen, dat hij geld had getrokken van Zweden zou hem dit zeer kwalijk genomen zijn.

anders dan copieën van de onderdanige rapporten, die ik mij veroorloofde aan Zijne Kon. M.t te zenden, en deze waren in de Zweedsche taal geschreven. Welke de Denen op hunne wijze en naar hun goedvinden in het Duitsch translateerden, terwijl zij daaruit weglieten en er aan toevoegden wat hun goed docht; en aldus deelden zij die mede aan den heer Van Beuningen, den toenmaligen ambassadeur van de Staten-Generaal in Denemarken. Deze [rapporten] bevatten o. a., dat ik er bij Zijne Kon. M.t onderdanigst op aandrong, dat mij geldmiddelen mochten worden gesuppediteerd om de voor Zijne Kon. Mt. en Haar Rijk gevaarlijke besluiten, die men in Holland zocht door te drijven, te diverteeren, opdat ik, daarvan op geschikte plaatsen eenige gratificatiën uitdeelende, daardoor over vrienden en helpers zou kunnen beschikken [1]). Hetgeen volstrekt niets nieuws, noch een ongewone practijk is; en ik hield het voor mijn plicht, Zijne Kon. M.t aldus onderdaniglijk mijne speculatiën en overwegingen over dit punt te openbaren.

Maar in Den Haag werd het op zijn allerergst en slechtst uitgelegd, zoodat men daarover geweldig tegen mij te velde trok en eindelijk aan Zijne Kon. M.t schreef met verzoek mij te avoceeren, aangezien ik de regenten voor omkoopbaar hield en daardoor incapabel was om voortaan of in de toekomst vriendschappelijke betrekkingen te onderhouden [2]). Feitelijk echter sproot dit niet voort uit haat tegen mijn persoon, maar zij werden hiertoe louter aangezet en gedreven door haat tegen Zijne Kon. M.t en afgunst over diens victorieuse wapenen, evenals een hond, die zich zoekt te vengeeren en te wreken op een

1) De onderschepte brieven vindt men bij Aitzema IV p. 146—148.
2) Vgl. Aitzema IV p. 148—158 en Ellen Fries t. a. p. p. 65—69.

steen, die naar hem gegooid is. En ik had waarlijk occasie en reden genoeg om te schrijven wat ik geschreven had.

Terzelfder tijd immers was er een geschil hangende tusschen Frankrijk en de Staten der Vereenigde Nederlanden over twee schepen van den Koning van Frankrijk, die de vice-admiraal De Ruyter had genomen, en over het om die reden op alle Hollandsche schepen in Frankrijk gelegde arrest, welken twist de heer De Thou, de Fransche ambassadeur, trachtte bij te leggen [1]).

Als wanneer de Heeren Staten der provincie Holland, omdat zij de Franschen ervan suspect hielden dat zij, teneinde hunnen wensch te obtineeren en te verkrijgen, geschenken en gaven zouden uitreiken en verleenen, een formulier opstelden voor een eed, dien de leden der commissie, welke was aangewezen voor de onderhandeling met genoemden ambassadeur, moesten afleggen, namelijk dat zij geenerlei giften of gaven van Frankrijk zouden aannemen [2]); hetgeen toch presupponeerde, dat zij hen voor corruptibel hielden [3]).

Daarenboven was er groote apparentie en menig blijk, dat ook de Denen, Polen, Pruisen en Spanjaarden met of door juist diezelfde middelen, waarvan

---

1) Daarover handelt uitvoerig E. C. Godée Molsbergen, Frankrijk en de Republiek der Vereenigde Nederlanden 1648—1662, p. 156 vlg.

2) De voorstelling, die Appelboom hier geeft, is niet geheel juist: vgl. de Resol. St. Gen. van 5 Mei 1657 (te vinden in Secr. Resol. Holland I p. 469) en Resol. Holland 15 Mei 1657. Op voorstel van Holland besloten de Staten-Generaal, dat de eed, onder goedkeuring van de Staten der resp. provinciën, zou worden afgelegd niet alleen door de gedeputeerden ter Generaliteit, maar ook door alle comparanten in de Statenvergaderingen der resp. provinciën en in de vroedschappen der stemmende steden. De inhoud van den eed wordt ook niet juist door Appelboom weergegeven; men vindt het formulier bij Aitzema IV p. 53, 54; daaruit blijkt, waar het eigenlijk om te doen was.

3) Eveneens redeneert Aitzema: Thurloe VI p. 459.

men (zooals zooeven gezegd is) de Franschen verdacht hield, tegen Zijne Kon. M.t te werk gingen en ageerden.

Ook was het mij volstrekt niet onbekend, dat mijn voorganger, wijlen de heer Spiring, niettegenstaande het in zijn tijd vrede en de algemeene gezindheid in Holland voor Zweden favorabel was, zich op genadig bevel van Zijne Kon. M.t van zulke middelen heeft bediend en, zooals zijne rekeningen uitwijzen, daaraan van tijd tot tijd aanzienlijke sommen heeft gespendeerd.

Voorts hield ik het er voor, dat juist nu het rijk van Zijne Kon. M.t met zooveel bezwaren te worstelen had en de tijden zoo weinig voorspoedig waren, het respect en crediet van Zijne Kon M.t nog meer dan anders requireerde en vorderde, dat in een land, waar alle vijanden van Zijne Kon. M.t samenspanden en gemeenschappelijke plannen smeedden tot Haar verderf, Hare ministers bonne mine zouden maken en lieten blijken, dat het Zijne M.t niet aan middelen ontbrak.

Om al welke consideratiën ik het waagde, zooals blijkt uit den inhoud van mijne genoemde onderschepte brieven, Zijne Kon. M.t het voorstel te doen om den weg in te slaan, dien ook anderen volgden.

Het is niet gemakkelijk te exprimeeren of te beschrijven hoeveel tegenkanting, vijandigheid, vervolging, hoon en spot ik hierom heb moeten verdragen; ja, had niet het nog overgebleven respect voor Zijne Kon. M.t het belet, en had niet Zijne Kon. M.t met Hare gewone generositeit mij zoo vigoureuselijk gemainteneerd, zij zouden mij hebben gedechireerd en in stukken gescheurd [1]); zooals zij trouwens door hunne bittere en scherpe resolutiën en declaratiën

1) Des ondanks wist Appelboom door zijn voorzichtige en gematigde houding de gemoederen weder gunstig voor zich te stemmen: zie den brief van De Thou aan Bordeaux, d.d. 23 Nov. 1657, bij Thurloe VI p. 614.

en derzelver divulgatie mij in mijn eer en mijn goeden naam feitelijk hebben verscheurd; welke vervolging mij zoozeer ter harte is gegaan, dat ik wel naar waarheid kan getuigen, dat dit de voornaamste oorzaak is van de zware ziekte, die ik doorstaan heb, en van de groote onkosten, die voor mijn herstel noodig zijn geweest [1]), hetgeen mij, mijn huis en mijne kinderen in grooten nood en ongelegenheid heeft gebracht.

Nadat nu, in het begin van het jaar 1658, God de Allerhoogste voor Zijne Kon. M.[t], om diens vijanden te straffen voor de tegen Zijne M.[t] begane perfidie en vredebreuk, op zoo admirabele en verwonderlijke wijze een weg heeft gebaand en als het ware een brug heeft gebouwd over de zee [2]), waarover Zijne Kon. M.[t] kon penetreeren tot in het hart van Denemarken, heeft dit hen, die dat aan Zijne Kon. M.[t] misgunden, zoozeer geërgerd, dat zij er dag en nacht op peinsden en er zich alles aan gelegen lieten liggen om opnieuw het vuur der wraak en der wedervergelding aan te blazen in het hart en gemoed van de Denen en van den Geheimen Raad van den Deenschen Koning.

De Denen, daardoor aangestookt, hervatten en hernamen weder, vlak tegen het pas gesloten vredestractaat in, hun vroegere manier van doen en beraamden opnieuw plannen om zich te wapenen en krijgsvolk aan te werven [3]); waardoor zij aanleiding

1) Appelboom — die zich hier voor een diplomaat al zeer teergevoelig voordoet! — denkt zeker aan de rekening van zijne badkuur te Aken: vgl. Van der Burgh t. a. p. p. 38.

2) Zinspeling op den bekenden tocht van Karel X Gustaaf over het ijs.

3) Over het werven van krijgsvolk in Holland vgl. Mémoires du chevalier de Terlon (ed. 1682) p. 118, 119, en Resolutiën Holland 11 April 1658.

gaven tot rechtmatige verdenking en tot wantrouwen. En dat zooveel te meer, omdat Zijne Kon. M.t uit de geheime depêches van den aan het Deensche Hof commoreerenden ambassadeur van de Staten-Generaal, den heer Van Beuningen, — waarvan ik (hoewel ik ze slechts met de grootste moeite en voor grof geld kon machtig worden) Zijne Kon. M.t van tijd tot tijd copieën en afschriften zond — duidelijk kon zien en bemerken, waarop Van Beuningen (hetzij dan met of zonder opdracht [1]) van de Staten-Generaal) het toelegde, en welken kant het uitging.

Door dat alles werd Zijne Kon. M.t geobligeerd en genoodzaakt om de wapenen weder op te nemen en den oorlog tegen Denemarken te hervatten.

Toen Zijne Kon. M.t in het naderhand uitgevaardigde manifest, getiteld „Expositio causarum, quibus sua Regia Majestas Sueciae bellum a rege regnoque Daniae sibi illatum post pacem Rotschildiae initam continuare coacta fuit", al de genoemde brieven en geschriften van den heer Van Beuningen heeft laten insereeren, heeft dit mij hier wederom zeer gehaat gemaakt, daar men wel kon vermoeden dat ik de genoemde brieven had gesuppediteerd.

Toen nu de hostiliteit en de oorlog tusschen Zijne Kon. M.t en de kroon van Denemarken waren hervat, brak ook tegelijk de partialiteit der Hollanders en

1) Zooals men weet, geschiedde dit in strijd met zijn last, tegen den wensch van De Witt, maar met goedvinden van Amsterdam. De briefwisseling tusschen De Witt en Van Beuningen, gedurende de ambassade van dezen laatsten in Denemarken, levert het bewijs hoezeer De Witt's meening over onze Noordsche politiek verschilde van die van Van Beuningen. In een brief, dd. 14 December 1657 (medegedeeld bij Ellen Fries t. a. p. p. 80, noot 5), deelt Appelboom mede, dat De Witt in een gesprek met hem had geklaagd over de „pernicieuse consilia" van Van Beuningen en van dezen had gezegd: „hij is au bout de son latin en zit daar in Denemarken te schreeuwen als een uil".

hunne vijandige gezindheid tegen Zijne Kon. M.t los in nog heviger mate dan ooit te voren, zoodat men begon ex professo zich tegen Zijne Kon. M.t te kanten.

Te welken tijde ik weer met de uiterste trouw, vlijt en ijver niet heb nagelaten alles te beproeven, wat maar eenigszins in mijn vermogen was, om alle vijandelijke aanslagen af te wenden, en daarbenevens Zijne Kon. M.t tijdig en onderdaniglijk heb weten te onderrichten van al wat hier voorviel en werd op touw gezet, zelfs van de secreetste consilia et actiones.

Ook heb ik met niet geringe kosten expresselijk verspieders in het Vlie en op Tessel betaald, om uit te vorschen en te weten te komen den voortgang van de uitrusting, die tegen Zijne Kon. M.t werd ondernomen, de quantiteit en qualiteit der schepen, de grootte en sterkte der vloot en wat verder daarvan dependeerde; daarover en over de werkelijke en ware gesteldheid van dat alles moesten de genoemde personen mij af en toe adviseeren en schrijven, opdat ik aan Zijne Kon. M.t een pertinent en exact rapport daarover zou kunnen uitbrengen, hetgeen ik dan ook zonder eenig verzuim heb gedaan.

Intusschen heb ik met den ambassadeur van den Franschen Koning, den heer De Thou, vlijtiglijk gecommuniceerd en hem onophoudelijk gepousseerd en aangedreven om vi foederis te handelen en het belang van Zijne Kon. M.t te behartigen, waarin hij overigens tardif en weinig ijverig was [1]).

Toen nu anno 1659 Zijne Kon. M.t het beleg van Kopenhagen continueerde, liet men in Holland niets onbeproefd om zoo met geheime practijken en trac-

---

1) De Thou's geringe ijver voor het tot stand brengen van den vrede in het Noorden werkte er niet weinig toe mede, dat hij bij Mazarin in ongenade viel: vgl. Molsbergen t. a. p. p. 197.

taten als met openbaar geweld alles wat Zijne Kon. M.t deed of ondernam tegen te werken en te belemmeren; etiam optime cogitata et facta werden ten kwade geduid; en aangezien zij Zijne Kon. M.t bijna als hun openlijken vijand beschouwden, was ook bij hen alles, wat een Zweedschen naam droeg of voerde, odieus en puant; zoodat ik toen dagelijks apprehendeerde, dat zij mij eindelijk op een goeden dag zouden chasseeren en vandaar wegjagen.

Wat een zoo zware en bekommerlijke negociatie mij al niet voor leed heeft veroorzaakt en aangedaan, is gemakkelijker te gelooven en te bedenken dan uit te drukken en te zeggen.

In Februari van het genoemde jaar werd tusschen de drie staten: Frankrijk, Engeland en de Vereenigde Nederlanden, door hunne ministers in Den Haag een tractaat ontworpen en werden vredesvoorwaarden beraamd, tot het aannemen waarvan zoowel Zijne Kon. M.t als de Koning van Denemarken in geval van weigering met geweld zou worden gedwongen.

Welk tractaat op den 1sten Mei[1]) daaraanvolgende werd gesloten; doch tengevolge van mijne remonstrantiën consenteerde Frankrijk niet tot middelen van dwang, maar behield zich voor, dat èn Frankrijk zelf èn ook de anderen alleen met overreding te werk zouden gaan. In Juli daaropvolgende werd hetzelve tractaat geëlucideerd en geamplieerd, en wel door Engeland en de Staten der Vereenigde Provinciën[2]), ten faveure van den Koning van Denemarken; al de particulariteiten hieromtrent zijn omstandiglijk verhaald in de alleronderdanigste rapporten,

---

1) Het Haagsche tractaat werd niet op 1 Mei, maar op 21 Mei st. n. 1659 gesloten.

2) De Fransche ambassadeur teekende niet: zie Aitzema IV p. 398 en J. A. Fridericia, Adelsvaeldens sidste Dage, p. 435, 436.

die ik alle weken en op elken postdag placht te verzenden.

Op het einde van het genoemde jaar verscheen in Den Haag als extraordinair-envoyé van Zijne Kon. M.t de welgeboren heer Peter Coyet, met opdracht om de Heeren Staten-Generaal te onderrichten van de sincere en oprechte intentiën van Zijne Kon. M.t en hen ad meliora consilia te induceeren 1). Maar deze had terstond na zijne komst te worstelen met de tegenwerking van de Deensche ambassade, aan wie het, dank zij de toenmalige gesteldheid der humeuren en gemoederen, licht en gemakkelijk viel hem te contrecarreeren en zijne negotiatie onvruchtbaar te doen blijven 2).

De heer Coyet zal dan ook naar waarheid kunnen getuigen, hoeveel animositeit en verbittering men in Holland had geconcipieerd en opgevat tegen Zijne Kon. M.t en al wat een Zweedschen naam droeg, en met hoe grooten naijver men was vooringenomen tegen Zijne Kon. M.t en den groei en de macht van diens rijk.

En dat alles [duurde voort], totdat God de Allerhoogste, naar Zijn alleen wijzen raad, Zijne Kon. M.t, allerroemruchtigster nagedachtenisse, in Februario anni 1660 uit dit bekommerlijke en moeitevolle leven heeft tot zich geroepen en opgenomen in de eeuwige vreugde, en den 27en Mei van hetzelfde jaar de vrede tusschen Zijne Kon. M.t en de kroon van Denemarken daarop is gevolgd.

Terzelfder tijd ongeveer passeerde Karel II, koning van Engeland, door Holland en Den Haag en scheepte zich te Scheveningen in, om zich weer naar zijn

1) Vgl. Aitzema IV p. 420 vgg.

2) Vgl. J. A. Fridericia, Adelsvaeldens sidste Dage, p. 445, 446, 463—468.

land en rijk te begeven, nadat Zijne M.t door de Staten-Generaal en de Staten van Holland acht dagen lang op vorstelijke wijze was getracteerd, geregaleerd en met geschenken overladen; bij welke gelegenheid ook ik, evenals de ministers van andere Koningen, Zijne Kon. M.t op de verschuldigde wijze ben gaan complimenteeren.

Gedurende de rest of het overige van het jaar 1660, evenals ook in de volgende jaren 1661 en 1662 is er niets bijzonders genegotieerd; toch zijn er zoo in als buiten de Vereenigde Provincien belangrijke zaken voorgevallen. Inzonderheid met betrekking tot den Prins van Oranje, diens voogdij en educatie en zijne promotie tot de hooge charges, door zijne vaderen bekleed, inzooverre als de Koning van Engeland zich Zijne Hoogheid ernstig aantrok en Hare zaak en Haar belang bij de Staten der Vereenigde Nederlanden recommandeerde en pousseerde. Verscheidene provinciën, vooral Zeeland, waren wel geaffectionneerd tot den Prins en wel genegen om hem aan te stellen tot Kapitein- en Admiraal-generaal. Maar Holland heeft zich altijd daartegen gekant en nu eindelijk Zeeland mede gepersuadeerd en daartoe gebracht, dat zij in October laatstleden [1662] met elkander een accoord hebben gestipuleerd en gemaakt [van dezen inhoud]: dat men in het vervolg in deze zaak geen besluit zou nemen dan communicative en met gemeen consent van de beide provinciën, en dat deze elkanders nut en belang zouden bevorderen en trachten te bewerken; dat voorts geen deliberatie zou worden gevoerd over het aanstellen van den Prins tot Stadhouder of Kapitein-generaal, vóór deze volle 18 jaar oud was, en dat men ook dan nog rekening zou houden met zijne capaciteit en meer andere daartoe dienstige overwegingen. En dat desniettemin, als de Prins aldus zijn 18den geboortedag was genaderd en dien had be-

leefd, elke provincie zich de faculteit en de vrijheid zou reserveeren en voorbehouden, om daarin naar eigen goedvinden te disponeeren en te beslissen [1]). Ik heb Uwe Kon. M[t]. niet alleen op dit punt, maar ook over alle andere voorvallende zaken uitvoerig en in alle onderdanigheid geadviseerd in mijne ordinaris rapporten, die ik met elke post verzond, en heb te dien einde geen ijver, moeite of kosten gespaard om de arcana uit te vorschen benevens alles, waarover men verder zich uitliet of plannen maakte. En aangezien de provincie Holland alleen machtiger en rijker is dan al de 6 andere provinciën samen, en zij alleen, als in de gemeene kas 100.000 gulden gecontribueerd wordt, daartoe 58.000 geeft en bijdraagt, waartegenover de andere gezamenlijk maar 42.000 betalen, zoo wil zij ook in elk opzicht in de regeering van den Staat de overhand en de meeste autoriteit hebben, meenende alles even goed en verstandig geregeld te hebben, als ooit is geschied in den tijd van de Prinsen van Oranje.

En alhoewel zij den schijn aannemen van mettertijd den Prins te willen admitteeren in het gouvernement, zoo is dat toch geenszins hunne intentie of bedoeling; en zelfs ingeval zij daartoe op de eene of andere wijze eindelijk mochten worden geobligeerd en ge-

---

1) Voor de juiste bewoordingen van dit accoord vergelijke men Secrete Resolutiën II p. 385—386. De tijdgenooten beschouwden het als een bewijs, dat Zeeland voor de Oranje-partij verloren was. D'Estrades schreef naar aanleiding van het accoord: „J'aurois souhaité me rendre utile au jeune prince [d'Orange], mais je vois bien à présent que pour longtemps c'est une maison détruite" (Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt I p. 304). Amalia van Solms zou er van gezegd hebben, dat het nadeeliger was voor den Prins van Oranje dan de Acte van Seclusie (Wicquefort III p. 97). — Het accoord werd door de Staten van Zeeland wel geratificeerd, maar de uitwisseling der ratificatiën bleef achterwege: vgl. Wicquefort III p. 98, 113.

noodzaakt, zoo zouden zij desalniettemin Zijne Hoogheid toch nooit zoodanige autoriteit en macht verleenen, als Zijne Hoogheid's vaderen hebben bezeten, maar die zóó limiteeren en conditionneeren, dat aan Zijne Hoogheid niets dan de bloote titel zou overblijven; en dat niet alleen uit eene innerlijke aversie tegen het huis van Oranje, maar vooral ook, omdat Zijne Hoogheid zoo na verwant is aan den Koning van Engeland en dezen van zoo nabij in den bloede bestaat, en Holland vreest dat Zijne Hoogheid met hulp en assistentie van Zijne M.t opnieuw hunne vrijheid zou kunnen onderdrukken en zich meester maken van den Staat.

Daarentegen verlangen en wenschen de andere provinciën, of althans een groot deel daarvan, ziende dat zij nu voor Holland moeten buigen, terwijl zij vroeger met hulp en bijstand der Stadhouders het overwicht hebben gehad, naar zulke tijden terug en zijn daarom jegens den Prins wel geaffectionneerd en hem genegen.

Wat intusschen de Staten van Holland het meest affligeert en drukt is, dat zij zoo diep in de schuld zitten: zoo heeft men berekend dat alleen Holland anno 1655 nog 140 millioen schuld had, waarvan het jaarlijks, alleen aan zuiveren interest, 7 millioen moest betalen.

Daarna evenwel hebben zij door den rentevoet te reduceeren van 5 op 4 °/o en door de hierdoor jaarlijks verkregen besparing te employeeren tot aflossing van het kapitaal, deze schuld met een aanzienlijk deel verminderd.

Desniettemin zijn zij nog altijd bezwaard met meer dan 120 millioen schuld en het is om deze reden, dat hunne onderdanen en inwoners nog altijd niet de zegeningen van den vrede zijn komen te genieten en dat zij hen nog niet in het minst hebben kunnen

soulageeren of verlichten, maar nog altijd hebben moeten continueeren met de zware imposten, accijnsen en belastingen. Daardoor en doordat de nering niet meer zoo bloeiend is en de manufacturen niet meer zooveel opbrengen als in oorlogstijd, en bovendien daar te lande alles zeer duur en kostbaar is, verarmen vele inwoners en vervallen tot armoede, ja geheele steden beginnen achteruit te gaan, vooral die, welke winst trokken uit den oorlog te lande.

Men zegt en houdt het er voor, dat de oorzaak, waardoor Holland zoo diep in de schuld is geraakt, o. a. deze is: dat het meestal door den Prins en de overige provinciën genoodzaakt is om de legerlasten voor al de andere te verstrekken en voor te schieten.

Gelijk zij dan ook daardoor nog groote vorderingen hebben uitstaan op de andere provinciën, welke zij nu krachtig aansporen en aanmanen tot liquidatie; maar wat zij ook doen, zij kunnen dit niet gedaan krijgen noch ze daartoe brengen, en dit is een der voornaamste grieven van Holland tegen de andere provinciën.

Voorts bezwaren zij zich ook hierover, dat volgens hun zeggen de quotisatie onbillijk geregeld is en dat zij daarin te hoog, de anderen daarentegen te laag zijn aangeslagen; waarom zij ook eene nieuwe quotisatie verlangen en eischen, welke de andere provinciën niet willen toestaan, maar op alle mogelijke wijzen zoeken te eviteeren.

Het considerabelste en uitnemendste lid der provincie Holland is de stad Amsterdam, die in macht, grootte en rijkdom de andere zoo ver en tot zulk eene hoogte excelleert en overtreft, dat, als het geheele lichaam 100.000 gulden moet contribueeren, Amsterdam alleen 52.000 [1]) bijdraagt. Maar hoe groot en

1) Hoe Appelboom aan dit bedrag komt, begrijp ik niet, tenzij 52 eenvoudig een schrijffout is voor 25: Amsterdam's quote in Holland's

machtig de genoemde stad ook reeds is, toch stellen haar regenten dagelijks allerlei speculatiën en practijken in het werk, om ze nog grooter, machtiger en florissanter te maken.

Daarom hebben zij bij de uitlegging van de stad haar omvang en gebied met een derde vergroot [1]), terwijl zij de ledige ruimte trachten te vullen met nieuwe huizen en inwoners, en het niet ongaarne zien dat hunne buren en aangrenzenden hunne onderdanen zoo zwaar belasten, dat deze zich genoopt zien te vertrekken en een toevluchtsoord en woonplaats te zoeken in Amsterdam, gelijk zij nu reeds de malcontente Puriteinen en Quakers uit Engeland gaarne en gewillig opnemen en ontvangen.

In somma: de Staten der Vereenigde Provinciën zijn zóó machtig en considerabel, dat, zoolang zij met goede conduite en eendracht onderlinge correspondentie houden, zij niet licht voor iemand ter wereld behoeven bevreesd te zijn of zich te buigen;

---

aandeel aan de generaliteitslasten bedroeg immers destijds 25%, zooals bv. blijkt uit Bontemantel's ms. Civiele en Milit. Reg. I p. 108. In Bontemantel's ms. Resolutiën van den Raad III, 1, p. 131 vindt men een statistiek van de verpachting van alle middelen in Holland in 1668; over het geheele gewest bedroeg die ruim 8 millioen gulden; daarvan bracht de verpachting in Amsterdam ongeveer ƒ 2.400.000 op, d. i. 30%. Nog grooter was Amsterdam's aandeel in een vermogensbelasting als de 200ste penning; Bontemantel deelt in zijne ms. Resol. van den Raad III, 1, p. 428 een en ander mede over het kohier van den 200sten penning voor 1670. Voor geheel Holland bedroeg dit 2 millioen gulden; voor Amsterdam alleen ongeveer 700.000 gulden, d. i. 35%. Het beheer van Holland's financiën is te ingewikkeld, dan dat ik het geheele aandeel van Amsterdam in de inkomsten van Holland hier nauwkeurig zou kunnen berekenen; maar de opgave van Appelboom schijnt mij veel te hoog.

1) De in 1658 begonnen uitlegging van Amsterdam bracht de uitgebreidheid der stad van 600 op 1000 morgen: vgl. D. C. Meyer Jr., De uitbreiding van Amsterdam in de zeventiende eeuw, in Amsterdamsch Jaarboekje 1888, p. 148.

en de Staat is geheel gefundeerd en gegrondvest op navigatie en commercie, welke is de nervus en de ziel, waardoor hij bestaat en leeft.

Daarom is er ook niets, waaraan de regenten en bestuurders zich meer gelegen laten liggen, dan aan de vermeerdering, den groei en den bloei van navigatie en commercie, zoodat alle andere Staten en landen, die dezelfde maximen volgen en gelijk scopum en doel hebben, hun suspect schijnen; en al wat zij meenen, dat hun op deze punten prejudiceert of te na komt, houden zij voor een vijandige daad.

Nadat ik alzoo tot dusverre een en ander heb gerefereerd en vermeld omtrent den Staat der Vereenigde Nederlanden en zijne inrichting, brengt een behoorlijke volgorde mee, dat ik nu met de allergenadigste vergunning van Uwe Kon. M^t^. in alle bescheidenheid iets toucheer en aanroer van de reflexiën en beschouwingen van den genoemden Staat met betrekking tot zijne buren en de omliggende landen.

Deze zijn voornamelijk: het Duitsche Rijk en zijne vorsten, Frankrijk, Spanje, Engeland, Portugal, Zweden, Denemarken, Polen, Keur-Brandenburg, de Italiaansche vorsten, de Hanzesteden en Moscovië.

Wat betreft den Keizer en de Rijksvorsten, die worden in Holland geconsidereerd als scopae dissolutae, die onderling of met elkander geenerlei eenheid, conduite, macht of geld hebben, behalve alleen voorzoover ze hunne onderdanen kunnen plukken of villen, welke hen daarom als vijanden haten; die daarenboven diep in de schuld steken en wat zij nog hebben, verteren met een groote hofhouding en kostbare tafel en tractement; terwijl men daarentegen in Holland overtuigd is een behoorlijke, krachtige, wel gedisciplineerde en goed betaalde militie te bezitten, die beter dan ooit te voren het commando weet te gehoorzamen; en [zij meenen] dat ook het

beheer der financiën nu zuiniger is dan ten tijde der Stadhouders. Om alle welke redenen het Rijk en deszelfs vorsten hier maar luttele achting en consideratie genieten.

Maar het meest maakt men staat op de vriendschap van en de alliantie met Frankrijk (gelijk ook dit rijk door het onlangs gesloten tractaat met den Staat der Vereenigde Nederlanden heeft getemoigneerd hunne vriendschap te estimeeren) als kunnende daardoor het evenwicht bewaren tegenover Spanje, Engeland en de Noordsche kronen. Spanje houdt men voor geheel uitgeput en afgemat door de langdurige oorlogen en voor een lichaam, welks leden ver uiteen liggen en verspreid zijn, en dat daarom zijn krachten niet kan concentreeren; ofschoon men overigens wel toegeeft, dat het door zijne gunstige situatie en de gelegenheden en hulpbronnen van zijne koninkrijken en provinciën den Staat der Vereenigde Nederlanden te land en ter zee veel afbreuk zou kunnen doen. Maar men vertrouwt dat Spanje, in aanmerking genomen zijn tegenwoordigen toestand, noch gelegenheid noch neiging heeft om met dezen Staat in botsing te geraken. Intusschen is men in Holland zeer naijverig op Spanjes navigatie op [West-]Indië en intrigeert langs alle wegen en manieren om ook aandeel daaraan te krijgen, waartoe Spanje nu zelf ook aanleiding geeft, doordat het uit gebrek aan schepen en matrozen zich nu van Hollandsche schepen bedient en die daarheen bevracht; terwijl het tot nog toe voor alle natiën een crimineel misdrijf is geweest, dat met den dood gestraft werd, om ook maar de kusten te naderen, zelfs al geschiedde dit bij storm en noodweer en geheel tegen den wil der schuldigen.

Maar geen Staat is voor de Vereenigde Nederlanden zóó formidabel als Engeland, niet alleen om zijn groote macht ter zee en zijn gunstige ligging,

waardoor alle schepen, die naar het Westen gaan, daar voorbij moeten varen en bij storm en ruw weer er moeten binnenloopen, maar ook omdat zij beiden concurrenten zijn in materie en zake van de commercie en op dat punt dezelfde belangen hebben.

Wel is er in September l.l. [1662] een tractaat van vriendschap tusschen hen gesloten, maar het blijkt niet dat daardoor de confidentie grooter is geworden, doch alleen dat Engeland, met het oog op zijne nog steeds voortdurende binnenlandsche indispositie, het niet goed of raadzaam heeft geacht de zaak verder te drijven; en de Vereenigde Nederlanden zijn blijde geweest, dat zij door een talem qualem tractatum eindelijk van de langdurige negociatie konden afkomen en daar een einde aan maken, zoodat veel belangrijke en essentieele punten ongedecideerd zijn gebleven en gelaten, welke altijd (al zou het ook maar alleen zijn over de haringvangst of de visscherij), zoodra dat in Engelands kraam te pas komt, materiam litium kunnen geven; zoodat het volstrekt niet vreemd of verwonderlijk zou zijn als deze beide Staten (aangezien zij in dit opzicht eenzelfde intentie en interesse hebben) nog eens zoo geweldig slaags raakten, dat zij, evenals vroeger Rome en Carthago, niet ophielden voor een van beiden gesubjugeerd was.

Op Portugal maakt men in Holland geen bijzondere reflectie, als zijnde totaal krachteloos en geïncommodeerd door den oorlog met Spanje, evenmin als op Polen of de Italiaansche vorsten, van wie men zich alleen bedient ratione commerciorum of om de schaal in evenwicht te houden; ook houdt men geen correspondentie meer met de republiek Venetië, zooals men vroeger wel deed, toen de republieken bij elkander gezanten hielden [1]).

1) Vgl. Wagenaar XII, p. 18, 19 en Vreede, Inleiding tot eene

Op Zweden, zoolang dit meester blijft van Schonen en denzelfden voorspoed geniet als tegenwoordig, zal Holland wel altijd jaloersch blijven en Uwe Kon. M.t zal meer staat en fundament kunnen maken op vriendschap met Frankrijk en Engeland, ja zelfs ook met Denemarken, dan op die met Holland; daar Holland zich nog stellig inbeeldt, dat Zweden vast en beslist voornemens is om Hollands navigatie en zijn handel op de Oostzee geleidelijk en ongemerkt te ruineeren en aldus het debiet van alle vandaar komende en daarheen gaande waren aan zich te trekken, en dat het de Zweden niet zou manqueeren of ontbreken aan pretexten om de Hollanders in de Zweedsche havens te graveeren en te bezwaren; gelijk ook alle andere natiën in Hollandsche havens eveneens op allerlei bedekte wijzen en manieren worden belemmerd; waardoor de Hollandsche schepen (die toch reeds door hunne buitengewoon goede menage een groot avantage en voordeel hebben boven alle andere) de geheele navigatie en vrachtvaart van en naar de Oostzee moeten attireeren en tot zich trekken. Op diezelfde bedekte manier en wijze kan Zweden ook het veiligst tegen de Hollanders procedeeren; daarentegen houd ik het niet voor goed of raadzaam, dat Uwe Kon. M.t terstond resolveerde tot represailles wegens de zaak van Guinea en het onrecht en de onrechtvaardige behandeling, die Uwe Kon. M.t's onderdanen door de Hollandsche West-Indische Compagnie wordt aangedaan[1]), maar men moet liever

---

geschiedenis der Nederlandsche diplomatie, Tweede gedeelte, Tweede stuk, p. 198—217.

1) Appelboom bedoelt het eindelooze geharrewar over Cabo-Corso, aan de kust van Guinea. De Zweedsche Africaansche Compagnie, de Deensche Africaansche Compagnie en de Nederlandsche West-Indische Compagnie hebben deze plaats achtereenvolgens in bezit genomen. Een overzicht van deze geschillen vindt men bij Wicque-

maar wat dissimuleeren en een betere occasie afwachten. Want represailles zijn odieus en zullen tevens aan Frankrijk offensie geven; daarenboven zal Holland, in aanmerking genomen hoeveel het zich gelegen laat liggen aan de conservatie van den handel op de Oostzee (welke toch is het fundament en de ziel van allen anderen handel) om dezen te vindiceeren liever alles, wat het vermag, wagen en op het spel zetten en opnieuw met Denemarken samenspannen om Zweden eenig affront aan te doen of toe te voegen, trachtende Uwe Kon. M.t Schonen afhandig te maken en dit weer onder Denemarken terug te brengen. Vooral de stad Amsterdam is uitermate sensibel in alles wat de Oostersche navigatie betreft, wel wetende dat, gelijk deze de origo en oorsprong is van haar groei, bloei, macht en fortuin, zoo ook het verminderen en het verlies daarvan haar achteruitgang en ondergang ten gevolge zou hebben. En mij is door een aanzienlijk persoon en van betrouwbare zijde confidentieel medegedeeld en gecommuniceerd, dat de navigatie en scheepvaart van Holland op de Oostzee, jaarlijks, alleen van de scheepvaart, meer dan 36 ton gouds in Hollandsch geld, of 14 ton gouds aan rijksdaalders importeert en opbrengt [1]).

In somma: Holland pocht op zijn grooten rijkdom, zijn macht en zijn geld, meenende en geloovende,

---

fort III, p. 164, 165, 167, 168. Vgl. ook Brieven van en aan De Witt I, p. 652.

1) Hetzelfde bericht, dat de schepen, uit deze landen naar de Oostzee varende, alleen aan vracht jaarlijks 3.600.000 gulden verdienden, geeft Wagenaar (Vad. Historie XII, p. 467, 468) op het jaar 1658, zonder opgaaf van bron. Hij zal zijn bericht wel ontleenen aan Aitzema IV, p. 235, waar men leest: „van gewisser handt hoorde ick in desen tijdt, dat de schepen van desen Staet, op Oosten varende, in 't jaer wel ses en dertigh mael hondert duysent gulden aen vracht verdienden, 't welck aen veel duysenden van menschen de kost gaf".

dat dit mineraal niet zal kunnen subsisteeren of blijven bestaan onder eene monarchale regeering, [als die van Zweden].

Zooals ook Van Beuningen meermalen zich heeft uitgelaten en gesustineerd, dat geen verstandig koopman zijn eigendom zou willen hazardeeren in of onder Zweden, daar men het zou aangrijpen en het hem zou ontnemen, zoodra de nood het eischte of een oorlog uitbrak; en, zeggen zij, in Frankrijk en Spanje en overal waar men hetzelfde gevaar loopt is het evenzoo, behalve dat men daar meer middelen en gelegenheid tot ressources heeft, omdat in die landen meer rijkdom is en meer vermogende onderdanen wonen dan in Zweden, dat, naar zij zeggen en sustineeren, wel spatieus en groot is, maar leeg en arm aan onderdanen.

Om het genoemde gebrek te repareeren en te voorkomen ware er, volgens mijn bescheiden sententie en begrip, geen beter of zekerder middel dan de vrede, welke de moeder is van de navigatie en van den overvloed; en waar handel en rijkdom zijn, daar komt ook een toevloed en toeloop van bevolking en inwoners. En zoolang Zweden in vrede leeft, heeft het volstrekt niet noodig eenig zoodanig geweld te gebruiken, als waarvan [Van] Beuningen spreekt, namelijk om het geld en het eigendom van de kooplieden aan te tasten, maar door den vrede zal Zweden veel machtiger en meer redoutabel worden, vooral nu, nadat men gezien heeft, hoe roemrijk en glorieus het in den laatsten oorlog tegen zoovele machtige geunieerde vijanden zich heeft geweerd, expedienten gevonden en zich er uit gered heeft.

Niets ware derhalve, vooral met het oog op de Vereenigde Nederlanden, voor Zweden nuttiger en voordeeliger, dan zich in vredestoestand te conserveeren, want daardoor zullen nering en handel in

Zweden aanmerkelijk toenemen. En Holland en de stad Amsterdam zullen, zonder dat zij het durven laten blijken of merken, met innerlijken naijver en verdriet het aanzien en ondervinden, dat hun handel in de Oostzee dagelijks meer vermindert, zooals het trouwens opmerkelijk is dat men in Amsterdam klaagt, dat tegenwoordig wel 500 schepen minder naar de Oostzee varen dan vroeger.

De West-Indische Compagnie zal haar straf wel krijgen en naar alle apparentie zoowel door eigen schuld als door de Oost-Indische Compagnie in verval geraken en geruïneerd worden, zonder dat men represailles tegen haar behoeft te gebruiken.

Buiten en behalve deze consideratiën zal Uwe Kon M.t met het oog op haar jeugdigen leeftijd gemakkelijk alle occasiën tot krijg kunnen excuseeren en eviteeren, zijnde voor Uwe Kon. M.t pro tempore en gedurende nog eenigen tijd niets avantageuser en nuttiger dan een goede en betrouwbare vrede, als zij dien krijgen kan; pace autem infida bellum securius.

Wat Denemarken betreft, dat houdt men in Holland voor geheel krachteloos en arm, en men is van oordeel dat een vriendschappelijke verhouding en alliantie met dat land voor de Staten meer onereus dan nuttig is, daar het niet anders vermag dan altijd maar hulp aannemen en het zonder deze of door eigen kracht niet kan staande blijven.

Een aanzienlijk lid van den Amsterdamschen magistraat heeft onlangs discoursen gevoerd en gezegd: „wat voor dwaasheid is dit, dat de Koning van Denemarken onze kooplieden niet betaalt voor de goederen en het koren, dat Zijne M.t in zijn bitteren nood uit hunne schepen heeft genomen tot zijn subsistentie [1]), en dat hij intusschen zijn geheele ver-

1) Dit was geschied tijdens het beleg van Kopenhagen in 1658

mogen consumeert met die kostbare ambassade en de reis van zijn zoon naar Frankrijk en Engeland [1])? Zou hij (zoo zeide hij) niet beter hebben gedaan, wanneer hij dienzelfden zoon als vice-roy naar Noorwegen had gezonden om daar te leeren zijne onderdanen goed te regeeren, in plaats van dat hij nu in Frankrijk leert het hof te maken aan courtisanes en garces? En Seestedh [2]) (zoo zeide hij verder) legt het er op toe, om zoowel den Koning als den Prins in het verderf te storten en dan langzamerhand den Deenschen adel weer aan het roer te brengen" [3]). Zulk een meening heeft men nu in Holland van Denemarken. Men neemt het ook kwalijk, dat Denemarken Frankrijk en Engeland meer caresseert dan Holland, waaraan men toch meent dat het de meeste verplichting heeft wegens het laatst ontvangen succours en redres.

Niet veel beter reputatie heeft daar ook Keur-Brandenburg, want men houdt Zijne Doorluchtigheid den Keurvorst voor een slecht huishouder, die zijne onderdanen totaal ruïneert, diep in schulden steekt, zich licht laat persuadeeren en bepraten en veel prinsen en lieden van hoogen rang om zich heen heeft, die Zijne Keurvorstelijke Doorluchtigheid be-

---

en 1659; eerst in 1668 werd de schade vergoed, deels in baar geld, deels in assignatiën op de tollen in Noorwegen. Vgl. mijn Verslag van Scandinavische archivalia, p. 218, 219.

1) Van Mei 1662 tot Augustus 1663 deed de Deensche kroonprins, de latere koning Christiaan V, eene reis door Nederland, Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitschland: vgl. het meergenoemd Verslag, p. 222.

2) Hannibal Sehested, die geruimen tijd in ongenade was geweest en buiten Denemarken had geleefd, was in 1660 weder in genade aangenomen en tot Rijksschatmeester benoemd.

3) Bij de wijziging van den regeeringsvorm, die in 1660 in Denemarken tot stand kwam, had de adel zijne politieke macht verloren en was de absolute erfelijke monarchie ingevoerd.

hulpzaam zijn om al wat hij heeft te consumeeren en op te eten. Intusschen geeft men zich hier veel moeite voor en dringt men sterk aan op betaling door Zijne Keurvorstelijke Doorluchtigheid van een som, de Hoefijzersche schuld genaamd, die anno 1616 100.000 rijksdaalders bedroeg en die nu met de rente is aangegroeid tot 120.000 rijksdaalders [1]).

Om de Hanzesteden bekommert men zich niet veel meer, sinds het expireeren van de alliantie met haar [2]); alleen is men zeer jaloersch op haar, vooral op de stad Hamburg, om haar handel en commercie; om deze reden heeft men ze, ondanks haar herhaalden aandrang om te worden geïncludeerd in het tractaat met Frankrijk [3]), toch niet willen admitteeren, evenmin als in dat, hetwelk men voornemens is te sluiten met de barbaren in Algiers, Tunis en Tripolis [4]).

Moscovië cajoleeren de Hollanders om het groote

---

1) Een oude schuldvordering van de Staten-Generaal op Brandenburg, waarover jaren lang veel te doen is geweest. De oorsprong ervan ligt in de jaren 1615 en 1616, toen de Staten-Generaal of eigenlijk Holland den Keurvorst van Brandenburg met eene som van *f* 248.000 geriefde: vgl. J. A. Alting Bösken, Over geldleeningen hier te lande door vreemde mogendheden aangegaan, p. 35—46. Zij draagt den naam van Hoefijzersche schuld, omdat het te leen gegeven geld gelicht was uit de kas van Pieter Hoefijzer, ontvanger der tollen en licenten te Amsterdam. Het door Appelboom genoemde bedrag van de schuld in 1663 is veel te laag, daar het geld geleend was tegen 7 °/₀ interest op interest!

2) In 1645 was met de Hanzesteden een verdrag aangegaan voor 15 jaar: Aitzema III, p. 63 vgg. Bij het verstrijken van dezen termijn werd het niet hernieuwd.

3) Zie daarover Aitzema IV, p. 988, 989 en 1185.

4) Over de pogingen van Hamburg om in deze verdragen te worden opgenomen vgl. Aitzema IV, p. 951 en 988. Met Algiers en Tunis was in 1662 vrede gesloten (Aitzema IV, p. 946 vgg.) ten gevolge van De Ruiter's tocht daarheen; doch spoedig daarna begonnen de rooftochten van de Algerijnen weder. Met Tripolis had De Ruiter geen overeenkomst kunnen sluiten.

profijt, nut en voordeel, dat zij trekken uit den handel daarop, en ook om zich bij occasie van dit rijk te kunnen bedienen ten einde de Noordsche rijken in evenwicht te houden.

Dit alles hield ik voor belangrijk genoeg om het overeenkomstig mijn plicht alleronderdanigst te rapporteeren, in de vertroostende hoop en het nederig vertrouwen, dat Uwe Kon. M.t zich allergenadigst mijn geringe, doch met de meeste trouw en ijver bewezen diensten zal laten behagen, voor wier prestatie en betoon in het belang van Uwe Kon. M.t en Zijn rijk, mijn dierbaar vaderland, ik met de uiterste toewijding en met inspanning van al mijn verstand en krachten mij altijd zooveel mogelijk heb geëfforceerd en bevlijtigd; en dat Uwe Kon. M.t mij ook verder op dezelfde wijze moge employeeren en gebruiken. Gelijk ik ook altijd volgens mijn plicht bereid zal worden gevonden om jegens Uwe Kon. M.t te continueeren in dezelfde alleronderdanigste trouw, vlijt en ijver, hebbende 20 jaar of nog langer in Holland doorgebracht en het volk aldaar op allerlei wijzen en manieren zoo gehanteerd en daarmede omgegaan, dat ik meen naar waarheid te mogen betuigen, dat ik een grondige kennis en ervaring heb geacquireerd betreffende zijn inborst, zijn zeden, zijn manieren en zijn regeeringsvorm, evenals ook van andere waardevolle zaken en de wisselingen zijner fortuin. Dit is echter geschied cum rerum privatarum damno et ruina, doordat ik al de bescheiden middelen en mobilia, welke God mij en mijne vrouw had verleend, daarmede heb verspeeld en geconsumeerd, zoodat ik nu mij en mijne kinderen tot nood en armoede zie gebracht; daarom blijft mij geen andere toevlucht over dan Uwe Kon. M.t's genade en mildheid. Zoo beveel ik dan alleronderdanigst mij en mijne genoemde kinderen aan in Uwe Kon. M.t's genade en faveur,

met den hartgrondigen wensch en de bede tot God, dat Zijne Goddelijke Goedheid aan Uwe Kon. M.t's hooge persoon en Zijn rijk Zijn rijken zegen moge geven, U eene goede gezondheid en voorspoedige regeering verleenen, tot vermeerdering van Zijn Goddelijke eer en Zijn Heiligen naam, tot onsterfelijken roem en faam van Uwe Kon. M.t en tot troost en vreugde Harer onderdanen, tot schrik en verderf daarentegen van Uwe vijanden en wie U kwalijk gezind zijn.

Hetgeen uit het diepst van zijn allertrouwst en onderdanigst harte wenscht,

Allergenadigste Koning,

van Uwe Kon. M.t de alleronderdanigste, allertrouwste en allergehoorzaamste dienaar en onderdaan,

H. Appelboom."

(*Universiteits-Bibliotheek te Upsala. E·437. Origineel.*)

II.

Kort vertoog van wat in de tegenwoordige omstandigheden betreffende den Zweedschen handel moet worden in acht genomen. Datum Den Haag, 24 October anno 1664.

„Grootmachtigste Koning, Allergenadigste Heer,

Aan Uwe Koninklijke Majesteit laat ik hierbij in diepste onderdanigheid toekomen wat ik, op Uw allergenadigst bevel, bescheidenlijk heb op het papier gebracht aangaande onzen Zweedschen handel en wat

daaromtrent in de tegenwoordige omstandigheden moet worden in acht genomen, hopende dat Uwe Kon. Maj.t daarin een genadig behagen moge hebben, daar ik niet heb verzuimd om, volgens mijn schuldigen plicht, mijn uiterste best te doen om daaromtrent goede en solide informatiën in te winnen. Voor het overige mij refereerende aan mijn vertoog en onderdanigst rapport, smeek ik voor Uwe Kon. Maj.t des Hoogsten bescherming af, tot alle prosperiteit, gelukkige regeering en lichamelijk welzijn van Uwe Kon. Ma.t, en beveel ik met de meeste trouw en onderdanigheid in de bestendige Koninklijke gunst van Uwe Kon. Ma.t mijn geringen persoon, die ben en tot in mijn dood verblijf,

Allergenadigste Koning,

van Uwe Kon. Ma.t de alleronderdanigste, allertrouwste en allergehoorzaamste dienaar en onderdaan,

H. Appelboom."

Den Haag, 14/24 October 1664 [1]).

Gelijk de handel en wat daarvan dependeert de anima of ziel van een Staat is, zoo is ook geld de anima commerciorum of de ziel van negotie en handel. Maar geld en rijkdom wordt verkregen door bedrijvigheid, zuinigheid en spaarzaamheid.

Voor de verzekering en de bevordering van den handel worden vereischt:

Ten eersten, een grondige kennis van en inzicht

1) In margine staat aangeteekend: „Pres. Stokholmiae 29 Oct. 1664".

in wat er aan ontbreekt, in wat er inpracticabel of onvolmaakt is in alle onderdeelen ervan.

Vervolgens kennis van de middelen om daarin verbetering te brengen, om den handel op vaste grondslagen te stellen, hem te cultiveeren en te conserveeren.

In de laatste plaats, hoe men daarover zou kunnen onderhandelen met andere landen en rijken in Europa, vooral met Frankrijk, Spanje, Portugal, Italië, Duitschland, de Hanzesteden, Denemarken, Polen en Moscovië, maar inzonderheid met Engeland, dat, nu een Engelsch gezantschap bezig is te negotieeren in Zweden, vóór alle andere in consideratie komt [1]).

Eerste Hoofdstuk.

1. Gelijk vrede en rust den handel krachtig voeden en versterken, zoo is er niets verderfelijker voor dan beroering en krijg; waarvan men een opmerkelijk exempel [2]) heeft in den oorlog van de Nederlanders tegen Spanje, gedurende welken — toen alles in Brabant en Vlaanderen over hoop lag en de rivier de Schelde bij Vlissingen en Lillo gesloten was en eveneens bijna de geheele kust van Vlaanderen door een oorlogsvloot onveilig was gemaakt — de geheele handel vandaar zich hierheen [3]) heeft getransporteerd, naar Holland en Amsterdam, als een zekerder en rustiger oord, wezende de zee en de scheepvaart hier open; bij gebreke waarvan de handel moet ver-

1) Met de voorafgegane drie alinea's correspondeert resp. de inhoud der navolgende drie hoofdstukken.

2) Ook dit exempel, waarop later nog teruggekomen wordt, kan ontleend zijn (zie hiervóór, p. 301, 302) aan het Interest van Holland, en wel aan Cp. XI.

3) Het stuk is opgesteld in Den Haag; wanneer Appelboom in dit vertoog van „hier" spreekt, bedoelt hij steeds Holland.

stikken en hem de hals toegeknepen wordt, gelijk uit bovengenoemd exempel duidelijk genoeg is te zien.

2. Om den handel in een of ander land of rijk op de been te brengen en voort te helpen, is veel circumspectie, voorzichtigheid en patientie van noode, waaruit volgt dat het contrarie daarvan schadelijk moet wezen. En aangezien in dit opzicht vooral hinderlijk is de ombrage en diffidence, die men daardoor veroorzaakt bij zijne naburen of anderen, die zich inbeelden dat men, terwijl men zelf zijn eigen handel tracht te drijven, hen daarentegen wil afsnijden en berooven van alle nering en profijt, zoo is het des te meer van noode hierin tecte te procedeeren, totdat alles tot zulk een rijpheid is gebracht, dat men het vrij mag laten eclateeren.

Het in Zweden geëmaneerde verbod, dat geen schepen, waren of personen hierheen komen mogen, veroorzaakt hier reeds allerlei considerabele en bedenkelijke discoursen, daar men hier meent dat de ziekte [1]) slechts een voorwendsel is en het er expresselijk op is toegelegd om dezen Staat schade te berokkenen. Zooals Frankrijk daarmede een begin heeft gemaakt, toen het allen invoer [uit Nederland] tot in de maand December verbood [2]), maar desniettemin onder de hand zijn eigen schepen hierheen liet komen en lossen en laden. Hetzelfde wordt hier verhaald van een Zweedsche galjoot, die verlof zou hebben bekomen om hierheen te varen, eenig

1) Bedoeld wordt de pestziekte, die sinds het najaar van 1663 en vooral sedert den zomer van 1664 hier te lande hevig heerschte; de quarantaine-maatregelen en het in sommige landen uitgevaardigde absolute verbod van handel met Nederland berokkenden onzen kooplieden destijds groote schade.

2) Vgl. de brieven van W. Boreel aan De Witt: Brieven van en aan De Witt I, p. 683, 684.

stukgoed in te laden en daarmede zich terug te begeven naar Stockholm, doch op deze conditie, dat zij haar lading in zou nemen te Enkhuizen. Maar aangezien geheel de genoemde lading — stukgoederen, vaten, pakken en kassen — eerst van Amsterdam naar Enkhuizen gebracht moest worden, verklaren zij dat dit geschied is in fraudem edicti en dat daaronder een monopolie of een particulier profijt moet schuilen, waarover zij vreemde taal voeren. Overigens houden zij het ook voor strijdig met Zweden's eigen belang en voordeel, dat een absoluut verbod is uitgevaardigd van allen handel en toevoer, die toch de oorzaak is van alle welvaart, overvloed, goedkoopheid en ruimte van geld en crediet in Zweden, en inzonderheid Uwer Kon. M.ts inkomsten uit de tollen vermeerdert, daar dikwijls van één schip zes of acht duizend rijksdaalders, zoo niet meer, wordt getrokken. En men is van oordeel dat, terwijl Zweden aldus aan anderen schade meent toe te brengen (want dat houden zij voor de ware oorzaak van het verbod), het misschien zich zelf het allermeest zal benadeelen, terwijl het volstrekt niet waarschijnlijk is dat het door het genoemde middel aan Holland een bijzonder groot verlies kan toebrengen. Want al worden de waren niet direct van hier gezonden (wat de goedkoopste weg is), zij zullen toch door allerlei practijken over andere plaatsen naar Zweden komen, maar met zeer groote onkosten; intusschen niet in zoo groote hoeveelheid als vroeger en daarom zullen zij zooveel duurder worden, ook omdat zij met groote onkosten en door de tweede en de derde hand daarheen gebracht worden. Inmiddels wordt aan de Zweedsche navigatie en scheepsreederij schade toegebracht, ja zelfs, wanneer zich eenige onveiligheid ter zee opdeed, zouden een aantal Zweedsche schepen verkocht moeten worden; want wanneer de schepen, die zooveel

kosten en aan zooveel avonturen en periculen onderhevig zijn, geen geld verdienen, zijn zij voor de reeders meer tot ruine dan tot voordeel en nut. Met het verbod van Frankrijk, zeggen zij hier, staat de zaak anders. Want dat land kan uit eigen hulpbronnen in zijne behoeften voorzien, maar Zweden niet, dat een groot en uitgestrekt rijk is, dat allerlei vreemde waren en koopmanschap noodig heeft en eveneens behoefte heeft aan omzet en crediet van geld en waren, welke omzet en crediet door zoodanig verbod geheel omvergestooten worden, terwijl toch door een quarantaine of een practica van 6 weken alle gevaar genoeg zou kunnen worden vermeden en daarmede goederen en geld in het land gebracht zouden worden. Genoemd verbod zal daarom tot niets anders dienen dan dat, wanneer Zweden ook eens door zulk een ziekte mocht komen bezocht te worden (hetgeen God genadiglijk afwende), men hier dezelfde practijk zou volgen en aan alle Zweedsche schepen zou verbieden hun koper, ijzer en andere waren hierheen te brengen en te lossen, waarbij Noorwegen, Biscaye en het Luikerland niet weinig profijt en baat zouden vinden, maar hetgeen daarentegen tot praejudicie en schade van Zweden zou strekken. Wat voor kwaad nu zulk een diffidence, die door meergemeld verbod en meer andere zoodanige vermeende gravationes toeneemt en vermeerdert, kan veroorzaken, hebben de naastvoorgaande tijden genoegzaam te kennen gegeven. En het is wel te verwachten dat zij, die vroeger alleen uit bekommering voor hun handel niet geschuwd hebben ons bij gelegenheid met openlijken krijg aan te tasten, evenmin zullen nalaten alle kunstgrepen en streken (waarvan zij rijk voorzien zijn) aan te wenden om ons te contramineeren, wanneer wij niet, gelijk gezegd is, tecte en caute te werk gaan,

3. Monopoliën, benevens octrooien en privilegiën (hier wordt niet gesproken van de noodige compagniëen, die, ten beste van het land opgericht, ook door het volk niet afgekeurd kunnen worden), die van zulk een natuur zijn, dat zij den geheelen handel onder enkele weinigen trekken, zoodat de groote meerderheid daardoor komt te lijden en van de nering wordt uitgesloten, worden altijd schadelijk geacht voor handel en nering [1]).

4. Evenzoo excessieve tollen en belastingen.

5. Evenzoo al te rigoureuse proceduren bij het doorzoeken [van ladingen, koopwaren enz., voor de tolheffing].

6. De handel wordt ook zeer gedrukt door ongelijkheid tusschen de personen, zoodat de een veel meer bezwaard wordt dan de ander, hetgeen vooral

---

1) Met zijne veroordeeling van monopoliën raakte Appelboom een teer punt aan. In 1656 schreef De Witt aan Nieuwpoort, dat „in Sweden de meeste, immers de notabelste commerciën . . . . . aen particuliere Compagniën sijn gebracht, als daer sijn de Soutcompagnie, Ysercompagnie, de Compagnie van pick ende teer, de verscheyden contracten over koperwercken, ende diergelycke" (Brieven van en aan De Witt III, p. 280). Op den rijksdag van 1660 hadden de stenden aangedrongen op de afschaffing van de groote compagnieën; maar te veel groote heeren waren bij het behoud ervan geïnteresseerd. De Tabakscompagnie werd wel is waar in 1660 opgeheven, maar reeds drie jaar later trok de regeering het monopolie van den tabakshandel aan zich en verpachtte het voor 10 jaren, waardoor feitelijk een nieuwe Tabakscompagnie ontstond. Over de opheffing van de Teercompagnie werd gedacht, maar er kwam niet van: vlg. Carlson, Geschichte Schwedens IV, p. 432, noot 5, en p. 434; Johan E. Elias in Bijdragen en Mededeelingen XXIV p. 386, 387. — Onder de „noodige compagnieën", die Appelboom wil toelaten, heeft men vermoedelijk te verstaan compagnieën, die geen monopolie hadden voor den verkoop van een bepaalde waar, maar zulke als de Zweedsche Africaansche Compagnie, die op vreemde werelddeelen handelden.

in Engeland in practijk is, waar de vreemdelingen onvergelijkelijk meer belast worden dan de landzaten; dit was dan ook, onder meer, een groote reden dat tijdens de troebelen in Nederland de handel geen schuilplaats heeft gezocht in Engeland, maar hier naar Holland heen getransporteerd is.

7. Met dwang in religiezaken is het zoo gesteld, dat de handel niet goed kan floreeren, waar die in zwang is. Had niet zoowel deze reden als de onlijdelijke imposten vroeger de Vlaamsche en Brabantsche kooplieden afgeschrikt, dan hadden zij zich tijdens de troebelen even gemakkelijk, ja gemakkelijker naar Frankrijk kunnen transporteeren dan naar hier te lande.

8. Wat voor schade aan den handel kan worden toegebracht door verkeerdheden in het munt-, wissel- en bankwezen en hoeveel er aan gelegen is alle misbruiken in deze genoemde drie belangrijke zaken uit te roeien, zal men genoeg gezien hebben uit de debatten, dienaangaande gehouden op den thans (Godlof!) tot een goed einde gebrachten Rijksdag [1]).

Deze en meer andere dergelijke zaken moeten met alle kracht vermeden worden, zoo men den handel tot eenigen bloei wil brengen.

Tweede Hoofdstuk.

Voor de hervorming, het op vaste grondslagen stellen, het cultiveeren en conserveeren van den

1) Op den Zweedschen Rijksdag van 1664 was het, door de oneenigheid tusschen den Rijksraad en de meerderheid van de Ridderschap, zeer onrustig toegegaan; vandaar het „Godlof!" van Appelboom. Over het op dezen Rijksdag genomen besluit tot beter regeling van het bankwezen vgl. Carlson t. a. p. IV, p. 470; over de in het bankwezen ingeslopen verkeerdheden vgl. aldaar p. 430.

handel komt het vooral hierop aan, dat men, het oog slaande niet alleen op de overvloedigheid, waarmede Zweden allerlei voor 's menschen behoeften noodige waren oplevert, die in andere landen en rijken niet zoo gevonden worden en waaraan daar toch noodzakelijk behoefte bestaat, maar ook op de voordeelige situatie van Zweden om handel en scheepvaart, en daardoor den bloei en de vermeerdering zijner inwoners, te kunnen bevorderen, er naar streeft langzamerhand den handel te leiden en tot zich te lokken (want deze wil heelemaal niet met geweld gesleept en getrokken worden [1])), waarbij men dan zoodanige punten moet in acht nemen en dergelijke stelregels in practijk brengen, die, gelijk de ondervinding en het voorbeeld van andere Staten leeren, handel en nering kunnen doen toenemen en vermeerderen.

Holland zou hierin alleen wel voor een richtsnoer of voorbeeld kunnen dienen, wanneer men slechts op de vroegere tijden wil letten, en door welke omstandigheden de handel uit andere plaatsen hierheen getransporteerd is, en door welke middelen en regeeringsmaatregelen hij hier gehouden en tot zijn tegenwoordigen bloei gebracht is.

Het is opmerkenswaardig, hoe uitstekend de Hollanders partij hebben getrokken van de tijdsomstandigheden, toen zij vroeger, gedurende de onrustige oorlogstijden in Brabant en Vlaanderen, zoo mees-

1) Appelboom zal het manuscript van De la Court's „Welvaren der stad Leyden" wel niet gekend hebben, maar zijne woorden herinneren aan de volgende passage uit het genoemde geschrift: „Voorwaar, neering is . . . . . . een jonkvrouw (tout par amour, rien par force), die de rugge keerd aan alle die haar dwingen ofte hard handelen willen, ende die ter contrarie goed, lighaam ende ziele gulhartig overgeeft aan die haar meest caresseert, dient ende oppast": vgl. Van Rees, Geschiedenis der Staathuishoudkunde, I p. 384.

terlijk tot zich hebben weten te trekken allerlei manufacturen en handwerken uit Vlaanderen en Brabant. Op dezelfde wijze zouden ook wij in de tegenwoordige omstandigheden onzen handel aanmerkelijk kunnen bevestigen en bevorderen, vooral in de steden in Schonen, Halland en Blekingh, wanneer wij daar allerlei fabrieken oprichtten, waar Zweedsche materialen verwerkt kunnen worden, als koper, messing, ijzer, staal, masten, potasch enz.; ook scheepsbouw en vooral haringvangst en andere visscherij zouden daar gevestigd kunnen worden, die alleen reeds een grooten en voordeeligen handel kunnen teweeg brengen. En dat alles, elk naar zijn aard en commoditeit, zou vooral gevestigd en in practijk gebracht kunnen worden in de steden Malmö, Landscrona en (voornamelijk de visscherij) in Göteborgh. Het geschiktste middel om al deze bedrijven in Landscrona of in de andere bovengenoemde steden te vestigen, zou zijn een duidelijke en zekere belofte van vrijheid, winst en profijt. Want winst is een van de voornaamste middelen om volk te trekken en te lokken. En men zou wel een aantal handwerkslieden kunnen krijgen uit Amsterdam, Leiden, Haarlem, Rotterdam, Noord-holland, Vlaanderen, Brabant en andere streken, want daar zijn velen, die er hunne rekening niet vinden en er niet tevreden zijn. Zulke overplantingen van volk en vooral van goede handwerkslieden zijn intusschen moeilijk te bewerkstelligen; gelijk koning Christiaan [IV] van Denemarken dat zeer dikwijls tevergeefs beproefd heeft met Glückstadt[1]), tot dat doel die van Hamburg bemoeilijkende

1) Over de mislukte pogingen van Christiaan IV, Koning van Denemarken, om het door hem in 1616 gestichte Glückstadt tot een stapelplaats voor den Elbe-handel te maken ten koste van Hamburg, vgl. Dietrich Schäfer, Geschichte von Dänemark V, p. 702

en plagende met tollen en allerlei kwellingen, hetgeen hem odieus gemaakt heeft zoowel bij Hamburg als bij de Hollanders. En nog onlangs heeft men gezien, hoe de Koning van Frankrijk hetzelfde dessein heeft gehad met Duinkerken[1]), maar ook niet geslaagd is; zoodat deze dingen met groote omzichtigheid, voorzichtigheid, geduld, moeite en beleid moeten worden uitgevoerd.

Maar noch het bovengenoemde, nl. de vestiging van allerlei takken van nijverheid, noch iets anders, dat strekt tot bloei van den handel, kan op andere fundamenten gegrondvest worden dan op deze twee: geld en industrie, welke beide tot nog toe goeddeels in Zweden ontbreken. Maar het zou niet moeilijker zijn ze daar te brengen dan ergens anders, wanneer men zich daar slechts ernstig op wil toeleggen, waartoe onze voordeelige stelling in de Oostzee, vooral de vrijstelling van den Sondtol, heel veel kan bijdragen.

Er zijn een aantal republikeinen, die zeggen dat men onder een monarchale regeering niet te rekenen heeft op een aanmerkelijke toeneming van den handel, maar dat een republiek de meeste kansen daarvoor biedt. Maar daarvoor vind ik geen redenen, omdat het voor het eigenlijke wezen van scheepvaart en handel onverschillig is, of zij in een koninkrijk dan wel in een republiek worden uitgeoefend. Alleen moeten (en dit is het voornaamste middel voor de bevordering en het behoud van den handel):

---

1) Sinds 1662, toen Duinkerken een Fransche haven was geworden, gaf Colbert zich veel moeite om den bloei van de stad te bevorderen o. a. door het lokken van vreemdelingen, waarover Appelboom spreekt. Een tijd lang is er ook sprake van geweest, Duinkerken tot een „neutrale" haven te maken, waar geen vatgeld zou worden geheven: vgl. Brieven van en aan De Witt II, p. 100—101. Dit plan schijnt later ook tot uitvoering te zijn gekomen: vgl. Lavisse et Rambaud, Histoire générale VI, p. 239.

1. de vorst en zijne raadslieden belang stellen in den handel, en dezen bevorderen en verdedigen, hetgeen zij zekerlijk zullen doen, als zij overwegen dat ten slotte het duurzaamste profijt daarvan ten bate komt van den Staat en van het algemeen.

2. Daarnevens is te bedenken, dat vrede en neutraliteit den handel conserveeren, maar dat oorlog er verderfelijk voor is. In tijden van vrede en rust gedijen handwerk en nijverheid het best, waarom ook kooplieden en handwerkers liefst in die plaatsen zich ophouden, waar zij kunnen verwachten het veiligst en zekerst te leven.

3. Een voornaam en groot middel om den handel te verbeteren en vooruit te brengen is het lokken van volk en van vreemdelingen, en dat zonder onderscheid, op gunstige voorwaarden, nl.:

a) Godsdienstvrijheid of ten minsten gewetensvrijheid, die, wat Zweden betreft, zoo niet elders, dan toch in de zeehavens als Göteborgh, Landskrona enz. kan worden toegestaan. Aan dit punt is zooveel gelegen, dat, zoo men dit niet toestaat, geen aanmerkelijke of bestendige toeneming van den handel en van de kooplieden te verwachten is. De bloei, waartoe de handel der Hollanders geraakt is, moet goeddeels aan deze vrijheid worden toegeschreven. Boven alle anderen zijn de Mennisten (eene secte, die in Zweden niet voorkomt) beroemd door hunne zuinigheid en spaarzaamheid (eigenschappen, die vóór alles noodig zijn bij kooplieden, en die de Hollanders ook zoo uitstekend te pas brengen bij de uitrusting hunner schepen); onder hen zal men maar weinigen kunnen vinden, die geen goede kapitalisten zijn. Maar genoemde Mennisten of Anabaptisten zijn bovendien een gevaarlijk soort menschen, die bij de Gere-

formeerden een dergelijken naam hebben als de Jezuieten bij de Katholieken.

b) Vrijheid om te gaan en te komen, te blijven en te trekken; want waar een koopman die vrijheid mist, kan hij niet gedijen.

c) Gelijkheid met de landzaten, nl. gelijk te worden gesteld met hen bij het koopen en verkoopen. De vreemdelingen moeten niet al te zeer beperkt worden; zij trekken niet gaarne naar die plaatsen, waar zij weten dat hun de handen gebonden worden. De landzaten behouden toch hunne praerogatieven, zijn heer en eigenaar van landerijen en huizen, hebben toegang tot aanzienlijke ambten en betrekkingen, kunnen naar hun goeddunken zoowel in het land zelf als naar het buitenland hun koren, victualiën en andere producten van het land zoo voordeelig mogelijk verkoopen. Want gelijk door den toeloop van vreemdelingen de bevolking aanwast, zoo veroorzaakt die aanwas vermeerdering van nering en een profitabele duurte, en daarom is het voor een Staat van belang om, zij het niet juist rijke, dan toch een groot aantal vreemdelingen, arm of rijk, in het land te lokken. Voor de rijken komt er een oogenblik, dat zij genoeg geld en bezittingen hebben; maar de armen trachten door slimheid en werkzaamheid aan den kost te komen en vervolgens rijk en vermogend te worden, want rijkdom wordt verkregen door handigheid en ijver.

4. Het vierde middel ter bevordering van den handel is: gematigdheid bij het heffen van tol van in- en uitgaande waren. Niet door het verhoogen van den tol, maar door de toeneming van den in- en uitvoer wordt de schatkist gevuld [1]).

---

1) Deze waarschuwing was voor de Zweedsche regeering niet

5. De handel verlangt ook dat soms een weinig toegevendheid worde getoond en dat men af en toe wat door de vingers zie.

6. Gelijkheid tusschen de kooplieden onderling, en dat voor den een zoowel als voor den ander de gelegenheid om handel te drijven open sta.

7. Dat men in de havens en zeeplaatsen zulke gouverneurs en commandanten aanstelle, die met zich laten praten en vriendelijk zijn en zelf ook eenig verstand van den handel hebben.

8. Dat men niet door octrooien, privilegiën of monopoliën den handel heelemaal aan de menigte onttrekke; want in zaken van negotie moet altijd meer gelet worden op de quantiteit van de personen dan op de qualiteit. Waar voor den gemeenen koopman goede en nuttige verordeningen zijn vastgesteld, zullen de groote kapitalisten ook wel komen opdagen.

9. Een bijzonder nuttige en noodige zaak voor den handel zou het zijn, dat men geld op kon nemen tegen billijke en geringe rente, waarvoor een goed ingerichte credietbank kan dienen. Wanneer de koopman geld moet opnemen tegen hooge rente, kan er niet veel winst op zijne waren overblijven, waardoor de koopman ontmoedigd wordt en de handel ver-

---

onnoodig. Wegens den slechten financieelen toestand was in 1661 het uitvoerrecht op teer verhoogd, in 1662 dat op wijn, in 1663 dat op zout; een verhooging van het uitvoerrecht op ijzer en koper werd overwogen. De hooge tollen, die in Riga en Reval door de Zweden werden geheven, veroorzaakten dat de handel zich vandaar naar Koningsbergen verplaatste: Carlson, Geschichte Schwedens IV, p. 430, 431, noot 1.

mindert. Hier in Holland (en nergens anders dat men weet) heeft men in dit opzicht het volgende gebruik: wanneer een schip aankomt en men bevindt dat de oogenblikkelijke marktprijs van de waren, die het inheeft, te laag is, dan worden die waren opgestapeld en neemt men geld op, tegen 4°/$_0$, tot een zoo groot bedrag als $^2/_3$ of $^3/_4$ van de waarde der lading beloopt. Voor dat geld koopt men andere waren, laadt ze in het schip en dit vervolgt weer zijn reis. Inmiddels kan de eerste lading een hoogeren marktprijs afwachten en men bespaart tijd en kosten.

10. Dat het toltarief aldus geregeld worde, dat de eene waar in proportie van de andere niet te hoog belast worde en de koopman ze tezamen kan verkoopen; en dat eenige rekening worde gehouden met wat de consumptie of de afzet der waren kan lijden of niet.

11. Dat alle inkomende manufacturen hooger belast worden dan de uitgaande, welke laatste men zooveel mogelijk moet verlichten.

12. Dat onbewerkte waren, die in het land verwerkt moeten worden, niet belast worden bij den invoer, maar wel bij den uitvoer.

13. Goede orde te stellen en wetten te maken tegen moedwillige bankroetiers.

14. Eveneens al het mogelijke te doen om de veiligheid der scheepvaart te verzekeren. En dit is in de tegenwoordige tijdsomstandigheden des te noodiger, daar men zich hier uitlaat dat zij, wanneer zij met Engeland in oorlog geraken, de handel en scheepvaart

van alle neutralen zullen verontrusten en verhinderen. Daarom zou het de moeite waard zijn te overwegen, of men in dat geval onze Zweedsche scheepvaart niet met convooiers zou beschermen, vooral wat de Westersche vaart betreft. Dit was reeds noodig, toen de Hollanders vrede gesloten hebben met Algiers, Tunis en Salee [1]) en uit dat tractaat hunne bondgenooten of geallieerden excludeerden en voornamelijk Zweden. Uit dat tractaat is genoeg te bespeuren wat zij in den zin gehad hebben, nl. om zich meester te maken van de geheele scheepvaart en die van alle andere volken te ruineeren. Intusschen hebben zij daar geen beter resultaat mede verkregen dan dat zij nu, na de laatste ruptuur met genoemde barbaren, even onveilig zijn in de genoemde scheepvaart als de Zweden of iemand anders. Tot nog toe heeft men niet goedgevonden in Zweden eenige aanstalt of dessein te maken om de koopvaarders door convooiers te beveiligen, maar de [Zweedsche] koopvaardijschepen hebben òf op eigen hazard moeten varen, òf zich moeten behelpen met Hollandsche passen of met Hollandsch convooi, hetgeen hun tot nog toe echter weinig gebaat heeft, daar zij in geval van nood er geen dienst van gehad hebben. Immers, niet alleen Zweedsche schippers hebben er over geklaagd, maar ook Hollandsche kapiteins hebben zelf ronduit bekend, dat, wanneer een Turk de Zweedsche schepen te na was gekomen, zij geen schot voor hen gelost zouden hebben, maar hen midden uit de vloot weg zouden hebben laten halen; en al hadden zij ook Hollandsche vlaggen en passen gehad, dan zouden toch de Hollandsche schepen, die hen begeleidden, hen uit afgunst verraden hebben. Daarom

1) Vgl. hiervóór, p. 341, noot 4.

ware het best en veiligst, dat in zulke gevallen iedereen op zichzelf vertrouwde; en het zou te betreuren zijn wanneer de Zweedsche scheepvaart en handel, die tot nog toe zooveel tegenspoed heeft moeten verduren, niet krachtig gehandhaafd werd, vooral omdat genoeg bekend is, welk een groot voordeel het vaderland daaruit reeds heeft getrokken en voortaan nog in veel grooter mate kan trekken, wanneer deze dingen met ernst worden behartigd. Dit blijft altijd vast en zeker dat, wanneer Zweden in goeden en florissanten toestand blijven wil, handel en scheepvaart voortdurend bevorderd en voortgeholpen moeten worden, op welke wijze dan ook. Wanneer Zweden om verschillende redenen niet tot zulke convooien kan besluiten (hetgeen toch zeer nuttig zou zijn voor de schepen en de matrozen van de Kroon, die daardoor dienst kunnen doen en gewend worden aan en geoefend in het varen), dan blijft er, voor het genoemde geval dat de Hollanders onze scheepvaart zullen willen verontrusten en belemmeren, geen ander middel over dan dat men voor elk schip van ons, dat zij lastig vallen, arrest legge op tien van hun eigen schepen, die men in onze havens kan aantreffen, en deze zoo lang aanhoudt, totdat zij onze schepen met schadevergoeding en al hebben gerestitueerd; want het is volstrekt onraadzaam om hier te loopen solliciteeren bij hunne Admiraliteitscolleges en met de kapers te procedeeren over het vrijgeven van de schepen. De genoemde via retorsionis zou het krachtigste en probaatste middel zijn, en de Hollander zou zich dan wel wachten Zweedsche schepen op te brengen, daar hij de Oostzee en de handelsplaatsen daarvan niet kan missen. Maar het allerbeste zou zijn, wanneer men het met elkander eens kon worden en van beide kanten de vriendschap en den handel ongekrenkt liet.

15. Een stipte, nauwkeurige en ernstige rechtspleging.

16. Nauwkeurig acht te geven op het muntwezen, en zorg te dragen dat de kosten van het aanmunten van geld niet te hoog worden, wat buitengewoon hinderlijk is voor den handel.

17. Ten slotte zal ook een goed en pertinent reglement op den handel noodig wezen, waarover raad en advies van sommige der voornaamste kooplieden worde ingewonnen, gelijk ook de Koning van Frankrijk nu doet bij de oprichting van de Indische compagnieën [1]). Het zal ook zeer nuttig zijn in de grootste handelssteden, als Londen, Amsterdam, Lissabon en meer andere, een goede, nauwkeurige en secrete correspondentie te onderhouden met een of twee voorname kooplieden, die hetzij aan een van de ministers des Konings, hetzij aan het Commercie-college pertinente ouverture en bericht over het een en ander doen toekomen, waardoor vele voor den handel voordeelige zaken spoedig en zonder den minsten éclat of bruit tot stand gebracht kunnen worden, hetgeen anders zonder gemelde correspondentie niet wel mogelijk is. De Hollanders bedienen zich in dit geval van hunne consuls, die zij op alle voorname handelsplaatsen hebben, tot groot nut van hun handel. Dit middel is voor ons des te noodiger, omdat men tot hiertoe in Zweden menigmaal heeft bevonden dat, voordat een goed en voor den handel nuttig dessein daar tot uitvoering is gekomen, de heele wereld reeds kennis daarvan heeft, waardoor gemelde nuttige voorslagen en desseinen hun doel missen.

---

1) In 1664 werden door toedoen van Colbert een Oostindische en een Westindische Compagnie in Frankrijk opgericht.

Derde Hoofdstuk.

Wat nu ten slotte de verdragen betreft, die hierover met andere rijken en landen zouden kunnen worden aangegaan en gesloten, daarin kan men het best de methode volgen, die de Hollanders met deze mogendheden hebben gevolgd, een weinig verandering daarin brengende, naarmate tijden, plaatsen en andere omstandigheden dit eischen. Maar om te komen tot hetgeen men te zeggen zou kunnen hebben bij de komst van de Engelsche ambassade aan het koninklijk hof te Stockholm [1]), zoo schijnt het te vreezen dat wij — wanneer wij, gelijk Engeland schijnt te wenschen, de Hollanders het lastig zouden maken en Engeland heelemaal bijvallen — daarmede het meest ons zelven zouden hebben, omdat wij ons daardoor zouden berooven van alle crediet, omzet en handel met de inwoners van dat land, die liberalement crediteeren en hun geld tegen geringe rente voorschieten. Maar het crediet van de Engelschen heeft men te Stockholm in den laatsten oorlog leeren kennen, zooals menigeen zich wel herinneren zal, nl. dat wanneer hij geen koper, ijzer of geld had, de Engelschman ook geen waren had. En wanneer de Engelschen op obligatie zouden verkoopen, hadden zij, voor zij de waren leverden, de obligatie aan anderen verkocht met een zeker verlies, waarmede zij dan wel rekening hielden bij het vaststellen van den prijs; zoodat met de Engelschen niet te handelen is. Maar wanneer Zweden zich nu met den Engelschen ambassadeur te Stockholm in een negotiatie over den handel

1) Over den afloop van de onderhandelingen, in 1664 en 1665 door de Zweedsche regeering gevoerd eerst met Lord Carlisle, later met Coventry, vgl. men Carlson, Geschichte Schwedens IV, p. 478, 479.

inlaat, schijnt het hoogst noodig daarbij voor zich vrijen handel te bedingen op alle Engelsche landen zoowel in als buiten Europa, namelijk op Barbados en de Caribische eilanden, Guinea, Jamaica en alle andere onder Engeland ressorteerende streken. Want anders, als de vrijheid van handel alleen tot Engeland zelf beperkt werd, zou dat voor Zweden al te ongelijk zijn, omdat Zweden een menigte van voor Engeland nuttige en noodige zaken opbrengt, terwijl Engeland weinige en niet zoo geheel onmisbare waren oplevert, als lakens en zoo al meer. Wanneer die voorwaarde niet bedongen kan worden, zou het beter zijn geen verdrag met Engeland te sluiten, waarmede het toch gemeenlijk moeielijk onderhandelen is, daar het al zijne eischen precies wil doordrijven en zelf wil doen wat hem goeddunkt, pochende op zijne positie en zijne macht. Men is hier van oordeel, dat hoe minder men met Engeland te onderhandelen heeft, des te beter het is, en des te minder twisten en moeilijkheden. Maar indien Zweden Engeland bij tractaat er toe brengen kon om ons te helpen om Nova Suecia en Cabo Corso in Guinea weder te krijgen (hoewel zij dat zelf reeds op de Hollanders hebben veroverd [1]), ons remitteerende naar wie het ons afgenomen heeft) en het te helpen verdedigen tegen elk, die het ons afhandig zou maken of ons in het bezit daarvan zou willen verkorten; en indien wij een vaste afspraak en verdrag met hen konden sluiten

1) Toen Appelboom zijn memorie opstelde, 24 October 1664, was de verovering van Cabo Corso door de Engelschen hier te lande reeds bekend. Op den eigen dag, dat hij zijne memorie schreef, deelde de Westindische Compagnie aan de Staten-Generaal mede, dat Nieuw-Nederland (dus ook het vroeger daarbij ingelijfde Nieuw-Zweden) insgelijks door de Engelschen in bezit was genomen: vgl. Dr. N. Japikse, De verwikkelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1660—1665, p. 396, 397.

over het strijken van de vlag en zulk soort van dingen, waarin de Engelschen zeer kittelachtig zijn, zoo zou dat hier veel nadenken geven en hen doen besluiten om Zweden te contenteeren en meer te caresseeren dan tot dusverre geschied is. Maar het schijnt niet raadzaam zich al te veel te engageeren met een natie [als de Engelsche], die zoo fier en hoogmoedig en alleen op haar eigen nut en voordeel bedacht is, waarnaar zij alleen haar verdragen en tractaten afmeet, en wanneer zij die langer moet naleven dan haar voordeel medebrengt, moet zij (waarover al haar naburen klagen) daartoe gedwongen en genoodzaakt worden, hetgeen, wegens hare macht ter zee, niet zonder het grootste gevaar kan geschieden. Desniettemin en ofschoon, zooals boven gezegd is, Zweden in handelszaken even weinig zijne rekening zal kunnen vinden bij Engeland als bij de Franschen, zoo is het toch zeer goed dat men onzen handel op die landen zooveel mogelijk begunstige, om zoo langzamerhand ons volk er aan te wennen ook met genoemde landen te verkeeren en niet altijd hier in Holland te hokken. Daardoor zou de omgang en de gemeenzaamheid bevorderd worden tusschen de Zweedsche natie en genoemde volken, met wie zij vroeger op het stuk van den handel geheel en al onbekend zijn geweest, daar een tijdlang al onze handel alleen hierheen naar Holland ging, vanwaar onze waren door de Hollanders verder gebracht werden naar Engeland en Frankrijk. Intusschen is daarin nu reeds een goed begin tot verandering gemaakt, daar onze schepen thans zoowel naar Frankrijk en Engeland als naar Holland varen, niet zonder zeer groot verlies voor Holland. Waardoor Zweden misschien meer dan anderen capabel zal worden om de Hollanders te hinderen in, en uit te sluiten van den Baltischen handel, wanneer onze handel maar eerst goed ge-

vestigd is en wij wakkere kooplieden tot ons kunnen lokken.

Hier beweert men, dat Zweden den Hollandschen handel en het Hollandsche geld niet missen kan; zij zeggen dat, als zij er niet waren, de Zweden niets anders zouden hebben dan ijzer en koper, waarvan zij niet zouden kunnen eten of hunne garnizoenen onderhouden. Maar ik antwoord hun, dat men in Zweden meer koren heeft dan het volk kan consumeeren, en dat men evengoed zijn ijzer naar Engeland en Frankrijk zou kunnen brengen als hierheen, en dat Zweden desnoods wel twee of drie jaar den handel stil zou kunnen laten staan, welke stilstand voor Zweden een rust en verpoozing, maar voor Holland de bare dood zou zijn; en dat de gewone belastingen voldoende zouden zijn voor het betalen van de garnizoenen.

Maar niettemin is het de waarheid, dat de Zweden de Hollanders niet zonder de grootste schade zouden kunnen missen, zoowel wegens het bovengenoemd crediet als om de gelegenheid, die de Hollanders hebben om de Zweedsche waren over de geheele wereld aan de markt te brengen, hetgeen de inwoners van Zweden zelf niet kunnen doen, omdat zij nog niet genoeg schepen daartoe hebben. De Hollander heeft dit voordeel, dat hij de Zweedsche waren, als ijzer en dergelijke, voor ballast kan gebruiken en bovendien een heele lading kostbare stukgoederen kan innemen en die voeren naar Smyrna en andere ver afgelegen plaatsen in de Levant of elders. Wanneer een Zweedsch schip naar dezelfde plaatsen zou willen varen zonder Holland aan te doen, zou het geen andere lading mede kunnen voeren dan bovengenoemde grove waren, die de Hollanders als ballast gebruiken, en daardoor lang niet de winst maken, die de Hollander daar kan behalen; bovendien zal

deze, wegens de andere, kostbaarder lading, die hij medevoert, het ijzer voor lageren prijs kunnen verkoopen dan de Zweden.

Geen Franschman of Engelschman zal het den Hollander kunnen nadoen om terstond met contant geld de waren te betalen [1]), die hij uit Zweden haalt, en daarentegen een heelen tijd crediet te verleenen voor de waren, die hij naar Zweden brengt. Men verzwijgt maar het best, hoe onze bergwerken in Zweden nog het meest met Hollandsch geld worden geëxploiteerd; hoe de Hollanders in hun eigen land een groot deel van onze waren consumeeren, daar zij vóór alles ons ijzer en andere materialen noodig hebben voor het bouwen van hunne schepen, booten, haringbuizen enz. Genoemde waren kunnen dan ook om die reden eenigszins op prijs gehouden worden. Toch zijn de Hollanders minder veeleischend dan anderen, vooral dan de Engelschen, die nog veel onverdraaglijker zouden worden als zij den handel geheel alleen in handen kregen. En daarom zou het voor Zweden het best zijn, dat elk van beide genoemde zeemachten een gelijk deel van den handel behield, daar anders een van beiden al te redoutabel zou worden.

Over de vaart op Archangel zal misschien met den meergenoemden Engelschen ambassadeur iets gehandeld kunnen worden, wat te waarschijnlijker is, omdat hij ontevreden van Moscou is gescheiden en de Hollandsche ambassadeur Boreel [2]) daarom te meer hoop

---

1) Hetzelfde op p. 13 van het Interest van Holland.

2) Over de mislukte ambassade van den Engelschen gezant Lord Carlisle naar Moscovië in 1663 en de welgeslaagde zending daarheen van den Nederlandschen gezant Jacob Boreel in 1664 vgl. Scheltema, Rusland en de Nederlanden I, p. 249—254 en p. 266—281. De instructie van Boreel geeft Aitzema V, p. 250—256; het verslag van zijne ambassade ibidem p. 567—577.

heeft om te slagen en den Rus tot den besten vriend van de Hollanders te maken; waarover de Engelschen wel afgunstig zullen zijn, zoodat zij zullen trachten hun het voordeel daarvan te ontnemen. Hiertoe zou misschien ook de Koning van Denemarken kunnen medewerken, omdat, als de vaart op Archangel belet wordt, al de Russische handel over de Oostzee zal moeten gaan en Denemarken's inkomsten in den Sond daardoor niet weinig zullen vermeerderen. Wanneer nu Archangel par cette occasion door de Zweden en de Engelschen bezet zou kunnen worden — op deze wijze, dat de Engelschen over zee naar Archangel gingen en de Zweden een plaats aan de rivier de Dwina bezetten en de heele rivier onbevaarbaar maakten, en aldus de Rus van zijn eigen zeehaven gescheiden was, zoodat voortaan alle Russische waren, gelijk vroeger, over Narwa, Reval en Riga moesten gaan, en alle uitvoer vandaar en alle invoer daarheen moest geschieden — zoo zou dat voor Zweden een kostelijke zaak zijn [1]). Maar hoe lang men het daarover met Engeland eens kan blijven, zal de tijd leeren; vooral omdat de Rus Archangel voor geld zal trachten te lossen. Intusschen is het genoeg zeker dat, wan-

1) Bij het in 1665 tusschen Zweden en Engeland gesloten verdrag sloegen de Zweden — zoo bericht Carlson t. a. p. p. 479, noot 2 — behalve het geheime artikel, waarbij het elucidatie-tractaat (hiervóór, p. 299) voor opgeheven werd verklaard, nog een geheim artikel voor, dat op Rusland betrekking had; deze laatste voorslag werd echter niet aangenomen. Misschien was dit wel het voorstel van Appelboom, dat Zweden en Engeland zich gezamenlijk meester zouden maken van Archangel. Van de bezetting van Archangel door Engeland en Zweden met het doel om den Nederlandschen handel met die haven en vandaar met Moskou te beletten, is in elk geval niet gekomen. Daarentegen had de ambassade van Boreel ten gevolge, dat de Tsaar de tollen op alle waren, die uit het binnenland van Rusland naar de Zweedsche Oostzee-provinciën uitgevoerd werden, aanmerkelijk verhoogde.

neer een dergelijke afspraak tusschen Zweden en Engeland gemaakt wordt, Holland niet stil zal zitten, maar met alle macht dat zal zoeken te verhinderen, daar het gaarne wenscht dat de Grootvorst hen in het alleenbezit van den handel laat. Maar wanneer het tot een breuk komt tusschen Engeland en Holland, zullen de Hollanders genoeg te doen vinden bij zich zelven om zich tegen Engeland te verdedigen; en die strijd zal òf spoedig bijgelegd moeten worden, òf voor beide partijen verderfelijk worden. Daarom is het waarschijnlijk, dat de strijd tusschen Engeland en Holland niet lang zal duren, maar — aangezien een zeeoorlog kostbaar is en uitermate schadelijk — ten minsten na twee of drie gevechten tellement quellement eindigen; en alles komt dan weder in zijn vorigen toestand terug.

Dit alles in overweging genomen, schijnt het dus voor Zweden en zijn handel het nuttigst om geen partij te kiezen, maar zoo bij den een als bij den ander voor zich en zijne inwoners goede en voordeelige voorwaarden te bedingen. Maar wanneer bedoelde strijd lang zal duren, zal Holland groot verlies lijden in zijne scheepvaart en handel; want de handel kan wel een korten, maar niet een langen tijd stil staan. En in dit geval zal Zweden daarvan kunnen profiteeren en een goed deel van de negotie tot zich trekken, op dezelfde wijze als de Hollanders vroeger den handel uit Brabant en Vlaanderen tot zich hebben gelokt, gelijk hierboven uitvoerig is aangetoond."

(Universiteits-Bibliotheek te Upsala.
E 438. Origineel.)

III.

OPGAVE VAN ONDERWERPEN, WAARNAAR IEMAND, DIE IN HOLLAND EN VOORAL TE AMSTERDAM VERTOEFT, MOET INFORMEEREN [1]).

„Ik houd Holland voor de stapelplaats van het grootste gedeelte van den Oosterschen, Noordschen en Westerschen handel, waardoor het is gekomen tot zijn tegenwoordigen bloei en tot den rijkdom, de macht en de beteekenis, waarin het zich nu verheugt. En daar de handel op het Oosten en het Noorden het fundament is van den handel, die op het Westen gedreven wordt, zoo dunkt mij dat men goed zal doen door te onderzoeken wat de voornaamste waren zijn, die uit het Oosten en het Noorden naar Holland gevoerd worden; hoe en op welke plaatsen zij het best en uit de eerste hand worden ingekocht; op welke wijze en met welk profijt zij in het Westen worden verkocht, en in welke landen en havens; welke retourladingen vandaar worden medegebracht en hoe deze weder in het Oosten en Noorden worden verkocht; bovendien ook hoeveel van de genoemde waren geconsumeerd worden in Holland en omliggende landschappen en steden.

Exempli gratia: dat men trachte uit te vorschen, hoeveel messing, koper, ijzer, koren, hout, teer, pik, hennip, vlas, potasch enz. uit Zweden, Esthland, Lijfland, Pruisen, Pommeren enz., ook uit Noorwegen, naar Holland wordt gevoerd; hoeveel de inkoop van elke waar bedraagt; hoeveel vracht, tollen, licenten, accijnzen, assurantiegeld en andere onkosten daarbij komen; welk gedeelte van de ge-

1) Dit stuk is niet gedateerd; de andere stukken uit denzelfden bundel zijn van 1661 of 1662.

noemde waren in Holland en omliggende streken wordt geconsumeerd, en welk gedeelte weder naar andere landen wordt uitgevoerd.

En vice versa: welke retourladingen, als zout, wijn, specerijen, zijde, goud, paarlen, edelgesteenten enz., weder uit die landen gehaald worden; hoeveel daarvan in Holland en omliggende streken verbruikt wordt en welk gedeelte naar andere landen wordt uitgevoerd en met hoeveel winst het verkocht wordt.

Tegelijk moet men zich ook laten onderrichten over het wisselwezen, hoe de koers van de wissels stijgt en daalt, en door welke oorzaken; daarbij lette men er op, hoe een aantal kapitalisten hierdoor, ja soms alleen door het verleenen van crediet, groote winsten maken.

Daar het mij bovendien dunkt, dat de fabrieken den handel niet weinig bevorderen, en de bloei van landen en steden ook daarvan afhankelijk is, en aangezien in Nederland en omliggende landen en steden, vooral in Aken, Luik en Sittard, verschillende kostbare fabrieken van zijden en wollen waren, van koper, messing, staal, ijzer enz. worden aangetroffen, daarom zou ik het niet voor onraadzaam houden, dat men zooveel mogelijk onderzoeke hoe deze bedrijven worden opgezet en in gang gehouden, hoeveel zij produceeren, hoeveel de afzet bedraagt en hoeveel de winst.

Vooral zou ik iedereen aanraden informaties in te winnen over den scheepsbouw in Holland, zoowel voor de Admiraliteiten als voor de koopvaardij, en hoe de oorlogsschepen en de koopvaarders worden uitgerust en onderhouden".

(Universiteits-Bibliotheek te Upsala.
Collectie Palmskiöld. III. T 16. Copie.)

IV.

LIJST VAN EENIGE ONDERWERPEN, DIE IN AANMERKING KOMEN OM TE WORDEN BESTUDEERD, WANNEER MEN IN HOLLAND VERTOEFT. ANNO 1661.

1. „Dat men vrage, waarin de kracht van de Vereenigde Nederlanden bestaat en waardoor deze kan versterkt of verzwakt worden.
2. Hoeveel hunne inkomsten bedragen; waarin deze bestaan; en of er middelen zijn om ze te vermeerderen, dan wel of zij eenigermate afnemen.
3. Hoeveel de schuld van den Staat bedraagt en welke rente daarvan betaald wordt.
4. Of de fiscus eenig crediet heeft; of dat crediet zich handhaaft, en waardoor dat komt.
5. Of jaarlijks rekening gedaan wordt van de inkomsten en uitgaven van den Staat; door wie en aan wie.
6. Hoeveel jaarlijks de gezamenlijke tractementen bedragen der civiele en militaire dienaren van den Staat, en hoe daar rekening van gehouden wordt.
7. Hoeveel inkomsten en emolumenten elk van hen uit zijn ambt trekt
8. Hoe tegenwoordig de militie wordt besteld.
9. Op welken voet hunne Admiraliteit is ingericht, wat betreft het bestuur der zeezaken, het bouwen van de schepen, de voorschriften voor de fourage der manschappen enz.
10. Hoe het in het algemeen gesteld is met de koopvaardijvloot; hoeveel schepen zij hebben; wat deze kosten aan bouw en onderhoud; hoeveel daarvan varen naar het Oosten, Noorden of Westen; hoeveel volk ter zee vaart; hoeveel de soldij van officieren en matrozen bedraagt; hoe zij het hebben met de fourage.

11. Waar zij hunne meeste materialen voor den scheepsbouw vandaan halen en hoeveel deze kosten.
12. Hoeveel teer en pik jaarlijks in Nederland verbruikt wordt, en of zij deze waren uit andere landen dan Zweden kunnen betrekken.
13. Wat zij meenen van de Teer-compagnie, die in Zweden opgericht is.
14. Welke tak van handel de grootste en voornaamste is in Holland, en welke de meeste winst oplevert.
15. Hoeveel compagnieën zijn opgericht, zoowel die handel drijven op de beide Indiën, als op andere landen van de wereld, en ook in Nederland zelf; en welke privilegiën, voorrechten en gewoonten elk daarvan heeft.
16. Welk voordeel en nut de Staat en de particulieren uit genoemde compagnieën trekken.
17. Welke compagnieën open zijn, welke besloten binnen een zeker aantal personen; en of ook vreemdelingen daarin kunnen participeeren.
18. Hoe hoog de actiën van de groote compagniëen staan, en of zij rijzen of dalen.
19. Hoeveel handel op de Oostzee gedreven wordt; waarin die voornamelijk bestaat en of hij onmisbaar is voor Holland.
20. Of ijzer en koper door andere landen in zulke hoeveelheid kan worden opgeleverd, dat Zweden daardoor verlies zou lijden.
21. Welk onderscheid er is tusschen Zweedsche waren, als koper, messing, ijzer, geschut, kogels, pik, teer, masten en planken, vergeleken met dezelfde waren uit andere landen.
22. Welke waren zij voornamelijk naar de Oostzee voeren, inzonderheid naar Zweden, en waarom de slechtste en meest bedorven waren daarheen worden gebracht.

23. Hoe groot hun handel op Rusland is, en waarin die bestaat.
24. Of er geen middel en plan zou zijn te bedenken om de scheepvaart van Archangel te diverteeren naar de Oostzee [1]).
25. Welk voordeel zij hebben van den handel op Noorwegen en die streken, en wat daar in- en uitgevoerd wordt.
26. Hoe de walvischvangst onder Spitsbergen toegaat; hoeveel menschen daarbij geinteresseerd zijn en hoeveel winst er mede behaald wordt.
27. Hoe het staat met de groote haringvisscherij onder Engeland; hoeveel schepen en manschappen daar jaarlijks heengezonden worden en hoeveel haringen zij gewoonlijk vangen.
28. Welk vergelijk zij daaromtrent met den Koning van Engeland hebben getroffen.
29. Hoeveel de haring kost, wanneer hij pas uit zee komt.
30. Welke handel gedreven wordt op Schotland en de daartoe behoorende eilanden.
31. Hoeveel steenkool in Holland verbruikt wordt; wat die kost, en waarvoor die het meest gebruikt wordt.
32. Waarin de handel met Engeland bestaat; wat daarheen gevoerd en wat vandaar gehaald wordt.
33. Welke tollen, lasten en bezwaren op den handel met Engeland drukken.
34. Hetzelfde ten opzichte van Frankrijk, zoowel wat betreft zijne havens aan de Noordzee als aan de Middellandsche zee.
35. Hoe zij handel drijven met Spanje en Portugal.
36. Item met de landen aan de Middellandsche zee,

---

1) Vgl. hiervóór, p. 365—366.

met Rome, Venetië, Constantinopel en Alexandretta.

37. Hoeveel handel zij drijven met Perzië, Egypte en de kust van Afrika, zoowel die aan de Middellandsche zee als over de Canarische eilanden naar Guinea en daaromtrent.

38. Waarin de handel bestaat met verschillende kusten van Amerika, zoowel door de West-Indische Compagnie als door particulieren.

39. Over de gesteldheid van de vaart op Indië, China, Japan, Madagascar en andere streken aan dien kant.

40. Of de vaart om den Noord naar China heelemaal voor onmogelijk wordt beschouwd en men meent, dat die niet meer te wagen is.

41. Of de Hollanders geen handel drijven in slaven, en of deze niet in Europa ingevoerd zouden kunnen worden.

42. Of de handel in Holland ingedeeld is in bepaalde klassen, dan of het een ieder vrij staat te handelen in het groot en waarin hij wil.

43. In hoeverre het vreemdelingen vrij staat handel te drijven, en welke voordeelen de inwoners boven vreemdelingen hebben.

44. Hoe zij het hebben met leerjongens van de kooplieden, voordat deze zelf handel drijven.

45. Hoe aanzienlijke kooplieden hun kantoor inrichten, hoe zij boek houden en hoe zij correspondentie voeren.

46. Dat men vóór alles de koopmansboekhouding leere.

47. Dat men met makelaars omga en den eigenlijken aard van hun vak leere kennen.

48. Dat men het bank- en wisselwezen leere begrijpen.

49. Wat wisselkoers en wisselrecht is.

50. Hoe de Wisselbank te Amsterdam is ingericht.
51. Item hoe het op de Beurs toegaat.
52. Hoe renteniers hun geld kunnen uitzetten en zekerheid krijgen voor kapitaal en interest.
53. Hoe de terugbetaling wordt geregeld en afgedwongen wordt, wanneer zij te rechter tijd niet volgt.
54. Hoe het gaat bij bankroeten.
55. Hoe het assurantiewezen is ingericht.
56. Hoe het staat met den handel in allerlei wijnen.
57. Hoe groot de jaarlijksche consumptie van tarwe, rogge en koren in Holland is.
58. Hoeveel menschen daarin handel drijven.
59. Of er altijd nog een groote provisie in voorraad blijft.
60. Uit welke landen zij het meeste koren invoeren.
61. Of zij ook koren opleggen, en het dan later naar andere streken vervoeren.
62. Of de tarwe en het koren uit Zweden een goeden naam hebben.
63. Of eenige provincie zich kan voeden van de opbrengst van haar eigen landbouw.
64. Waar zij de meeste ossen en schapen voor de consumptie vandaan halen.
65. Hoeveel kaas en boter in het land zelf geconsumeerd, en hoeveel naar andere landen wordt uitgevoerd.
66. Waar de beste boter en kaas gemaakt wordt.
67. Hoe hunne koeien en schapen het best gefokt worden.
68. Hoe het toegaat bij de kaasmakerij en bij de moutbereiding.
69. Te letten op hunne manier van landbouw.
70. Item op de horticultuur.
71. Item op visscherij, jacht en vogelvangst.
72. Hoe het gesteld is met de fabrieken en de handwerkslieden.

73. Of zij bepaalde gilden hebben, zooals in Zweden en Duitschland.
74. Of er belasting geheven wordt van den arbeid van handwerkslieden.
75. Wat voor kleedingstoffen in Holland gemaakt worden, en welk verschil er is tusschen deze en de Engelsche.
76. Te informeeren naar de weverijen en stikkerijen van Leiden.
77. Welke manufacturen in de grootste hoeveelheid vervaardigd en uitgevoerd worden.
78. Hoe de verzorging van de armen is geregeld.
79. Hoe de tuchthuizen zijn ingericht.
80. Welke verordeningen er zijn betreffende het brandwezen en de zindelijkheid in de steden.
81. Of er ook leges sumptuariae zijn gemaakt en hoe deze worden opgevolgd.
82. Te letten op het muntwezen.
83. Item op de maten en gewichten.
84. Hoe het staat met de factors en welke hunne verplichtingen zijn.
85. Hoe de rechtspraak is geregeld.
86. Hoe de voogdijschap en het beheer der goederen van onmondigen is geregeld.
87. Hoe de academiën, gymnasia en andere scholen zijn ingericht."

(*Universiteits-Bibliotheek te Upsala. Collectie Palmskiöld. III. T 16. Copie.*)

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT.

KRONIJK. 1846—1875.

2e jaargang.(*)	ƒ (5.—)	1.50.	17e jaargang .	ƒ (5.80)	1.50.
3e jaargang . .	- (2.70)	1.50.	18e jaargang .	- (6.60)	1.50.
4e jaargang . .	- (3.70)	2.50.	19e jaargang .	- (7.40)	2.—.
5e jaargang . .	- (6.—)	2.50.	20e jaargang .	- (7.20)	2.—.
6e jaargang . .	- (6.—)	2.—.	21e jaargang .	- (7.60)	2.—.
7e jaargang . .	- (6.40)	3.—.	22e jaargang .	- (7.20)	2.—.
8e jaargang . .	- (5.80)	3.—.	23e jaargang .	- (9.20)	2.50.
9e jaargang . .	- (6.80)	3.—.	24e jaargang .	- (9.40)	2.50.
10e jaargang . .	- (6.80)	3.—.	25e jaargang .	-(10.70)	3.—.
11e jaargang . .	- (3.20)	1.—.	26e jaargang .	- (8.00)	2.50.
12e jaargang . .	- (3.60)	1.—.	27e jaargang .	- (8.20)	2.50.
13e jaargang . .	- (4.80)	1.50.	28e jaargang .	- (6.20)	2.50.
14e jaargang . .	- (5.10)	1.50.	29e jaargang .	- (8.30)	2.50.
15e jaargang . .	- (4.60)	1.50.	30e jaargang .	-(10.30)	3.—.
16e jaargang . .	- (5.40)	1.50.	31e jaargang .	- (8.40)	2.50.

BERIGTEN. 1846—1863.

1e deel. 1e stuk.	ƒ(3.40)	1.50.	4e deel. 2e stuk.	ƒ (2.50)	1.50.
1e deel. 2e stuk.	- (2.20)	1.50.	5e deel. 1e stuk.	- (3.20)	1.50.
2e deel. 1e stuk.	- (2.20)	1.50.	5e deel. 2e stuk.	- (2.50)	1.—.
2e deel. 2e stuk.	- (3.80)	3.80.	6e deel. 1e stuk.	- (2.50)	1.—.
3e deel. 1e stuk.	- (3.—)	1.50.	6e deel. 2e stuk.	- (2.10)	1.—.
3e deel. 2e stuk.	- (3.—)	1.50.	7e deel. 1e stuk.	- (5.50)	1.50.
4e deel. 1e stuk.	- (3.—)	2.—.	7e deel. 2e stuk.	- (6.50)	2.50.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE. (IN 4°.) 1848. 1 deel. M. 9.60 ƒ 5.20.

TWEEDE SERIE. (IN 8°.) 1852—1863.

1e deel. 1e afd.	ƒ (3.75)	2.50.	3e deel. 2e afd.	ƒ (3.40)	1.50
1e deel. 2e afd.	- (3.10)	2.50.	4e deel. 1e afd.	- (3.10)	1.50.
2e deel. 1e afd.	- (6.20)	3.50.	4e deel. 2e afd.	- (5.20)	1.50.
2e deel. 2e afd.	- (3.20)	2.—.	5e deel . . .	-(12.00)	4.—.
3e deel. 1e afd.	- (6.50)	2.—.	6e deel	- (1.20)	1.—.

(*) De eerste jaargang is niet in druk verschenen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN. 1878—1905.

1e deel . .	f (5.20) 2.50.	14e deel	f 3.80.
2e deel . .	- (5.20) 2.50.	15e deel	- 4.90.
3e deel . .	- (5.20) 2.50.	16e deel	- 4.75.
4e deel . .	- (8.80) 4.—.	17e deel	- 4.—.
5e deel . .	- (5.40) 3.—.	18e deel	- 5.75.
6e deel	f 6.—.	19e deel	- 5.25.
7e deel	- 5.—.	20e deel	- 3.25.
8e deel	- 3.60.	21e deel	- 4.50.
9e deel	- 6.10.	22e deel	- 4.90.
10e deel	- 5.80.	23e deel	- 4.90.
11e deel	- 6.60.	24e deel	- 5.25.
12e deel	- 4.10.	25e deel	- 5.90.
13e deel	- 5.—.		

Register op de Kronijk van 1846—1854. 1857. f (5.80) 1.50.

Register op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berigten en den Codex diplomaticus (1877). . . . . - (1.80) 1.50.

WERKEN.

NIEUWE SERIE.

1. Annales Egmundani . . . . f (1.20) 1.—.
2. Verbaal van de ambassade naar Engeland. 1685 . . . . - (1.80) 1.—.
3. Memoriën van Roger Williams . . . . . - (2.10) 1.—.
4. Kronijken van Emo en Menko . . . . . - (3.70) 1.50.
5. Hortensius, Opkomst en ondergang van Naarden . . . . - (4.50) 1.50.
6. Kronijk van Holland van den Clerc uten laghen landen bi der see . . . . - (2.30) 1.—.
7. Kronijk v. Eggerik Egges Phebens. 1565-1594 - (2.40) 1.—.
8. Verwijs, De oorlogen van Albrecht van Beieren met de Friezen . . . . - (9.80) 2.50.
9. Verbaal van de ambassade naar Denemarken, enz. 1625 . . . . - (2.30) 1.—.
10. Verbaal v. d. ambassade n. Engeland. 1625 . - (1.90) 1.—.
11. Brieven van J. Wtenbogaert. I. (1584-1618) - (4.00) 1.50.
12. Brieven v. J. Wtenbogaert II 1. (1618-1621) - (2.80) 1.—.
13. Memorials of P. P. J. Quint Ondaatje. . . - (4.00) 1.50.
14. Verhooren van Hugo de Groot . . . . . - (4.80) 2.—.
15. Brieven v. J. Wtenbogaert. II 2. (1621-1626) - (5.50) 2.—.
16. Memoriën van Cornelis Pieterszoon Hooft. - (4.90) 2.—.
17. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 1. (1626-1627) - (6.50) 2.—.

18. Onderzoek omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. . . . . . . *f* (3.40) 1.50.

19. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 2. (1628-1629) - (8.20) 2.50.

20. Brieven v. Joh. Wtenbogaert. III 3. (1630). - (6.10) 2.—.

21. De rekeningen der grafelijkheid van Holland. I. . . . . - (5.80) 2.50.

22. Brieven v. J. Wtenbogaert. III 4. (1631-1644) - (4.50) 1.50.

23. Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696 I. . . . . - (6.70) 6.70.

24. De rekeningen der grafelijkheid van Holland. II. . . . . - (7.20) 2.50.

25. Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. II. . . . . - (7.90) 7.90.

26. De rekeningen der grafelijkheid van Holland. III. . . . . - (6.20) 2.50.

27. Brieven van en aan J. D. van der Capellen van de Poll . . . . -(10.80) 3.—.

27*b*. Brieven van en aan J. D. van der Capellen van de Poll. (Aanhangsel.). . . . . . . - (1.40) 1.—.

28. Bomelius, Bellum Trajectinum . . . . . - (1.40) 1.—.

29. De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland. I. . . . . - (6.80) 3.—.

30. De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland. II. . . . . - (5.30) 3.—.

31. Muller, Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken . . . . - (1.40) 1.—.

32. Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678 . . . . - (3.50) 3.50.

33. Négociations de D'Avaux à la cour de Suède. 1693—1698. I. . . . . - (8.00) 2.50.

34. Négociations de D'Avaux. II. . . . . . - (5.40) 2.—.

35. Négociations de D'Avaux. III 1. . . . . - (5.60) 2.—.

36. Négociations de D'Avaux. III 2. . . . . - (3.90) 1.50.

37. Brieven van Lionello en Suriano en verslag van Trevisano aan den Senaat van Venetië. 1616—1620 . . . . - (6.10) 3.50.

38. Brieven aan R. M. van Goens. I. . . . . - (6.60) 3.50.

39. Dagverhaal van Jan van Riebeek. I. (1652-1655). . . . . - (7.80) 7.80.

40. Rijmkroniek van Melis Stoke. I. . . . . - (5.00) 2.50.

41. De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk. 1649—1650 . . . . - (5.40) 2.50.

42. Rijmkroniek van Melis Stoke. II. . . . . - (4.80) 2.50.

43. Brieven aan R. M. van Goens. II. . . *f* (4.60) 1.50.
44. Brieven van Jhr. Arend van Dorp. I. . . - (6.60) 3.—.
45. Memorien v. Mr. D. v. Bleyswijk. 1734—1755 - (4.50) 3.—.
46. Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682. . . . . - (2.20) 2.20.
47. Correspondentie van Lodewijk van Nassau - (2.90) 2.90.
48. Kroniek van Sicke Benninge . . . . . . - (2.40) 2.40.
49. Narracio de Groninghe, de Thrente et de Covordia. . . . . - (2.10) 2.10.
50. Brieven van Jhr. Arend van Dorp. II. . - (7.80) 2.50.
51. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. I. (1576-1578). - 6.80.
52. Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de akademie. 1632— 1812 . . . - 7.—.
53. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. I. . . . . - 7.30.
54. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. II. . . . . - 8.—.
55. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. II. (1578-1579) - 6.25.
56. Brieven aan R. M. van Goens. III . . . . - 3.—.
57. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. III. (1579-1581) - 8.90.
58. Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. II. (1656-1658) - 8.—.
59. Dagverhaal v. Jan v. Riebeek. III. (1659-1662) - 8.—.
60. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. IV. (1581-1583). - 4.50.
61. Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. V. (1583-1584). - 8.50.

DERDE SERIE.

1. Fr. Dusseldorp, Annales. 1566—1616 . . - 7.50.
2. De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424. . . . . - 2.40.
3. Het oudste cartularium van het sticht Utrecht - 4.60.
4. Brieven van Willem V aan Van Lijnden van Blitterswijk . . . . - 3.50.
5. Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674 . . . . - 5.25.
6. Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600 . . . . - 2.80.

7.	H. Bontemantel, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. I.	ƒ 5.50.
8.	H. Bontemantel, De regeeringe van Amsterdam. 1653—1672. II.	- 6.—.
9.	Rekeningen d. stad Groningen u. d. 16e eeuw.	- 4.—.
10.	Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes. 1659—1673. I.	- 6.—.
12.	Diarium Everardi Bronchorstii. 1591—1627.	- 2.40.
14.	Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1747—1780. I.	- 6.50.
15.	Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot	- 7.50.
16.	Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus.	- 3.75.
17.	Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. 1780—1781. II.	- 7.50.
19.	Notulen der Staten van Holland, gehouden door Hop en Vivien. 1671—1675. . .	- 5.50.
20.	Willelmi, capellanie in Brederode, postea monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon.	- 3.90.

Abraham de Wicquefort. Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas. 4 vol.	- 26.—.
Bullarium Trajectense. 2 tom.	- 24.—.
Verslag van de algemeene vergadering der leden op 16 April 1895	- 0.60.
Verslag van de algemeene vergadering der leden op 20 April 1897	- 0.90.
Verslag van de algemeene vergadering der leden op 14 April 1903	- 0.90.
Bepalingen over de uitgave van handschriften. .	- 0.25.
Bepalingen over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis .	- 0.20.
Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap. 3e uitgave. (1872)	- 1.60.
1e Supplement op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1882)	- 1.10.
2e Supplement op den Catalogus der boekerij van het Historisch Genootschap (1895)	- 2.10.

UITGAVEN

VAN HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT [1]).

Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Door S. Muller Fz. 1880 . . . . f (1.40) 1.—.
Volledige lijst van alle Noord-Nederlandsche kronijken en wegwijzer door de bestaande handschriften van uitgegevene en onuitgegevene kronijken.

Annales Egmundani. 1863. . . . . . f (1.20) 1.—.
Oudste bron voor de geschiedenis van het graafschap Holland.

Rijmkroniek van Melis Stoke. Uitgegeven door W. G. Brill. 2 deelen. 1885. . . . . . . f (9.80) 5.—.
Belangrijk verhaal van een grafelijken klerk omtrent de geschiedenis van de laatste tijden van het Hollandsche en het optreden van het Henegouwsche huis.

Willelmi, capellani in Brederode, postea monachi et procuratoris Egmondensis Chronicon. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk. 1904. . . . . f 3.90.

Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke (gewoonlijk genaamd Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see). 1867 . . . . . f (2.30) 1.—.
Kronijk, waarvan de tekst nauw verwant is aan de Hollandsche vertaling der belangrijke kronijk van Beka.

Henricus Bomelius, Bellum Trajectinum. 1878. f (1.40) 1.—.
Verhaal van de gebeurtenissen, die aan de annexatie van het sticht Utrecht door Karel V voorafgingen.

Kronijken van Emo en Menko. Uitgegeven door Feith en Acker Stratingh. 1866 . . . . . f (3.70) 1.50.
Belangrijkste bron voor de oudste geschiedenis van Friesland, vooral voor de sociale historie.

---

1) Deze inhoudsopgave der uitgaven van het genootschap bedoelt alleen den hoofdinhoud, niet den volledigen inhoud der werken te vermelden.

Quedam narracio de Groninghe, de Thrente, de Covordia et de diversis aliis sub diversis episcopis Trajectensibus. Uitgegeven door C. Pijnacker Hordijk. 1888. *f* (2.10) 2.10.

Belangrijk voor de geschiedenis van Groningen en Drente in de 12e en 13e eeuw. Uitgaaf volgens een handschrift, dat aan de uitgevers der Monumenta Germaniae onbekend is gebleven.

De kroniek van Sicke Benninge. 1e en 2e deel (kroniek van Van Lemego) Uitgegeven en met kritische aanteekeningen voorzien door J. A. Feith; met eene inleiding van P. J. Blok. 1887. . . . . *f* (2.40) 2.40.

Verhaal van een hooggeplaatst getuige van de gebeurtenissen te Groningen in de 15e en het begin der 16e eeuw, hier voor het eerst op betrouwbare wijze uitgegeven. Ook de hier overgenomene kroniek van Lemego over de 15e eeuw is het werk van een tijdgenoot.

Het oudste cartularium van het sticht Utrecht. Uitgegeven door S. Muller Fz. 1892. . . . . . *f* 4.60.

Bevat alle keizeroorkonden van het sticht Utrecht en alle andere giftbrieven uit de oudste tijden van het bisdom.

Bullarium Trajectense. Romanorum Pontificum diplomata usque ad Urbanum Papam VI in veterem episcopatum Trajectensem destinata. Edidit Gisb. Brom. 2 tomi. 1891, 92 . . . . *f* 24.—.

Volledige verzameling van de in het pauselijk archief aanwezige oorkonden, betrekking hebbende op het bisdom Utrecht.

De rekeningen der grafelijkheid van Holland onder het Henegouwsche huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker. 3 deelen. 1875—78 . . . . *f* (19.20) 7.50.

De rekeningen der grafelijkheid van Zeeland onder het Henegouwsche Huis. Uitgegeven door H. G. Hamaker. 2 deelen. 1879, 80 . . . . *f* (12.10) 6.—.

Oudst bewaarde rekeningen van de Hollandsche graven, overrijk aan bizonderheden betreffende de geographische, administratieve en sociale toestanden van Holland in de veertiende eeuw.

De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Uitgegeven door S. Muller Fz. 2 deelen. 1889, 91. *f* 15.30.

Eenige bron voor de kennis van de administratie van het bisdom Utrecht in het begin van de veertiende eeuw.

De oudste stadsrekeningen van Dordrecht. 1284—1424. Uitgegeven door C. M. Dozy. 1891 . . . . *f* 2.40.

Bevat o. a. de eenige stadsrekeningen uit de dertiende eeuw, die in Nederland bewaard zijn.

Rekeningen van de gilden van Dordrecht. 1438—1600. Uitgegeven door J. C. Overvoorde. 1894 . . *f* 2.80.

Eenige bewaarde middeleeuwsche rekeningen van Nederlandsche gilden, van belang voor de kennis van de inrichting dezer corporaties.

Rekeningen der stad Groningen uit de 16e eeuw. Uitgegeven door P. J. Blok 1896 . . . . *f* 4.—.

Geven een volledig overzicht van de administratie der stad Groningen in de eerste helft der zestiende eeuw.

E. Verwijs, De oorlogen van hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. 1869 . . . . *f* (9.80) 2.50.

Bewerking van deze belangrijke episode der Nederlandsche geschiedenis, voornamelijk getrokken uit de grafelijkheidsrekeningen van Holland.

G. Geldenhauer Noviomagus, Collectanea. Uitgegeven door J. Prinsen J.Lz. 1901 . . . . *f* 3.75.

Aanteekeningen en opstellen van den bekenden humanist, belangrijk voor de kennis van zijn tijd, vooral voor de geschiedenis der hervorming en voor de gebeurtenissen in het bisdom Utrecht.

Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche beroerten van 1566 en 1567. Uitgegeven door J. Van Vloten. 1873 . . . . . *f* (3.40) 1.50.

Zeer belangrijke bron voor de geschiedenis van de hagepreeken, den beeldenstorm en het eerste gewapende verzet tegen de Spanjaarden in Zeeland.

Correspondentie van en betreffende Lodewijk van Nassau en andere onuitgegeven documenten. Verzameld door P. J. Blok. 1887 . . . . *f* (2.90) 2.90.

Bevat o. a. de onuitgegeven apologie van Lodewijk, de rechterhand van zijn broeder prins Willem van Oranje, en eene correspondentie betreffende zijne onderhandelingen met het Fransche hof.

Hortensius, Over de opkomst en den ondergang van Naarden. Uitgegeven door Peerlkamp en A. Perk. 1866. . . . . *f* (4.50) 1.50.

Dit geschrift van Lambertus Hortensius, rector der Latijnsche school te Naarden, is vooral merkwaardig om de mededeelingen over het begin van den 80-jarigen oorlog en het uitvoerig verhaal van het uitmoorden van Naarden door de Spanjaarden (1572).

Memoriën van Roger Williams. Uitgegeven door J. T. Bodel Nyenhuis. 1864 . . . . *f* (2.10) 1.—.

Merkwaardig voor de oorlogsgeschiedenis der jaren 1572—1574; de schrijver was ooggetuige der gebeurtenissen in de eerste jaren van den opstand tegen Spanje.

Brieven en onuitgegeven stukken van Jonkheer Arend van Dorp, heer van Maasdam. Uitgegeven door J. B. J. N. ridder De van der Schueren. 2 deelen. 1887, 88. *f* (14.40) 5.50.

Papieren van een handlanger van prins Willem I, belangrijk voor de intieme geschiedenis van den opstand tegen Spanje.

Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays-Bas. (1576—1584.) Publiés par P. L. Muller et Alph. Diegerick. 5 vol. 1889—99. *f* 34.95.

Volledige bronnenuitgave betreffende de tusschenkomst van den hertog van Anjou, broeder van Hendrik III, in de zaken van den Nederlandschen opstand en de aanneming van de souvereiniteit over de Nederlandsche gewesten.

Kronijk van Eggerik Egges Phebens. 1565—1594. Uitgegeven door H. O. Feith. 1867. . . *f* (2.40) 1.—.

Groningsche kronijk van een onpartijdigen hervormingsgezinde, bron van Emmius.

Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales. 1566—1616. Uitgegeven door R. Fruin. 1894 . . . . . *f* 7.50.

De geschiedenis van den opstand, door een katholiek tijdgenoot geschreven.

Diarium Everardi Bronchorstii sive Adversaria omnium quae gesta sunt in academia Leidensi, 1591—1627. Uitgegeven door J. C. Van Slee. 1898. . . *f* 2.40.

Curieuse aanteekeningen over het onderwijs en het leven aan de Leidsche academie.

Brieven van Lionello en Suriano uit Den Haag aan Doge en Senaat van Venetië in 1616—1618, benevens Verslag van Trevisano betreffende zijne zending naar Holland in 1620. 1883 . . . . *f* (6.10) 3.50.

Merkwaardige brieven van de bekende Venetiaansche diplomaten over de geschillen tijdens het bestand.

Memoriën en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft. 1871. . . . . *f* (4.90) 2.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van Amsterdam in de jaren 1578—1620 en voor de houding van deze stad in de godsdienstige geschillen.

Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot. Uitgegeven door R. Fruin. 1871 . . . . *f* (4.80) 2.—.

Belangrijk voor de kennis van den strijd tusschen de twee groote staatspartijen in het begin van de republiek, waarbij Grotius eene belangrijke rol vervulde.

Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert. 1584—1644. Uitgegeven door H. C. Rogge. 7 deelen. 1868/74 . . . . *f* (37.60) 12.50.

Deze correspondentie van den bekenden Remonstrantschen hofprediker van prins Maurits is in de eerste plaats belangrijk voor de geschiedenis van de kerkelijke woelingen tijdens het bestand.

Verbaal van de ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. 1867 . . *f* (1.90) 1.—.

Bevat de onderhandeling over een verbond van onderlinge bescherming na het afspringen van het huwelijk tusschen den zoon van den Engelschen koning en eene Spaansche prinses.

Verbaal van de ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den koning van Denemarken, den Neder-Saxischen kreits en den koning van Zweden. 1625. 1867 . *f* (2.30) 1.—.

Behelst de onderhandelingen over een verbond tegen den keizer en den koning van Spanje in het begin van den Dertigjarigen oorlog.

Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot. 1902. . . . . *f* 7.50.

Belangrijk voor de geschiedenis van De Groot; bevat voorts eene reeks van gewichtige berichten over de toestanden in Nederland in de jaren 1622—1643.

Resolutiën van de vroedschap van Utrecht betreffende de Academie. Uitgegeven door J. A. Wijnne en Lucie Miedema. 1888, 1900 . . . . *f* 7.—.

Met een uitvoerige inleiding over de inrichtingen van hooger onderwijs te Utrecht vóór 1636.

Abraham de Wicquefort, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. 4 volumes. I. 1861. II. 1864. III. 1866. IV. 1874 . . . . *f* 26.—.

De beste gelijktijdige geschiedenis van de Nederlanden in de tweede helft der zeventiende eeuw door een diplomatiek agent.

De geschillen over de afdanking van het krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650. Toegelicht door J. A. Wijnne. 1885. . *f* (5.40) 2.50.

De bekende geschillen van het jaar 1650 worden hier toegelicht uit onbekende stukken uit het Huis-archief van H. M. de Koningin.

Dagverhaal van Jan van Riebeek, commandeur aan de Kaap de Goede Hoop. 1652—1662. 3 deelen. 1884—93. *f* 23.80.

Merkwaardig verhaal van den stichter der Kaapkolonie omtrent de geschiedenis van deze kolonie.

H. Bontemantel, De regeeringe van Amsterdam, soo in 't civiel als crimineel en militaire. 1653—1672. Uitgegeven door G. W. Kernkamp. 2 deelen. 1897. *f* 11.50.

Gedenkschriften van een Amsterdamsch regent uit den tijd van Jan de Witt, belangrijk voor de kennis van de regeering en de regeeringsintriges van Amsterdam.

Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674. Publiées par F. J. L. Krämer. 1894. *f* 5.25.

Brieven van P. De Groot, den soon van Hugo De Groot, voornamelijk loopende over de Keulsche vredeshandeling in 1673.

Notulen, gehouden ter Staten-vergadering van Holland door Hop en Vivien. 1671—1675. Uitgegeven door N. Japikse. 1904 . . . . *f* 5.50.

Uitvoerige mededeelingen over het voorgevallene bij het nemen der resolutiën in de Staten-vergadering van Holland gedurende deze belangrijke jaren.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1673—1678. 1881 . . . . *f* (3.50) 3.50.

Journalen van Constantijn Huygens den zoon. 1680—1682 en 1649—1650. 1888. . . . . . . *f* (2.20) 2.20.

Journaal van Constantijn Huygens den zoon. 1688—1696. 2 deelen. 1876 . . . . *f* (14.60). 14.60.

Journalen van den secretaris van Willem III, hoogst belangrijk voor de kennis van personen en de zedengeschiedenis van de laatste helft der zeventiende eeuw.

Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685. 1863 . . . . *f* (1.80) 1.—.

Gewichtig voor de kennis van de verhouding der republiek tot koning Jakob II na diens troonsbestijging en den opstand van Monmouth en zijne aanhangers.

Négociations du comte D'Avaux, ambassadeur à la cour de Suède, pendant les années 1693, 1697, 1698. Publiées par J. A. Wijnne. 4 volumes. 1882, 83 . *f* (22.90) 8.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de diplomatieke betrekkingen der mogendheden ten tijde van den Negenjarigen oorlog.

Memorien van Mr. Diderik van Bleyswijk, burgemeester van Gorinchem. 1734—1755. Uitgegeven door Theod. Jorissen. 1887 . . . . *f* (4.50) 3.—.

Belangrijk voor de geschiedenis van de familieregeering en de regentenintriges in de steden van Holland.

Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, 1747—1780. I, II. Uitgegeven door F. J. L. Krämer. 1901, 2. *f* 14.—.

Dagboek van een hooggeplaatst edelman, aan het hof der stadhouders verkeerende en dagelijks met alle invloedrijke personen omgaande.

Brieven van en aan Joan Derck van der Capellen van de Poll. Uitgegeven door W. H. De Beaufort. Met aanhangsel door J. A. Sillem. 2 deelen. 1879. *f* (12.20) 4.—.

Brieven van den bekenden adellijken patriotschen leider, hoogst belangrijk voor de geschiedenis van de jaren 1763—1784.

Brieven aan R. M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende. 3 deelen. 1884—90. *f* (14.20) 8.—.

Belangrijk voor de autobiografie van R. M. Van Goens en voor de kennis van zijne verhouding tot de stadhouderlijke partij. Bevat bovendien eene uitgebreide correspondentie met buitenlandsche geleerden.

Brieven van prins Willem V aan baron Van Lijnden van Blitterswijk. Uitgegeven onder toezicht van F. De Bas. 1893 . . . . *f* 3.50.

Vertrouwelijke brieven van den prins aan zijn vertegenwoordiger als eerste edele in Zeeland.

Memorials and times of Peter Philip Juriaan Quint Ondaatje. By Mrs. Davies . . . . . . *f* (4.—) 1.50.

Biographie van den bekenden Utrechtschen patriot van 1784 en volgende jaren.

KRONIJK.

EERSTE SERIE.

Ie jaargang. (Is niet in druk verschenen.)

IIe jaargang. 1846 . . . . *f* (5.—) 1.50.

Behelst tal van bijzonderheden over historische personen, kerkelijke zaken, universiteitswezen enz. — Inventaris van brieven uit het archief der voormalige vijf kapittelen te Utrecht (1380—1513). — Kleine historische mededeelingen enz. enz.

IIIe jaargang. 1847 . . . . *f* (2.70) 1.50.

Vervolg van den inventaris der brieven uit het archief der voormalige vijf kapittelen te Utrecht (1514, 1515). — Vele wetenswaardigheden over archaeologie, genealogie, archiefwezen. — Verklaring van spreekwijzen (dialecten) en spreekwoorden enz. enz.

IVe jaargang. 1848. . . . . *f* (3.70) 2.50.

Verschillende brieven van prins Willem I, Paulus Merula (minnebrief), Wtenbogaert e. a. — Vervolg van den inventaris der 5 kapittelen (1516, 1517). — Mededeelingen over Czaar Peter en zijne vrouw e. a. — Toestand der archieven van Nijmegen, Utrecht Groningen, Dordrecht en andere steden enz. enz.

Ve jaargang. 1849. . . . . *f* (6.—) 2.50.

Inventarissen van verschillende stads-archieven. — Brieven van David van Bourgondië, Philips II, prins Willem I, Hugo De Groot, e. a. — Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen en krijgswezen (1618) enz. enz.

TWEEDE SERIE.

VIe jaargang. 1850 . . . . *f* (6.—) 2.—.
Inventarissen van verschillende archieven van steden, gerechten en gasthuizen. — Brieven o. a. van Adolf en Karel van Gelder (1456—1477), Christiaan II van Denemarken (1525), Karel V (1537), Philips II (1561, 67), E. Leoninus (1581), prins Willem I (1582), Maurits van Nassau (1600) e. a. — Bijzonderheden over Utrechtsche bisschoppen, hertogen van Gelre e. a.; over den vredehandel te Utrecht (1713); over aflaatgelden, papiermerken enz. enz.

VIIe jaargang. 1851 . . . . *f* (6.40) 3.—.
Inventarissen van archieven. — Academie te Franeker. — Middeleeuwsche kerkgebouwen in Friesland en Groningen. — Graftombes in Germaanschen smaak en in dien der Renaissance. — Tien brieven betreffende de Geldersche aangelegenheden in 1535—1537. — Brieven van bekende personen; genealogiën enz. enz.

VIIIe jaargang. 1852 . . . . *f* (6.80) 3.—.
Reproductie van den „Almanach nae den nieuwen ende ouden stijl. Opt Jaer ons Heeren M.D.XCVIII", in 12° te Delft bij Bruyn Harmansz. — 19 brieven van Anna van Egmond aan haren broeder Maximiliaan. — Keuken-rekening van de grafelijkheid van Holland en Zeeland. 1401. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. — Emigreerende families uit Antwerpen naar Middelburg. 1586 enz. enz.

IXe jaargang. 1853 . . . . *f* (6.80) 3.—.
Belangrijke onderschepte Portugeesche briefwisseling. 1634. — Stukken van Jan Pietersz. Coen over den handel in Indië. 1622, 1623. — Fragmenten van oude kronieken. — Journaal, gehouden te Batavia door den directeur-generaal Ph. Zwart. 1636. — Chronologische opgave der oorkonden over de 13e en 14e eeuw in het stads-archief te Harderwijk. — Bijdragen tot de geschiedenis van het geschutwezen (1491—1525). — Brieven; genealogische mededeelingen enz. enz.

Xe jaargang. 1854 . . . . *f* (6.80) 3.—.
Uiterste wil van prins Maurits. — Eenige merkwaardige vonnissen. 1524—1645. — Handel op Perzië en de golf van Bengalen. 1633. — Stukken over de Oost-Indische Compagnie. — 109 Brieven van Maria van Nassau. 1605—1615. — Charters in het stads-archief van Harderwijk. 1402—92 enz. enz.

DERDE SERIE.

XIe jaargang. 1855. . . . . *f* (3.20) 1.—.
Betrekking tusschen de Nederlanden en Genève in 1589, 1590. — Stukken over de West-Indische Compagnie. — Geslachtswapenen

en rouwborden in kerken. — Stukken betreffende de krijgsgeschiedenis. — Brieven enz. van en aan Anna Maria van Schurman. — Onuitgegeven gedichten van Const. Huygens enz. enz.

XIIe jaargang. 1856. . . . . *f* (3.60) 1.—.
Rechtstoestand in het begin der 15e eeuw. — Rechtsgebruiken in de middeneeuwen. — Eenige merkwaardige vonnissen uit den tijd der geloofsvervolging te Amsterdam in de 16e eeuw. — Bijdrage tot de geschiedenis van den bouw van den Dom te Utrecht. — Autobiographie van den gouverneur-generaal P. A. van der Parra. — Grafsteden der oudste bewoners van Denemarken enz. enz.

XIIIe jaargang. 1857. . . . . *f* (4.80) 1.50.
Oorkonden betrekkelijk den twist tusschen den bisschop van Utrecht en den heer van Wisch in 1490. — Inventaris van het stadsarchief te Oudewater. — Begiftigingen en bezittingen van het Carthuizer-convent bij Utrecht. — Charter van 1368, bevattende een overzicht van het bisdom Utrecht in 1278.

XIVe jaargang. 1858. . . . . *f* (5.10) 1.50.
Stukken betrekkelijk den oorlog met Frankrijk in 1672. — Oude doopvonten (met afbeeldingen). — Stukken betrekkelijk de hervormingsberoerten te Utrecht in 1566 en 1567. — Expeditie naar Portugal in Sept. 1657 enz. enz.

XVe jaargang. 1859. . . . . *f* (4.60) 1.50.
Brieven van prins Willem van Oranje aan zijne vrouw Anna van Egmond. — Liefdadige stichtingen te Utrecht. — Charters uit het stads-archief te Harderwijk, 14e en 15e eeuw. — Gevangenneming van Paulus Buys, 1586 enz. enz.

VIERDE SERIE.

XVIe jaargang. 1860. . . . . *f* 5.40) 1.50.
Aanteekeningen betrekkelijk het beleg van Haarlem. — Overlandreis van Indië naar Europa in 1757. — Stukken voor de geschiedenis van de jaren 1588 en 1589 enz. enz.

XVIIe jaargang. 1861. . . . . *f* (5.80) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1588 en 1589. — Verdedigingswerken van de IJssel. 1672. — Brieven van Willem van Liere. — Onkosten der judicature van Oldenbarnevelt. — Onkosten der Dordsche synode enz. enz.

XVIIIe jaargang. 1861. . . . . *f* (6.60) 1.50.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1590 en 1591 enz. enz.

XIXe jaargang. 1863. . . . . *f* (7.40) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1592. — Wicquefort's Mémoires. — Heinrici ab Hovel Speculum Westphaliae enz. enz.

XXe jaargang. 1864 . . . . f (7.20) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis der jaren 1593 en 1594. — De benoeming van graaf Johan van Nassau tot stadhouder van Gelderland. — Beschrijving van een tocht naar de bovenlanden van Banjermassing in het jaar 1790. — De bekostiging der voormalige fortificatiewerken der stad Utrecht enz. enz.

VIJFDE SERIE.

XXIe jaargang. 1865 . . . . f (7.60) 2.—.
Stukken voor de geschiedenis van het jaar 1595. — Thysius Leere en Order der Ned. Geref. Kerken. — Rapport faict par Monsieur de St. Aldegonde au Conseil d'Estat de sa négociation en France 1581. — Bijdrage tot de geschiedenis der gewevene en andere behangseltapijten, vooral in Denemarken enz. enz.

XXIIe jaargang. 1866 . . . . f (7.20) 2.—.
Stukken betreffende de onlusten binnen Utrecht in 1610. — Verbaal van de legatie van Leoninus, van Loozen, Valcke en Franckena naar Engeland in 1596. — Stukken betrekkelijk de Remonstranten enz. enz.

XXIIIe jaargang. 1867. . . . . f (9.20) 2.50.
Concept van eene Compagnie van assurantie en van haar octrooi. 1628, 29. — Brieven van Joh. Heinsius over den in 1632 aangeknoopten vredehandel. — Eene bijdrage tot het leven van Onno Zwier Van Haren. — Over den geest en de strekking van het Amsterdamsche patriciaat enz. enz.

XXIVe jaargang. 1868 . . . . f (9.40) 2.50.
Brieven van Maarten Harpertsz. Tromp en van Witte Corneliss. De With. — Brieven van Bilderbeck, Nederlandsch agent te Keulen, betreffende het laatste gedeelte van den Dertigjarigen oorlog. — Aegidius Daalmans, Indiaanse aanteekeningen enz. enz.

XXVe jaargang. 1869 . . . . f (10.70) 3.—.
Stukken betreffende den vrijen handel op Brazilië. 1637. — Origineele brieven van H. Doedens aan Ant. Van Hilten betreffende de West-Indische Compagnie. 1641—1648. — Journaal van Joh. Van Kerkhoven, heer van Heenvliet, hofmeester van de princes-royaal, over de ziekte en den dood van prins Willem II en de kwestiën omtrent de voogdij van den jonggeboren prins. — Geheime correspondentie uit Engeland. 1659, 1660 enz. enz

ZESDE SERIE.

XXVIe jaargang. 1870. . . . . f (8.–) 2.50.
Geschillen te Nijmegen. 1617. — Het Geusen Liedboek. — Vervolging van de Remonstranten in Land en Stad van Utrecht. 1619 enz. — Eenige aanteekeningen wegens het gebeurde te Utrecht in 1786 en 1787. — Reisjournaal uit de 17e eeuw naar het Heilige Land enz. enz.

XXVIIe jaargang. 1871 . . . . f (8.20) 2.50.
Aanteekeningen betrekkelijk het gebeurde te Utrecht in 1786 en 1787. — Stukken rakende de Quadruple Alliantie. — Grondig verhaal van Amboyna. 1621. — Verhaal van eenige oorlogen in Indië. 1622 enz. enz.

XXVIIIe jaargang. 1872 . . . . f (6.20) 2.50.
Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Brieven van R. Hoogerbeets. — Doleantiën over misbruiken in de regeering van Friesland. 1627 enz. enz.

XXIXe jaargang. 1873 . . . . f (8.30) 2.50.
Stukken betreffende de geschiedenis van den oorlog in 1630 en eenige volgende jaren. — Reformatie van 's Hertogenbosch. 1630. — Classicale acta van Brazilië. 1636—1644. — Brieven van Willem Van Oldenbarnevelt aan Hugo De Groot. — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Aanbevelingen voor scheepskapitein enz., ingekomen bij Johan De Witt. 1653—1672 enz. enz.

XXXe jaargang. 1874. . . . . . f (10.30) 3.—.
Staat van ontvangsten en uitgaven der geestelijke goederen tot onderhoud van predikanten. 1590. — Politieke brieven uit de jaren 1784, 1785 en 1786, meerendeels van den heer Maxim. D'Yvoy. — Uit de papieren van eenen bewindhebber der Oost-Indische Compagnie. — Verhaal der gevangenschap van Oldenbarnevelt, beschreven door zijn knecht Jan Francken enz. enz.

XXXIe jaargang. 1875 . . . . f (0.40) 2.50.
Rapport der geheime staatscommissie nopens de toekomstige inrichting en huishouding van den staat. 1818. — Journaal van Splinter Helmich, soldaat en later hopman in dienst van den lande. 1572—1598. — De magistraatsbestelling te Utrecht onder de republiek. — De vorming van het Oversticht. — Brieven van prins Willem V. 1786—1793 enz. enz.

BERIGTEN.

Ie deel 1e stuk. 1846. . . . . f (3.40) 1.50.
Dodt van Flensburg over Valerius Andreas. — Visscher over Jan van Rode, vertaler der Somme le Roy. — Dodt van Flensburg over Adam en Paul van Vianen. — Utrechtsch handschrift der Snorra-Edda. — Eyck van Zuilichem, Bouw- en beeldhouwkundige voortbrengselen in ons land.

Ie deel 2e stuk. 1848. . . . . . . f (2.20) 1.50.
Nederlandsche handschriften in de Keizerlijke bibliotheek te Petersburg. — Asch van Wijck, Schuttengilden in Nederland.

IIe deel 1e stuk. 1849 . . . . f (2.20) 1.50.
Verblijf van Christiaan II van Denemarken in Nederland. 1521. — Beroerten te Gent onder Karel V,

IIe deel 2e stuk. 1849 . . . . *f* (3.80) 3.80.
Verhooren van Oldenbarnevelt.

IIIe deel 1e stuk. 1850 . . . . *f* (3.—) 1.50.
Geschiedenis van het geslacht Van Mathenesse. — Catalogue de documents manuscrits relatifs à l'histoire de la Hollande dans les bibliothèques de Paris.

IIIe deel 2e stuk. 1851 . . . . *f* (3.—) 1.50.
Journaal omtrent de vredehandeling te Utrecht.

IVe deel 1e stuk. 1851 . . . . *f* (3.—) 2.—.
Geschiedenis van het geslacht Nyenrode.

IVe deel 2e stuk. 1851 . . . . *f* (2.50) 1.50.
De Upstalboom bij Aurich. — Bescheiden over het eerste tijdvak van de geschiedenis der hervorming in Utrecht. 1524—1566.

Ve deel 1e stuk. 1853 . . . . *f* (3.20) 1.50.
Rapport van den gouverneur generaal Loten over Makasser. — Rapport van den heer van Sommelsdijk over zijne legatie naar Venetie in 1620.

Ve deel 2e stuk. 1856 . . . . *f* (2.50) 1.—.
Rapport van eene reis naar het hof van Candië. 1671. — Autobiografie van den gouverneur generaal Rijklof van Goens. 1678—1681. — Memorie betreffende het eiland Ceylon door R van Goens Jr. 1679.

VIe deel 1e stuk. 1857 . . . . *f* (2.50) 1.—.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672.

VIe deel 2e stuk. 1857 . . . . *f* (2.10) 1.—.
Dagelijksche aanteekeningen over het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673.

VIIe deel 1e stuk. 1861 . . . . *f* (5.50) 1.50.
Stukken betrekkelijk de verovering van Malakka. 1641.

VIIe deel 2e stuk. 1863 . . . . *f* (6.50) 2.50.
Verbaal van de Nederlandsche gezanten in Engeland. 1618—1619. — Rapport van het gebesoigneerde te Tunis en Algiers. 1622—1623.

CODEX DIPLOMATICUS.

EERSTE SERIE (IN 4°).

Ie deel 1e stuk. 1848 . . . . *f* (2.60) 2.60.
Oorkonden betreffende het voormalig handelsverkeer van Utrecht. — Oudste kameraarsrekeningen van Deventer. 1337—1347.

Ie deel 2e stuk . . . . *f* (2.60) 2.60.
Brieven van Leibnitz en Cuperus o. a. over den Utrechtschen vrede,

TWEEDE SERIE (IN 8°).

Ie deel 1e stuk. 1852 . . . . *f* (3.75) 2.50.
Rekening van de testamentoren van Jacoba van Beieren.

Ie deel 2e stuk. 1852 . . . . *f* (3.10) 2.50.
Lettres de Paul Choart seigneur de Buzanval. 1600.

IIe deel 1e stuk. 1853 . . . . *f* (6.20) 3.50.
Oudste burgemeestersrekening van Middelburg. 1364. — Oudste kameraarsrekening van Utrecht. 1380. — Rekening van de bruiloft van Jan van Touraine. 1406. — Bisschoppelijke rekening van 1377.

IIe deel 2e stuk. 1853 . . . . *f* (3.20) 2.—.
Verbalen van Van Grijspere en Van Lent, commissarissen in de troubles van 1567 en 1568.

IIIe deel 1e stuk. 1855 . . . . *f* (6.50) 2.—.
Oude kroniek van Brabant.

IIIe deel 2e stuk. 1856 . . . . *f* (3.40) 1.50.
Verbaal van de gedeputeerden in Engeland tot vereeniging van de Engelsche en Nederlandsche Oost-Indische Compagniën. 1618.

IVe deel 1e stuk. 1859 . . . . *f* (3.10) 1.50.
Lettres inédites du comte de Boussu. — Oudste rekening van Antwerpen 1324. — Rekening van Lier. 1377.

IVe deel 2e stuk. 1860 . . . . *f* (5.20) 1.50.
Lettres de Marnix de St. Aldegonde et de Jean Casimir, comte Palatin. — Briefwisseling met Don Jan van Oostenrijk. 1576—1577.

Ve deel. 1860 . . . . *f* (12.—) 4.—.
Toe Boecop, Kronijk der bisschoppen van Utrecht.

VIe deel. 1863 . . . . *f* (1.20) 1.—.
Kronijken van Brabant, Holland en Vlaanderen.

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Iste deel. 1878 . . . . *f* (5.60) 2.50.
Sautijn Kluit, Utrechtsche courant. — Boele van Hensbroek, Guicciardini.

IIde deel. 1879 . . . . *f* (5.20) 2.50.
Rapport van Aubéry du Maurier. 1624.

IIIde deel. 1880 . . . . *f* (5.20 2.50.
Rekeningen der Buurkerk te Utrecht, 15de eeuw. — Brieven aan den hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel.

IVde deel. 1881 . . . . *f* (8.80) 4.—.
Verloren van Themaat, Geschiedenis van de vicariën in de provincie Utrecht.

Vde deel. 1882 . . . . ƒ (5.40) 3.—.
Staatkundige berichten uit Frankrijk. 1650—1653. — Stukken over de lichting der waardgelders te Utrecht. — Relaas van 't gepasseerde op Alsen. 1658.

VIde deel. 1883 . . . . ƒ 6.—.
Documenten voor de geschiedenis der Nederlanders in het oosten. — Steven Van der Haeghen, Avonturen. 1575—1597. — Trois arrêts du Grand conseil de Malines.

VIIde deel. 1884 . . . . ƒ 5.—.
De Bas, Overgaaf der Bataafsche vloot 1795. — Verslag van Fr. Micheli. 1638. — Visitatie der kerken in het Sticht Utrecht. 1593.

VIIIste deel. 1885 . . . . ƒ 3.60.
Dagboek over 1672. — Apologie van Lodewijk van Nassau.

IXde deel. 1886 . . . . ƒ 6.10.
Stukken betreffende den strijd der bisschoppen van Utrecht met de stad Utrecht. — Stukken over den tegenstand der Utrechtsche katholieken tegen de Unie van Utrecht.

Xde deel. 1887 . . . . ƒ 5.80.
Buchelius, Observationes ecclesiasticae sub presbyteratu meo. — Zending van Dirk Van Hille naar Spanje. — Onbekende kroniek van het klooster Windesheim.

XIde deel. 1889 . . . . ƒ 6.60.
De Wicquefort, Mémoires sur la guerre de 1672. — Drie Briefe der Stadt Londen an die Stadt Dordrecht. 1359. — De Bye, Gedenkschrift betreffende het bewind van Oldenbarnevelt. — Drie Utrechtsche kroniekjes vóór Beka's tijd.

XIIde deel. 1890 . . . . ƒ 4.10.
Politiek journaal van 1795. — Bijdragen tot de geschiedenis der Hervormde kerk te Gent. 1578—1584.

XIIIde deel. 1891 . . . . ƒ 5.—.
Gedenkschrift van Don Sancho de Londono. — Vervolg op het Recueil de Hopperus.

XIVde deel. 1892 . . . . ƒ 3.80.
Resolutien der Staten van Holland. 1577 en 1578. — Stadsrekeningen van Dordrecht. 1323—1399. — Reisjournaal van Jhr. Coenders van Helpen.

XVde deel. 1893 . . . . ƒ 4.90.
Journaal van Const. Huygens' reis naar Venetië. 1620. — Sommaire de la forme du régime des Provinces Unies. 1647. — Memorie van den gouverneur Van der Graaff over de gebeurtenissen aan de Kaap de Goede Hoop. 1780—1806.

XVI^de deel. 1894 . . . . *f* 4.75.
C. Block, Kroniek van het Regulierenklooster te Utrecht. — Buyck, Aanteekeningen over het geus worden van Amsterdam.

XVII^de deel. 1895 . . . . *f* 4.—.
L. Reael, Amsterdamsche gedenkschriften. 1542—1567. — Magistraatsverandering te Utrecht in 1618.

XVIII^de deel. 1896 . . . . *f* 5.75.
Fragment van de autobiografie van Const. Huygens. — Notulen en munimenten van het College van commercie te Amsterdam. 1663—1665. — Simon Van Leeuwen's Bedenckingen over de stadhouderlycke macht.

XIX^de deel. 1897. . . . . *f* 5.25.
Mémoires de M. De B. sur la cour de Guillaume III. — Memorie van Byam over de overgave van Suriname. — Stukken over de Noordsche Compagnie.

XX^ste deel. 1898. . . . . *f* 3.25.
Kroniek van het Goudsche fraterhuis. — Notulen van de Patriottische partijdagen. 1783—1787. — Reiseberichte des Mgr. Garampi in Holland. 1764.

XXI^ste deel. 1899 . . . . *f* 4.50.
Koopmansadviezen aangaande het plan tot oprichting eener Compagnie van assurantie. 1629—1635. — Opgaven omtrent inkomsten, goederen, hoorigen, dienstmannen en rechten der abdij Egmond. 1130—1161. — Reisverhaal van Jacob van Neck. 1598—1599.

XXII^ste deel. 1900 . . . . *f* 4.90.
Brieven van Sorbière over den toestand van Holland in 1660.— Het oude register van Graaf Florens. — Correspondentie tusschen Prins Maurits en Reynier Pauw. 1617—1619.

XXIII^ste deel. 1901. . . . . *f* 4.90.
De kroniek van Aduard. — Memoriën van Th. Rodenburg over verplaatsing van industrieën naar Denemarken. — Correspondentiën in steden van Zeeland.

XXIV^ste deel. 1902. . . . . *f* 5.25.
Mémoire d'Abraham de Wicquefort. — Mémoire touchant le négoce des Hollandois. — Contract tot oprichting van een Zweedsch factorie-comptoir te Amsterdam.

XXV^ste deel. 1903 . . . . *f* 5.90.
Utrechtsche kroniek over 1566—1576. — De oudst-bewaarde stadsrekening van Gouda (1437). — De confiscatie der goederen van Gillis van Ledenberch. — Das Güterverzeichniss Graf Heinrichs von Dale (1188). — Rekening van de kosten van het rederijkersfeest te Leiden in 1596. — Beschrijving van eenige Westindische-plantageleeningen.

REGISTER op de Kronijk van 1846—1854. 1857. *f* 1.50.
Minder goed bewerkt dan het latere register, doch veel uitvoeriger, daar alle voorkomende namen vermeld worden.

REGISTER op de onderwerpen, behandeld in de Kronijk, de Berigten en den Codex diplomaticus. 1877. *f* 1.50.
Voortreffelijk register, bewerkt door Dr. P. A. Tiele; bevat alleen de onderwerpen, waarover de artikelen handelen.

BEPALINGEN over de uitgave van handschriften. 1894. *f* 0.25.

BEPALINGEN over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis. 1896. *f* 0.20.
Deze regels, gedeeltelijk gesteld naar Duitsche voorschriften, worden gewoonlijk gevolgd bij de uitgaven van het Historisch Genootschap.

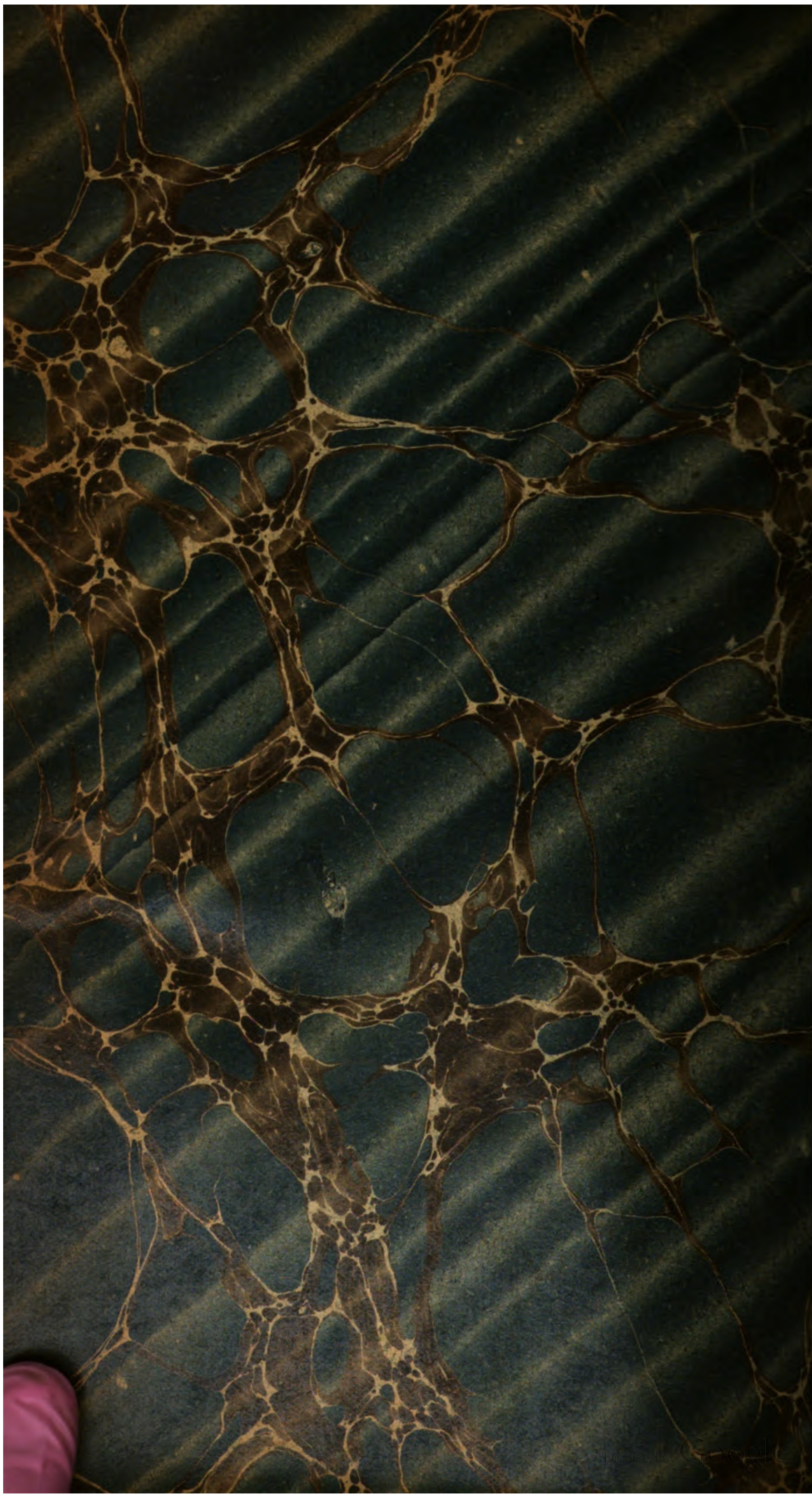
VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het genootschap op 16 April 1895. 1895 . . . . *f* 0.60.
Bevat o. a. een uitvoerig verslag van de rede van prof. Fruin over den veldtocht van het jaar 1572.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, op 20 April 1897. 1897. *f* 0.90.
Bevat de op deze vergadering gehoudene voordrachten der heeren De Beaufort, Hofstede de Groot en Muller.

VERSLAG van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, op 14 April 1903. 1903. *f* 0.90.
Bevat de voordrachten van prof. Bussemaker over de opleiding van historici, van mr. Fruin over Schot en bede in Zeeland en van dr. Brom over het onderzoek der archieven te Rome.

CATALOGUS der boekerij van het Historisch Genootschap. (3e uitgave.) 1872. Met 2 supplementen dd. 1882 en 1895. 3 deelen . . . . *f* 4.80.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn, voor de leden **tegen de helft van den prijs** te bekomen. Men wende zich daarvoor direct tot den uitgever JOHANNES MÜLLER te AMSTERDAM.

Field

3 2044 105 184 709